

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

КАРИЧКОВСЬКИЙ Василь Дмитрович

УДК 378.6

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ АГРАРНОГО
ПРОФІЛЮ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

**Науковий консультант
Биковська Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор**

Київ – 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І.	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ	17
1.1. Вища аграрна освіта як інтегрована система наукових знань	17
1.2. Специфіка вищої аграрної освіти України та іноземних держав.....	34
Висновки до першого розділу.....	103
РОЗДІЛ ІІ.	
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ УКРАЇНИ, РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	106
2.1. Інституціональний компонент підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України.....	106
2.2. Вступна кампанія як важлива організаційна складова діяльності закладів вищої аграрної освіти України.....	127
2.3. Інституціонально-організаційні складові підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю Республіки Польща та Російської Федерації.....	218
Висновки до другого розділу.....	244
РОЗДІЛ ІІІ.	
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ	249
3.1. Структура і дидактичні основи змісту підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої аграрної освіти України	249

3.2. Зміст підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю Республіки Польща та Російської Федерації.....	279
3.3 Компаративний аналіз професійно-орієнтованої підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю	316
Висновки до третього розділу.....	371
РОЗДІЛ IV.	
РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	
4.1. Соціологічне дослідження професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю	376
4.2. Сучасні технології як засіб удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти.....	396
4.3. Рекомендації щодо удосконалення професійної підготовки менеджерів аграрної сфери на основі досвіду та практики іноземних держав.....	414
Висновки до четвертого розділу.....	436
ВИСНОВКИ.....	439
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	444

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ECTS	European Community Course Credit Transfer System
АМ	Адміністративний менеджмент
АПК	Агропромисловий комплекс
Варшавський СГУ	Варшавський сільськогосподарський університет
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВНЗ	Вищий навчальний заклад
ВСГУ	Варшавський сільськогосподарський університет
ДФО	Далекосхідний федеральний округ
ЄКТС	Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система
ЄС	Європейський Союз
з.о.	Залікова одиниця
ЗВО	Заклад вищої освіти
КАУ	Краківський аграрний університет
Краківський АУ	Краківський аграрний університет
ЛУПН	Люблінський університет природничих наук
Люблінський УПН	Люблінський університет природничих наук
МЗД	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності
МОА	Менеджмент організацій і адміністрування
н.р.	Навчальний рік
НУБіП	Національний університет біоресурсів і природокористування України
ОДАУ	Омський державний аграрний університет
ОКР	Освітньо-кваліфікаційний рівень
Омський ДАУ	Омський державний аграрний університет
ОНП	Освітньо-наукова програма
ОПП	Освітньо-професійна програма
ПдФО	Південний федеральний округ

ПЗФО	Північно-Західний федеральний округ
ПКФО	Південно-Кавказький федеральний округ
ПрФО	Приволзький федеральний округ
РДАУ МСГА	Російський державний аграрний університет «Московська сільськогосподарська академія імені К. А. Тимірязєва»
РП	Республіка Польща
РФ	Російська Федерація
Саратовський ДАУ	Саратовський державний аграрний університет
СДАУ	Саратовський державний аграрний університет
СНАУ	Сумський національний аграрний університет
Сумський НАУ	Сумський національний аграрний університет
СФО	Сибірський федеральний округ
США	Сполучені Штати Америки
УФО	Уральський федеральний округ
ФО	Федеральний округ
Харківський НАУ	Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ХНАУ	Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ЦФО	Центральний федеральний округ

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах становлення ринкової економіки пріоритетними напрямами державної політики України є вдосконалення інституційного середовища аграрного сектору та гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до європейських і світових підходів.

Повноцінна реалізація потенціалу аграрного сектору передбачає забезпечення високої економічної ефективності господарювання, що ґрунтується на виробництві якісної конкурентоспроможної продукції з використанням високоінтенсивних технологій та її ефективної реалізації. За таких умов істотно зростає роль системи управління, де провідну функцію відіграє належне забезпечення агровиробництва висококваліфікованими менеджерами, здатними до вирішення питань управління, планування та контролю у підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

Ефективне управління передбачає оволодіння майбутнім менеджером знаннями з економіки, управління, маркетингу, фінансів та кредиту, організації виробництва, прогнозування, бухгалтерського обліку та аудиту, управління персоналом, технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання тварин, маркетингу, логістики, прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності, сучасних інформаційних технологій, іноземних мов та загальнотеоретичних знань.

Однією з необхідних передумов забезпечення підготовки конкурентоздатних фахівців є модернізація системи вищої освіти України з урахуванням правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних та політичних чинників інституційного середовища. Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про сільськогосподарську дорадчу

діяльність», Указами Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти», «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» та іншими нормативно-правовими актами визначені шляхи регулювання навчання, виховання та професійної підготовки громадян України, зокрема й аграрної освіти як складової частини професійної і вищої освіти в цілому.

У такому контексті одним із найважливіших завдань є вивчення та впровадження сучасного досвіду інших держав з аналогічними для України освітніми умовами з метою прогнозування напрямів модернізації професійної підготовки й включення кращих елементів іноземного досвіду у національну систему вищої освіти. Серед них особливої актуальності набувають питання професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими за різними напрямками.

Так, концептуальні напрями розвитку національної освіти висвітлені у працях В. П. Андрущенка, Л. М. Гриневич, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, В. С. Курила, В. І. Лугового, С. М. Ніколаєнка, П. М. Сауха та ін. Вивченню різних аспектів історії педагогіки присвячені праці Л. П. Вовк, Н. П. Дічек, О. В. Сухомлинської та ін.

Прикладними розробками з психолого-педагогічних питань освіти та соціально-педагогічної роботи займалися такі вчені, як Ю. К. Бабанський, І. Д. Бех, О. В. Биковська, В. І. Бондар, В. А. Василенко, В. М. Галузинський, Н. А. Глузман, П. М. Гусак, Н. М. Дем'яненко, М. Б. Євтух, М. С. Корець, В. В. Краєвський, Г. М. Лактіонова, О. І. Локшина, П. Г. Лузан, О. В. Матвієнко, Н. Г. Ничкало, Г. М. Падалка, О. С. Падалка, В. Ф. Паламарчук, В. Д. Сиротюк, С. О. Сисоєва,

Л. О. Сущенко Л. П. Сущенко, Т. І. Сущенко, О. В. Тимошенко, О. Л. Шевнюк, М. К. Шеремет та ін..

Проблеми професійної підготовки фахівців аграрної сфери досліджували у своїх працях С. М. Амеліна, розкривши теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів; С. О. Білан аналізував аграрну освіту в Україні у контексті історичного аспекту; С. Г. Заскалета розглядала тенденції професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу; І. В. Ляшенко займалася вивченням особливостей формування готовності майбутніх аграріїв до реалізації міжнародних фахових програм; Д. О. Мельничук розглядав нові підходи до вищої аграрної освіти; В. І. Свистун досліджувала психолого-педагогічні умови удосконалення економічної підготовки студентів вищих аграрних закладів освіти та ін.

Удосконаленню змісту і форм професійної підготовки майбутніх менеджерів присвячені праці таких науковців: А. В. Антонєць вивчав формування прогностичних умінь майбутніх менеджерів у вищих аграрних навчальних закладах; Ю. М. Атаманчук аналізував організаційно-педагогічні умови самостійної роботи майбутніх менеджерів підприємницької діяльності в інформаційному навчальному середовищі університету; Л. І. Бондарєва розглядала навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організації в економічних університетах; Л. Влодарска-Зола та О. М. Капітанєць досліджували професійну підготовку майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах; Ю. А. Галайко зосередила увагу на методичній системі математичної підготовки майбутніх менеджерів; Н. Л. Замкова присвятила праці організації, формуванню професійних якостей майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у процесі вивчення іноземних мов; Т. В. Качеровська займалася вивченням навчально-ігрового проектування у професійній підготовці майбутніх менеджерів організацій;

Т. І. Коваль дослідила теоретичні та методичні основи професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів; Н. І. Кожемякіна досліджувала питання соціально-педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв; М. В. Опольська аналізувала формування гуманістичної спрямованості майбутніх менеджерів-економістів у процесі професійної підготовки; С. М. Тарасова розглядала формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю; О. О. Фастовець зосередив увагу на екологічній підготовці майбутніх менеджерів з туризму у закладах вищої освіти; Н. С. Хмілярчук аналізувала педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери; І. М. Шупта акцентувала увагу на підготовці майбутніх менеджерів сфери агропромислового комплексу до попередження конфліктів в управлінській діяльності та ін..

Тема вищої професійної освіти за кордоном знайшла відображення у працях Н. В. Абашкіної, яка розглядала принципи розвитку професійної освіти в Німеччині; С. М. Амеліна зосередила увагу на особливостях дуальної системи вищої професійної освіти у навчальних закладах Німеччини; Н. М. Бідюк розглянула розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії; В. Ф. Бондаренко та О. В. Вощевська вивчали тенденції розвитку вищої аграрної освіти та особливості професійної підготовки інженерів-аграрників у США; Є. В. Громова зосередила увагу на сучасних тенденціях розвитку професійної технічної освіти у Польщі; Л. М. Ляшенко розкрила проблеми реформування професійної освіти у Фінляндії в умовах глобалізаційних процесів; О. О. Романовський акцентував увагу на теорії і практиці підприємницької освіти у розвинутих зарубіжних країнах; М. Я. Сорока висвітлив особливості розвитку початкової професійної освіти в умовах децентралізації у Російській Федерації та ін.

Однак, у теорії та практиці професійної освіти залишається малодослідженою проблема підготовки майбутніх менеджерів аграрної галузі безпосередньо у контексті порівняльного аналізу освітніх систем України та іноземних держав. Дане питання не було предметом цілісного наукового вивчення, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю: порівняльний аналіз»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Державної програми розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. № 1183 та здійснено відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 28.01.2004 р.).

Тему дослідження було затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 28.11.2013 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та провести порівняльний аналіз професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та іноземних держав з розробкою відповідних рекомендацій.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. З'ясувати стан наукової розробки і практики професійної підготовки менеджерів в університетах аграрного профілю.
2. Здійснити термінологічний аналіз основних понять і термінів, сформулювати визначення поняття «університет аграрного профілю» та «професійна підготовка майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю».

3. Охарактеризувати систему професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти в аспекті різноманітних компонентів.

4. Розкрити особливості професійної підготовки менеджерів в університетах аграрного профілю України та інших держав за інституціональним та організаційним компонентами.

5. Визначити дидактичні основи професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти України та досліджуваних країн.

6. Розробити рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України на основі досвіду та практик іноземних держав.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх менеджерів.

Предмет дослідження: порівняльний аналіз професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та іноземних держав.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять нормативно-правові акти у галузі освіти, фундаментальні наукові праці українських та іноземних учених з історії, теорії та практики освіти; енциклопедичні, періодичні видання, матеріали міжнародних та вітчизняних організацій з питань освіти.

У процесі написання дисертації було використано офіційні документи щодо систем вищої освіти України та іноземних держав, національні освітні стандарти, навчальні плани освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки менеджерів Національного університету біоресурсів та природокористування України, Сумського національного аграрного університету, Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва, Аграрного університету імені Гуго Коллонтая у Кракові, Університету сільського господарства у Варшаві, Університету природничих наук у Любліні, Російського

державного аграрного університету «Московська сільськогосподарська академія імені К. А. Тимірязєва», Саратовського державного аграрного університету, Омського державного аграрного університету; статистичні матеріали World Development Indicators та World Development Report (Світовий банк), World Educational Encyclopedia (Бібліографічна база даних WorldCat), Інформаційної системи «Конкурс», Інформаційного ресурсу «Education.ua», Державної служби статистики України, Федеральної служби державної статистики (Росстат), Центральної статистичної служби Польщі.

У дисертаційній роботі використані такі **методи дослідження**: *теоретичні*: вивчення й аналіз педагогічної та методичної літератури, нормативних документів з професійної підготовки менеджерів; порівняння, класифікація, узагальнення для здійснення теоретичного аналізу проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та досліджуваних країн; *емпіричні*: вивчення, аналіз та узагальнення практики підготовки майбутніх менеджерів; анкетування, інтерв'ю, бесіди з викладачами та студентами; педагогічне спостереження умов навчання майбутніх менеджерів; статистична та аналітична обробка даних з використанням методів кореляційного та регресійного аналізів для виявлення особливостей професійної підготовки з обґрунтуванням рекомендованих напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів у вітчизняних закладах вищої освіти аграрного профілю.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період початку XXI ст.

Нижня межа дослідження – 2002 р. – зумовлена прийняттям Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III.

Верхня межа – 2016 р. – зумовлена прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII та нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка

здобувачів вищої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266.

Територіальні межі дослідження. Головна увага в дослідженні приділена Україні як державі, що має значний досвід і напрацювання у сфері професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Окрема увага зосереджена на Республіці Польща як представникові Європейського Союзу та Російській Федерації, що репрезентує систему підготовки країн СНД.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше* на основі порівняльного аналізу розкрито систему підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та іноземних держав; представлено рекомендації щодо професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти з урахуванням досвіду іноземних держав;

– *удосконалено* науково-методологічне обґрунтування підготовки майбутніх менеджерів як системи, визначено та обґрунтовано її структурні компоненти (інституціональні, організаційні, дидактичні); поняття «університет аграрного профілю» та «професійна підготовка майбутніх менеджерів»; компаративний аналіз кількісних показників оцінки ефективності професійної підготовки майбутніх менеджерів у розрізі університетів аграрного профілю;

– *отримали подальшого розвитку* основні підходи і положення щодо діяльності аграрних закладів вищої освіти; змісту професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю; рекомендації щодо використання іноземного досвіду для професійної підготовки в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю з урахуванням досвіду іноземних

держав, зокрема оптимізації структури навчальних планів освітньо-професійних та освітньо-наукових програм і розробки методичних рекомендацій щодо вдосконалення підготовки майбутніх менеджерів у аграрних ЗВО України, що дозволить покращити якість вітчизняної освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі вищої школи та на курсах підвищення кваліфікації.

Особистий внесок здобувача. Результати дисертаційного дослідження отримані автором самостійно. У спільних публікаціях з О. А. Роєнком та О. М. Саковською проведено розрахунки комплексних нормативів витрат на здійснення технологічних операцій, окреслено особливості системи менеджменту в аграрних формуваннях України; у публікації з О. А. Роєнком, О. М. Саковською та М.І. Дяченком обґрунтовано методологічну складову проблеми планування та управління на лісогосподарських підприємствах. У співавторстві з С. П. Каричковською охарактеризовано внутрішні фактори впливу на процес підготовки майбутніх учителів англійської мови в університетах України, визначено сукупність інституційних засад підготовки майбутніх менеджерів в аграрних ЗВО України, проаналізовано особливості сучасних підходів до навчання іноземної мови у немовних ЗВО, окреслено теоретичні аспекти професійно-орієнтованого навчання іноземної мови у немовних ЗВО України, визначено регіональні особливості територіального районування аграрних ЗВО у розрізі економічних регіонів України. У навчально-методичних матеріалах розроблено рекомендації для проведення практичних занять, написання курсових робіт, проходження навчальної практики та розрахунку комплексних нормативів витрат у галузях сільського господарства для студентів аграрних ЗВО України.

Впровадження результатів дослідження. Теоретичні висновки та практичні матеріали наукового дослідження впроваджені у практику Інституту екології економіки і права (довідка № 2 від 01.02.2017 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

(довідка № 01–10 / 2270 від 29.12.2016 р.), ПВНЗ «Європейський університет» Уманської філії (довідка № 3 від 02.02.2017 р.), Вінницького національного аграрного університету (довідка № 12-48-252 від 23.02.2017 р.), Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (довідка № 2/28-599 від 19.03.2017 р.).

Достовірність наукових положень і результатів дослідження підтверджується цілісністю теоретичної та методологічної обґрунтованості вихідних позицій досліджуваної проблеми, використанням комплексу різноманітних методів дослідження та їх адекватністю відповідно до мети і завдань дослідження, репрезентативністю вибірки і статистичною значущістю одержаних емпіричних даних, апробацією результатів дослідження.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема міжнародних: Восьма Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Простір і час сучасної науки» (19 - 21 квітня 2012 р.); «Теоретичні і практичні інновації в науці» (Гданськ, 28 квітня 2012 р.); «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 9 - 10 жовтня 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Між двома освітами» (Вища школа педагогіки, Лодзь, 3 - 4 квітня 2014 р.); Міжнародний освітній конгрес (Київ, 12 - 14 червня 2014 р.); Міжнародний екологічний форум «Екологічна політика: між кризами та реформами» (Київ, 13 лютого 2015 р.); П'ята Всеукраїнська науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи» (Умань, 6 листопада 2015 р.); Четверта міжнародна науково-практична конференція «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 15 - 16 червня 2016 р.); Десята міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 21 - 22 квітня 2016 р.); Шоста Всеукраїнська науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи» (Умань, 17 листопада 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція

«Наука та інновації» (Київ, 30 - 31 травня 2017 р.); Друга міжнародна конференція «Сучасна вища освіта: реалії проблеми, перспективи» (Кременчук, 12 - 13 жовтня 2017 р.); «Актуальні питання позашкільної освіти в умовах децентралізації та реформування системи освіти» (Київ, 5 грудня 2017 р.); на засіданнях кафедри менеджменту Уманського національного університету садівництва, кафедри фінансів та кредиту Інституту екології економіки і права, науково-дослідної лабораторії теорії та методики позашкільної освіти; конференціях, семінарах, «круглих столах» міжнародного, всеукраїнського, районного рівнів з питань вищої професійної освіти тощо.

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 48 публікаціях, з яких 1 монографія, 4 навчальні посібники, 11 навчально-методичних матеріалів, 21 стаття у наукових фахових виданнях, 5 статей у міжнародних наукових фахових виданнях, 6 статей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Кандидатська дисертація «Внутрішньогосподарські економічні відносини в сільськогосподарських підприємствах у пореформений період» (спеціальність 08.06.01 – економіка, організація та управління підприємствами) захищена у 2003 р. в Інституті аграрної економіки УААН. Матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ

1.1. Вища аграрна освіта як інтегрована система наукових знань

Сучасний етап розвитку Української держави зумовлений тим, що її складники – політика в освітній, науковій, культурній сферах є вагомими чинниками зміцнення національної ідентичності, консолідації суспільства та забезпечення умов для прискорення соціально-економічного розвитку України.

Освіта, наука і пов'язані з ними технології дедалі більше стають фундаментом зростання продуктивності праці. Сьогодні саме людський капітал як інтенсивний продуктивний фактор відіграє дедалі більшу роль у суспільному поступі [6]. Отже, основною якісною характеристикою працівника є рівень його кваліфікації, що значною мірою визначається професійною підготовкою.

Професійна підготовка є сукупністю знань та відповідних практичних умінь, що знадобляться в процесі роботи у певній галузі. У такому контексті аграрна освіта, що сьогодні перебуває на етапі реформування, спрямована на якісну підготовку фахівців для аграрного сектору, потребує комплексного дослідження, де окрема увага буде приділена вивченню питань інтегрованої системи наукових знань.

Дослідження проблеми професійної підготовки фахівців аграрної галузі в Україні та за кордоном найбільш широко знайшло відображення у працях С. М. Амеліної [4], А. В. Антоненя [13], С. О. Білана [32], С. Г. Заскалети [112; 113], А. І. Мельник [194], В. І. Свистун [285] та ін.

Питання тенденцій професійної підготовки фахівців аграрної галузі, як зазначає у своїх працях С. Г. Заскалета, багатоаспектне. Його розв'язання потребує насамперед законодавчого забезпечення комплексу завдань, спрямованих на підвищення професійного рівня, вдосконалення

структури та створення належних умов для професійного зростання майбутніх фахівців [112; 113].

С. О. Білан аналізував аграрну освіту в Україні у контексті її реформування за роки незалежності. Автор відзначає, що сьогодні аграрна галузь потребує цілісної системи освіти, яка б відповідала сучасним світовим тенденціям та забезпечувала підготовку фахівців, здатних застосовувати їх у практичній діяльності [32; 33].

В умовах входження України до освітнього європейського співтовариства виникає потреба пошуку нових підходів до вищої аграрної освіти. А. І. Мельник зазначає, що нині в умовах конкуренції вітчизняні аграрні ЗВО потребують реформування своєї діяльності з метою приведення її у відповідність до потреб сьогодення [194].

Так, С. М. Амеліна, розкривши теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів зазначає, що невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного сектору повинен стати розвиток культури професійного спілкування, через відсутність якої вітчизняні фахівці-аграрії програють на ринку праці [4]. Необхідною умовою вирішення даного питання є становлення й подальший продуктивно-творчий розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці викладачів та студентів.

В. І. Свистун констатує, що підготовка студентів вищих аграрних закладів освіти до управлінської діяльності потребує узагальнення, систематизації та переосмислення існуючого досвіду та створення нової системи підготовки з опорою на кращі світові й вітчизняні освітні традиції [285].

Удосконаленню змісту і форм професійної підготовки майбутніх менеджерів присвячені дослідження багатьох науковців.

Так, формування прогностичних умінь майбутніх менеджерів у вищих аграрних навчальних закладах, як відзначає А. В. Антонєць,

потребує розробки сучасної системи підготовки фахівців з урахуванням діяльнісного, комплексного, системного та особистісно орієнтованого підходів [13].

Праці С. П. Архипова розкривала проблему підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти Польщі з урахуванням вимог нової освітньої парадигми [15].

С. В. Бондар стверджує, що одним із засобів професійної підготовки майбутніх фахівців є використання Інтернет-технологій як одного з головних засобів надання доступу до якісної освіти [43].

Л. Влодарска-Зола, дослідивши професійну підготовку майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах, зазначає, що сьогодні вона не повною мірою відповідає соціальним та економічним потребам й вимагає невідкладної перебудови. В умовах європейської інтеграції доцільним є урахування соціально-економічних процесів як безпосередньо у країні, так і в глобальному масштабі [55].

Особливості професійної підготовки менеджерів у закладах вищої освіти розкриті у працях Т. І. Коваль. Автор відзначає, що нині в умовах сучасних викликів суспільства істотно зростає роль інформаційних технологій [152].

Науково-методичні основи розвитку управлінської компетентності майбутніх менеджерів розкрила Ю. А. Галайко, зазначивши при цьому, що у системі університетської освіти необхідним постає питання розвитку у студентів управлінської компетентності [64].

Як зазначає М. М. Бабинець, важливою складовою формування професійних якостей майбутніх фахівців є вивчення іноземних з урахуванням особливостей навчання на основі міжнародного досвіду мов [17].

Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх фахівців, на думку С. В. Свекатовски, потребують розробки та обґрунтування стратегічного позиціонування ЗВО на сучасному ринку

освітніх послуг [282].

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел встановлено, що методологічною основою підготовки майбутніх менеджерів для аграрного сектору є системний підхід, який ґрунтується на наукових знаннях з педагогіки, філософії, психології, соціології, економіки та ін., що робить можливим уникнення обмеження, дискретності, а значить, неповноти аналізу.

Як зазначає «Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти», «освіта – процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь, навичок і пов'язаного з ними того чи ін. рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, яка у своїй сукупності визначає своєрідність цієї особистості.

Освіта є однією з найширших педагогічних категорій, яка має цілісну, поліфункціональну та полісмыслову структуру» [301].

Проблема аграрної освіти як самостійна тема вперше почала розроблятися у 70-80-х рр. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являється низка історико-педагогічних праць, які містять значний фактичний матеріал щодо проблем діяльності закладів сільськогосподарської освіти. Сьогодні вивчення вищої аграрної освіти, як педагогічного феномену є найбільш ефективним на основі системного підходу, оскільки дозволяє уникнути однобічності, фрагментарності, а отже, неповноти аналізу [31].

Аналізуючи теоретичні та практичні засади підготовки майбутніх фахівців-аграрників, можна констатувати, що на даний момент існують яскраво виражені суперечності та водночас тісно пов'язані між собою проблеми. Їх зміст полягає у наступному:

- багатство змісту й форм навчально-виховного процесу у вищому аграрному навчальному закладі, розмаїтість інформації, яка надходить до студентів, участь у виробничій праці, з одного боку, створюють сприятливі

умови для всебічного гармонійного розвитку особистості, проте з іншого – об'єктивно сприяють зосередженості лише на фахових дисциплінах;

- сільська молодь, яка здебільшого складає студентський контингент вищого аграрного навчального закладу, потребує особливої уваги у виховній позааудиторній роботі, оскільки мало обізнана з реаліями міського середовища; розширення ж аудиторних додаткових занять зі спеціальностей заповнює студентський робочий день, у той же час не дає можливості розвиватися всебічно і задовольняти свої непрофесійні інтереси та потреби [65].

На думку В. П. Онопрієнко до факторів, що впливають на підготовку майбутніх фахівців-аграрників, належать:

- технології підготовки спеціалістів;
- зміст, форми і методи навчання;
- матеріально-технічна база ЗВО;
- професійно-пізнавальний інтерес та професійна спрямованість особистості студента;
- пізнавальні та спеціальні здібності студентів [213].

Автор вказує, що ефективне засвоєння знань та формування умінь та навичок можливе тільки у відповідній професійно-пізнавальній діяльності, зміст, форми і методи якої корелюються характером і особливостями фахових знань, умінь та навичок. Водночас це вимагає також застосування педагогічних технологій, які створюють сприятливі умови для інтелектуального саморозвитку та максимальної реалізації здібностей студентів [213].

Крім того, як зазначає В. Ф. Стукач, якість підготовки фахівців значною мірою визначається набором дисциплін, що вивчаються. Технологія підготовки фахівців для аграрного сектору регламентується державними освітніми стандартами, що визначають терміни навчання, нормативний обсяг годин підготовки та перелік навчальних дисциплін, з яких деяку частину визначає сам ЗВО з урахуванням регіональних та

університетських особливостей [297].

Встановлено, що важливим показником освітньої галузі, що пов'язаний з навчальною та науково-дослідницькою діяльністю студентів в аграрних ЗВО, є самостійна робота.

Сьогодні, коли відповідно до європейських освітніх стандартів у навчальному процесі відбувається цілеспрямоване зменшення кількості годин аудиторної роботи, якість професійної підготовки майбутнього фахівця зосереджується на процесі самоосвіти [36].

Таким чином можемо відзначити, що формування професійних умінь і навичок у системі підготовки майбутніх -аграріїв вимагає правильної організації самостійної пізнавальної діяльності, що є обов'язковим компонентом у системі підготовки вищої школи.

Враховуючи, що обсяг самостійної роботи може варіювати від 30 до 70% від загального навчального навантаження, розробка концептуальних засад методики її проведення та організаційних елементів реалізації на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), формах навчання (денна, заочна) різного типу начальних закладів (I, II, III, IV рівнів акредитації) повинна реалізовуватися комплексно як на теоретичному рівні, так і у вигляді конкретних методичних розробок [25].

У такому контексті організація занять у вищій школі вимагає від фахівців застосування такої дидактичної системи, яка сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та якості підготовки майбутніх випускників-аграріїв [30].

Самостійна робота як обов'язковий компонент навчальної та науково-дослідної роботи студентів у вищій школі поділяється на 3 блоки:

- мотиваційний – формування у студентів потреби самостійного засвоєння нової інформації;
- технологічний – використання педагогічних технологій, що сприяють мотивації пізнавальної діяльності;

- організаційний – організація самостійної роботи з використанням сучасних методів навчання [181].

У процесі аналізу самостійної роботи студентів економічного спрямування С. І. Дерев'яноко здійснює її класифікацію за такими ознаками:

1) за місцем, часом проведення, характером керівництва та способом здійснення контролю з боку викладача: а) аудиторна самостійна робота; б) позааудиторна самостійна робота; в) індивідуальна самостійна робота;

2) за рівнем обов'язковості: а) обов'язкова, яка передбачена навчальними планами і робочими програмами (виконання домашніх завдань; написання курсових, дипломних робіт; завдання, які студенти самостійно виконують протягом навчальної, виробничої, переддипломної практик); б) добровільна, яка полягає у позааудиторній роботі (участь у внутрішньо кафедральних, міжкафедральних, міжфакультетських, всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, вікторинах); в) бажана, яка полягає у самостійному проведенні досліджень, збиранні наукової інформації, її аналізі, участі у роботі наукового студентського товариства (гуртки, конференції, підготовка доповідей, тез, статей);

3) за видами діяльності: а) навчально-пізнавальна (через мислення, аналіз, синтез); б) професійна (певні конкретні дії студента, які виконують фахівці на виробництві);

4) за рівнем мотивації: а) самостійна робота низького рівня (до самостійних дій студента спонукає викладач, допомагаючи йому практично і контролюючи виконання); б) самостійна робота середнього рівня (до самостійних дій студента спонукає викладач, але студент працює самостійно, контролюючи самого себе); в) самостійна робота високого рівня (виконання завдання організовує і контролює сам студент) [81].

В. І. Дуганець вважає, що одним із основних напрямів самостійної роботи в аграрному ЗВО є практичний. Він передбачає такі педагогічні дії:

1. Визначення місця практичної самостійної роботи майбутнього

фахівця. Зміст наповнення освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців, у тому числі з практичної підготовки, зазначено у державних освітніх стандартах і вони є обов'язковими до виконання.

2. Складання єдиного комплексного плану практичної підготовки студентів на основі робочого навчального плану із спеціальності. На цьому етапі враховуються регіональні особливості підготовки фахівців, наявність наукових шкіл, проводиться корекція наповнення блоків практичної підготовки і складається план-графік практичної роботи для спеціальності.

3. Розподіл планових заходів із практичної підготовки в межах курсів, семестрів.

4. Введення практичної самостійної роботи у робочі програми дисциплін. У випадку, коли практична підготовка базується на теоретичній із блоку дисциплін доцільно виділяти специфічні питання окремою комплексною програмою.

5. Визначення місця практичної роботи у графіку навчального процесу та передбачення її реалізації.

6. Складання робочих документів, які деталізують зміст, характер, режим проведення форм звітності практичної роботи впродовж навчального року. Перелік регламентуючих документів, їх зміст, форма, структура залежать від виду практичної діяльності.

7. Складання плану-графіка проведення практичної підготовки студентів із деталізацією термінів проведення, кафедр, черговості тощо [91].

Встановлено, що самостійне опрацювання програмного матеріалу передбачає такі форми роботи, як класичні форми (бібліотеки, Інтернет),

виконання індивідуальних робіт (реферати, проекти, курсові та дипломні роботи,);практична робота як у лабораторіях, так і на об'єктах навчальної та виробничої практик

На думку Т. А. Білої, найефективнішими методами самостійної роботи, що відповідають тенденціям індивідуалізації навчання, є такі:

1. Проблемно-пошукові методи (репродуктивний (відтворювальний), частково-пошуковий (самостійна робота, узагальнення), проблемне викладання, дослідницький).

2. Методи колективної роботи (мозковий штурм, навчання у співпраці, навчання у студентській команді).

3. Метод проектів (добір та організація форм і видів навчальної діяльності, спрямованих на досягнення прогнозованих результатів самостійної роботи).

4. Методи застосування новітніх технологій у навчанні (застосування комп'ютерного навчання з окремих тем, базових тем, за весь процес навчання) [30].

Якість підготовки конкурентоздатного фахівця в аграрному ЗВО забезпечується результативністю позааудиторної роботи студентів [297]. Тому психолого-педагогічними умовами, що забезпечують успішне виконання самостійної роботи студентів-аграріїв, є формування позитивної мотивації до виконання певного самостійного завдання, розробка завдань з урахуванням індивідуальних особливостей та навчальних можливостей студентів, застосування доцільних видів і форм контролю [181].

Стійкість мотивації навчання студентів залежить від:

- змісту навчального матеріалу;
- організації навчальної діяльності (прийомів, методів);
- форм роботи;
- оцінки результатів навчання викладачем;
- стилю педагогічної діяльності [319].

Факторами, що сприяють активізації самостійної роботи є її практичне застосування; введення у навчальний процес активних методів навчання; розробка індивідуальних завдань для виконання в аудиторний та позааудиторний час; використання мотивувальних факторів контролю знань; участь у творчій діяльності тощо [81].

На думку І. Й. Блози навчальні завдання для самостійної роботи

студентів прийнято розподіляти наступним чином:

1. Репродуктивні (метою є закріплення знань з певної теми, формування пізнавальних умінь і навичок: оперування поняттями, категоріями, законами; застосування формул, теорем; використання допоміжної літератури тощо).

2. Продуктивні (метою є формування умінь і навичок розв'язання навчально-виробничих завдань, відмова від шаблонних дій, самостійний перехід від однієї форми виконання завдання до іншої, обирання оптимального вирішення поставленого завдання, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо).

3. Творчі (метою є формування умінь і навичок вибору перспективних пізнавальних цілей, використання отриманих знань для оволодіння новими) [36].

Методика організації самостійної роботи на рівні навчальної дисципліни, на думку Н. С. Танклевської, безпосередньо пов'язана з активізацією пізнавальної діяльності студентів, у тому числі й аграріїв. При виборі такої методики варто зважати на такі обставини:

1. Самостійне навчання повинно здійснюватися поетапно:

I етап – засвоєння навчального матеріалу;

II етап – застосування його на практиці;

III етап – творче застосування набутих знань та умінь.

2. Мета викладання кожної навчальної дисципліни передбачає на меншому обсязі теоретичних знань дати більше можливості студентам для самостійного засвоєння матеріалу.

3. Планування самостійної роботи передбачає створення умов для її виконання. У цьому аспекті повинен враховуватися обсяг навчальної інформації, передбачений для засвоєння студентами.

4. Ефективна самостійна робота передбачає самоконтроль, у формі якого виступає систематичний зворотній зв'язок [300].

За І. О. Поповою, самостійна пізнавальна діяльність студентів з

вивчення дисципліни здійснюється за трьома рівнями:

I рівень – засвоєння інформації у готовому вигляді і виконання завдань інформаційно-репродуктивного характеру;

II рівень – застосування отриманих а першому рівні знань та умінь у знайомій ситуації, тобто розв’язання завдань стереотипно-практичного характеру;

III рівень – творче застосування знань та умінь у нетиповій ситуації, тобто виконання завдань логічно-понятійного характеру [240].

Ми погоджуємося з думкою О. В. Безкровного, що кожен етап самостійної роботи студента під час вивчення дисциплін чи розділів навчальних дисциплін, дозволяє відстежити низку взаємопов’язаних компонентів:

- мотиваційний – забезпечує потребу у знаннях, одержаних під час самостійної роботи; викликає інтерес до навчання; підвищує інтелектуально-творчу енергійність;

- процесуальний – зумовлює організацію практичних дій згідно з поставленою метою, оволодіння навичками обробки інформації: аналіз наукових праць та нормативної бази, узагальнення, класифікація та систематизація отриманих знань;

- змістовий – сприяє творчому відбору необхідного матеріалу, що передбачає продукування нової інформації, спрямованої на вирішення завдань щодо підвищення ефективності навчання;

- рефлексивний – дозволяє здійснити оцінку власної діяльності, аналіз ефективності виконання індивідуального навчального завдання та усвідомлення ступеня реалізації поставленої мети [22].

Процесом якісного перетворення у навчальному середовищі, спрямованого на підвищення їх самостійності та критичної здатності за допомогою підходу, зорієнтованого на результат, – є студентоцентроване навчання.

Ю. М. Рашкевич зазначає, що поняття студентоцентрованого навчання можна звести до таких елементів:

- опора на активне, а не пасивне навчання;
- акцент на критичне та аналітичне навчання і розуміння;
- підвищена відповідальність і підзвітність з боку студента;
- більша самостійність студента;
- вдумливий підхід до освітнього процесу як з боку особи, яка навчається, так і викладача [95].

До системи фахової підготовки, що триває упродовж усього періоду навчання, відноситься практика студентів, необхідність і важливість якої не можна поставити під сумнів або спростувати.

Метою практики є оволодіння студентом сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі майбутньої професії, формування у студента на базі одержаних знань професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати у практичній діяльності [236].

Програма практичної підготовки фахівців спеціальності 073 «Менеджмент» складається на основі:

1. Наказів і рішень Міністерства освіти і науки України щодо практики студентів;
2. Положення про організацію і проведення практики у закладі вищої освіти;
3. Програми освітньо-професійної та спеціальної підготовки фахівців за професійним спрямуванням;
5. Наскрізної та робочої програм та методичних вказівок із проведення практики студентів.

Зміст і послідовність практики визначається програмою, розробленою згідно з навчальним планом, характером виробничого процесу на підприємстві та передбачає такі загальні вимоги до програми:

- загальні положення (час, що відводиться на практику; строки її проведення; норми часу, які встановлюються для практикантів під час виконання завдань різного рівня складності; відомості про режим праці);

- вимоги до характеру і змісту роботи; функцій, які повинні виконувати студенти (складність, точність, матеріал та ін.);

- характеристика робочих місць студентів під час практики;

- приблизний перелік робіт, функцій, обов'язків, які мають виконувати практиканти;

- передові прийоми та методи роботи, що мають засвоїти, опанувати студенти [179].

Практика передбачає безперервність та послідовність її проведення при одержанні відповідного обсягу практичних знань і умінь.

Можемо відзначити, що усі види практики затверджуються керівником закладу вищої освіти та базуються на основі наскрізної програми. Зміст наскрізної програми практики повинен відповідати Положенню про проведення практики студентів закладів вищої освіти України, наказам і рішенням Міністерства освіти і науки України щодо практики студентів та навчальним планам спеціальності.

Саме тому, як зазначають З. Н. Курлянд та ін., програма практики повинна складатися з урахуванням таких принципів:

- а) комплексність – різноманіття трудових операцій, виробничих технологій, що дають можливість формувати широке коло професійних умінь і навичок на рівні сучасного виробництва;

- б) мобільність – залучення студентів до такої діяльності, яка б давала можливість виконувати різноманітні види робіт, пов'язаних як зі спеціальністю, так і з суміжними професіями;

- в) конкурентоспроможність – продукція, яка виробляється під час практики, повинна користуватися попитом на ринку, бути привабливою для споживачів;

г) технологічність – ознайомлення студентів з сучасними технологіями виробництва, новітнім обладнання;

д) безпека – спрямування студентів на дотримання правил санітарії та гігієни, безпеки життєдіяльності, техніки безпеки, наукової організації праці [230].

Разом з тим, навчання у ЗВО не гарантує конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Саме тому, сьогодні все популярнішим стає термін Employability (придатність до працевлаштування), який характеризує сукупність знань, умінь, навичок, володіння підходами для вирішення виробничої ситуації, а також здатність і бажання до неперервного удосконалення та професійного розвитку. Придатність до працевлаштування охоплює такі компетентності: рівень самоорганізації, здатність до роботи в групі, уміння виконувати конкретні завдання, навички комунікації та грамотність, знання інформаційних технологій [263].

Необхідність поєднання вимог Болонського процесу з потребами національних систем вищої освіти країн Європи зумовила створення проекту Тюнінг (Tuning educational structures in Europe, TUNING), метою якого є узгодження освітянських структур та освітніх програм на основі різноманітності та автономності, передбачає для національної вищої школи виконання таких завдань:

1. Розробка переліків основних фахових компетентностей у рамках виділених предметних областей (subject areas).

2. Переосмислення суті та ролі ЄКТС і перетворення її на накопичувальну систему.

3. Аналіз та розробка рекомендацій щодо підходів до навчання, викладання та оцінювання.

4. Роль забезпечення якості у навчальному процесі [263].

Створена в рамках проекту методологія побудови та реалізації освітніх програм містить такі кроки:

1. Перевірка відповідності основним умовам (суспільна потреба, консультації із зацікавленими сторонами, цікавість програми із академічного погляду, ресурси всередині/зовні навчального закладу тощо).
2. Визначення профілю освітньої програми.
3. Опис цілей програми та кінцевих результатів навчання.
4. Визначення загальних та фахових компетентностей.
5. Розроблення навчального плану.
6. Розроблення модулів та вибір методів викладання.
7. Визначення підходів до навчання та методів оцінювання.
8. Розроблення системи оцінювання якості освітньої програми з метою її вдосконалення [263].

На основі аналізу літературних джерел визначено, що сьогодні ключовими поняттями нової парадигми навчання у європейському освітньому просторі є компетентності та результати навчання.

«Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти» відповідно до проекту Тюнінг Європейської Комісії вказує, що «компетентність (Competence, competency / competences, competencies) – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою/навчальною програмою. Компетентності покладені в основу кваліфікації випускника. Компетентність (компетентності), як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями), як наданими особі повноваженнями» [301; 204].

Можемо відзначити, що результати навчання – це формулювання того, що повинен знати та бути здатним бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання.

Тюнінг визначає основну відмінність між результатами навчання та компетентностями в тому, що перші формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни, а компетентності

набуваються особами, що навчаються. Ще однією особливістю компетентностей є те, що їх набувають поступово, вони формуються цілою низкою навчальних дисциплін на різних етапах програми підготовки фахівця [263].

Досліджено, що в умовах швидких змін в усіх сферах виробництва на передній план виходить не тільки оволодіння професійними знаннями, а й уміннями і навичками професійної діяльності, що зумовлює необхідність посилення практичної спрямованості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Гармонійне поєднання навчання у закладах вищої освіти з навчанням на робочих місцях у підприємствах з метою отримання відповідної кваліфікації реалізується через дуальну систему освіти, особливість якої полягає в тому, що бізнес є одним із головних учасників процесу: підприємство є замовником, воно ж і оцінює рівень підготовки випускників, і роботу навчального закладу. При дуальній системі близько 50% навчального часу студенти проводять на базі підприємства, що дозволяє сформувати гнучкість, навички роботи в команді і забезпечує безперебійність передачі знань. При цьому в подальшому вони не зобов'язані працювати на цьому підприємстві.

Як варіант ефективної практичної підготовки можемо рекомендувати запровадження елементів дуальної освіти, успішно впровадженої в освітні системи Німеччини та Фінляндії, які є лідерами з підготовки робітничих кадрів у Європі [123].

Різниця між традиційним шляхом отримання кваліфікаційного рівня «бакалавр» у галузі сільського господарства і дуальною системою полягає у тому, що навчанню передуює 12–15-місячний (в залежності від навчального закладу) період практичного набуття професійної освіти. Практичне навчання відбувається на одному із визнаних сільськогосподарських підприємств, які здійснюють навчання [5].

У Німеччині право на навчання безпосередньо на підприємствах мають близько 50% фермерських господарств. Обов'язкова умова – пройти сертифікацію та отримати відповідний дозвіл. При цьому країни Європи відмовилися від короткострокових курсів, вони проводять підготовку робітничих кадрів протягом 2–3 років.

Менеджер із навчання та розвитку персоналу «Сварог Вест Груп» Н. Бакалюк відзначає, що підготовка вузькоспеціалізованих фахівців, таких як трактористи, водії, втратила свою актуальність в Україні. «У майбутньому будуть затребувані фахівці з поглибленими професійними знаннями і широким спектром пластичних навичок [123].

Виявлено, що важливим фактором впливу на професійну підготовку майбутніх менеджерів є системний підхід, що передбачає такі складові:

- організація навчального процесу відповідно до вимог сьогодення, зокрема розвиток змісту освіти та вдосконалення організації навчального процесу відповідно до європейської освітньої моделі;
- впровадження у навчальний процес сучасних технологій навчання з метою формування індивідуальних та професійних якостей;
- покращення стану вивчення іноземних мов з урахуванням сучасних підходів та професійної специфіки
- органічна інтеграція у навчальний процес самостійної роботи студентів та мотивація до якісного навчання;
- комплексне поєднання навчальних, технологічних та виробничих практик у процесі підготовки висококваліфікованого фахівця як невід'ємної складової процесу підготовки її у закладах вищої освіти.

Таким чином, можемо відзначити, що у сучасних умовах вищу аграрну освіту необхідно розглядати як інтегровану систему наукових знань. При цьому уніфікація європейської та української освітніх систем потребує нових підходів при підготовці майбутніх фахівців, зокрема й аграрного профілю, де особлива увага має приділятися вивченню іноземного досвіду.

1.2. Специфіка вищої аграрної освіти України та іноземних держав

Сьогодні європейська освіта вступає в якісно новий етап – міжнародну інтеграцію, потенціалом якої є взаємне зближення і взаємодоповнюваність національних освітніх систем, узгодженість освітніх процесів та поступове зародження тенденцій до формування єдиного освітнього простору як найбільш ефективної форми реалізації завдань майбутньої Європи [290].

Одним із інструментів загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації та інтеграції у Євросоюз є Болонський процес. Безсумнівно, він сприяє встановленню загальноєвропейських стандартів навчання, що, у свою чергу, посилює мобільність споживачів освітніх послуг та призводить до підвищення конкуренції серед закладів вищої освіти у національних і європейських масштабах. Крім того, він актуалізує розробку концепцій фінансово-економічного механізму управління діяльністю ЗВО. Одним з елементів такого механізму є маркетинг освітніх послуг [282].

Болонський процес входить до складу більш загальної Лісабонської стратегії, спрямованої на створення європейської економіки, яка повинна стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною в світі, заснованої на знаннях, здатної до постійного зростання, що створює більш якісні робочі місця і забезпечує велику соціальну інтеграцію [118].

Перед суспільствами країн виникає питання щодо готовності фахівців, у тому числі й аграрної галузі, працювати в умовах жорсткої конкуренції на європейському ринку праці. При цьому одним із важливих положень є орієнтація на кінцевий результат: знання і уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані.

У такому контексті одним із найважливіших завдань, зазначених у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, є вивчення та використання досвіду інших країн [113].

Окремої уваги заслуговує реалізація Україною євроінтеграційної стратегії та, відповідно, проведення компаративного аналізу професійної підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти України та іноземних держав.

Сучасний український ринок освітніх послуг характеризується такими процесами, як інтеграція, інтернаціоналізація, глобалізація. Ці процеси передбачають поступове входження національних закладів вищої освіти до глобального освітнього простору [312]. У зв'язку з цим перед системою освіти постає потреба у вдосконаленні нормативно-правового забезпечення як необхідної передумови реалізації освітньої політики держави.

За таких умов реформування системи освіти передбачає підготовку фахівців нової формації, що у свою чергу висуває сучасні специфічні вимоги до спеціалізації та якості кадрового потенціалу [197].

Встановлено, що концептуальні положення щодо змісту та організації професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти базуються на засадах Конституції України [154], Законів України «Про освіту» [106] та «Про вищу освіту» [105], Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») [82], Національної доктрини розвитку освіти [203] та інших нормативно-правових актів.

Відповідно до статей 24 та 53 Конституції України здобуття вищої освіти – це право кожного громадянина незалежно від національності, соціального походження, політичних чи релігійних переконань тощо [154].

Вища освіта в Україні, як одна з найважливіших складових системи освіти, спрямована на забезпечення гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей [82].

Встановлено, що вища аграрна освіта – це система підготовки фахівців для аграрного сектору економіки в університетах аграрного профілю.

Згідно з Конституцією України [154] держава створює умови для підготовки кадрів за основними напрямками відповідно до суспільних потреб, у тому числі й фахівців у сфері аграрної освіти як складової частини професійної і вищої освіти в цілому.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук [105].

Варто зазначити, що вагоме значення мають не лише рівень і якість підготовки фахівців, а і їх відповідність потребам ринку праці, тобто збалансованість попиту та пропозиції кадрів. Водночас, як вказує О. О. Кочемировська в напрямках оптимізації системи прогнозування попиту та пропозиції робочої сили, що незважаючи на схвалення Стратегії

інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки, в Україні не застосовується комплексний підхід до прогнозування потреб виробничої та невиробничої сфер у кваліфікованих працівниках з урахуванням структури національної економіки, а сучасний ринок праці України визначається значною професійно-кваліфікаційною розбалансованістю [166].

Таким чином, сучасний рівень розвитку сільського господарства в Україні вимагає від аграрних закладів вищої освіти переглянути та привести у відповідність до вимог збалансованість між попитом і пропозицією фахівців на ринку праці згідно діючого переліку спеціальностей, здійснювати пошук нетрадиційних підходів до організації навчально-виховного процесу з урахуванням запровадження ринкових відносин та різних форм власності [32].

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» [105] поняття освітньо-кваліфікаційного рівня відсутнє, натомість з'являється нова категорія «ступінь вищої освіти», відповідно до якої відсутній існуючий раніше ОКР спеціаліст. Таксонометричний рівень «розділ» замінено на «галузь знань».

Перехід до нової класифікації галузей і спеціальностей, орієнтованої на міжнародну практику, дуже важливий, бо означає курс на глобалізацію освіти й економіки. Нова класифікація дасть змогу синхронізувати вітчизняні освітні програми зі світовими та європейськими і таким чином, інтегруватися у світове співтовариство, стати більш прозорими і зрозумілими для світової спільноти [212].

Класифікація, систематизація та ієрархія підготовки фахівців різних галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей становлять базу для таксономізації напрямів підготовки та спеціальностей, за якими здійснюють підготовку фахівців у ЗВО України.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [251] підготовка

майбутніх фахівців здійснюється за 27 галузями знань за різними спеціальностями, тоді як за попередньою редакцією закону, у розрізі галузей знань виділяли напрями підготовки для бакалаврів [259] та спеціальності для спеціалістів та магістрів [252] (рис. 1.1).

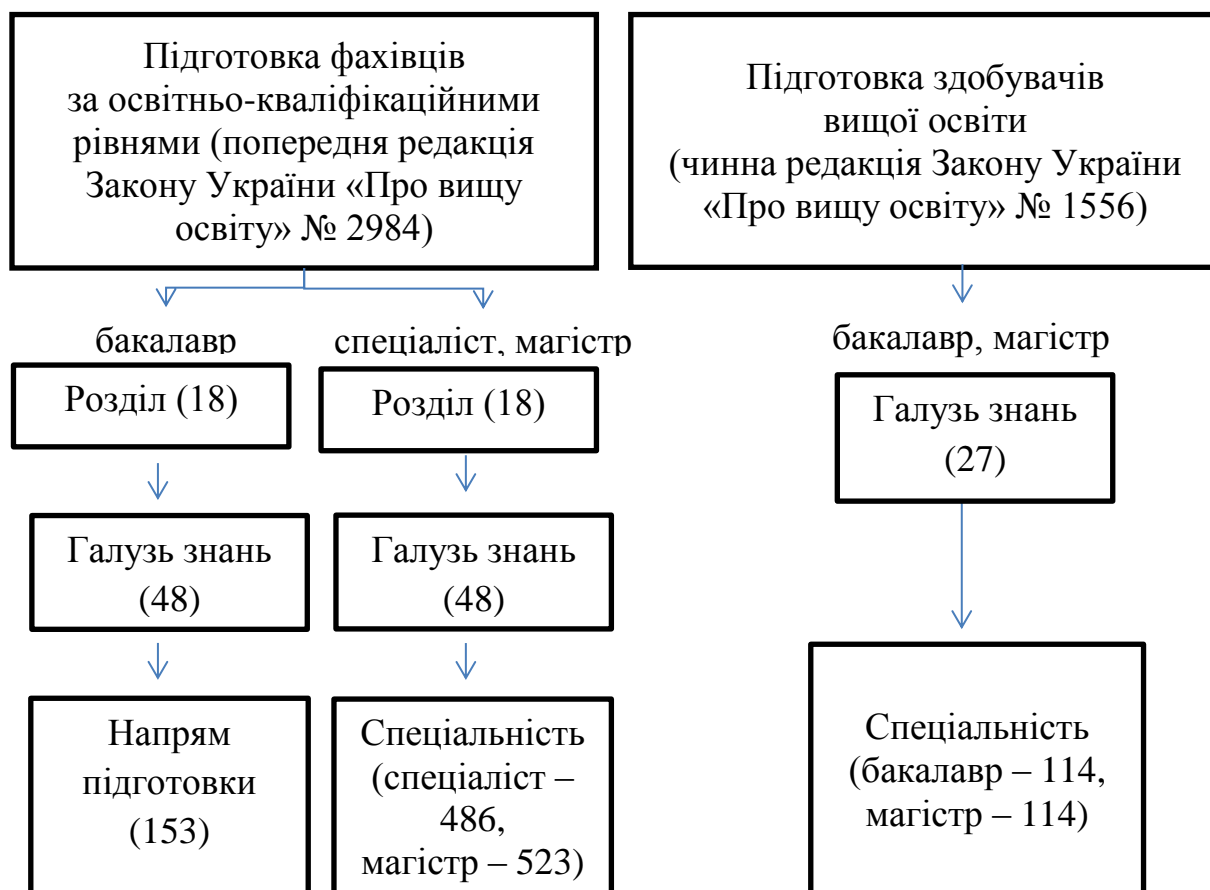

Рис. 1.1. Таксономізація напрямів підготовки та спеціальностей у ЗВО України у попередній та чинній редакціях із зазначенням кількості позицій

Водночас, згідно Закону України «Про вищу освіту» у попередній редакції (№ 2984), яка втратила чинність від 06.09.2014 [104] на підставі нової редакції Закону України «Про вищу освіту» (№1556-18) [105], передбачалося здійснення підготовки фахівців різних напрямів, галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей.

Варто зазначити, що здобувачі вищої освіти, які вступили до закладів вищої освіти до набрання чинності цією постановою, продовжували

навчання відповідно до обраних напрямів підготовки та спеціальностей. Нова постанова набрала чинності з 1 вересня 2015 р. [251].

Сучасне законодавство у галузі освіти України не дає чіткого визначення аграрного ЗВО. На основі попередніх переліків напрямів підготовки та спеціальностей [259, 252] нами було зроблено припущення, що до аграрних ЗВО можна віднести такі заклади вищої освіти, у структурі яких переважають напрями підготовки та спеціальності, що відносилися до розділів 09 «Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції» та 10 «Техніка та енергетика аграрного виробництва».

Згідно з новим переліком спеціальностей [251] до аграрних ЗВО України будемо відносити такі заклади, у яких домінує підготовка фахівців за спеціальностями галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство».

Таким чином, університет аграрного профілю – це галузевий аграрний заклад вищої освіти (ЗВО), що здійснює професійну підготовку фахівців переважно за спеціальностями галузі знань аграрні науки та продовольство, провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, прикладні наукові дослідження й культурно-просвітницьку діяльність, є провідним науковим і методичним центром і має розвинуту інфраструктуру.

Оскільки станом на 2015 р. набір на навчання здійснювався на основі попередньої редакції Закону України «Про вищу освіту» № 2984-III від 17.01.2002 р. [104] і передбачав підготовку бакалаврів до 2019 р., а спеціалістів та магістрів до 2016 р., з метою оцінки системи вищої аграрної освіти України нами було проаналізовано перелік спеціальностей, за яким здійснюється підготовка фахівців.

Відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» [259] та «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними

рівнями спеціаліста і магістра» [252], напрям 09 «Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції» передбачав підготовку за галузями знань 0901 «Сільське господарство і лісництво» та 0902 «Рибне господарство та аквакультура», а напрям 10 «Техніка та енергетика аграрного виробництва» – лише за однією галуззю знань 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва» (табл. 1.1, 1.2).

Таблиця 1.1

Напрями підготовки ОКР «Бакалавр» галузей знань 0901, 0902 та 1001

№ п/п	Напрямок підготовки	Код напрямку підготовки
Галузь знань 0901 «Сільське господарство і лісництво»		
1.	Агрономія	6.090101
2.	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	6.090102
3.	Лісове і садово-паркове господарство	6.090103
4.	Лісозаготівля	6.090104
5.	Захист рослин	6.090105
Галузь знань 0902 «Рибне господарство та аквакультура»		
1.	Водні біоресурси та аквакультура	6.090201
2.	Рибальство	6.090202
Галузь знань 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва»		
1.	Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі	6.100101
2.	Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва	6.100202

Як видно з таблиці 1.1, підготовка студентів за галузями знань 0901, 0902 та 1001 за ОКР «Бакалавр» здійснювалася за 9 напрямками підготовки.

Таблиця 1.2

Спеціальності галузей знань 0901, 0902 та 1001

№ п/п	ОКР «Спеціаліст»		ОКР «Магістр»	
	Найменування спеціальності	Код спеціальності	Найменування спеціальності	Код спеціальності
Галузь знань 0901 «Сільське господарство і лісництво»				
1.	Агрономія	7.09010101	Агрономія	8.09010101

Продовження таблиці 1.2

2.	Агрохімія і ґрунтознавство	7.09010102	Агрохімія і ґрунтознавство	8.09010102
3.	Експертна оцінка ґрунтів	7.09010103	Експертна оцінка ґрунтів	8.09010103
4.	Плодоовочівництво і виноградарство	7.09010104	Плодоовочівництво і виноградарство	8.09010104
5.	Селекція і генетика сільськогосподарських культур	7.09010105	Селекція і генетика сільськогосподарських культур	8.09010105
6.	Агромеліорація	7.09010106	Агромеліорація	8.09010106
7.	Технології закритого ґрунту	7.09010107	Технології закритого ґрунту	8.09010107
8.	Насінництво та насіннезнавство	7.09010108	Насінництво та насіннезнавство	8.09010108
9.	Технології зберігання та доробки продукції рослинництва	7.09010111	Технології зберігання та доробки продукції рослинництва	8.09010111
10.	Технології виробництва і переробки продукції тваринництва	7.09010201	Технології виробництва і переробки продукції тваринництва	8.09010201
11.	Годівля тварин і технології кормів	7.09010202	Годівля тварин і технології кормів	8.09010202
12.	Розведення та селекція тварин	7.09010203	Розведення та селекція тварин	8.09010203
13.	Птахівництво	7.09010204	Птахівництво	8.09010204
14.	Конярство та кіннозаводство	7.09010205	Конярство та кіннозаводство	8.09010205
15.	Бджільництво	7.09010206	Бджільництво	8.09010206
16.	Промислове звірівництво	7.09010207	Промислове звірівництво	8.09010207
17.	Лісове господарство	7.09010301	Лісове господарство	8.09010301
18.	Мисливське господарство	7.09010302	Мисливське господарство	8.09010302
19.	Садово-паркове господарство	7.09010303	Садово-паркове господарство	8.09010303
20.	Технології лісосічних і лісоскладських робіт	7.09010401	Технології лісосічних і лісоскладських робіт	8.09010401
21.	Захист рослин	7.09010501	Захист рослин	8.09010501
22.	Карантин рослин	7.09010502	Карантин рослин	8.09010502

Продовження таблиці 1.2

Галузь знань 0902 «Рибне господарство та аквакультура»				
1.	Водні біоресурси	7.09020101	Водні біоресурси	8.09020101
2.	Аквакультура	7.09020102	Аквакультура	8.09020102
3.	Охорона, відтворення та раціональне використання гідро біоресурсів	7.09020103	Охорона, відтворення та раціональне використання гідробіоресурсів	8.09020103
4.	Промислове рибальство	7.09020201	Промислове рибальство	8.09020201
Галузь знань 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва»				
1.	Енергетика сільськогосподарського виробництва	7.10010101	Енергетика сільськогосподарського виробництва	8.10010101
2.	Електротехнічні системи та технології в агропромисловому виробництві	7.10010102	Електротехнічні системи та технології в агропромисловому виробництві	8.10010102
3.	Електрифікація та автоматизація сільського господарства	7.10010103	Електрифікація та автоматизація сільського господарства	8.10010103
4.	Енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві	7.10010104	Енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві	8.10010104
5.	Процеси, машини та обладнання агропромислових підприємств	7.10010201	Процеси, машини та обладнання агропромислових підприємств	8.10010201
6.	Транспортні технології та засоби в агропромисловому комплексі	7.10010202	Транспортні технології та засоби в агропромисловому комплексі	8.10010202
7.	Механізація сільського господарства	7.10010203	Механізація сільського господарства	8.10010203

Таким чином, як видно з таблиці 1.2, назви спеціальностей та їх шифри у розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліст та магістр однакові, за виключенням першої цифри коду («7» для спеціалістів та «8» для магістрів). Галузь знань 0901 включала найбільшу кількість

спеціальностей, зокрема 22, тоді як 0902 та 1001 є менш чисельними – відповідно 4 та 7 спеціальностей. Загалом за вказаними галузями знань підготовка здійснювалася за 33 спеціальностями.

Згідно з чинним переліком галузей знань і спеціальностей [251], за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти підготовка фахівців за освітніми рівнями бакалавр та магістр галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» здійснюється за 8 спеціальностями (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Перелік спеціальностей галузі знань «Аграрні науки та продовольство»

Шифр галузі	Галузь знань	Код спеціальності	Найменування спеціальності
20	Аграрні науки та продовольство	201	Агрономія
		202	Захист і карантин рослин
		203	Садівництво та виноградарство
		204	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва
		205	Лісове господарство
		206	Садово-паркове господарство
		207	Водні біоресурси та аквакультура
		208	Агроінженерія

Встановлено, що навчання за галузями знань 0901 «Сільське господарство і лісництво», 0902 «Рибне господарство та аквакультура» та 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва» для ОКР бакалавр (табл. 1.4) та ОКР спеціаліст та магістр (табл. 1.5) здійснювала різна кількість закладів вищої освіти [58].

Таблиця 1.4

Кількість ЗВО України, які здійснювали підготовку за галузями знань 0901, 0902, 1001 ОКР «Бакалавр»

№ п/п	Напрямок підготовки	Код напрямку підготовки	Кількість ЗВО, які здійснюють навчання за вказаним напрямом підготовки
1.	Агрономія	6.090101	28

Продовження таблиці 1.4

2.	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	6.090102	14
3.	Лісове і садово-паркове господарство	6.090103	27
4.	Лісозаготівля	6.090104	1
5.	Захист рослин	6.090105	7
6.	Водні біоресурси та аквакультура	6.090201	11
7.	Рибальство	6.090202	1
8.	Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі	6.100101	10
9.	Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва	6.100102	15

Як свідчить аналіз таблиці 1.4, у ЗВО України найчастіше здійснювалася підготовка бакалаврів за такими напрямками, як «Агрономія», «Лісове і садово-паркове господарство», «Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва» та «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва», в той час як за напрямками «Лісозаготівля» та «Рибальство» – найменше.

Таблиця 1.5

Кількість ЗВО України, які здійснювали підготовку фахівців ОКР «Спеціаліст», «Магістр» за галузями знань 0901, 0902, 1001

№ п/п	Найменування спеціальності	ОКР «Спеціаліст»		ОКР «Магістр»	
		Код спеціальності	Кількість ЗВО, які здійснювали підготовку за вказаною спеціальністю	Код спеціальності	Кількість ЗВО, які здійснювали підготовку за вказаною спеціальністю
1.	Агрономія	7.09010101	18	8.09010101	18
2.	Агрохімія і ґрунтознавство	7.09010102	4	8.09010102	5

Продовження таблиці 1.5

3.	Експертна оцінка ґрунтів	7.09010103	-	8.09010103	2
4.	Плодоовочівництво і виноградарство	7.09010104	7	8.09010104	8
5.	Селекція і генетика сільськогосподарських культур	7.09010105	1	8.09010105	4
6.	Агромеліорація	7.09010106	-	8.09010106	-
7.	Технології закритого ґрунту	7.09010107	-	8.09010107	1
8.	Насінництво та насіннезнавство	7.09010108	-	8.09010108	-
9.	Технології зберігання та доробки продукції рослинництва	7.09010111	-	8.09010111	-
10.	Технології виробництва і переробки продукції тваринництва	7.09010201	13	8.09010201	14
11.	Годівля тварин і технології кормів	7.09010202	-	8.09010202	1
12.	Розведення та селекція тварин	7.09010203	-	8.09010203	2
13.	Птахівництво	7.09010204	-	8.09010204	1
14.	Конярство та кіннозаводство	7.09010205	-	8.09010205	2
15.	Бджільництво	7.09010206	-	8.09010206	-
16.	Промислове звірівництво	7.09010207	-	8.09010207	1
17.	Лісове господарство	7.09010301	10	8.09010301	7
18.	Мисливське господарство	7.09010302	-	8.09010302	2
19.	Садово-паркове господарство	7.09010303	11	8.09010303	7
20.	Технології лісосічних і лісоскладських роб	7.09010401	1	8.09010401	1
21.	Захист рослин	7.09010501	5	8.09010501	6
22.	Карантин рослин	7.09010502	-	8.09010502	-
23.	Водні біоресурси	7.09020101	5	8.09020101	-

Продовження таблиці 1.5

24.	Аквакультура	7.09020102	-	8.09020102	-
25.	Охорона, відтворення та раціональне використання гідробіоресурсів	7.09020103	1	8.09020103	-
26.	Промислове рибальство	7.09020201	-	8.09020201	-
27.	Енергетика сільськогосподарського виробництва	7.10010101	7	8.10010101	7
28.	Електротехнічні системи та технології в агропромисловому виробництві	7.10010102	-	8.10010102	-
29.	Електрифікація та автоматизація сільського господарства	7.10010103	-	8.10010103	1
30.	Енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві	7.10010104	-	8.10010104	-
31.	Процеси, машини та обладнання агропромислових підприємств	7.10010201	2	8.10010201	2
32.	Транспортні технології та засоби в агропромисловому комплексі	7.10010202	-	8.10010202	-
33.	Механізація сільського господарства	7.10010203	12	8.10010203	13

Таким чином, відповідно до чинного законодавства України в галузі вищої освіти національна класифікаційна система характеризується такими

кількісними показниками: 27 груп галузей знань та 114 спеціальностей підготовки бакалаврів та магістрів.

Необхідно відмітити, що у більшості ЗВО України підготовка фахівців ОКР «Бакалавр», «Спеціаліст» та «Магістр» за вказаними галузями знань здійснювалася за кількома напрямками одночасно.

В Україні на початок ХХ ст. нараховувалося понад 20 аграрних закладів вищої освіти. Структура прийому передбачала підготовку за державним замовленням та за контрактом. Варто відмітити, що за деякими спеціальностями жоден ЗВО України не здійснював підготовку спеціалістів чи магістрів, зокрема: «Агромеліорація», «Насінництво та насіннезнавство», «Технології зберігання та доробки продукції рослинництва», «Бджільництво», «Карантин рослин», «Аквакультура», «Промислове рибальство», «Електротехнічні системи та технології в агропромисловому виробництві», «Енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві» та «Транспортні технології та засоби в агропромисловому комплексі». Саме тому, агропідприємства не завжди могли знайти серед випускників необхідну кількість фахівців певної спеціальності, що знижувало рівень конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Серед основних причин експерти називають недостатню матеріальну базу ЗВО, порівняно низький рівень зарплат викладацького складу, не завжди актуальний зміст навчальних програм тощо [165].

З метою прогнозування напрямів модернізації професійної підготовки менеджерів у закладах вищої аграрної освіти та імплементації кращого передового педагогічного досвіду у національну систему вищої освіти, проведемо порівняльний аналіз та розкриємо специфіку.

Особливу увагу приділимо досвіду Республіки Польща як представника Європейського Союзу та Російської Федерації, що репрезентує систему підготовки країн пострадянського простору. Також це зумовлено тим, що початку проведення реформ польська та російська

системи вищої освіти мали багато спільного із системою вищої освіти України: починаючи із спільного історичного минулого та закінчуючи схожими масштабами та структурами управління вищою освітою та наукою.

Крім того, Польща здійснювала свої реформи уже після прийняття основних загальноєвропейських документів: обох Рамок кваліфікацій (FQ-EHEA та EQF-LLL), Європейських стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО, опублікування основних матеріалів проекту Тюнінг [263].

Окремої уваги заслуговує і реалізація Україною євроінтеграційної стратегії. Адаптація української економіки до норм та правил ЄС має здійснюватися згідно з новим форматом євроінтеграції [6]. Саме тому найхарактернішим індикатором економічного розвитку держави є рівень валового внутрішнього продукту, що відображає у грошовому виразі обсяги виробництва товарів та послуг за обраний період, зазвичай за один календарний рік.

У ході дослідження встановлено, що за кількістю населення Україна посідає 5 місце у Європі і є однією з найбільших країн світу. За даними Світового банку [456] цим показником серед країн, Україна поступається Російській Федерації та випереджає Республіку Польща (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Чисельність населення України, Республіки Польща, Російської Федерації,
тис. осіб

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	45870,7	45706,1	45593,3	45489,6	45271,9	45154,0
Республіка Польща	38042,8	38063,3	38063,2	38040,2	38011,7	37986,4
Російська Федерація	142849,4	142960,9	143201,7	143506,9	143819,7	144096,9

У таблиці 1.7 представлено динаміку зміни показника ВВП за 2010-2015 рр. в Україні та досліджуваних країнах згідно даних Світового банку [456].

Таблиця 1.7

ВВП України, Республіки Польща, Російської Федерації, млн. дол. США

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	136013,2	163159,7	175781,4	183310,1	133503,4	91030,96
Республіка Польща	479257,9	528725,1	500284	524201,2	545075,9	477279,6
Російська Федерація	1524916	2051662	2210257	2297128	2063663	1365864

Зазначені дані вказують, що обсяг ВВП в Україні за 2010 – 2015 рр. катастрофічно скоротився з 136 до 91 млрд. дол. США, або на 33,1%, тоді як у РФ скорочення склало 10,4%, а у Польщі – 0,4%.

Таким чином, у 2015 р. ВВП України порівняно з Польщею становив лише 19,1%, а порівняно із РФ – 6,7%. Загалом, масштаб економіки України порівняно з країнами-сусідами досить низький, проте має резерви для підвищення.

У сучасних умовах одним із факторів росту економіки України є аграрний сектор. У такому контексті реалізація стратегічних напрямів аграрної політики, спрямованих на глибоке реформування сільського господарства залежить від рівня підготовки кадрів, зайнятих в агропромисловому виробництві.

Встановлено, що досліджувані країни характеризуються значною часткою сільського населення, що представлено у таблиці 1.8 [456]. Як бачимо, за досліджуваний період в аналізованих країнах частка сільського населення майже не змінювалася і станом на 2015 рік у РФ складала четверту частину, в Україні – майже третю, а у Польщі близько 40% усього населення.

Таблиця 1.8

Частка сільського населення
України, Республіки Польща, Російської Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	31,31	31,12	30,93	30,73	30,52	30,31
Республіка Польща	39,11	39,22	39,31	39,38	39,43	39,46
Російська Федерація	26,31	26,27	26,21	26,15	26,08	25,99

Проте, кількість населення, безпосередньо зайнятого у секторі аграрного виробництва досліджуваних країн, невелика (табл. 1.9) [456].

Таблиця 1.9

Частка працівників аграрного сектору від всього працездатного населення
України, Республіки Польща, Російської Федерації, %

Країни	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Країна	20,18	20,26	19,76	20,01	14,77	15,26
Республіка Польща	13,05	12,90	12,57	11,99	11,47	11,50
Російська Федерація	7,92	7,69	7,33	6,99	6,72	6,71

Статистичні дані свідчать, що порівняно з часткою сільського населення, відсоток зайнятих в аграрному секторі значно менший, причому з 2010 по 2015 рр. у кожній з досліджуваних країн їх частка скоротилася. Обсяг скорочення склав від 1,21 пункти у РФ до 4,92 пункти в Україні і станом на 2015 рік у сфері аграрного виробництва Російської Федерації працював кожен 15-й працівник, у Польщі – кожен 9-й, в Україні – кожен сьомий.

Сільське господарство України, як базова складова аграрного сектору, являє собою значну частину її економіки та є вагомим джерелом зростання ВВП.

Вітчизняний аграрний сектор формує близько 65 % фонду споживання населення, забезпечуючи національну продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни; його частка у загальному обсязі ВВП становить 16,9%; кількість сільського населення в загальній кількості країни становить 31,4% (14,5 млн. осіб); в аграрному виробництві зайнято 38,3% працездатного сільського населення; частка продукції аграрного сектору, що йде на експорт, становить понад 9% загальної вартості вітчизняного експорту [71].

Проте, за даними Світового банку вплив аграрного сектору на народногосподарський комплекс досліджуваних країн істотно відрізнявся [456].

У таблиці 1.10 представлено розмір ВВП аграрного сектору економіки України, Республіки Польща та Російської Федерації, де чисельник відображає частку від загального розміру у відсотках, знаменник виражено у грошовому виразі в мільйонах доларів США в порівняльних цінах 2005 р.

Таблиця 1.10

Розмір ВВП аграрного сектору економіки
України, Республіки Польща, Російської Федерації

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	<u>8,42</u> 10129,7	<u>9,49</u> 12096,0	<u>9,05</u> 11612,5	<u>10,03</u> 13117,8	<u>11,65</u> 13421,8	<u>14,19</u> 12834,2
Республіка Польща	<u>2,92</u> 12298,9	<u>3,22</u> 12555,0	<u>3,01</u> 11363,7	<u>3,24</u> 12395,8	<u>2,95</u> 12480,7	<u>2,48</u> 11424,8
Російська Федерація	<u>3,87</u> 50991,7	<u>3,96</u> 58224,5	<u>3,67</u> 57587,4	<u>3,82</u> 60291,9	<u>4,07</u> 61220,6	<u>4,56</u> 62985,6

З наведених даних видно, що за 2010 – 2015 рр. виробництво ВВП в аграрному секторі Польщі скоротилося з 12,3 до 11,4 млрд. дол. США, тоді як в Російській Федерації та Україні даний показник зріс відповідно на 23,5 та 26,7% і склав 63,0 та 12,8 млрд. дол. США. Таким чином, ВВП України та Польщі за абсолютним значенням вартості майже однакові, а

Російської Федерації – майже у 5 разів вищий. Проте, у відсотковому виразі частка ВВП аграрної сфери Польщі у 2015 р. становила лише 2,48%, Російської Федерації – 4,56%, тоді як України – 14,2%.

Отже, можемо зробити висновок про ключову роль аграрного сектору у розвитку народногосподарського комплексу України.

Однією з необхідних передумов створення нової системи інноваційного розвитку агропромислового сектору України є тісний зв'язок освіти, науки та виробництва [260]. Саме тому, основою стратегічних напрямів реформування системи освіти України є узгодження освітніх потреб, що можливо за умов модернізації вищої освіти, спрямованої на забезпечення підготовки конкурентоздатних фахівців. У свою чергу, регулювання модернізації вищої освіти України повинно відбуватися з урахуванням правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних та політичних чинників інституційного середовища [19].

За індексом розвитку людського капіталу, який щорічно визначається Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) [458], у 2016 р. Україна посіла 26-те місце серед 130 країн світу, за рік піднявшись у рейтингу на 5 пунктів [269].

Варто наголосити, що високий сукупний рейтинг людського капіталу України зумовлений високими показниками параметрів, що пов'язані з освітньою сферою. Зокрема, в Україні 100 % населення здобуває початкову освіту, а за рівнем здобуття середньої освіти наша держава перебуває в першій десятці [271; 6].

Комплексний підхід до питань взаємодії освіти та економіки базується на рівні фінансування державою національної системи освіти. Бюджетні субвенції на освіту в досліджуваних країнах, згідно даних Світового банку [456], представлено у таблиці 1.11.

З огляду на представлені дані можна зробити висновок, що за відносними показниками рівень фінансування системи освіти України є вищим порівняно з досліджуваними країнами (табл. 1.7).

У зв'язку з цим, розробляючи сучасну стратегію розвитку вищої аграрної освіти, вкрай важливо враховувати її досягнення та помилки за минулі десятиліття. Для цього, насамперед слід чітко визначитись із загальною освітньою парадигмою – системою провідних ідей і вихідних принципів, на основі яких будуватиметься стратегія розвитку та ефективного функціонування аграрної освіти [286]

Таблиця 1.11

Розмір бюджетних субвенцій на систему освіти як частки від ВВП України, Республіки Польща, Російської Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Україна	-	6,16	6,71	6,65	5,86
Республіка Польща	5,05	4,81	4,81	4,93	4,91
Російська Федерація	-	-	3,86	-	-

Законами України «Про освіту» [106], «Про вищу освіту» [105], «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [107], «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [108], указами Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» [203] та «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти» [256] визначені шляхи регулювання навчання, виховання та професійної підготовки громадян України, зокрема й аграрної освіти як складової частини професійної і вищої освіти у цілому.

Одним із кількісних показників відповідності стану вітчизняної системи освіти сучасним вимогам є її фінансування державою, у тому числі закладів вищої освіти (табл. 1.12 – 1.13) [456].

Наведені дані дають змогу зробити висновок, що відносні показники державного фінансування вищої освіти України, порівняно з досліджуваними країнами, характеризується вищою часткою від ВВП.

При цьому, порівнявши відповідні значення таблиць 1.11 – 1.12 робимо висновок, що частка бюджетної підтримки системи вищої освіти

Польщі та РФ складає близько 23%, тоді як в Україні значення даного показника є вищим і досягає рівня близько 33,0%.

Таблиця 1.12

Розмір бюджетного фінансування системи вищої освіти
як частки від ВВП України, Республіки Польща, Російської Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Україна	-	2,12	2,17	2,13
Республіка Польща	1,15	1,10	1,13	-
Російська Федерація	-	-	0,88	-

Отже, на державному рівні існує усвідомлення високого ступеня відповідальності за дії, пов'язані з реформуванням вітчизняної системи вищої освіти, як важливого ресурсу соціально-економічного розвитку.

Рівень фінансування закладів вищої освіти, за даними Світового банку [456], відображено у таблиці 1.13.

Таблиця 1.13

Розмір бюджетного фінансування закладів вищої освіти
як частки від ВВП України, Республіки Польща, Російської Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Україна	-	-	-	2,13
Республіка Польща	1,01	0,96	0,98	-
Російська Федерація	-	-	0,88	-

Слід відмітити, що дані таблиці корелюють з показниками таблиці 1.12, при цьому фінансування закладів вищої освіти України та РФ складає майже 100% від державного фінансування системи вищої освіти, тоді як для Польщі цей показник становить близько 87% бюджетних асигнувань.

Напрямами використання бюджетного фінансування системи вищої освіти є оплата праці, яка включає в себе заробітні плати, відрахування до фондів соціальної підтримки населення, а також різноманітні надбавки та пільги, (табл. 1.14) капітальні витрати, до яких відносяться витрати на

будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт будівель, придбання основних засобів, в тому числі освітнього обладнання, транспортних засобів, апаратних засобів інформаційних систем тощо (табл. 1.15) [456].

Отже, у структурі фінансових витрат оплата праці персоналу та суміжні витрати ЗВО у РФ та Республіці Польща знаходяться майже на однаковому рівні з незначною перевагою польських закладів.

Таблиця 1.14

Частка оплати праці персоналу ЗВО від загальних витрат
в Республіці Польща та Російській Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Республіка Польща	61,33	59,05	60,23	-	57,28
Російська Федерація	-	-	54,04	55,55	-

Частки капітальних витрат ЗВО у структурі загальних витрат у розрізі досліджуваних країн представлено в таблиці 1.15.

Таблиця 1.15

Частка капітальних витрат ЗВО від загальних
в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Україна	-	3,98	3,45	2,30
Республіка Польща	19,41	21,77	19,92	-
Російська Федерація	-	-	14,69	-

Капітальні інвестиції ЗВО є основою розширеного відтворення, базою для підвищення ефективності освітньої системи держави, її привабливості на зовнішньому ринку освітніх послуг.

З даних таблиці 1.15 видно значне недофінансування матеріально-технічної бази закладів вищої освіти України, порівняно з РФ та, особливо, Республікою Польща. Це, на нашу думку, є однією з причин привабливості

польської вищої освіти для іноземних абітурієнтів, у тому числі й з України.

З метою визначення рівня фінансування освітньої галузі, у тому числі системи вищої освіти, як її складової доречно використовувати показник обсягу державного фінансування у розрахунку на одного студента.

Рівень фінансування системи вищої освіти, згідно з даними Світового банку [456], у розрахунку на одного студента у розрізі досліджуваних країн представлено у таблиці 1.16.

Таблиця 1.16

Середня сума загальнодержавних витрат на одного студента ЗВО в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, дол. США

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Україна	-	1347,9	1594,7	1767,1
Республіка Польща	2575,0	2796,5	2805,3	-
Російська Федерація	-	-	2219,3	-

Розраховане середнє значення таблиці 1.16 відображає найвищий рівень державної підтримки системи вищої освіти у Республіці Польща, при цьому в 2011 р. у розрахунку на одного студента витрачалося 2796,5 дол. США, тоді як в Україні середнє значення показника було у 2 рази меншим і склало 1347,9 дол. США.

За даними 2012 р. в Україні обсяг державних витрат на одного студента зріс до 1594,7 дол. США. Однак, за даним показником українські ЗВО поступалися закладам освіти досліджуваних країн: у РФ середньорічні витрати були вищими на 39,2%, у Республіці Польща – на 75,9% і склали 2805,3 дол. США.

У 2013 р. в Україні середньорічний обсяг фінансування у розрахунку на одного студента зріс на 172,4 дол. США, досягнувши значення 1767,1 дол. США. Проте, навіть таке підвищення характеризувало недостатню

державну підтримку вищої освіти України порівняно з РФ та Республікою Польща.

Основними кількісними показниками відповідності стану вітчизняної системи освіти сучасним вимогам є показники охоплення населення освітою; результати зовнішнього незалежного оцінювання та державних підсумкових атестацій за пріоритетними напрямками; кількість студентів, які здобувають освіту за пріоритетними напрямками; успішність студентів [6].

За даними Світового банку у 2010-2015 рр. рівень охоплення випускників шкіл вищою освітою в досліджуваних країнах мав такий вигляд (табл. 1.17) [456].

Таблиця 1.17

Рівень охоплення випускників шкіл вищою освітою
в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	81,93	83,32	82,13	80,07	82,31	-
Республіка Польща	73,17	73,18	72,85	71,16	68,11	-
Російська Федерація	-	76,50	76,11	78,00	78,65	80,39

Вказані значення рівня охоплення випускників шкіл вищою освітою дають підстави зробити висновок про найвищі його рівні в Україні із середньозваженим значенням близько 82%, порівняно з РФ (близько 78%) та Республікою Польща (близько 72%). Згідно з даними Світового банку в 2010-2015 рр. загальна кількість студентів, які навчалися в державних і приватних закладах вищої освіти досліджуваних країн представлена у таблиці 1.18 [456]. Зазначені дані свідчать про динаміку скорочення кількості студентів у кожній з досліджуваних країн, що підтверджують розраховані коефіцієнти лінійних регресій: Україні $b_{Укр} = -164,01$; у Республіці Польща $b_{РП} = -94,96$; Російській Федерації $b_{РФ} = -510,78$.

Таблиця 1.18

Загальна кількість студентів державних та приватних ЗВО
в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, тис. осіб

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	2635,0	2566,3	2391,0	2205,6	2146,0	1776,2
Республіка Польща	2148,7	2080,3	2007,2	1902,7	1762,7	-
Російська Федерація	-	8652,6	7983,1	7528,2	6995,7	6592,4

Таким чином, негативні значення отриманих коефіцієнтів свідчать про тенденцію до скорочення чисельності студентів, а значення коефіцієнтів відповідають середньорічному скороченню, вираженому в тисячах осіб. Тобто, в Україні за період з 2010 по 2014 рр. середньорічне скорочення склало 164,01 тисячі осіб. Отримане лінійне регресійне рівняння чисельності студентів в українських ЗВО $\hat{y} = 2860,7 - 164,01t$ має високий рівень достовірності апроксимації $R^2 = 0,9465$. Таким чином, можна з високим рівнем ймовірності стверджувати, що за умови збереження негативних явищ суспільно-політичної системи держави у 2020 р. кількість студентів скоротиться до 1,1 млн. осіб.

Згідно пункту 4 Закону України «Про вищу освіту» заклади вищої освіти за формою власності поділяються на заклади державної, комунальної та приватної форм власності і мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності. Приватні ЗВО забезпечили виконання важливих соціальних функцій, а саме: створили тисячі робочих місць, надали змогу сучасної освіти тисячам молодих людей, уберегли їх тим самим від безробіття й антисоціальних впливів, забезпечили державу освіченими кваліфікованими фахівцями [105].

Частка студентів приватних ЗВО, згідно даних Світового банку, представлена у таблиці 1.19 [456].

Як бачимо, найбільшою часткою студентів приватних ЗВО характеризується система вищої освіти Республіки Польща із значенням

від 32,9 до 26,48%, для РФ вона значно нижча і варіює від 14,7 до 13,3%, тоді як для України у загальній структурі чисельності студентів їх частка у 2015 р. була найнижчою і складала лише 8,8%.

Спільною тенденцією для досліджуваних країн у визначеному періоді є скорочення значення частки студентів приватних ЗВО, причому у Польщі вона зменшилася на 6,37 відсоткових пунктів, Російській Федерації – 1,34; Україні – 4,79.

Таблиця 1.19

Частка студентів приватних ЗВО від загальної кількості
в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	13,55	12,12	11,29	10,18	8,95	8,75
Республіка Польща	32,86	31,37	29,64	28,03	26,48	-
Російська Федерація	-	14,68	13,75	13,15	13,64	13,33

Згідно з чинним переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, підготовка фахівців за освітніми рівнями бакалавр та магістр галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» здійснюється за 8 спеціальностями [133].

Дані Світового банку 2010-2014 рр. щодо частки студентів ЗВО, які навчалися за освітніми програмами аграрних спеціальностей порівнюваних країн, представлені у таблиці 1.20 [456].

Таблиця 1.20

Частка студентів ЗВО аграрних спеціальностей від загальної чисельності
в Україні та Республіці Польща, %

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Україна	4,19	4,07	-	4,41	3,49
Республіка Польща	1,90	1,76	1,69	1,68	-

З поданих даних можемо судити про скорочення частки студентів аграрних спеціальностей у Республіці Польща з 1,9 до 1,68%, а в Україні

загальна частка таких студентів вища і знаходиться в межах від 3,49 до 4,41%.

Проект Тюнінг – «Гармонізація освітянських структур в Європі» (Tuning educational structures in Europe, TUNING), метою якого є узгодження освітянських структур та освітніх програм на основі різноманітності та автономності, передбачає міграцію освіти як одну з форм міжнародного співробітництва.

Кількість студентів, що навчаються у ЗВО за межами своїх держав, згідно даних Світового банку за 2010 – 2013 роки, представлена на рис. 1.2 [456]. Як видно з рисунку кількість студентів громадян України, які навчалися за межами держави протягом 2010-2013 рр. зросла з 36203 до 39670 осіб. Лінійне рівняння тренду, що описує зазначену динаміку $\hat{y} = 35083 + 1052,4t$ має позитивне значення коефіцієнту лінійної регресії, що свідчить про щорічне зростання чисельності студентів-мігрантів з України у кількості 1052 особи. Розраховане рівняння характеризується високим рівнем достовірності апроксимації $R^2 = 0,8909$.

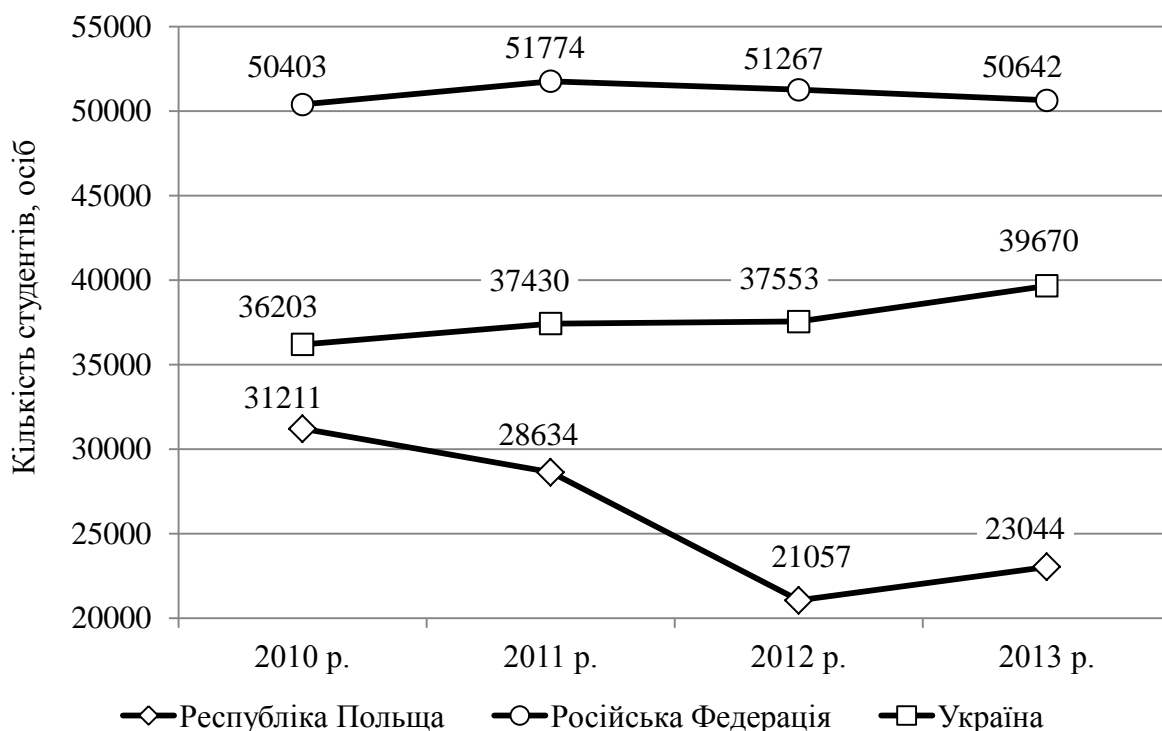

Рис. 1.2. Динаміка студентської міграції з України, Польщі та Росії

Стосовно міграції студентів з Російської Федерації, то за досліджуваний період вона майже не змінювалась і знаходилася на рівні дещо більше 50 тисяч осіб.

У Республіці Польща за вказаний період спостерігається скорочення чисельності студентської міграції з 31,2 до 23,0 тисяч осіб.

При цьому найбільшою популярністю серед українських вступників користуються польські ЗВО. Згідно офіційної статистики протягом 2005-2014 рр. кількість українських студентів, що навчаються у Польщі збільшилися вдесятеро з продовженням вказаної тенденції. У 2014-2015 н.р., кількість студентів з України склала 23392 осіб, або 50,7% усіх іноземних студентів, які навчалися в польських університетах [344].

Підвищенню якості освіти у польських ЗВО сприяє менша з року в рік кількість студентів, які навчаються у розрахунку на одного викладача табл. 1.21 [47].

Таблиця 1.21

Співвідношення кількості студентів у розрахунку на одного викладача ЗВО в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, осіб

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	13,1	12,8	12,1	11,3	11,0	10,5
Республіка Польща	20,9	20,3	19,8	18,5	17,6	-
Російська Федерація	-	-	14,4	11,0	-	-

У досліджуваних країнах спостерігаємо загальну тенденцію скорочення співвідношення кількості студентів на одного викладача. Причому, значення вказаних співвідношень у розрізі країн різні: у Польщі воно варіює в діапазоні 17,6-20,9 на викладача; РФ – від 11 до 14,4; а в Україні є найменшим і у 2015 р. складало лише 10,5 студентів на одного викладача.

Безпосереднім фактором впливу на вказані тенденції є вищезазначені тенденції до скорочення кількості студентів закладів вищої освіти

досліджуваних країн. Іншим, не менш важливим чинником, є чисельність професорсько-викладацького складу (табл. 1.22) [456].

Отже, спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості викладачів ЗВО у Республіці Польща та Україні, причому у Польщі незначне скорочення відмічається з 2014 р., тоді як в Україні особливим був 2015 рік, коли порівняно з попереднім р., кількість викладачів скоротилася на 15%. Дані Світового банку по Російській Федерації обмежено лише 2012 та 2013 роками, проте за цей короткий період кількість викладачів зростає істотно – на 130 тисяч осіб.

Таблиця 1.22

Чисельність професорсько-викладацького складу ЗВО
в Україні, Республіці Польща, Російській Федерації, тис. осіб

Країна	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	201,3	200,8	197,9	195,4	194,8	168,6
Республіка Польща	102,6	102,6	101,4	102,8	99,9	97,4
Російська Федерація	-	-	553,8	682,8	-	-

Загалом, в середньому за вказаний період у Польщі працювало близько 101 тисячі викладачів, РФ – більше 618 тисяч, Україні – більше 193 тисяч.

До критеріїв компаративного аналізу професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти Польщі та України відносять такі:

- цільовий (стратегічні цілі професійної підготовки);
- нормативно-правовий (законодавче поле, що регламентує професійну підготовку);
- організаційний (особливості впорядкованості освітніх процесів у закладах вищої освіти, що спрямовані на забезпечення якості професійної підготовки);

- змістовий (особливості змістового наповнення професійної підготовки);
- технологічний (процедури, методи, технології, що сприяють якісній підготовці);
- результативний (підсумкові досягнення реалізації професійної підготовки) [157].

Освіта Республіки Польща як соціальний інститут склалася історично завдяки значному впливу соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій та на різних історичних етапах розвитку країни еволюціонувала відповідно до змін організації усієї суспільної життєдіяльності. Функціонування навчальних закладів як важливої складової системи освіти країни мало свою специфіку, оскільки освітні установи різних рівнів суттєво відрізнялися у змісті та формах організації навчання. Еволюція системи освіти у Польщі відбувалася під впливом поєднання культурно-національних традицій та складного комплексу суспільно-політичних, соціально-економічних, внутрішніх і зовнішніх факторів [73].

Сьогодні, завдяки впровадженню Європейської кредитної системи, як польські студенти, так і іноземці, які навчаються у Польщі, залишаються повністю мобільним і мають можливість продовжувати навчання в межах країн Європейського Союзу. В рамках програми «Еразмус», що триває вже понад 20 років, майже 30 тисяч іноземних студентів навчалися у Польщі [369].

Однією з форм міжнародного та транскордонного співробітництва є міграція освіти та подальша інтернаціоналізація знань, яку викликає ця міграція [374].

Документи Болонського процесу розглядають два типи академічної мобільності: вертикальна та горизонтальна. Вертикальна мобільність інтерпретується як повна підготовка студентів у зарубіжних університетах, тоді як горизонтальна мобільність описується як навчання протягом

обмеженого періоду. На підставі того, де це відбувається, академічна мобільність поділяється на внутрішню, в якій учасники реалізують навчальний процес у співпраці з університетами-партнерами в межах країни і зарубіжну академічну мобільність, в якій учасники навчального процесу отримують вищу освіту за межами країна [374].

Мультикультурна освіта більше пов'язана з загальною ситуацією в глобалізованому світі і її реалізація не обов'язково залежить від присутності іноземних студентів, але вона спрямована на розвиток плюралістичного мислення, допомагаючи студентам розглядати проблеми з різних точок зору у динамічному процесі пошуку відповідей. Це більшою мірою стосується багатоваріантного підходу, а також «транскультурних» подій у міжнародному багатокультурному спілкуванні [382].

При цьому, у Польщі збережено традиційні складові системи освіти на рівні функціонування університетів і, водночас, усі навчальні заклади проходять етап ґрунтовної трансформації. Їх фундаментом є запровадження широкої самостійності та самоуправління, що передбачає наступне:

- дозвіл створення недержавних навчальних закладів на ліберальних умовах;
- передавання права прийняття поточних рішень до демократично обраних груп у навчальних закладах;
- запровадження конкурсної основи для груп та індивідуумів у напрямі отримання фінансових засобів (наприклад, гранти для проведення досліджень);
- перенесення деталей прийняття фінансових рішень на рівень появи коштів (навчальні заклади);
- поширення інформації про засади, перебіг та результати процесів прийняття рішень [148].

Імперативи стратегічного позиціонування закладів вищої освіти визначають наступні чинники:

- виробнича і соціальна необхідність максимально повного використання потенцій високоосвіченої і всебічно розвиненої особистості;
- реалізація вигоди складається із складної виробничо-соціальної комбінації різних видів і аспектів праці;
- постійне використання наукових знань;
- посилення стратегічного керівництва соціально-економічними процесами на всіх рівнях суспільства.

Модель переходу ЗВО до такої орієнтації передбачає: 1) планування стратегії орієнтації на клієнта; 2) розробку показників задоволеності споживача; 3) аналіз даних про клієнтів та ідентифікацію пріоритетів в його обслуговуванні; 4) реалізацію стратегії орієнтації на клієнта [282].

Польська вища освіта активно використовує на зовнішніх ринках різні маркетингові інструменти для досягнення стратегічних цілей управління. Ці стратегії включають рекламу польських університетів, створення спеціальних консультаційних центрів у великих містах та різних програм фінансового забезпечення підтримки іноземних студентів, особливо тих, хто отримав польську картку. Таку політику залучення іноземних студентів Польща запровадила для країн Східної Європи, особливо України [374].

Протягом 2005-2014 рр. кількість українських студентів у Польщі збільшилися вдесятеро і ця динаміка продовжилася в 2015/2016 навчальному році. У 2014/2015 н.р., згідно офіційної статистики [344], кількість студентів з України склала 23392 осіб, або 50,7% усіх іноземні студентів, які навчалися в польських університетах. Українські студенти посідають перше місце і у пропорції іноземних студентів польських університетів.

Підвищенню якості освіти у польських ЗВО сприяє менша з року у рік кількість студентів, які навчаються у розрахунку на одного викладача [47].

Захоплення нових сегментів ринку освітніх послуг для максимального залучення абітурієнтів часто передбачає такі маркетингові ходи, як виявлення уподобань цільової аудиторії методом «пост-клік» персоналізації; інформування про прийняття рішень потенційним студентом у режимі реального часу; мобільний маркетинг – розсилка інтерактивних листівок і запрошень на особисті мобільні телефони потенційних студентів; маркетинг-підтримка тривалістю у весь період навчання. Це дозволяє найточніше відчути потреби потенційних студентів та вчасно відреагувати на них [334].

Одним з напрямків інтенсифікації розвитку сфери вищої освіти в Польщі є розробка організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності ЗВО, складовою частиною якого є маркетинг освітніх послуг. Норми забезпечення конкурентоспроможності ЗВО базуються на усвідомленні специфіки їх позиціонування в системі ринкових відносин, яка зумовлюється: 1) компонентою європейської інтеграції вищої школи; 2) галузевою і управлінською компонентами знань і умінь; 3) структурою попиту на освітні послуги ЗВО; 4) національними пріоритетами у сфері вищої освіти, зумовленими стратегічними цілями розвитку економіки країни і підвищенням добробуту населення [283].

В Польщі доступ до вищої освіти не обмежується великими містами з їх відомими навчальними закладами. Для того, щоб залучити нових студентів, більшість університетів намагаються розширитися, тому сьогоdnішньою поширеною практикою у Польщі є відкриття філій в невеликих містечках. Ця робота проводиться з метою розширення доступу абітурієнтів до університетських програм. Вона дозволяє мінімізувати потенційні труднощі, пов'язані з реалізацією освітнього процесу, такі як вартість проїзду та їжі, на які витрачають гроші студенти, мешкаючи за межами сім'ї. Керівництво університетів розуміє, що ці фактори є вирішальними при виборі, який роблять більшість потенційних студентів [334].

Під час вибору освітнього закладу абітурієнти найбільше орієнтуються на такі фактори: чи пропонує ЗВО можливості для розширення власного професійного досвіду протягом навчання (через студентську практику або стажування); чи допомагає ЗВО при виході на ринок праці (реальне забезпечення першого робочого місця); чи створює ЗВО можливості для розвитку широкого спектру професійних компетенцій, які забезпечать конкурентоспроможність випускника; чи допомагає ЗВО розвивати професійну кваліфікацію на рівні, що є затребуваною на ринку праці. Орієнтуючись на такі вимоги, польські ЗВО намагаються відповідати потребам майбутніх студентів, спрямовуючи зусилля на їх реалізацію [334].

Однією з відмінностей польських ЗВО від українських є однакова престижність та вартість навчання як у приватних, так і в державних. У приватних закладах навчання студентам надаються різноманітні стипендії, які повністю або частково перекривають витрати на навчання та проживання. За участь у різних наукових гуртках, відвідування спортивних секцій студентів заохочують додатковими балами, які пізніше перетворюються у стипендію або знижку на оплату за навчання. У польських ЗВО існує тенденція до вступу без іспитів, коли прийом до університету відбувається на основі співбесіди, а також подання визначеного пакету документів [334].

Послуги, що надаються закладами вищої освіти Польщі, є специфічним товаром. Зокрема, на думку Рішарда Свекатовски, вони характеризуються такими рисами:

- нематеріальність, так як дозволяють придбати інтелектуальний капітал у вигляді умінь, навичок, здатність мислити і приймати рішення;
- невіддільність від джерела надання, тобто від ЗВО. Люди навчаються не «взагалі», а в конкретному ЗВО, який представляє унікальну, постійно змінну систему навчання, яку неможливо дублювати;

- постійність, тому що, не зважаючи на існування стандартів, що регламентують надання послуг закладами вищої освіти, їх якість не відрізняється. Причина цього феномена, з одного боку, пояснюється постійною адаптацією ЗВО до запитів ринку освітніх послуг, а значить, і корекцією змістовної частини навчальних програм. З іншого боку, безсумнівно, мінливість якості послуг певною мірою пояснюється поточними змінами професорсько-викладацького складу, в результаті якого змістовна частина навчальних програм, не зважаючи на наукову спадкоємність, також зазнає перетворення;

- незбереження. Після закінчення ЗВО споживач може як втратити здобуті знання з плином часу, так і їх збагатити за рахунок само- або додаткової освіти і практики;

- неможливість придбання права власності. Після отримання освітньої послуги клієнт пред'являє світу лише свої знання, навички та досвід. Тут важливо відзначити, що остання обставина сприяє більш широкому сприйняттю ЗВО у системі ринкових відносин і, відповідно, у позитивному випадку сприяє просуванню бренду ЗВО;

- орієнтація на бренд ЗВО. Послуги складно специфікувати, що виділяє в якості однієї з основних їх складових оцінку якості потенційним споживачем.

З метою формування конкурентоспроможних брендів ЗВО необхідно концентрувати зусилля на розробці моделі забезпечення споживчої задоволеності клієнта. Змістовно ця модель інтерпретується як ланцюжок наступних тверджень: доходи ЗВО пов'язані з підвищенням лояльності внутрішніх споживачів, тобто студентів, що у свою чергу, пов'язується з цінністю надання послуг, яка залежить від якості роботи і контактів з викладачами [283].

У світі, що швидко глобалізується, вже ніхто не може не брати до уваги тенденції світового масштабу. Тому сучасними функціями польського ЗВО є:

1. Навчання студентів у певній галузі знань, а також їх підготовка до виконання майбутньої професії.

2. Проведення наукових досліджень.

3. Виявлення і підготовка кандидатів до самостійної наукової або дидактичної роботи.

4. Навчання з метою поповнення багажу загальних і вузькоспеціальних знань осіб, які вже мають професійні звання і працюють за фахом.

5. Поширення і розвиток національної культури і технічного прогресу, взаємодія та розширення знань у суспільстві, а також турбота про здоров'я і фізичний розвиток студентів.

Функції сучасної вищої школи традиційні, загальні, і в той же час до них належать такі: передача досягнень науки і культури, передача традицій, знань про минуле, уявлення досягнень людства у галузі науки, а також підготовка кваліфікованих кадрів. Виконання цих функцій відіграє вирішальну роль у розвитку суспільства і держави [176].

У зв'язку з трансформацією національної системи вищої освіти Польщі, що обумовлена глобалізацією та професійно спрямованими реформами на усіх рівнях [3; 283], ЗВО є місцем підготовки як до майбутньої професійної діяльності, так і до життя в постійно змінних умовах. При цьому студент є суб'єктом впливу сукупності особистісно-творчих факторів, що діють у цьому закладі [176].

Крім того, Польща внесла певні зміни щодо підвищення якості викладання у закладах вищої освіти з метою покращення компетентності персоналу в інноваційному навчанні, комп'ютерних навичок, використання професійних баз даних у навчальному процесі та викладанні [354].

Реформи системи освіти, проведені у Польщі, крім інституційних і організаційних змін, мали на увазі справжній процес соціально-економічного розвитку [262]. Тому, серед основних соціально-економічних

факторів модернізації системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі країн визначаємо:

- зміну концепції фінансування професійної підготовки фахівців, визначення нових пріоритетів на ринку праці та соціальної політики;
- зміни у працевлаштуванні, професіоналізацію вищої освіти та підвищення її суспільного статусу, укрупнення вищих закладів аграрної освіти, системність та інституціоналізацію процесу підготовки фахівців аграрної галузі, партнерство країн ЄС у цьому процесі, модернізацію системи профорієнтації.

Діяльність Європейської Комісії щодо модернізації аграрної галузі спрямована на:

- 1) структурно-технічні зміни у сільському господарстві;
- 2) розроблення оптимальної європейської моделі сільського господарства;
- 3) зміни у працевлаштуванні й адаптації працівників, викликані необхідністю нових компетенцій;
- 4) визначення нових пріоритетів на ринку праці та соціальної політики в галузі сільського господарства.

При цьому, основним завданням уряду щодо професійної підготовки фахівців є закріплення на законодавчому рівні вимог до якісного надання освітніх послуг, що забезпечують матеріальні і духовні прагнення суб'єктів освіти [112].

Система професійної підготовки фахівців аграрної галузі передбачає:

- професіоналізацію та доступність вищої освіти;
- зростання кількості студентів аграрних університетів;
- вплив університету на місцевий і регіональний економічний розвиток;
- появу нових спеціальностей, які відповідають сучасним потребам галузі;

- інтернаціоналізацію навчання і науки (передбачає знання англійської мови);
- встановлення міжнародних зв'язків і участь у міжнародних програмах студентів сільськогосподарських закладів вищої освіти;
- схильність системи професійної підготовки фахівців до моделі державної підтримки;
- створення спільних міжнародних навчальних закладів.

Система професійної підготовки фахівців аграрної галузі у Польщі має на меті:

- розвиток європейського виміру професійної підготовки фахівців;
- обмін студентів закладів аграрної освіти;
- визнання у навчальних закладах дипломів та періодів навчання;
- розвиток співпраці між навчальними центрами;
- пропаганду навчання упродовж життя;
- визначення тенденцій у сучасній системі підготовці фахівців аграрної галузі

Особливостями професійної підготовки фахівців аграрної галузі є посилення цілеспрямованості і вмотивованості навчання; поглиблення інформативності змісту навчання; застосування активних форм і методів навчання; посилення гуманітарної складової навчання; застосування міжпредметних зв'язків; використання сучасних засобів навчання; впровадження дистанційної освіти; участь у міжнародних програмах [113].

Сільськогосподарська освіта у Польщі відповідає вимогам, наведеним у моделі безперервної освіти. Важливою особливістю є те, що вона є багаторівневою, адаптованою до потреб молоді та виконує основні соціальні завдання щодо підготовки майбутніх фахівців [425]. У свою чергу, зміщення акценту на освіту впродовж життя призвели до вдосконалення навчальних програм [115]. При цьому студенти не можуть бути тільки пасивними споживачами інформації, а повинні брати участь у

програмах наукових досліджень з метою систематичного, безперервного навчання [176].

Неперервна професійна освіта повинна сприяти утвердженню особистості як найвищої цінності суспільства, виступати гарантом проти її знеособлення в умовах ринкової економіки, надавати можливість самореалізації у професійній діяльності та на практиці реалізувати гуманістичну спрямованість сучасної освіти [99].

Важливим соціально-економічним ресурсом відтворення людського капіталу, ефективного соціально-освітнього, духовно-політичного, полікультурного розвитку у Республіці Польща є економічна освіта [100].

Економічна освіта – це формування системи знань про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, готовність до високопрофесійної праці, вміння практичного використання економічних знань у реальному житті

Одним із найбільш поширених напрямів економічної освіти у підготовці фахівців у Польщі є «Менеджмент». Заклади вищої освіти здійснюють економічну освіту відповідно до державних стандартів внутрішнього та зовнішнього контролю, активно використовуючи Європейський досвід [342].

Важливого значення набуває підготовка менеджерів нової генерації, діяльність яких спрямована на якісне управління людськими ресурсами в усіх галузях господарства, а також на забезпечення динамічної реалізації і впровадження в практику нових прогресивних ідей і технологій. Підготовка майбутніх управлінців повинна спрямовуватися на формування здатності діяти у змінному зовнішньому середовищі, а також враховувати еволюцію внутрішньої структури підприємства. Це вимагає знання всіх функцій підприємства, особливо в галузі маркетингу, фінансів, управління людськими ресурсами тощо, а також застосування системного підходу до аналізу різних функцій підприємства. Складність та різноманітність

сучасних і перспективних управлінських проблем вимагає інтегрованого підходу до професійної підготовки [56].

Успіх у глобалізованому світі вимагає від людини так званої «глобальної компетентності»: розуміння змін, гнучкий підхід до суспільних та технологічних трансформацій. Тиск глобалізації спричиняє появу нових підходів до досліджень та навчання, наприклад, міждисциплінарний підхід, гнучкість навчання, пристосованість до нових, глобальних потреб, відповідність потребам студентів, які стають дедалі більш стандартизованими: обов'язкова можливість порівняння рівня знань, отриманих в одному навчальному закладі, з рівнем знань, отриманих в іншому [398].

Проблема змісту професійної підготовки фахівців економічної галузі в Республіці Польща може розглядатися через кластерний підхід. Доцільність його застосування виникає у зв'язку з необхідністю врахування великої кількості взаємозв'язків між елементами, які об'єднані в єдине ціле [171; 101].

Концепція професійної підготовки майбутніх менеджерів закладах вищої освіти відображає положення щодо їх професійної підготовки на основі компетентнісного підходу до використання змісту, методів, засобів і форм навчання та індивідуального підходу, який забезпечує всебічний розвиток майбутніх фахівців. Така підготовка є цілісною системою, провідними принципами якої виступають особистісно орієнтований та діяльнісний підходи, комплексне використання традиційних і комп'ютерно орієнтованих методів, засобів та форм навчання [152; 100].

У проєкті TUNING у концепції компетенцій намагаються використовувати інтегрований підхід, який дозволяє розглядати компетенції через динамічну сукупність якостей, які разом забезпечують компетентну діяльність або є складовою кінцевого продукту освітнього процесу [97]. Таким чином, компетенції трактуються як результати

освітнього процесу (навчання), а наслідком їх сформованості є компетентна діяльність [99].

Впроваджуючи проект TUNING, у польській вищій освіті використовуються терміни «компетенція» і «компетенційна освіта». У польських нормативних документах як для опису рівнів освіти (дескрипторів), так і для опису обов'язкових (нормативних) результатів навчання для кожного сектору вищої освіти використовується лише термін «результати навчання» (efekty kształcenia), а термін «компетентність» пов'язується винятково із персональними та суспільними компетенціями (kompetencje personalne i społeczne) [291].

У закладі вищої освіти формується готовність до певного виду професійної діяльності, рівень сформованості якої визначається рівнем сформованості компетенцій та їх видами. Остаточне формування й розвиток професійної компетентності фахівця відбувається тільки у процесі професійної діяльності. Мова компетенцій є найбільш адекватною для опису мети і результатів навчання. Орієнтація стандартів освіти, освітніх програм і навчальних планів на результати сприяє порівнянню і прозорості кваліфікації, що здобуває особа. Характеристики, які вводяться у сучасних освітніх програмах, мають описувати рівень або ступінь сформованості компетенції [291; 377].

Доцільно акцентувати увагу на тому, що польські вчені наголошують на розмежуванні понять компетентність і кваліфікація: кваліфікація – це освіта, отримана в процесі навчання; компетентність – здатність застосовувати набуті знання на практиці.

Професійна кваліфікація фахівця передбачає наявність знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи і підтверджується відповідним документом. Польські науковці виділяють чотири види професійної кваліфікації майбутніх менеджерів:

- понадпрофесійна кваліфікація, що передбачає основні вимоги, необхідні як у професійній, так і в позапрофесійній роботі, що є

результатом саморозвитку навичок практичної й розумової роботи. Однак ця кваліфікація не дає права для виконання якої-небудь конкретної професії;

- загальнопрофесійна кваліфікація, характерна для певної професійної галузі, на якій, зазвичай, базується група професій;

- основна професійна кваліфікація, що відноситься до конкретної професії і передбачає головні вміння, необхідні для ефективного виконання завдань;

- спеціалізована кваліфікація, що передбачає додаткові вміння, характерні для певної спеціалізації або спеціальних видів робіт.

Таким чином, сучасне розуміння компетентності трактується з позиції активної професійної діяльності менеджерів, неперервної самоосвіти і самовдосконалення, ефективності в роботі, спрямованості на досягнення успіху [338].

Як зазначає В. Крисяк, навчання у польському ЗВО повинно бути направлене, з одного боку, на розвиток загальних характеристик мислення та пізнавальної діяльності, а з іншого – на професійні кваліфікації, що відповідають умовам роботи, до яких можна віднести наступні:

1. Розвиток умінь самостійного і критичного мислення, творчої уяви, почуття спостережливості, здатності своєрідного бачення питань, що формуються на основі наукового вирішення проблеми теоретичного і практичного характеру.

2. Розвиток таких пізнавальних й інтелектуальних схильностей, які обумовлюють науковий погляд на світ.

3. Розвиток установки «дослідника», особливо галузі майбутньої професійної діяльності.

4. Формування схильностей, які обумовлюють організацію власної пізнавальної і дослідницької діяльності, а особливо методологічної свідомості, освоєння знань і вироблення умінь, які мають вирішальне значення в організації власної дослідницької роботи.

5. Формування розумової зрілості, що виявляється при засвоєнні знань у галузі, що вивчається.

6. Формування схильностей самоосвіти, що розуміється як мотивація до поглиблення власних знань, здатності до постановки конкретних цілей і завдань, у плануванні і організації процесу самоосвіти [176].

В рамках нинішньої реформи професійної освіти відбувається зміцнення дій, спрямованих на тісніший зв'язок освіти з ринком праці. Новий навчальний план з професійної освіти та навчання включає розробку програмних навичок (тобто міжособистісних та соціальних компетенцій), зокрема планування, управління змінами та стресом, а також здатність працювати в команді [354].

Основну мету змін в системі освіти Польщі у сфері управління Т. Рахвал визначає як «виховання підприємливої людини», тобто формування підприємливих здібностей, таких як активність, ініціативу, творчість, тривалість уваги, здатність до концентрації, впевненість, самодисципліну, схильність до зваженого ризику і здатність прийняти на себе відповідальність за себе і за інших, інтуїцію і вміння. Також у закладах вищої освіти відбулися суттєві зміни у формуванні підприємницьких здібностей завдяки просуванню предмета «Основи підприємництва». Досі таке навчання проходило в рамках економічних занять. Тепер, у зв'язку з впровадженням Національних рамок кваліфікацій для ЗВО, що посиляються на Європейські рамки кваліфікацій, підприємництво все ширше вводиться в Польщі також в програми і плани неекономічних ЗВО [262].

Зміст вищої професійної освіти дає можливість зазначити, що базові інформаційні компетенції, зумовлені специфікою професійної діяльності майбутніх менеджерів, передбачають володіння сучасними методами організації обробки даних у локальній мережі Інтернет та роботи з гіпертекстовими й електронними офісними документами різного типу (текстовими документами, розрахунковими таблицями, базами даних) при:

здійсненні обробки економічної інформації, її аналітичної інтерпретації й узагальнення; створення інформаційної бази підприємства; організації інформаційного забезпечення управління економічною діяльністю; взаємодії з партнерами [41; 101].

Суспільні зміни Польщі, орієнтовані на задоволення потреб споживачів, передбачають у майбутніх менеджерів наявність таких якостей:

- різноманітні особистісні якості (комунікаційні, інтеграційні, високий рівень емоційної інтелігентності);

- високі стандарти поведінки;

- вміння управляти людьми;

- здатність знаходити спільну мову;

- вміння спілкуватися, у тому числі іноземною мовою;

- системне мислення;

- вміння вчитися від інших та адаптувати рішення до ситуацій;

- готовність до безперервного навчання;

- вміння управляти змінами;

- здатність діяти у полікультурному оточенні;

- відкритість, готовність до прийняття нових ідей, нових підходів;

- дух підприємництва, швидкість у діях та латеральне мислення

[347;15].

Закордонні освітні заклади реалізують індивідуальний підхід при підготовці студентів, при цьому широко використовуються дистанційні онлайн курси, Інтернет-тренінги, вебінари, що частково витісняють очне навчання [334].

Значного поширення у практиці підготовки фахівців у польських ЗВО набули активні методи навчання – ділові ігри, тренінги, ситуаційні завдання, бізнес-кейси, симуляції, які дозволяють змодельовати реальну практичну ситуацію на конкретному підприємстві у певній галузі, застосувати на практиці отримані під час навчання теоретичні знання,

проявити творчі здібності, гнучкість розуму та лідерські особисті якості [157].

Підготовка фахівців економічного профілю передбачає наявність психолого-педагогічної складової у змісті навчання Республіки Польща:

- зв'язок з гуманітарними, психологічними і педагогічними аспектами зовнішнього середовища (необхідність усвідомлення залежності та впливу на певні аспекти професійної діяльності фахівця, розвиток умінь налагоджувати взаємодію з різною категорією людей);

- професійні проблеми, які викликають необхідність використання рекомендацій і методів психології та педагогіки у професійній діяльності (сприйняття та усвідомлення проблем різного характеру – політичні, управлінські, економічні тощо – неможливе без сприйняття та розуміння людей, їх особливостей; вирішення завдань професійного спрямування часто пов'язане з мотивуванням та спонукуванням людей, підвищенням їх професіоналізму, використанням засобів переконання, показу, роз'яснення);

- вплив на діяльність фахівця та результати його власних психологічних і педагогічних особливостей (чим більш всебічно та краще підготовлений фахівець – переконання, інтереси, потреби, освіченість, вихованість, професійна майстерність та досвід, тим вищі досягнення його професійної діяльності) [101].

Існує ряд інших факторів, що діють у ЗВО та впливають на особистість студентів. Це специфічний вид виховних відносин, що полягає у визнанні суб'єктивності всіх учасників цих процесів. Завдяки цьому студент може бути учасником прийняття рішень та нести відповідальним за їх наслідки [385].

Процес виховання виконує кілька функцій, а саме: суспільну, індивідуально-адаптаційну і креативну. Громадська функція у польських ЗВО впливає з її обов'язків у відношенні до суспільства і держави. Індивідуальна функція впливає з потреб і очікувань молоді. Креативна

функція допомагає у формуванні розвитку особистості, збуджує зацікавленість і мотивацію у процесі засвоєння знань.

Необхідно згадати також і про виховну функцію, яка полягає у певному комплексі дій, суть яких виражається у цілеспрямованому формуванні у студентів системи цінностей, життєвих цілей, установок, переконань, мотивів і потреб, тобто тих елементів психіки, від яких залежить, що випускники будуть цінувати, до чого прагнути, для чого і яким чином застосовуватимуть загальні кваліфікації, набуті у процесі навчання

Активна участь польських студентів у дослідницькій роботі, яка ведеться викладачами у ЗВО, вивчення принципів і правил наукової роботи сприяє набуттю студентами ряду інтелектуальних установок: когнітивної допитливості, критицизму, толерантності, інтелектуальної порядності, новаторства, раціоналізму, які у свою чергу впливають на те, як людина розвиває свої інтелектуальні можливості і яким чином їх використовує.

Тісна співпраця викладача і студента на різних рівнях дає студентам можливість придбання цінного досвіду, пов'язаного з пізнавальною діяльністю, партнерських, організаторських, керівних, лідерських компетенцій – дуже важливих для виконання ролі після отримання диплома [176].

У зв'язку з істотною орієнтацією Польщі на ринкову (маркетингову) модель професійної освіти, що базується на автономії і фінансової самостійності освітніх і наукових установ [290], сьогодні у Польщі запроваджується нова форма подвійного навчання, що об'єднує освіту у ЗВО з практичним навчанням. Практичне навчання проводиться на підставі угоди між молодим працівником і роботодавцем або між навчальним закладом та роботодавцем. Мінімальна кількість годин професійної практики узгоджується із роботодавцем і може впливати на

зміст програм професійної підготовки, що є частиною практичного навчання в компанії [354].

Взаємодія ЗВО з роботодавцями відбувається у контексті вирішення завдання підвищення якості професійної підготовки випускника. Академічне бюро кар'єр (Akademickie Biuro Karier), або «Бюро професійного просування студентів і випускників» покликане надавати студентам і випускникам допомогу у визначенні шляху професійного розвитку, здійснювати професійне консультування, сприяти пошуку привабливої і цікавої роботи, накопичувати і передавати інформацію про роботодавців і актуальну ситуацію на ринку праці (наявні вакансії), розвивати у студентів бажання і прагнення докладати зусиль для реалізації поставлених кар'єрних цілей (прагнення займати відповідну посаду).

Крім цього, воно забезпечує налагодження та підтримання контактів з роботодавцями, поширення інформації про виші і їх діяльність. Таким чином, ця служба може надавати послуги академічній спільноті і роботодавцям, виконуючи роль центру інформації, консультування, посередництва, обслуговування студентів і випускників, здійснюючи розвиток їх самостійності в активному та успішному пошуку відповідної посади [111; 451].

Вирішення проблеми адаптації польських ЗВО до вимог роботодавців, які вони пред'являють до випускників, передбачає розробку цими установами спеціальних маркетингових стратегій, що повинні передбачати вирішення наступних завдань:

- аналіз і моніторинг потреб ринку праці;
- зміна навчальних планів ЗВО відповідно до ситуації на ринках праці;
- постійна співпраця з бізнес-структурами з метою превентивного виявлення необхідних змін в програмах навчання студентів;
- організацію участі представників бізнес-структур в освітній діяльності ЗВО;

- надання ЗВО пропозицій щодо підготовки фахівців для потреб бізнесу і державних структур та ін. [412; 283].

Великі зміни вимагають постійного обговорення, чому і як навчати у динамічно мінливому світі, як дати утворення нового потужного імпульсу, і як зробити освіту – незалежно від змін у житті – надійною і конкурентоспроможною. Саме тому спадкоємність знань, формування національної моделі багаторівневої безперервної освіти, інтегрованої у світовий освітній простір, що задовольняє потреби особистості та суспільства, є необхідною умовою розвитку вищої освіти [18]. Тому академічні колективи створюють концепції програм і ведуть роботу з розробки програм вищої освіти, впроваджують нові методи роботи. В академічному середовищі формуються норми професійної поведінки. І ці функції значно виходять за рамки навчального середовища, однак вони особливо пов'язані з самим середовищем і його готовністю їх виконувати [176].

Отже, можемо зробити висновки, що у зв'язку з інтеграцією до європейського освітнього простору сучасна система вищої освіти Польщі зазнає суттєвих змін [111].

До сильних сторін цих змін можна віднести: 1) розвинену мережу закладів вищої освіти; 2) детально регламентований механізм їх акредитації; 3) значний попит на освітні послуги у країні; 4) високу частку студентів у віці 20-30 років [283].

Глобалізація, що є провідною компонентою серед рушійних сил розвитку польського вищої освіти, обумовлює:

- формування єдиного освітнього простору;
- демократизація і децентралізація управління ЗВО;
- диверсифікацію підходів до фінансування ЗВО;
- рух в бік ринкових моделей організації, управління і фінансування освіти з урахуванням вимог XXI століття;

- комерціалізація вищої освіти і використання ринкових елементів у цій сфері;
- розширення автономії закладів вищої освіти з одночасним посиленням їх підзвітності перед суспільством;
- зростання мобільності студентів і викладачів;
- активне впровадження інформаційних технологій у діяльності ЗВО;
- посилення ролі англійської мови у системі міжнародних наукових комунікацій [270, 283].

Особливостями професійної підготовки фахівців аграрної галузі є:

- тенденція професіоналізації вищої освіти (поява вищої професійної освіти зумовлена потребою у вищій освіті для тих фахівців, робота яких не пов'язана з науковими дослідженнями);
- науково-технічний прогрес є головною причиною ускладнення структури професійної підготовки фахівців аграрної галузі, постійне оновлення навчальних планів, програм, модернізації засобів і методів навчання;
- створення навчальних закладів, діяльність яких спирається на електронно-цифрове забезпечення (дистанційне віртуальне навчання);
- посилення демократичних тенденцій в управлінні навчальними закладами [112].

Динамічний процес удосконалення підготовки менеджерів, що відповідає вимогам часу й економіці держави, передбачає впровадження нових дисциплін, створення сучасних навчальних програм, застосування інноваційних методів навчання. З метою забезпечення європейської якості вищої освіти у Польщі здійснюється робота із удосконалення та модернізації змісту економічної освіти, індивідуалізації навчального процесу. Адже лише через високий та сучасний рівень пропонованої освіти можна залишитися на освітньому ринку [60].

Саме тому темпи розвитку системи вищої освіти Польщі, об'єм інвестицій на всіх рівнях освіти, її доступність та підтримка ЄС

дозволяють прогнозувати успішне вирішення поставлених перед польською освітою стратегічних завдань [290].

Вивчення специфіки вищої аграрної освіти Російської Федерації представляє інтерес з позиції аналізу теоретичних основ підготовки майбутніх менеджерів, у тому числі й в університетах аграрного профілю.

Система вищої аграрної освіти Міністерства сільського господарства Російської Федерації включала 55 ЗВО, де за програмами вищої професійної освіти навчалися близько 350 тис. студентів, причому істотний акцент зроблено на заочній формі навчання. Підготовка кадрів з вищою професійною освітою здійснюється за 122 спеціальностями та 70 напрямками бакалавріату та магістратури [296].

У державній програмі Російської Федерації «Развитие образования на 2013-2020 гг.» визначена місія освіти – реалізація кожним громадянином свого соціального, культурного, економічного потенціалу. Відповідно до цього молодий спеціаліст повинен вміти вільно користуватися знаннями, самостійно їх знаходити і застосовувати в житті. Метою є не предметний, а особистісний результат [208].

Приєднання Росії до Болонського процесу обумовлює необхідність відповідності національної системи освіти міжнародним стандартам, а також забезпечення міжнародного визнання її діяльності: висока якість підготовки фахівців, реальне визнання російських дипломів, ступенів і кваліфікацій на міжнародному ринку праці і освітніх послуг [311].

У свою чергу реалізація ідей Болонського процесу створює умови для становлення багаторівневої системи вищої освіти [322].

У зв'язку з цим професійна університетська освіта отримує новий соціальний зміст – формування не лише фахівця з інноваційними компетенціями, а й суб'єкта територіальної громади з новим соціальним статусом, соціальним світоглядом [322].

У такому контексті підготовка фахівців для сільського господарства вимагає зовсім інших підходів до підготовки персоналу, нових поглядів на розвиток аграрного сектора [170].

Змінюється не тільки структура управління сільським господарством Росії а також роль і значення керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств, які мають необхідний і досить багатоплановий запас професійних компетенцій, що дозволяють не лише реалізувати, а й ставити перспективні завдання розвитку аграрного виробництва [310].

Нові умови вимагають пошуку інших адекватних форм організації освіти, здатних задовольнити зростаючі потреби суспільства Російської Федерації в отриманні або удосконаленні раніше отриманих знань і умінь, оскільки традиційні концепції та форми навчання на даний момент втратили свою актуальність і стали помітно менш ефективними [187].

Таким чином, аграрний фахівець сьогодні – це людина з широкими загальними і спеціальними знаннями, здатний швидко реагувати на зміни, що відбуваються [88]. Це спеціаліст широкого профілю, для якого не існує перепон між гуманітарними і природничими знаннями, промисловими і сільськогосподарськими науками, між суміжними і, навпаки, зовсім не суміжними дисциплінами. Це той, хто легко розуміє різні професійні мови, хто може включитися в рішення дуже складних комплексних проблем і професійно рухатися в різних сферах практики. [183].

Сьогодні важливими завданнями вищої професійної освіти Російської Федерації є недостатність орієнтації на перспективні і поточні потреби ринку праці і якісний розрив між попитом і пропозицією робочої сили [175]. Тому функцією державного замовлення на підготовку кадрів в умовах ринкової економіки є максимальна відповідність пропозиції на ринку кваліфікованої праці (тобто структура, кількість та якість підготовлених випускників ЗВО) попиту на фахівців, які відповідають вимогам вакантних посад, пропонованих роботодавцями [304].

Розпорядженням № 487-р від 31 березня 2014 р. [207] визначені основні напрямки політики Російської Федерації в сфері розвитку професійних кваліфікацій, в тому числі на основі розробки сучасних професійних стандартів, підвищення ефективності підготовки кадрів, впровадження незалежного оцінювання кваліфікацій. Внесені зміни до Трудового Кодексу Російської Федерації, які регламентують поняття кваліфікації працівника, професійного стандарту.

Професійний стандарт – характеристика кваліфікації, необхідної працівникові для здійснення певного виду професійної діяльності. Кваліфікація працівника - рівень знань, умінь, професійних навичок і досвіду роботи працівника [175].

В процесі проведення контролю як однієї з найважливіших функцій державного адміністрування сфери професійної освіти Російської Федерації можна виділити три етапи.

1. Розробка системи стандартів і критеріїв.
2. Порівняння реальних результатів з встановленими стандартами, тобто вимір результатів і визначення масштабу допустимих відхилень.
3. Здійснення коригувальних дій [304].

Загальноросійський класифікатор спеціальностей за освітою (ОКСО) призначений для використання в процесі автоматизованої обробки та обміну інформацією на всіх встановлених державою освітніх рівнях в Російській Федерації з охопленням як державних, так і недержавних освітніх установ при вирішенні таких основних завдань:

- 1) визначення прогнозованої потреби, регулювання прийому і випуску фахівців;
- 2) регламентація ліцензійної діяльності та статистичного обліку в освіті;
- 3) інтеграція системи вищої професійної освіти Російської Федерації у міжнародний освітній простір.

Загальноросійський класифікатор занять (ОКЗ) являє собою систематизований перелік видів трудової діяльності, що дозволяє досягти однозначності їх найменувань і забезпечити можливість проведення статистичних порівнянь, обліку та аналізу з метою здійснення раціональної політики зайнятості [304].

Класифікаційною одиницею ОКЗ є вид трудової діяльності (заняття), основу якого становить кваліфікація (професійна майстерність) і професійна спеціалізація. Критерієм кваліфікації є рівень освіти (професійна підготовка) і досвід практичної роботи, які в сукупності утворюють необхідні передумови для виконання роботи певної складності. Критерій професійної спеціалізації характеризується сферою застосування праці. На підставі цього критерію визначають тип необхідних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання обов'язків і трудових функцій за певними видами занять [304].

Таким чином, найважливішими напрямками формування кадрів Російської Федерації є удосконалення професійної компетенції [88].

Компетентність – це ефективне виконання будь-якої діяльності або дії. Багато авторів пов'язують компетентність із значенням Європейського фонду освіти як відповідність вимогам, що пред'являються при влаштуванні на роботу, здатність виконувати особливі трудові функції, Знання, навички, здібності, мотиви, цінності і переконання розглядаються як можливі складові компетентності, але самі по собі ще не роблять людину компетентною [311].

У забезпеченні відповідного рівня професійної підготовки провідне місце займає мотивація до здобуття вищої освіти. За оцінками російської студентської молоді щодо привабливості професій спеціальність «Менеджер» займає одне з провідних місць в рейтингу популярності [125].

Підготовка менеджерів всіх рівнів як сучасних високопрофесійних керівників передбачає, що вони є фахівцями, які володіють підприємницькою, інформаційно-освітньою культурою, новим мисленням

і інноваційною поведінкою, здатні активізувати інтелектуальний потенціал організації на основі менеджменту знань, що забезпечує створення і підтримку культури постійного навчання та взаємозбагачення знаннями членів організації для досягнення більш високої продуктивності [322].

Нормативну правову базу підготовки студентів за напрямом «Менеджмент» в Російській Федерації складають:

- Федеральний закон Російської Федерації: «Об образовании в РФ» від 29 грудня 2012 р №273-ФЗ;

- Типове положення про освітню установу вищої професійної освіти (вищому навчальному закладі), затвердженому постановою Уряду РФ від 14 лютого 2008 р №71;

- Федеральний державний освітній стандарт за напрямом підготовки «Менеджмент» вищої професійної освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 18 листопада 2009 р., № 636 [62].

В результаті освоєння освітньої програми випускник повинен володіти такими професійними компетенціями, тобто здатністю застосовувати знання, вміння та особистісні якості відповідно до завдань професійної діяльності:

- здатністю розвивати свій загальнокультурний і професійний рівень і самостійно освоювати нові методи дослідження;

- здатністю до зміни профілю своєї професійної діяльності;

- здатність самостійно здобувати і використовувати нові знання і вміння;

- здатністю приймати організаційно-управлінські рішення і оцінювати їх наслідки;

- вільним володінням іноземною мовою як засобом професійного спілкування;

- володіти навичками публічних ділових і наукових комунікацій, організаційно-управлінської діяльності:

- здатністю здійснювати управління організаціями, підрозділами, групами співробітників, проектами і мережами;
 - здатністю розробляти корпоративну стратегію;
 - умінням використовувати сучасні методи управління корпоративними фінансами для вирішення стратегічних завдань;
 - здатністю розробляти програми організаційного розвитку і забезпечувати їх реалізацію;
- аналітична діяльність:
- здатністю використовувати кількісні і якісні методи для проведення наукових досліджень і управління бізнес-процесами;
 - володінням методами економічного аналізу поведінки економічних агентів і ринків в глобальному середовищі;
 - володінням методами стратегічного аналізу;
 - здатністю готувати аналітичні матеріали для управління бізнес-процесами та оцінки їх ефективності;
- науково-дослідна діяльність:
- здатністю узагальнювати і критично оцінювати результати, отримані вітчизняними та зарубіжними дослідниками; виявляти і формулювати актуальні наукові проблеми;
 - здатністю обґрунтовувати актуальність, теоретичну і практичну цінність обраної теми наукового дослідження;
 - здатністю проводити самостійні дослідження відповідно до розробленої програми;
 - здатністю представляти результати проведеного дослідження у вигляді наукового звіту, статті або доповіді [62].

Компетенції російського випускника спеціальності «Менеджмент»: інформаційно-освітня, організаційно-управлінська, науково-дослідницька, міжкультурна, рефлексивно-креативна. Розкриємо зміст кожної з них.

Інформаційно-освітня компетенція – готовність і здатність випускника використовувати інформаційно-комп'ютерні засоби для

отримання і застосування нових знань, здійснювати управління інформаційних ресурсів.

Організаційно-управлінська компетенція – готовність і здатність випускника до комплексного забезпечення раціонального створення умов для формування і розвитку команд (стимулювання самостійності суб'єктів, їх самоорганізації, самоврядування, лідерських якостей).

Науково-дослідницька компетенція – готовність і здатність випускника до якісного вирішення проблем в галузі управління засобами діяльності науково-дослідного характеру.

Міжкультурна компетенція – готовність і здатність випускника до міжкультурної взаємодії і вирішення актуальних завдань менеджменту в контексті міжнародних інтеграційних процесів.

Рефлексивно-креативна компетенція – готовність і здатність випускника до ініціативної, самостійної інноваційної діяльності до забезпечення розвитку менеджменту на основі рефлексії професійно-особистісного розвитку персоналу [322].

Таким чином, можемо зазначити, що системна і якісна підготовка менеджерів базується на двох найважливіших компонентах:

1. Організації і впровадженню освітніх програм з підготовки фахівців.
2. Комплексному підході в підготовці фахівців з наступними компонентами: наявність адаптованої до російського ринку теорії і наявність практичних занять (стажування) [48].

Один з шести методологічних принципів концепції освіти сучасного менеджера Російської Федерації фіксує дане соціальне замовлення наступним чином: «Формування потенціалу ефективного менеджера» [173].

Таким чином, компетенція менеджера передбачає його вміння нестандартно і ефективно вирішувати проблеми, здатність до прояву

лідерських якостей та комунікації, тобто вміння професійно виконувати свою роботу [24].

До кола проблем, що вивчаються майбутніми менеджерами в процесі їх професійної підготовки можна віднести проблему організаційних змін, що аналізується в таких дисциплінах і передбачених федеральним освітнім стандартом, як «Теорія організацій», «Організаційна поведінка», «Управління персоналом», «Дослідження систем управління», «Менеджмент».

На жаль, на даний час в багатьох російських ЗВО спостерігається значний розрив між отриманими студентами теоретичними знаннями і практичними навичками. Це зумовлено тим, що система освіти в Росії була спочатку побудована на «знанієвій парадигмі: знання – уміння – навички», де основна увага приділялася засвоєнню знань студентами. Однак, в ринкових умовах затребуваними є уже не просто знання, а вміння застосовувати їх на практиці [66].

Проблема гарантії якості підготовки менеджерів особливо важлива для сільськогосподарської галузі. Найбільш часто формульована проблема полягає в невідповідності змісту сучасної освіти «потреbam сучасної економіки і цивілізації» [311].

Тому, модель професійної підготовки фахівця може бути реалізована з позиції цілісного підходу, що передбачає інтеграцію освітнього, науково-дослідного та виховного процесів [173].

Інтеграційний підхід повинен забезпечити оволодіння студентами сучасними знаннями, професійними навичками та здібностями вирішувати практичні завдання [66].

В основі реформування структури, організаційних форм, методів і змісту аграрної освіти лежить ряд загальних методологічних принципів. До числа найбільш важливих з них відноситься принцип безперервності освітнього процесу [88].

Перспективна система аграрної освіти Російської Федерації повинна бути здатна не тільки озброювати знаннями майбутніх менеджерів, але і внаслідок постійного і швидкого оновлення знань, формувати потребу в безперервному самостійному оволодінні вміннями і навичками самоосвіти, а також організовувати самостійний і творчий підхід до знань протягом всієї активної життєдіяльності [187].

Одним з основних принципів планування і організації безперервної освіти є врахування інтересів сьогоденної практики і перспектив розвитку. Згідно з концепцією неперервної освіти жоден рівень навчання, включаючи і вищу освіту, не може розглядатися як замкнутий, ізольований від інших. При цьому вертикальна структура, характерна для безперервного підвищення кваліфікації за обраною спеціальністю, повинна перетинатися з горизонтальними, що представляють собою наукові дисципліни і зв'язок між ними.

У зв'язку з цим змінюється модель освіти в цілому. Відбувається перехід від мономоделі, орієнтованої лише на підготовку фахівця-функціонера, виконавця, до поліфункціональної, в основі якої вільний розвиток і формування ініціативної особистості, що володіє здібностями до креативного мислення, саморозвитку, самоврядування та вміннями орієнтуватися в ситуації, що змінюється, творчо вирішувати поставлені завдання.

Ідея кондуктивності аграрної освіти Росії реалізується в кількох аспектах: змістовному – розробка багаторівневих навчальних планів з різними безперервними циклами і наскрізними програмами підготовки фахівців (школа-технікум-ЗВО); організаційному – формування комплексів, або інтегрованих структур з постійним викладацьким складом.

Наступний принцип, який визначає стратегію розвитку аграрної освіти Російської Федерації, – диверсифікація. Аналіз перетворень, що відбуваються в останні роки, дозволяє виділити два основних напрямки цього процесу. Перший визначається орієнтацією на триступеневу англо-

американську модель; другий – створенням нових типів навчальних закладів, які прагнуть заповнити порожні ніші в жорстко організованій і централізованій системі освіти, заснованій на монополії держави.

Багаторівнева система аграрної освіти – один з перспективних напрямків. Основні переваги багаторівневої структури аграрної освіти такі:

- реалізація нової парадигми, що полягає в фундаментальності, цілісності і спрямованості на особистість студента;
- значна диверсифікація та реагування на кон'юнктуру ринку праці;
- підвищення освіченості випускників, підготовлених до «освіти протягом всього життя» на відміну від «освіти на все життя»;
- свобода вибору «траєкторії навчання» і відсутність ірраціональної освітньої ситуації;
- широкі можливості для післядипломного навчання; можливість інтеграції в світову освітню систему [88].

Основним критерієм при переході на рівневі програми вищої освіти має стати поступове формування в масовій свідомості філософії навчання протягом усього життя [170].

В сучасних умовах аграрна освіта Російської Федерації має розглядатися не тільки як оволодіння необхідним обсягом навчальної інформації, а й як розвиток в процесі навчання потреб і здібностей до самостійного отримання нових загальних і професійних знань і умінь, користуючись при цьому різноманітними джерелами інформації. Зміна соціальної практики і відповідна зміна цілей аграрної освіти вимагає нового змісту освіти, і нових технологій роботи з навчальною інформацією. Освіта як результат оволодіння знаннями, формування та розвитку умінь і навичок значною мірою визначається процедурами пошуку, передачі, накопичення, зберігання, перетворення і відображення інформації. Освіта, по суті, є процесом інформаційним. Тому під інформатизацією освіти слід розуміти систему заходів, спрямованих на

підвищення якості та ефективності роботи з інформацією навчального призначення [187].

Інформаційні технології – це сукупність засобів і методів здійснення інформаційних процесів (отримання, обробка, зберігання, передача інформації з використанням технічних і програмних засобів) [331].

Система інформаційної компетентності, як одна зі складових професійної компетентності, включає в себе наступні елементи:

1) Теоретичні знання, практичні вміння та навички використання інформаційних технологій у професійній діяльності.

2) Творчий підхід в застосуванні інформаційних технологій при вирішенні практичних завдань, а також при організації обробки, зберігання та передачі інформації.

3) Гнучкість мислення, здатність до самоосвіти і підвищення професійної кваліфікації в галузі інформаційних технологій.

4) Сформований світогляд і система особистісних цінностей і життєвих пріоритетів [182].

Таким чином, радикальні зміни змісту аграрної освіти Російської Федерації, зумовлені стрімким розвитком процесу інформатизації, орієнтуються на вироблення якісно нової моделі підготовки професійних кадрів до життєдіяльності в умовах постіндустріального інформаційного суспільства, формування у них зовсім інших, необхідних для цих умов якостей і навичок [187].

Менеджери сільськогосподарських підприємств Росії повинні мати уявлення про методика створення баз даних, комп'ютерних технологій, знати основні концепції побудови інформаційних систем і їх використання при прийнятті управлінських рішень. Вони характеризуються цілим рядом вимог:

- мати поняття про організацію інформації і даних, що надають дану інформацію;

- розуміти взаємозв'язок між продукуванням інформації, інформаційною системою і організацією підприємства;
- знати різні типи інформаційних систем, що застосовуються на підприємствах;
- знати сучасні комп'ютерні технології і розуміти їх вплив на розробку стратегії управління;
- мати стійкі навички роботи на персональних комп'ютерах в умовах роботи локальних та глобальних комп'ютерних мереж;
- знати основи моделювання процесів прийняття рішень в умовах роботи інформаційних мереж.

Перехід до ринку змінює характер і умови діяльності менеджерів сільського господарства. Безперервне поглиблення і оновлення знань, вдосконалення професійної компетенції стають найважливішими напрямками формування кадрів АПК.

Очевидно, що сьогодні в період інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва особливо гостро постає питання про необхідність орієнтації аграрної освіти на майбутнє з урахуванням перспектив розвитку галузі. Тим самим ми наближаємося до розуміння принципу випереджаючої підготовки фахівця, з якого випливає і помилкове уявлення про те, що необхідно забезпечити умови багаторазового повернення людини в освітню систему в міру того, як вона стикається з новими проблемами в практичній діяльності [88].

Найважливіша функція безперервної освіти в тому, що вона відкриває перед фахівцем можливість залишатися компетентним у сфері своєї професійної діяльності протягом усього трудового життя. Особливу увагу необхідно приділяти психолого-педагогічним питанням формування професійних компетенцій в парадигмі безперервної освіти, взаємозв'язку програм навчання і ринку праці, модернізації вищої освіти через розвиток безперервного навчання та інших питань методології та методики

безперервної освіти, що розглядаються в фокусі формування і розвитку професійних компетенцій [289].

У контексті інтеграційного підходу при підготовці майбутніх фахівців для сільського господарства Росії все більшого значення набуває інноваційна складова: кількість нових ідей і частота їх впровадження в менеджменті. Успішність реалізації бізнес-інновацій безпосередньо залежить від кваліфікації фахівця, його вміння і готовності вирішувати складні дослідні, наукові, організаційно-управлінські завдання. Престиж і успішність ЗВО визначається рівнем кваліфікації його випускників [302].

Важливим завданням системи вищої професійної освіти є формування умінь і навичок, що сприяють якісній підготовці фахівця. Сюди можна віднести сучасні технології навчання, такі як ділові ігри, інтерактивні вправи, навчальні дискусії, проектно-орієнтовані завдання та ін.. Розглянемо деякі з них.

При підготовці та проведенні ділової гри можна виявити особливості майбутніх менеджерів:

- наявність тактичного і стратегічного мислення;
- швидкість адаптації в нових умовах (включаючи екстремальні);
- здатність аналізувати власні можливості і вибудовувати відповідну лінію поведінки;
- здатність прогнозувати розвиток процесів;
- здатність аналізувати можливості і мотиви інших людей і впливати на їх поведінку;
- стиль керівництва, орієнтацію при прийнятті рішень на гру «на себе» або «в інтересах команди» і багато іншого.

Таким чином, можна зробити висновок:

- організаційно-дійова гра є активним інструментом організації навчального процесу і пізнавальної діяльності майбутніх менеджерів;
- в процесі ділової гри забезпечується цілісне сприйняття реально існуючих проблем, розвивається здатність інтелектуальної колективної

роботи, використовується творчий потенціал студентів для вирішення конкретних прикладних завдань;

- забезпечується можливість моніторингу якості освітньої діяльності у ЗВО на рівні випускаючої кафедри, що дозволяє своєчасно коригувати параметри навчального процесу [302].

Метод проектів, являє собою таку форму організації навчальної роботи, при якій студенти моделюють ті або інші практичні роботи (проекти) і для виконання їх здобувають необхідні знання та навички. При цьому проектна діяльність повинна відповідати таким умовам:

1) проекти, повинні бути пов'язані з ґрунтовним розумінням змісту, умов і організації праці;

2) знання, навички, природо- та суспільствознавство, в проектній системі є засобами підготовки до виконання роботи колективу;

3) робота над проектом повинна індукувати в студентів інтерес до роботи, тягу до знань і до участі в «будівництві нових громадських форм життя» [66].

Активні методи навчання є дієвим інструментом якісної професійної підготовки: забезпечують цілісне сприйняття реально існуючих проблем, направляють творчий потенціал студентів на вирішення конкретних прикладних задач, формують конкурентоспроможність фахівців [297].

Таким чином, модернізація університетської освіти у Росії включає процеси, які активно впливають на його якість:

- інформатизація та комп'ютеризація всієї діяльності університету, які передбачають диверсифікацію форм навчання, збільшення обсягу самостійної роботи, розширення різних форм дистанційного навчання;

- розвиток процесу кооперації університету як в рамках системи освіти, так і поза нею;

- регіоналізація університетської освіти, підвищення значущості університету не тільки в науковій та виробничій, але і в суспільній та культурній сферах [322].

Важливим завданням системи вищої професійної освіти є формування умінь і навичок, що сприяють якісній підготовці фахівця не тільки в стінах ЗВО, а й за його межами, в процесі всієї його професійної трудової діяльності [302].

Виникає питання: які ж саме кроки повинні зробити навчальні заклади, що готують кадри для села?

Сьогодні сільському господарству Російської Федерації насамперед гостро не вистачає кваліфікованого персоналу – фахівців сільського господарства з вищою освітою. Державі потрібно робити акцент на новому поколінні випускників сільськогосподарських закладів вищої освіти та одночасно вирішувати питання, як їх утримати в галузі [311].

Загальний напрямок агропрофорієнтаційних процесів – самозбереження індивіда, підтримка структурної стійкості. Важливим є те, що випускник повинен робити наскільки добре, що кінцеві результати в сфері праці – це точки, які потрібні для нового синергетичного впливу

Засоби синергетики як модель самоорганізації несуть нові можливості стратегії і стилістики мислення, що дають нетрадиційні підходи до багатьох проблем. Навчитися мислити синергетично, – значить навчитися мислити нелінійно, альтернативно [184].

Новий підхід – це ефективна орієнтація в пізнавальній та практичній діяльності, що передбачає застосування сукупності ідей, понять і методів у дослідженні та управлінні відкритими нелінійними самоорганізованими системами. Стосовно умов агропрофорієнтації – це особистість майбутнього фахівця і оточуюче його середовище.

Синергетичний підхід дозволяє розглядати агропрофорієнтаційний процес, виховну діяльність значною мірою самоорганізовано, тобто, яка не базується на прямих причинно-наслідкових залежностях, а відбувається неоднозначно; як процес, зумовлений безліччю внутрішніх і зовнішніх факторів].

Засоби синергетики одночасно дають напрямок пошуку застосування сучасних інформаційних технологій і традиційних сільських цінностей в роботі з профорієнтації. Застосування інформаційних технологій з новим підходом дає можливість істотно змінити на краще зміст процесу і сприяє формуванню інформаційної компетентності випускників [184].

Підготовка фахівців для села у Російській Федерації є складною системою, що включає складні взаємодії організаційних, управлінських, соціотехнічних виховних підсистем. Удосконалення агропрофорієнтаційних процесів засобами синергетики в практиці агроосвіти та профорієнтації сприяє:

- поліпшенню інформованості майбутнього фахівця про професії та ринок праці;
- формування критеріїв і показників соціально-професійного самовизначення;
- формування профорієнтаційних компетенцій;
- здійснення усвідомленого професійного вибору на основі розуміння професійних уподобань, інтересів, а також потреб ринку праці.

Застосування метадіяльних принципів і синергетичних засобів в агропрофорієнтаційному процесі створює реальну можливість переходу від традиційної діагностичної моделі профорієнтації (виявлення відповідності професії окремої особистості) до випереджаючої моделі профорієнтаційної роботи (орієнтованої на розвиток активності, відповідальності особистості, формування профорієнтаційних компетенцій, які є основою для професійних компетенцій) [184].

Державна освітня установа має право на існування і виправдовує свою назву, якщо вона виконує деяку іманентну державі функцію – задоволення суспільних освітніх потреб, що не підлягають реалізації на умовах приватного інтересу [304].

Міністерства (включаючи Міністерство сільського господарства РФ), що мають мережу підвідомчих профільних навчальних закладів,

використовують показники працевлаштування як основні в оцінці діяльності ЗВО, справедливо вважаючи, що підвідомчі ЗВО беруть участь у реалізації функцій даних органів виконавчої влади.

Таким чином, освітній заклад, підвідомчий федеральному органу виконавчої влади, який здійснює розробку державної політики та нормативно-правове регулювання в сфері агропромислового комплексу, може вважатися таким, що успішно виконує свою місію, за таких умов:

1) склад та зміст освітніх програм відповідає сфері компетенції державного засновника;

2) якість підготовки випускників відповідає вимогам Федеральних державних освітніх стандартів;

3) випускники займають робочі місця, відповідні отриманій освіті за рівнем кваліфікації і професійної спеціалізації;

4) організації-роботодавці є резидентами Російської Федерації (інакше відбувається «відтік мізків» – платники податків оплачують підготовку фахівців для економіки інших країн) [304].

Сьогодні роботодавець визначив своє місце в освітньому процесі: участь в експертизі освітніх програм, виділення професійних компетенцій, формування освітніх програм на основі компетентнісного підходу, створення умов для відпрацювання професійних компетенцій на сучасному обладнанні, участь в оцінці якості підготовки фахівців та атестації працівників. В результаті розроблено план спільних заходів, положення про соціальне партнерство, укладені довгострокові договори про співпрацю в галузі організації якісної професійної освіти, визначені компетенції випускника-фахівця, проведена експертиза змісту освітніх програм, визначено зміст навчальних, виробничих, переддипломних практик, введені нові програми дисциплін [311].

Крім того, високий відсоток працевлаштування випускників навчальних закладів з роботодавцями дає тісна співпраця між ними під час проходження навчальних та виробничих практик.

Необхідне подальше вдосконалення взаємодії між російськими навчальними закладами та роботодавцями по ряду напрямків з метою орієнтування на перспективний розвиток сільськогосподарської галузі. Сюди входить:

- визначення прогностичних показників потреб у фахівцях і раціональної структури їх підготовки;
- вивчення мотиваційних вподобань молоді;
- посилення профорієнтаційної роботи з майбутніми фахівцями;
- формування роботодавцями портфеля замовлень і укладання договорів на підготовку кадрів за професіями та спеціальностями;
- використання баз господарств для проведення виробничої практики студентів;
- проведення науково-практичних конференцій та навчальних семінарів;
- конкурси професійної майстерності фахівців господарства та студентів [2].

В сучасних умовах Російської Федерації повинна використовуватися технологія практичної підготовки студентів – «Робоче місце фахівця».

Робота з соціальними партнерами передбачає такі напрями:

- відкриття нових спеціальностей і спеціалізація відповідно до вимог ринку праці;
- зміцнення матеріальної бази навчального закладу;
- юридичне закріплення відносин між господарствами і ЗВО, між роботодавцем і студентом шляхом укладення довгострокових договорів (на весь період навчання, з подальшим працевлаштуванням та забезпеченням соціальних потреб молодого фахівця).

Роботу з працевлаштування випускників необхідно проводити в кілька етапів:

- вивчення поточних потреб підприємств у фахівцях;

- складання опитувальних листів по випускних групах, куди вносяться відомості про можливість самостійного працевлаштування.

- організація зустрічей майбутніх випускників з роботодавцями з індивідуальним розподілом молодих фахівців [2].

Роль координатора у взаємодії навчальних закладів і роботодавців (сільгосппідприємств, фермерських господарств) повинні взяти на себе громадські об'єднання – асоціації фермерських господарств, сільських товаровиробників та ін.. Обговорюючи в своїх професійних спільнотах проблеми розвитку своєї галузі, вони зможуть виступати в ролі замовника на ті чи інші групи фахівців, програми навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Навчальні заклади Росії повинні взяти на себе місію методичного, наукового супроводу своїх випускників, консультаційного центру для всіх сільгоспвиробників регіону [170].

Таким чином, стратегічні завдання формування трудового потенціалу такі:

- 1) створення і вдосконалення системи безперервної освіти;
- 2) розширення і активізація підготовки нового покоління менеджерів, здатних забезпечити функціонування ринкової економіки за допомогою нових методів і засобів управління [331].

У свою чергу, формування кадрового потенціалу менеджерів всіх рівнів, здатних забезпечити підвищення ефективності агропромислового виробництва з використанням новітніх світових технологій і процесів, передбачає вирішення кількох довгострокових і короткострокових завдань, пов'язаних з удосконаленням системи навчання, професійної підготовки, посилення державної підтримки кадрового забезпечення, спрямованих на :

- зміцнення навчальної та матеріальної бази аграрних закладів вищої освіти;
- створення дієвої системи відбору перспективних фахівців для зарахування до кадрового резерву;

- створення системи сільськогосподарського консультування оцінки керівників і спеціалістів АПК на основі професійних стандартів з формуванням банку даних про висококваліфікованих кадрів;

- зміцнення служби управління персоналом в органах управління сільськогосподарським виробництвом в муніципальних закладах і підприємствах АПК [310].

Отже, ефективність сільського господарства багато в чому залежить від рівня підготовки і ділових якостей фахівців. На основі аналізу наукових джерел можемо відзначити, що сьогодні у Російській Федерації питанням оцінки якості освітнього процесу приділяється значна увага як з боку державних регулюючих служб, так і наукового співтовариства. Вирішення проблеми професійної підготовки менеджерів в аграрних університетах полягає у приведенні змісту освіти у відповідність до напрямів освітньої політики держави. У програмах професійної освіти аграрних університетів Російської Федерації особлива увага приділяється питанням модернізації навчання, формуванню професійних компетенцій у парадигмі безперервної освіти, іншим питанням методології та методики вищої школи. При цьому, в основу підготовки майбутніх фахівців покладено комплексний підхід.

Таким чином, особливої уваги потребує дослідження інституціональних та організаційних особливостей підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України, Республіки Польща та Російської Федерації.

Висновки до I розділу

У дослідженні проаналізовано базові теоретичні поняття дослідження. Розкрито теоретичні основи вищої аграрної освіти та представлено особливості професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та іноземних держав.

Встановлено, що сучасний етап розвитку України зумовлений тим, що її складники – політика в освітній, науковій, культурній сферах – є вагомими чинниками зміцнення національної ідентичності, консолідації суспільства та забезпечення умов для прискорення соціально-економічного розвитку України.

Особливе місце в інноваційному розвитку України займають аграрна освіта, наука та виробництво. Вітчизняний аграрний сектор формує близько 65% фонду споживання населення, забезпечуючи національну продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, причому його частка у загальному обсязі ВВП становить 16,9%, а у структурі вітчизняного експорту частка продукції аграрного сектору складає понад 9% загальної вартості.

Встановлено, що сучасне високоінтенсивне сільськогосподарське виробництво вимагає фахівців широкого профілю, обізнаних з особливостями технологічних процесів у галузях агровиробництва, економіки, бухгалтерського обліку, менеджменту та інших сфер знань, що відповідає професії менеджера.

Аналіз змісту існуючих теоретичних положень і практики дозволив сформулювати основні поняття і терміни, серед яких: «аграрна освіта», «університет аграрного профілю», «професійна підготовка майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю» тощо.

Дослідженням встановлено, що вища аграрна освіта – це система підготовки фахівців для аграрного сектору економіки в університетах аграрного профілю. Університет аграрного профілю є галузевим аграрним

зкладом вищої освіти (ЗВО), що здійснює професійну підготовку фахівців переважно за спеціальностями галузі знань аграрні науки та продовольство, провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, прикладні наукові дослідження й культурно-просвітницьку діяльність, є провідним науковим і методичним центром і має розвинуту інфраструктуру.

Одним із основних видів діяльності університетів аграрного профілю є професійна підготовка майбутніх менеджерів як підготовка, спрямована на здобуття кваліфікації за спеціальністю менеджмент, що передбачає ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку, необхідну для здійснення професійної діяльності.

Виявлено, що методологічною основою підготовки майбутніх менеджерів для аграрного сектору є системний підхід, який ґрунтується на наукових знаннях з педагогіки, економіки, філософії, психології, соціології та ін. й дозволяє уникнути однобічності, фрагментарності, а отже, неповноти аналізу.

Окремої уваги заслуговує реалізація Україною євроінтеграційної стратегії та, відповідно, проведення компаративного аналізу професійної підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти України та іноземних держав. Серед них різні системи професійної підготовки студентів-менеджерів в університетах аграрного профілю, зокрема Республіки Польща як представника Європейського Союзу та Російської Федерації, що репрезентує систему підготовки країн пострадянського простору.

У процесі дослідження встановлено, що сучасна підготовка майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю здійснюється на таких рівнях вищої освіти, як: перший (бакалаврський) та другий (магістерський) рівень, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти бакалавр та магістр.

Теоретико-змістовний аналіз термінів «бакалавр» та «бакалаврат» показав, що у системі вищої освіти Республіки Польща вони відповідають поняттю «ліценціат» (польськ. – *licencjat*), а у Російській Федерації – поняттям «бакалавр» та «бакалавріат» (рос. – бакалавр, бакалавріат). Терміни «магістр» та «магістратура» (рос. – магістр, магістратура; польськ. – *stopień magistra, studia magisterskie*) у системах вищої освіти усіх досліджуваних країн мають тотожні значення.

На підставі дослідження визначено основні структурні компоненти професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю, серед яких особливу увагу приділено інституціональним, організаційним і дидактичним компонентам.

Встановлено, що інституціональний компонент професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю передбачає політико-правові умови, законодавство (нормативне забезпечення), державне управління та інституціональну структуру, загалом заходи та дії, які здійснює держава у галузі діяльності аграрних закладів вищої освіти; організаційний компонент є компонентом, до якого належить інфраструктура закладів вищої освіти, їх організаційна, освітня, наукова, кадрова діяльність; дидактичний – пов'язаний із метою, змістом, формами, методами та засобами професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Таким чином, можемо відзначити, що уніфікація європейської та української освітніх систем потребує нових підходів при підготовці майбутніх фахівців, зокрема й аграрного профілю.

РОЗДІЛ II.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ УКРАЇНИ, РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

2.1. Інституціональний компонент підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України

Підготовка майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України є важливим сучасним напрямом педагогічної науки і практики. Відповідно до сформульованого раніше визначення університету аграрного профілю, в Україні станом на 2012-2013 роки підготовку студентів за напрямками 09 «Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції» і 10 «Техніка та енергетика аграрного виробництва» здійснювали ряд закладів вищої освіти та їх відокремлені підрозділи, що представлено у таблицях 2.1-2.3.

Таблиця 2.1

Заклади вищої освіти, які забезпечували підготовку галузі знань 0901
«Сільське господарство і лісництво»

НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090101 «АГРОНОМІЯ»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Національний університет водного господарства та природокористування
3	Полтавська державна аграрна академія
4	Миколаївський національний аграрний університет
5	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
6	Луганський національний аграрний університет
7	Вінницький національний аграрний університет
8	Дніпропетровський державний аграрний університет
9	Кіровоградський національний технічний університет
10	Таврійський державний агротехнологічний університет
11	Сумський національний аграрний університет
12	Львівський національний аграрний університет

Продовження таблиці 2.1

13	Подільський державний аграрно-технічний університет
14	Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»
15	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
16	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»
17	Житомирський національний агроекологічний університет
18	Чернігівський державний інститут економіки і управління
19	Одеський державний аграрний університет
20	Уманський національний університет садівництва
21	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
22	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
23	Білоцерківський національний аграрний університет
24	Відокремлений структурний підрозділ Городищенський коледж Уманського національного університету садівництва
25	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агропромисловий коледж» ²
26	Житомирський агротехнічний коледж
27	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Заліщицький аграрний коледж ім. Є. Храпливого»
28	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Немішаївський агротехнічний коледж»
НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090102 «ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА І ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Полтавська державна аграрна академія
3	Миколаївський національний аграрний університет
4	Луганський національний аграрний університет
5	Вінницький національний аграрний університет
6	Дніпропетровський державний аграрний університет
7	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
8	Сумський національний аграрний університет
9	Подільський державний аграрно-технічний університет
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»
11	Житомирський національний агроекологічний університет
12	Одеський державний аграрний університет

Продовження таблиці 2.1

13	Харківська державна зооветеринарна академія
14	Білоцерківський національний аграрний університет
НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090103 «ЛІСОВЕ І САДОВО-ПАРКОВЕ ГОСПОДАРСТВО»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
3	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
4	Луганський національний аграрний університет
5	Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет»
6	Вінницький національний аграрний університет
7	Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
8	Дніпропетровський державний аграрний університет
9	Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
10	Сумський національний аграрний університет
11	Надслучанський інститут Національного університету водного господарства та природокористування
12	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»
13	Подільський державний аграрно-технічний університет
14	Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»
15	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
16	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»
17	Житомирський національний агроекологічний університет
18	Чернігівський державний інститут економіки і управління
19	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
20	Уманський національний університет садівництва
21	Харківська державна зооветеринарна академія
22	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
23	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
24	Білоцерківський національний аграрний університет

Продовження таблиці 2.1

25	Івано-Франківський коледж Львівського національного аграрного університету
26	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
27	Навчально-консультаційний центр НЛТУ України Державного вищого навчального закладу «Національний лісотехнічний університет України»
НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090104 «ЛІСОЗАГОТІВЛЯ»	
1	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»
НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090105 «ЗАХИСТ РОСЛИН»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Сумський національний аграрний університет
3	Житомирський національний агроекологічний університет
4	Одеський державний аграрний університет
5	Уманський національний університет садівництва
6	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
7	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агропромисловий коледж»

Таблиця 2.2

Заклади вищої освіти, які забезпечували навчання за напрямом підготовки галузі знань 0902 «Рибне господарство та аквакультура»

НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090201 «ВОДНІ БІОРЕСУРСИ ТА АКВАКУЛЬТУРА»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Національний університет водного господарства та природокористування
3	Керченський державний морський технологічний університет
4	Вінницький національний аграрний університет
5	Дніпропетровський державний аграрний університет
6	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
7	Одеський державний екологічний університет
8	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»
9	Харківська державна зооветеринарна академія
10	Білоцерківський національний аграрний університет
11	Приватний вищий навчальний заклад «Перший Український морський інститут»

Продовження таблиці 2.2

НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.090202 «РИБАЛЬСТВО»	
1	Сумський національний аграрний університет

Таблиця 2.3

Заклади вищої освіти, які забезпечували навчання за напрямом підготовки галузі знань 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва»

НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.100101 «ЕНЕРГЕТИКА ТА ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІ СИСТЕМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Миколаївський національний аграрний університет
3	Вінницький національний аграрний університет
4	Кіровоградський національний технічний університет
5	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
6	Таврійський державний агротехнологічний університет
7	Сумський національний аграрний університет
8	Львівський національний аграрний університет
9	Подільський державний аграрно-технічний університет
10	Житомирський національний агроекологічний університет
11	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
12	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»
13	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Немішаївський агротехнічний коледж»
НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ 6.100102 «ПРОЦЕСИ, МАШИНИ ТА ОБЛАДНАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА»	
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України
2	Полтавська державна аграрна академія
3	Миколаївський національний аграрний університет
4	Луганський національний аграрний університет
5	Вінницький національний аграрний університет
6	Дніпропетровський державний аграрний університет
7	Кіровоградський національний технічний університет
8	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
9	Таврійський державний агротехнологічний університет
10	Сумський національний аграрний університет
11	Львівський національний аграрний університет

Продовження таблиці 2.3

12	Подільський державний аграрно-технічний університет
13	Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»
14	Житомирський національний агроекологічний університет
15	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
16	Одеський державний аграрний університет
17	Уманський національний університет садівництва
18	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»
19	Глухівський агротехнічний інститут імені С.А. Ковпака Сумського національного аграрного університету
20	Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Немішаївський агротехнічний коледж»
21	Стрийський коледж Львівського національного аграрного університету

Таким чином, провівши ранжування за кількістю напрямів підготовки проаналізованих галузей знань, визначили перелік аграрних закладів вищої освіти України, причому до визначеного списку ми не включали відокремлені підрозділи, класичні та профільні університети, які не позиціонують себе як аграрні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Ранжування аграрних ЗВО України за кількістю напрямів підготовки у розрізі галузей знань 0901, 0902, 1001

№ п/п	Заклад вищої освіти	Кількість напрямів підготовки
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	7
2	Сумський національний аграрний університет	7
3	Вінницький національний аграрний університет	6
4	Житомирський національний агроекологічний університет	6
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	5
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	5
7	Одеський державний аграрний університет	4
8	Білоцерківський національний аграрний університет	4
9	Луганський національний аграрний університет	4

Продовження таблиці 2.4

10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	4
11	Уманський національний університет садівництва	4
12	Миколаївський національний аграрний університет	4
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	3
14	Львівський національний аграрний університет	3
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	3
16	Харківська державна зооветеринарна академія	3
17	Полтавська державна аграрна академія	3
18	Кіровоградський національний технічний університет	3
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	2
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	2
21	Національний університет водного господарства та природокористування	2
22	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	2

Отже, на основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що в Україні підготовку студентів-аграріїв ОКР бакалавр галузей знань 0901 «Сільське господарство і лісництво», 0902 «Рибне господарство та аквакультура» та 1001 «Техніка та енергетика аграрного виробництва» здійснювали 22 аграрні заклади вищої освіти.

Якість професійної підготовки майбутніх фахівців значною мірою визначається кадровим потенціалом професорсько-викладацького складу ЗВО. Сьогодні, в умовах модернізації вітчизняної системи вищої освіти та її орієнтації на європейські стандарти, вкрай важливим є наявність наукових ступенів та вчених звань викладачів.

Тому нами було проведено аналіз чисельності викладачів, у тому числі зі ступенями кандидата та доктора наук у досліджуваних аграрних ЗВО станом на 2012-2013 рр. (табл. 2.5), для розрахунку були взяті дані офіційних сайтів ЗВО та порталу Education.ua.

Таблиця 2.5

Кадровий потенціал аграрних ЗВО України

№ п/п	Аграрний заклад вищої освіти	Чисельність викладачів		
		всього	з них	
			докторів	канд.
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	1540	226	743
2	Сумський національний аграрний університет	519	69	269
3	Вінницький національний аграрний університет	450	53	240
4	Житомирський національний агроекологічний університет	441	46	307
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	413	40	220
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	418	37	190
7	Одеський державний аграрний університет	330	40	169
8	Білоцерківський національний аграрний університет	450	54	242
9	Луганський національний аграрний університет	550	85	298
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	373	30	193
11	Уманський національний університет садівництва	490	53	336
12	Миколаївський національний аграрний університет	427	30	290
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	300	31	193
14	Львівський національний аграрний університет	500	57	323
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	451	34	241
16	Харківська державна зооветеринарна академія	278	33	139
17	Полтавська державна аграрна академія	450	36	243
18	Кіровоградський національний технічний університет	476	33	214
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	350	53	230

Продовження таблиці 2.5

20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	370	63	205
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	370	33	216
22	Національний університет водного господарства та природокористування	719	72	360
	Всього	10665	1208	5501

З таблиці 2.5 видно, що аграрні ЗВО мали достатній кадровий потенціал: більше 10,5 тисяч викладачів, з яких 2/3 або 66,3% із науковим ступенем кандидата або доктора наук, що дозволяло здійснювати навчальний процес на високому професійному рівні. Загалом, у розрахунку на один аграрний ЗВО у 2012-2013 рр. припадало 484 педагогічних працівники.

Найвищі абсолютні значення чисельності професорсько-викладацького складу відмічалися у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Національному університеті водного господарства та природокористування, Луганському національному аграрному університеті та Сумському національному аграрному університеті, де кількість викладачів перевищувала півтисячі осіб, а найменшою за чисельністю була Харківська державна зооветеринарна академія.

Структура складу професорсько-викладацького складу у розрізі їх наукових ступенів графічно зображена на рис. 2.1. З рисунку видно, що найбільша частка працівників з науковими ступенями доктора або кандидата наук відмічалася у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, в Уманському національному університеті садівництва та Житомирському національному агроєкологічному університеті де становила більше 80%.

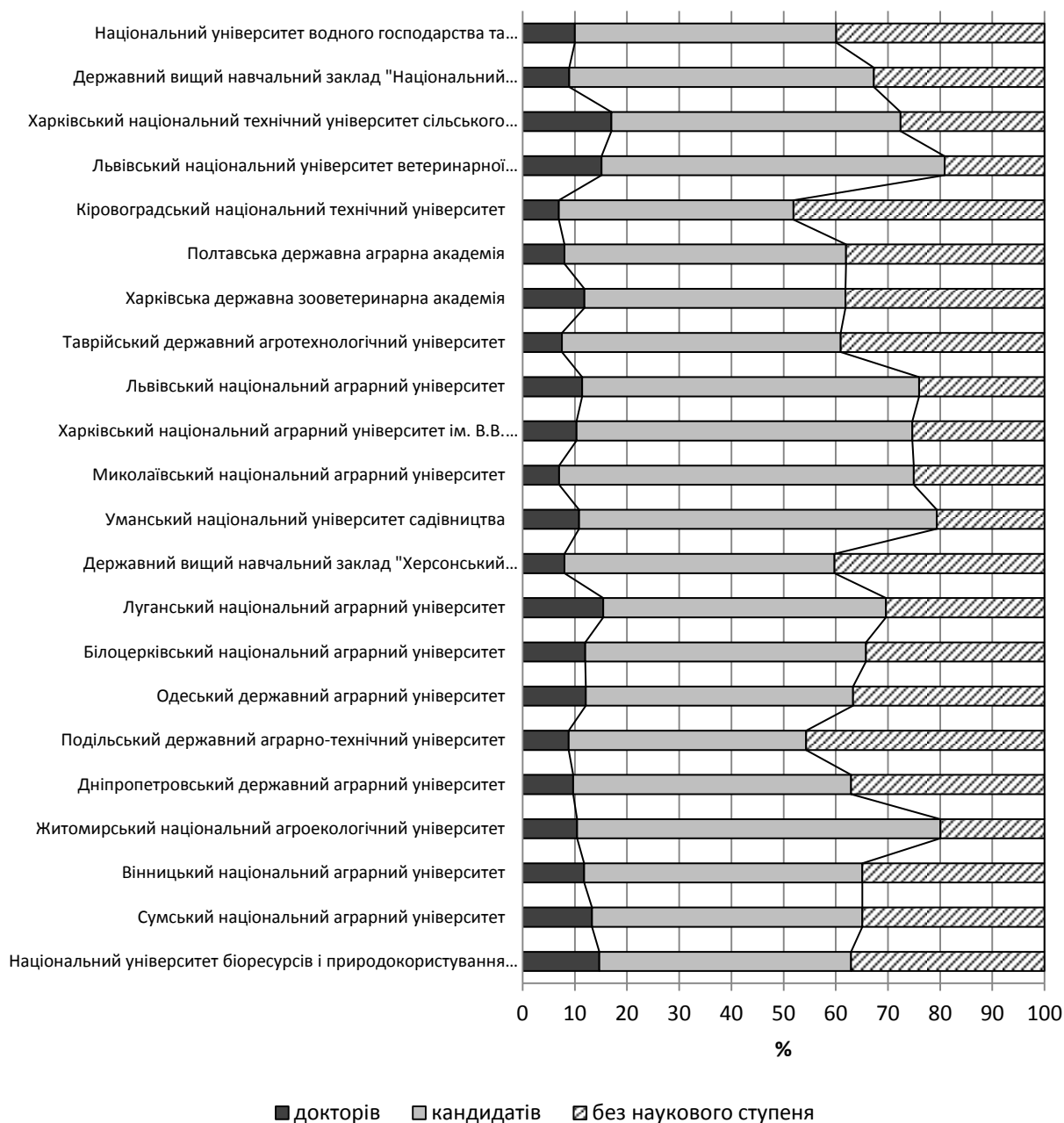

Рис. 2.1. Структура професорсько-викладацького складу у розрізі наукових ступенів

Найвищу частку викладачів зі ступенем доктора наук мають Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Луганський національний аграрний університет, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького та Національний університет біоресурсів і природокористування України, де вона становить 15 і більше

відсотків. Поряд з тим, у Подільському державному аграрно-технічному університеті та Кіровоградському національному технічному університеті частка викладачів з науковими ступенями найменша і знаходиться в межах 55%.

Аналогічно, розрахунок відносних показників чисельності студентів на одного викладача станом на 2012-2013 навчальний рік [119; 120] представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Забезпечення студентів аграрних ЗВО педагогічними кадрами
у розрізі наукових ступенів

№ п/п	Аграрний заклад вищої освіти	Чисельність студентів	Припадає студентів на одного:		
			викладача	в тому числі	
				канд. наук	докт. наук
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	16936	11,0	22,8	74,9
2	Сумський національний аграрний університет	13184	25,4	49,0	191,1
3	Вінницький національний аграрний університет	13000	28,9	54,2	245,3
4	Житомирський національний агроєкологічний університет	2400	5,4	7,8	52,2
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	9500	23,0	43,2	237,5
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	6824	16,3	35,9	184,4
7	Одеський державний аграрний університет	6000	18,2	35,5	150,0
8	Білоцерківський національний аграрний університет	9000	20,0	37,2	166,7

Продовження таблиці 2.6

9	Луганський національний аграрний університет	20000	36,4	67,1	235,3
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	5000	16,5	27,3	185,2
11	Уманський національний університет садівництва	6000	12,2	17,9	113,2
12	Миколаївський національний аграрний університет	8000	18,7	27,6	266,7
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	6392	15,7	33,1	206,2
14	Львівський національний аграрний університет	10000	20,0	31,0	175,4
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	6000	13,3	24,9	176,5
16	Харківська державна зооветеринарна академія	4118	14,8	29,6	124,8
17	Полтавська державна аграрна академія	6000	13,3	24,7	166,7
18	Кіровоградський національний технічний університет	7213	15,2	33,7	218,6
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	5756	16,4	25,0	108,6
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	5000	13,5	24,4	79,4
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	6000	16,2	27,8	181,8

Продовження таблиці 2.6

22	Національний університет водного господарства та природокористування	14000	19,5	38,9	194,4
	Всього по аграрних ЗВО	-	17,4	31,8	154,6

За даними таблиці видно, що на одного педагогічного працівника в аграрних ЗВО України припадало більше 17 студентів, при цьому для Луганського національного аграрного університету, Вінницького національного аграрного університету та Сумського національного аграрного університету таке співвідношення було найвищим і становило більше 25 студентів на викладача, а найнижчим таке співвідношення було в Уманському національному університеті садівництва (12,2:1), Національному університеті біоресурсів і природокористування України (11,0:1), Житомирському національному агроекологічному університеті (5,4:1).

З метою визначення особливостей регіонального забезпечення народногосподарського комплексу України закладами вищої аграрної освіти вважаємо необхідним розглянути особливості економічного районування та кількість аграрних ЗВО у визначених регіонах.

Існує близько десяти варіантів регіонально-економічного поділу України. Зокрема, вчені Київського університету імені Тараса Шевченка Масляк П.О. та Шищенко П.Г. у 1996 р. запропонували районування України у складі дев'яти районів: 1) Донецький (Донецька та Луганська області); 2) Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька); 3) Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська); 4) Столичний (Київська, Чернігівська, Житомирська); 5) Центральний (Кіровоградська, Черкаська); 6) Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька); 7) Північно-Західний (Волинська, Рівненська); 8) Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька); 9) Причорноморський (Миколаївська, Одеська, Херсонська, АР Крим) [316] рис. 2.2.

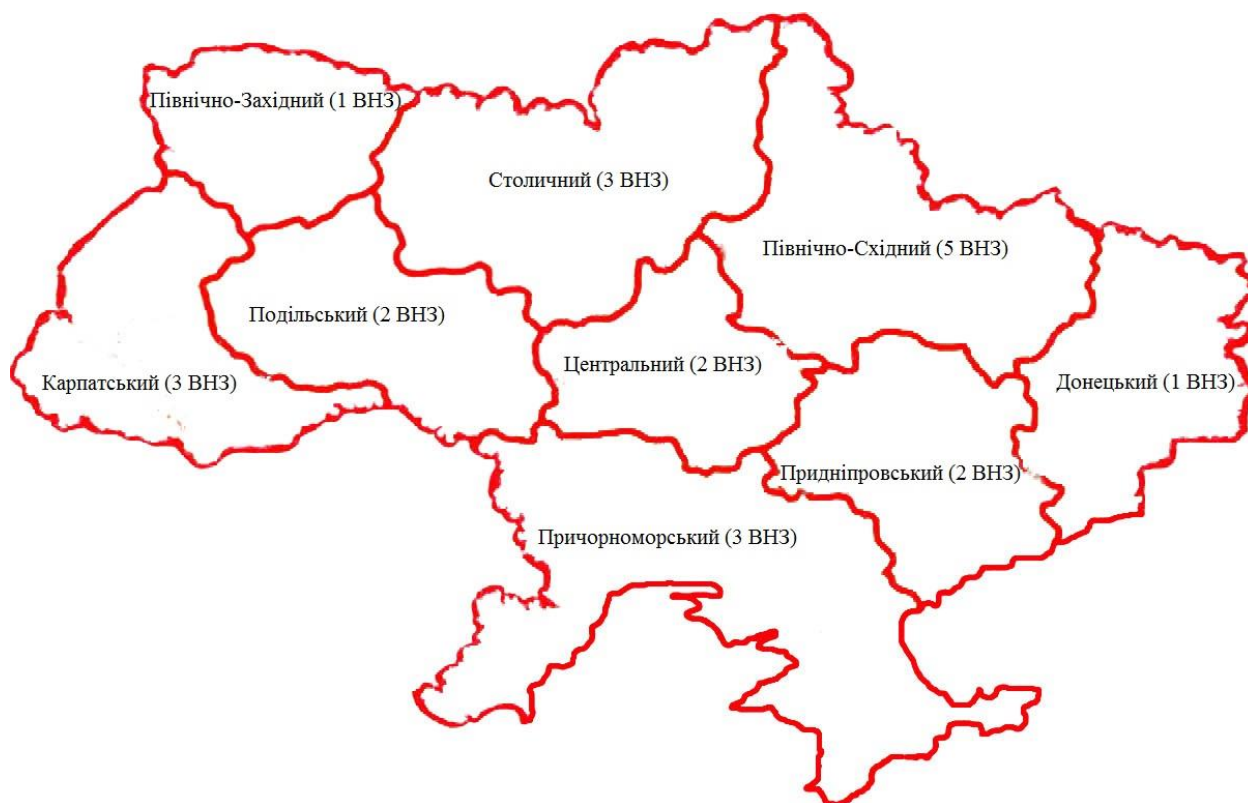

Рис. 2.2. Економічні регіони України із зазначенням кількості аграрних ЗВО

За даними рис. 2.2 робимо висновок, що територіально-економічні регіони України мали достатню забезпеченість закладами вищої освіти аграрного профілю, проте їх розподіл був нерівномірним. Так, Північно-Західний та Донецький регіони представлені лише Національним університетом водного господарства та природокористування та Луганським національним аграрним університетом відповідно, тоді як на територіях областей Північно-Східного регіону функціонують 5 аграрних ЗВО (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Територіальний розподіл аграрних ЗВО
за економічними регіонами України

Економічний регіон	Область	Аграрні ЗВО регіону
1. Центральний	Черкаська, Кіровоградська	1. Уманський національний університет садівництва 2. Кіровоградський національний технічний університет

Продовження таблиці 2.7

2. Столичний	Київська, Чернігівська, Житомирська	1. НУБіП 2. Житомирський національний агроекологічний університет 3. Білоцерківський національний аграрний університет
3. Північно-Східний	Харківська, Полтавська, Сумська	1. Сумський національний аграрний університет 2. Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва 3. Харківська державна зооветеринарна академія 4. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка 5. Полтавська державна аграрна академія
4. Донецький	Донецька, Луганська	1. Луганський національний аграрний університет
5. Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька	1. Дніпропетровський державний аграрний університет 2. Таврійський державний агротехнологічний університет
6. Причорноморський	Миколаївська, Одеська, Херсонська, АР Крим	1. Одеський державний аграрний університет 2. Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» 3. Миколаївський національний аграрний університет
7. Подільський	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька	1. Вінницький національний аграрний університет 2. Подільський державний аграрно-технічний університет
8. Карпатський	Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька	1. Львівський національний аграрний університет 2. Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького 3. Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»

Продовження таблиці 2.7

9. Північно-Західний	Волинська, Рівненська	1. Національний університет водного господарства та природокористування
----------------------	-----------------------	---

З метою аналізу кадрового забезпечення народногосподарського комплексу випускниками аграрних ЗВО у розрізі економічних регіонів України розглянемо таблицю 2.8 згідно з даними Державної служби статистики України [83] про кількість населення на 1 січня 2014 року.

Таблиця 2.8

Частка студентів аграрних ЗВО у структурі населення за економічними регіонами України у 2013 р.

Економічний регіон	Область	Кількість населення, тис. осіб	Кількість студентів які навчаються в аграрних ЗВО, осіб	Кількість студентів аграрних ЗВО на 1000 населення, осіб
1. Центральний	Черкаська, Кіровоградська	2 241,6	13213	5,89
2. Столичний	Київська, Чернігівська, Житомирська	6 919,5	28336	4,10
3. Північно-Східний	Харківська, Полтавська, Сумська	5 319,2	34694	6,52
4. Донецький	Донецька, Луганська	6 564,9	20000	3,05
5. Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька	5 057,8	15500	3,06
6. Причорноморський	Миколаївська, Одеська, Херсонська, АР Крим	6 985,7	19000	2,72
7. Подільський	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька	3 991,0	19824	4,97

Продовження таблиці 2.8

8. Карпатський	Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька	6 083,2	21756	3,58
9. Північно-Західний	Волинська, Рівненська	2 200,9	14000	6,36

З даних таблиці 2.8 видно, що у розрахунку на 1000 осіб населення кількість студентів, які навчаються у закладах вищої освіти аграрного профілю варіює від 2,72 особи у Причорноморському економічному регіоні до 6,56 осіб у Північно-Східному. Відсоткові значення частки студентів аграрних ЗВО представлені на рис. 2.3.

Як видно з рисунку, найвищі відсоткові значення частки студентів аграрних ЗВО у структурі населення регіону фіксуються у Північно-Західному, Центральному, Північно-Східному та Подільському регіонах. Відповідно, найменші значення даного показника відмічаємо у Столичному, Донецькому, Придніпровському, Причорноморському та Карпатському регіонах. На нашу думку, враховуючи соціально-економічні особливості регіонів з низькою часткою, виділяємо Придніпровський та Причорноморський регіони, що мають достатньо розвинутий агропромисловий комплекс.

Робимо припущення, що аграрні ЗВО вказаних регіонів мають резерв щодо збільшення чисельності студентів. Зокрема, це може стосуватися таких ЗВО, як Дніпропетровський державний аграрний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет, Одеський державний аграрний університет, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» та Миколаївський національний аграрний університет.

З метою аналізу забезпеченості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання фахівцями з вищою освітою відповідного економічного регіону України розглянемо таблицю 2.9.

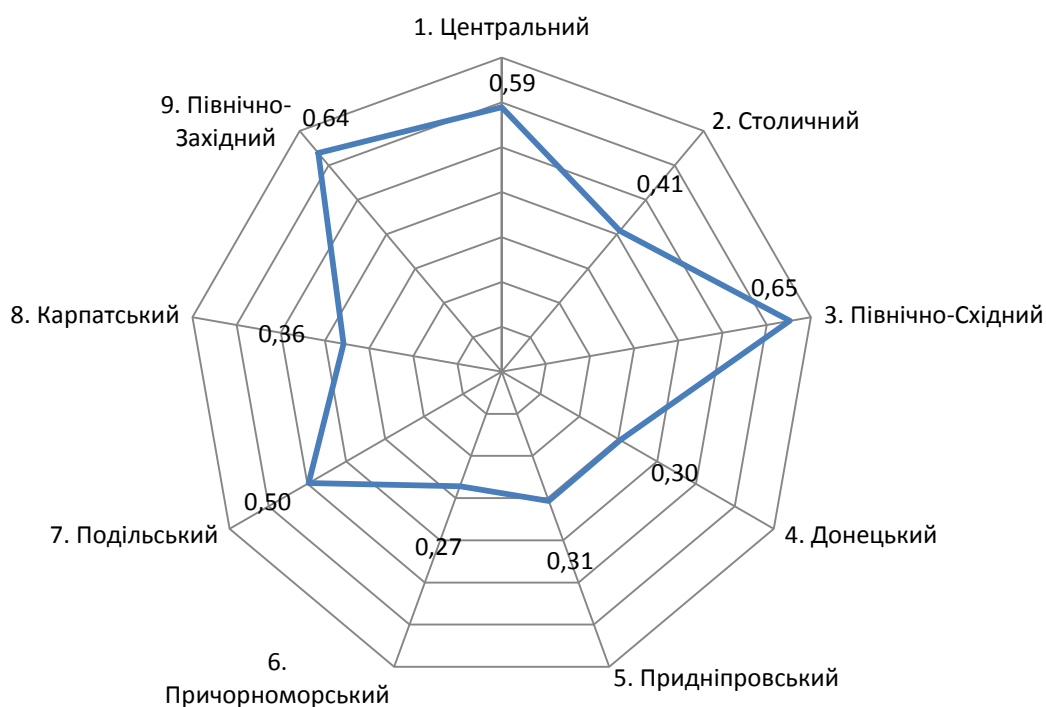

Рис. 2.3. Частка студентів аграрних ЗВО від населення регіону, %

Для аналізу були використані дані чисельності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання з виокремленням підприємств, заснованих на колективному способі організації праці. Такий поділ зумовлений високою часткою фермерських господарств у структурі аграрних підприємств різних організаційно-правових форм. Зокрема, станом на 1 листопада 2013 р. їх частка складала 73,3% згідно з даними Державної служби статистики України [84].

Особливістю селянського фермерського господарства в Україні є те, що це зазвичай невелике аграрне підприємство, переважно засноване на власності та праці однієї сім'ї, а тому роль менеджера у даному господарстві, як правило, виконує його керівник, який за освітою є

спеціалістом з сільськогосподарського виробництва (агроном, зоотехнік, механізатор тощо).

Таблиця 2.9

Кадрове забезпечення сільськогосподарських підприємств
випускниками аграрних ЗВО у розрізі економічних регіонів України

Економічний регіон	Кількість аграрних підприємств усіх ОПФГ, од.	Аграрні підприємства колективного способу організації праці (без СФГ)	Припадає студентів аграрних ЗВО на 1 підприємство	
			колективного способу організації праці (без СФГ)	всіх ОПФГ
1. Центральний	5107	1348	9,80	2,59
2. Столичний	5201	2450	11,57	5,45
3. Північно-Східний	5591	1858	18,67	6,21
4. Донецький	3844	1002	19,96	5,20
5. Придніпровський	7338	1667	9,30	2,11
6. Причорноморський	16115	3190	5,96	1,18
7. Подільський	5735	1729	11,47	3,46
8. Карпатський	4840	1013	21,48	4,50
9. Північно-Західний	1859	622	22,51	7,53

Така ситуація зумовлена у першу чергу тим, що чинним Законом України «Про фермерське господарство» з метою отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадянин серед іншого повинен мати вищу освіту, здобуту в аграрному навчальному закладі [109].

Для вивчення рівня забезпеченості випускниками аграрних ЗВО сільськогосподарських підприємств відповідного регіону за даними 2013 р. розглянемо рисунок 2.4. З даних якого видно, що найвищий потенційний рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств колективного способу організації виробництва випускниками аграрних ЗВО відзначався у Північно-Західному, Північно-Східному, Донецькому та Карпатському економічних регіонах, де на одне підприємство припадало близько 20

студентів аграрних ЗВО, тоді як для агропідприємств інших регіонів такий показник знаходився на рівні 5,96-11,57.

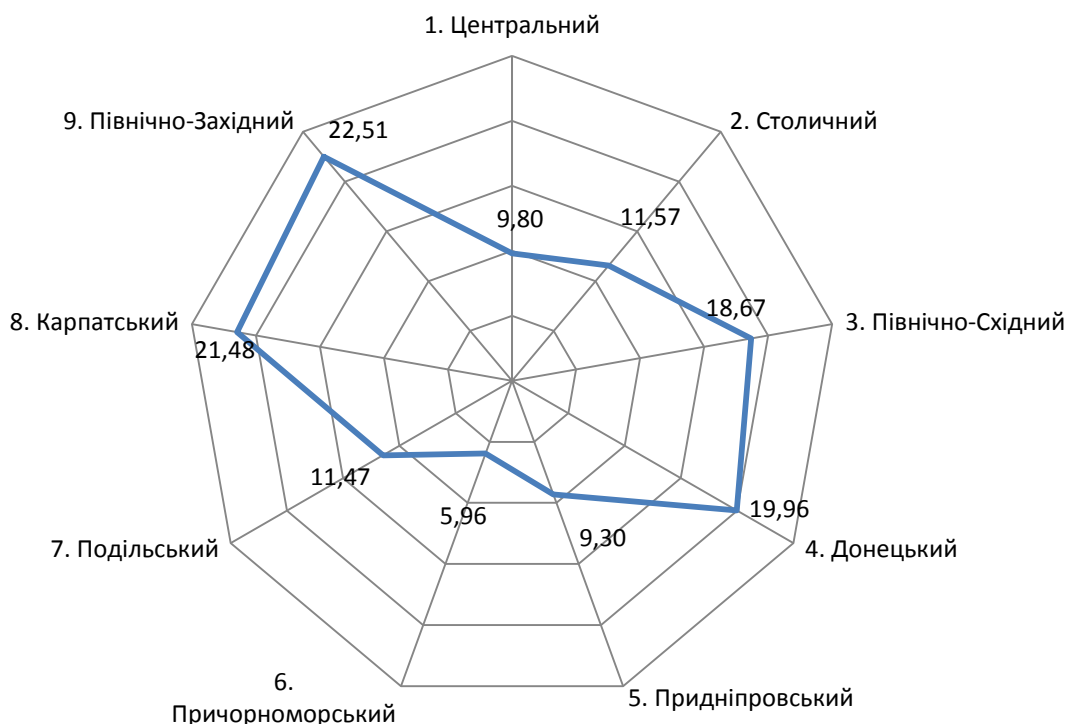

Рис. 2.4. Рівень забезпеченості випускниками аграрних ЗВО сільськогосподарських підприємств (без ФГ), осіб на підприємство, 2013 рік

Таким чином, можемо рекомендувати активізувати підготовку майбутніх фахівців-аграріїв у ЗВО Причорноморського, Придніпровського та Центрального економічних регіонів таких аграрних ЗВО, як Дніпропетровський державний аграрний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет, Одеський державний аграрний університет, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет», Миколаївський національний аграрний університет, Уманський національний університет садівництва та Кіровоградський національний технічний університет.

Надзвичайно важлива роль у розвитку агропромислового комплексу держави та аграрного підприємства як його основної складової відведена

управлінню. У таких умовах сучасне високоінтенсивне сільськогосподарське виробництво вимагає фахівця широкого профілю, обізнаного з особливостями технологічних процесів у галузях агровиробництва, економіки, бухгалтерського обліку, менеджменту та інших сфер знань.

2.2. Вступна кампанія як важлива організаційна складова діяльності закладів вищої аграрної освіти України

Масштабність підготовки майбутніх менеджерів в закладах вищої освіти можна визначити на основі аналізу вступних кампаній, які характеризуються чисельними показниками, що мають кількісний вираз.

Підготовку вказаних фахівців можуть здійснювати аграрні ЗВО України, що мають значний досвід підготовки, відповідний кадровий потенціал та матеріально-технічну базу.

З метою вивчення стану підготовки менеджерів в аграрних ЗВО України нами було проаналізовано динаміку показників вступних кампаній за 2012-2015 рр. у розрізі аналізованих аграрних ЗВО денної та заочної форм навчання ОКР бакалавр, спеціаліст та магістр.

З метою визначення ефективності вступних кампаній за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент» та спеціальностей 7(8)03060101-7(8)03060107 в аграрних ЗВО України нами було запропоновано систему показників:

1) співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, що може свідчити про відповідність наданої державою кількості ліцензованих місць реальним потребам ЗВО. Робимо припущення, що чим вище значення вказаного показника, тим більш ефективно виконуються ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Низькі значення даного показника свідчать як про низьке забезпечення з одного боку, так і про можливий нераціональний розподіл ліцензованих місць у розрізі ЗВО, що у свою чергу, суб'єктивно відображає низьку привабливість навчання за вказаною спеціальністю, або «непрестижність» ЗВО;

2) співвідношення кількості зарахованих студентів до загальної кількості поданих заяв. Цей показник може свідчити про усвідомлений вибір ЗВО, що є одним із елементів професійної орієнтації;

3) співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів. Вважаємо, що зазначений показник може свідчити про те, що значна частина абітурієнтів обирає безкоштовну форму навчання незалежно від якості надання освітніх послуг та про істотну різницю сумарної вартості навчання у центральних та регіональних ЗВО, що включає плату за навчання, проживання, переїзд тощо;

4) співвідношення кількості державних місць до ліцензованих. На нашу думку, таке співвідношення є одним із елементів відображення адміністративного регулювання кількості майбутніх фахівців певної спеціальності, визначеної із урахуванням соціально-економічної ситуації конкретного регіону та відповідного регіонального ЗВО, що здійснює підготовку фахівців зазначених спеціальностей.

З метою визначення набору студентів в аграрних ЗВО за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» з 2012 по 2015 рр. розглянемо таблиці 2.10-2.17 на основі даних Інформаційної системи «Конкурс» [119].

Таблиця 2.10

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2012 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	200	105	883	105
2	Сумський національний аграрний університет	310	24	157	40
3	Вінницький національний аграрний університет	200	32	454	101

Продовження таблиці 2.10

4	Житомирський національний агроекологічний університет	187	13	322	58
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	75	23	492	58
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	75	24	85	24
7	Одеський державний аграрний університет	75	19	304	39
8	Білоцерківський національний аграрний університет	150	22	204	62
9	Луганський національний аграрний університет	100	20	207	26
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	17	223	34
11	Уманський національний університет садівництва	200	24	210	58
12	Миколаївський національний аграрний університет	250	47	413	99
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	100	15	197	24
14	Львівський національний аграрний університет	95	29	312	41
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	150	10	26	12
17	Полтавська державна аграрна академія	90	16	312	55
18	Кіровоградський національний технічний університет	80	12	95	16
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	170	11	247	28
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	75	30	278	30

Продовження таблиці 2.10

21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	125	30	494	44
22	Національний університет водного господарства та природокористування	150	21	430	46
	Всього	2932	544	6345	1000

З таблиці 2.10 видно, що за напрямом підготовки «Менеджмент» денної форми навчання загальна кількість ліцензованих місць в аграрних ЗВО становила 2932 місця. Найбільшим значенням ліцензованого обсягу характеризувалися Сумський НАУ – 310 місць (10,6 %), Миколаївський НАУ – 250 місць (8,5 %), НУБіП, Вінницький НАУ, Уманський НУС – по 200 місць (6,8 %). У середньому на один аграрний ЗВО припадало 133,3 ліцензованих місця.

Кількість місць державного замовлення складала 544 місця, або 18,6% від загальної кількості ліцензованого обсягу, з них майже п'ята частина припадала на НУБіП. Лідерами за цим показником були також Миколаївський НАУ – 47 місць та Вінницький НАУ – 32 місця. У середньому на один ЗВО припадало 24,7 держмісця.

Кількість поданих заяв за вказаних умов становила 6345. Найбільше заяв зареєстрували у НУБіП – 883 заяви, що становить 13,9 % від загальної кількості поданих заяв. Лідуючі позиції також займали такі ЗВО, як ДВНЗ «Національний лісотехнічний університет України» – 494 заяви, Дніпропетровський ДАУ – 492 заяви, Вінницький НАУ – 454 заяви.

До аграрних ЗВО за денною формою навчання було зараховано 1000 абітурієнтів, що становило 15,8 % від загальної кількості поданих заяв. Найбільше було зараховано до НУБіП – 105 осіб, Вінницького НАУ – 101 особа та Миколаївського НАУ – 99 осіб. У середньому на один ЗВО припадало 45,5 зарахованих осіб.

Відносні показники вступної кампанії за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» у 2012 р. в аграрних ЗВО України стаціонарної форми навчання відображено на рисунку 2.5.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» лідирували Дніпропетровський ДАЕУ (77,3%), Полтавська ДАА (61,1%), НУБіП (52,5%) та Одеський ДАУ (52%). Найнижчі значення співвідношення були характерні для Харківської ДЗВА (8%), Сумського НАУ (12,9%), Львівського НУВМ та БТ (16,5%). Середньоукраїнський показник становив 34,1%.

Наступним показником, який характеризує ефективність вступної кампанії, є співвідношення чисельності зарахованих абітурієнтів до загальної кількості поданих заяв. За цим показником лідирували Харківська ДЗВА (46,2%), Білоцерківський НАУ (30,4%), Подільський ДАТУ (29,2%) та Уманський НУС (27,6%). Найнижчі значення співвідношення відмічалися у Національному лісотехнічному університеті (8,9%), Національному університеті водного господарства та природокористування (10,7%). Середньоукраїнський показник становив 15,8%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів» лідирували із значенням 100% такі ЗВО, як НУБіП, Подільський ДАТУ та Харківський НТУСГ, крім цього високі показники також мали Харківська ДЗВА (83,3%), Луганський НАУ (76,9%) та Кіровоградський НТУ (75%).

Найнижчі значення співвідношення відмічалися у Житомирському НАЕУ (22,4%), Полтавській ДАА (29,1%), Вінницькому НАУ (31,7%). Середньоукраїнський показник становив 54,4%. За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» лідирували НУБіП (52,5%), Харківський НТУСГ (40%).

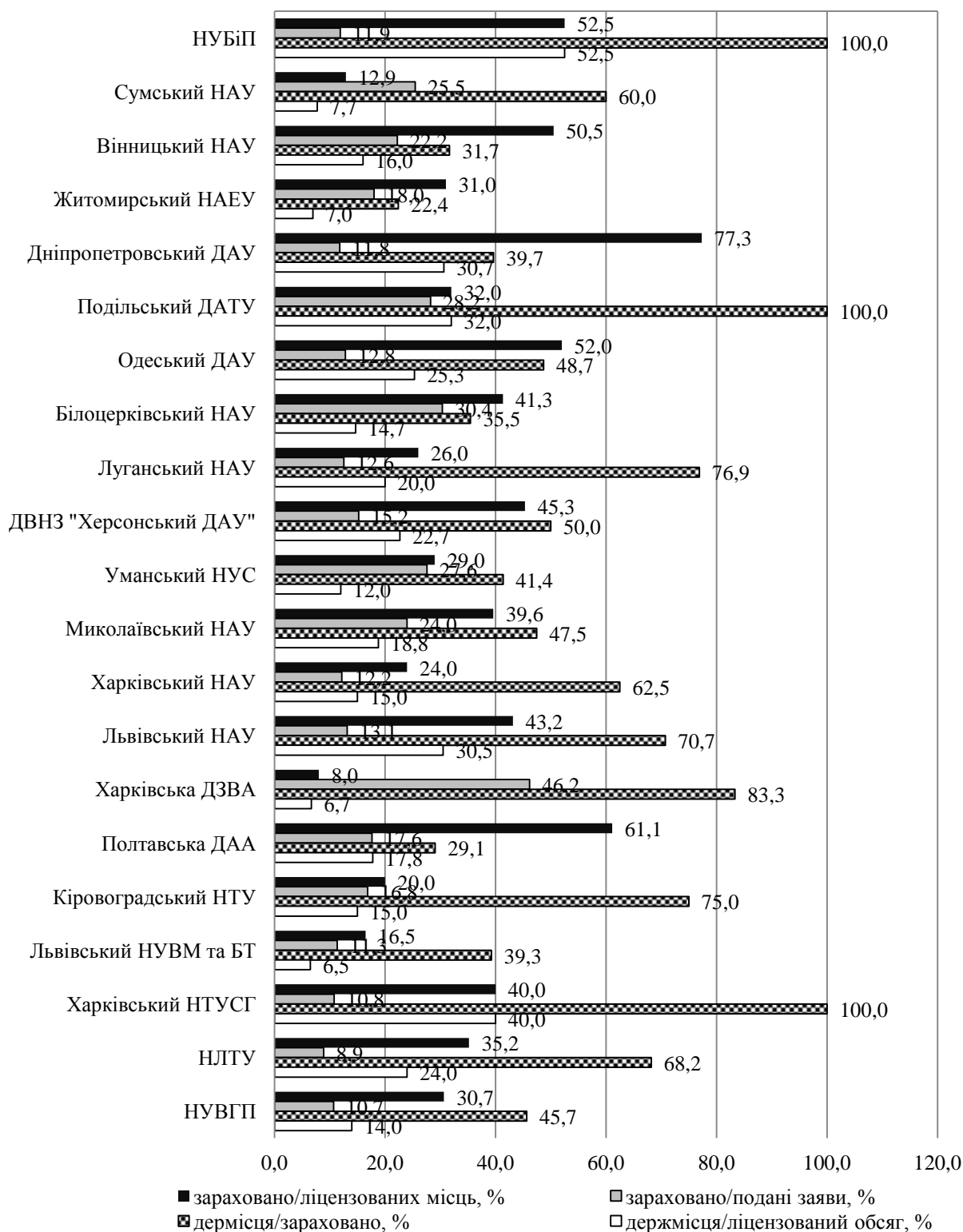

Рис. 2.5. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2012 р.

Найменшими значеннями даного показника характеризувалися Львівський НУВМ та БТ (6,5%), Харківська ДЗВА (6,7%), Житомирський НАЕУ (7%), Сумський НАУ (7,7%). Середньоукраїнський показник становив 18,6%.

Таблиця 2.11

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України заочної форми навчання у 2012 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	250	16	32	26
2	Сумський національний аграрний університет	400	4	15	3
3	Вінницький національний аграрний університет	200	11	33	19
4	Житомирський національний агроекологічний університет	148	3	30	14
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	75	2	35	20
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	75	0	8	5
7	Одеський державний аграрний університет	75	0	0	0
8	Білоцерківський національний аграрний університет	150	2	18	17
9	Луганський національний аграрний університет	75	5	0	0
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	3	20	7

Продовження таблиці 2.11

11	Уманський національний університет садівництва	200	3	12	8
12	Миколаївський національний аграрний університет	120	4	7	4
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	0	0	0	0
14	Львівський національний аграрний університет	170	3	33	21
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	150	0	0	0
17	Полтавська державна аграрна академія	0	0	0	0
18	Кіровоградський національний технічний університет	50	3	4	4
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	120	3	0	0
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	75	1	0	0
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України» ²	75	5	38	14
22	Національний університет водного господарства та природокористування	100	2	16	6
	Всього	2583	70	301	168

З даних таблиці 2.11 видно, що за напрямом підготовки «Менеджмент» заочної форми навчання загальна кількість ліцензованих місць в аграрних ЗВО складала 2583 місця, що становило 88,1% від ліцензованого обсягу для даної спеціальності денної форми навчання. Причому, із 22 аграрних ЗВО не передбачалася підготовка фахівців у Харківському НАУ, Таврійському ДАУ та Полтавській ДАА. Найвищими значеннями ліцензованого обсягу характеризувалися Сумський НАУ – 400 місць, НУБіП – 250 місць, Вінницький НАУ та Уманський НУС – по 200 місць. Порівняно із стаціонарною формою навчання, де у 2012 р.

передбачалося 544 місця державного замовлення, для заочної форми ця кількість становила всього 70, з яких 16 припадало на НУБіП, а 11 – на Вінницький НАУ. Для решти ЗВО кількість місць державного замовлення варіювала від 1 до 5, а для 6 закладів взагалі не передбачалася.

У 2012 р. на навчання за заочною формою напряму підготовки «Менеджмент» було подано 301 заяву. У середньому на один ЗВО припадало близько 16 заяв. За результатами вступної кампанії було зараховано 168 студентів, з них більше 60% вступили до таких ЗВО, як НУБіП (26), Львівський НАУ (21), Дніпропетровський ДАУ (20), Вінницький НАУ (19), Білоцерківський НАУ (17). На нашу думку, прийом студентів на заочну форму навчання за напрямом підготовки «Менеджмент» у 2012 р. був незадовільним, так як загальна чисельність була у 6 разів меншою порівняно із стаціонарною формою.

З метою аналізу відносних показників, які характеризують особливості вступної кампанії напряму підготовки «Менеджмент» заочної форми навчання розглянемо рисунок 2.6.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до місць ліцензованого обсягу» лідирували Дніпропетровський ДАУ (26,7%) та Львівський НАУ (12,4%). Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 6,5%.

За показником «Кількість зарахованих студентів до поданих заяв» із значенням 100% перше місце займав Кіровоградський НТУ, також високі значення показника були характерними для Білоцерківського НАУ (94,4%) та НУБіП (81,3%). За винятком семи аграрних ЗВО, що не мали зарахованих студентів за вказаною формою, представлених у табл. 2.11, для решти закладів даний показник варіював від 20 % (Сумський НАУ) до 66,7% (Уманський НУС).

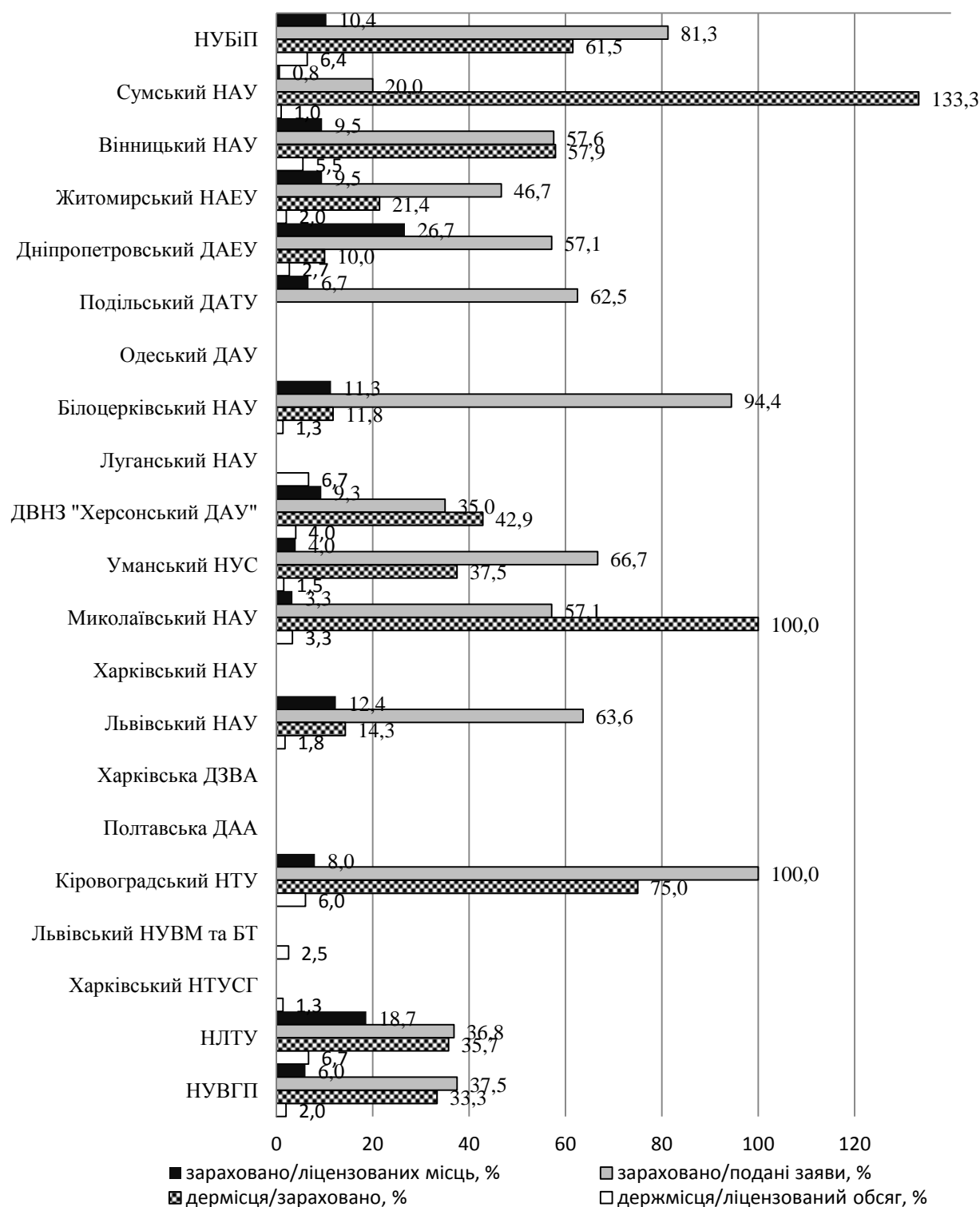

Рис. 2.6. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України заочної форми навчання

За показником «Співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів» відмічаємо

Сумський НАУ із значенням показника 133,3%, яке пояснюється тим, що із наданих державою 4 місць при поданих 15 заявах, були зараховані лише 3 студенти. Крім того, 100 %-ним забезпеченням державними місцями характеризувався Миколаївський НАУ, 75% – Кіровоградський НТУ, 61,5% – НУБіП. Для решти аграрних ЗВО частка студентів за даним показником варіювала від 0% до 57,9%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» найвищими значеннями забезпечення держмісцями ліцензованого обсягу характеризувалися Національний лісотехнічний університет України та Луганський НАУ (6,7%), НУБіП (6,4%) та Кіровоградський НТУ (6%). Для решти ЗВО рівень забезпечення знаходився в межах від 0% (Подільський ДАТУ, Харківська ДЗВА та Одеський ДАУ) до 5,5% (Вінницький НАУ). Середнє значення даного показника складало 2,7%.

На нашу думку, малоефективна вступна кампанія у 2012 р. є наслідком низького рівня державного фінансування заочної форми навчання.

Як видно з даних таблиці 2.12, за напрямом підготовки «Менеджмент» денної форми навчання загальна кількість ліцензованих місць в аграрних ЗВО становила 2846. Найбільшим значенням ліцензованого обсягу характеризувалися Сумський НАУ – 300 місць (10,5%), Миколаївський НАУ – 250 місць (8,8%), Вінницький НАУ та Уманський НУС – по 200 місць (7%). Порівняно з 2012 р., загальний ліцензований обсяг у 2013 р. зменшився на 86 місць (з 2932 до 2846), при цьому середній показник у розрахунку на один ЗВО зменшився із 133,3 до 129,4 місць.

Загальна кількість місць державного замовлення склала 521, що на 23 місця менше порівняно з 2012 р., або на 0,3 пункти від загальної кількості ліцензованих місць (18,3% проти 18,6%). З них 22,1% припадало на НУБіП, лідирували також Миколаївський НАУ – 48 місць (9,2%),

Національний лісотехнічний університет України – 40 місць (7,7%). У розрізі майже всіх досліджуваних ЗВО відмічалось скорочення кількості місць державного замовлення порівняно з попереднім, за винятком НУБіП та Національного лісотехнічного університету України, де приріст склав по 10 місць, Харківської ДЗВА – 4 місця та Миколаївського НАУ – 1 місце. У середньому на один ЗВО припадало 23,7 держмісця.

Таблиця 2.12

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України денної форми навчання

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	150	115	960	125
2	Сумський національний аграрний університет	300	21	125	29
3	Вінницький національний аграрний університет	200	30	575	91
4	Житомирський національний агроекологічний університет	165	11	193	39
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	75	20	417	55
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	75	22	105	23
7	Одеський державний аграрний університет	67	16	127	22
8	Білоцерківський національний аграрний університет	149	19	204	57
9	Луганський національний аграрний університет	100	20	145	22

Продовження таблиці 2.12

10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	14	203	31
11	Уманський національний університет садівництва	200	20	216	56
12	Миколаївський національний аграрний університет	250	48	472	93
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	100	12	207	18
14	Львівський національний аграрний університет	100	29	34	34
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	150	14	15	15
17	Полтавська державна аграрна академія	90	13	245	46
18	Кіровоградський національний технічний університет	80	11	24	23
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	170	9	207	19
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	75	27	255	66
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	125	40	517	55
22	Національний університет водного господарства та природокористування	150	10	299	36
	Всього	2846	521	5545	955

Того ж року до аграрних ЗВО було подано 5545 заяв, що на 800 менше порівняно з 2012 р., з яких 960 (17,3%) від загальної чисельності було подано до НУБіП. Значна частка заяв – 10,4% (575) припадала на Вінницький НАУ та 9,3% (517) на Національний лісотехнічний університет України.

У 2013 р. аграрними ЗВО України за денною формою навчання було зараховано 955 абітурієнтів, що на 45 менше порівняно з 2012 р.. З них 125

студентів (13,1%) було зараховано до НУБіП, 93 особи (9,7%) – до Миколаївського НАУ, 91 особа (9,5%) – до Вінницького НАУ. Згідно даних вступної кампанії 2013 р. відмічаємо ріст кількості зарахованих студентів до НУБіП та НЛТУ, що на нашу думку, було наслідком збільшення місць держзамовлення зазначених ЗВО. У середньому на один ЗВО припадало 43,4 зарахованих осіб.

Відносні показники вступної кампанії за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» у 2013 р. в аграрних ЗВО України денної форми навчання відображено на рисунку 2.7.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» лідирували Харківський НТУСГ (88%), НУБіП (83,3%), Дніпропетровський ДАУ (73,3%). Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 33,6%. За показником «Співвідношення зарахованих студентів до кількості поданих заяв» з показником 100% лідирували Львівський НАУ, Харківська ДЗВА та Кіровоградський НТУ із значенням 95,8%. Для решти ЗВО значення даного показника варіювало від 8,7% (Харківський НАУ) до 27,9% (Білоцерківський НАУ). Середньоукраїнський показник становив 17,2%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів» відмічаємо найвищі значення у Подільському ДАТУ (95,7%), Харківській ДЗВА (93,3%), НУБіП (92%) та Луганському НАУ (90,9%). Найнижчі значення співвідношення відмічалися у НУВГП (27,8%), Житомирському НАЕУ (28,2%), Полтавській ДАА (28,3%). Середньоукраїнський показник становив 54,6%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» переважали НУБіП (96,7%), тоді як для решти ЗВО даний показник варіював від 5,3% (Львівський НУВМ та БТ) до 36% (Харківський НТУСГ). Середньоукраїнський показник становив 18,3%.

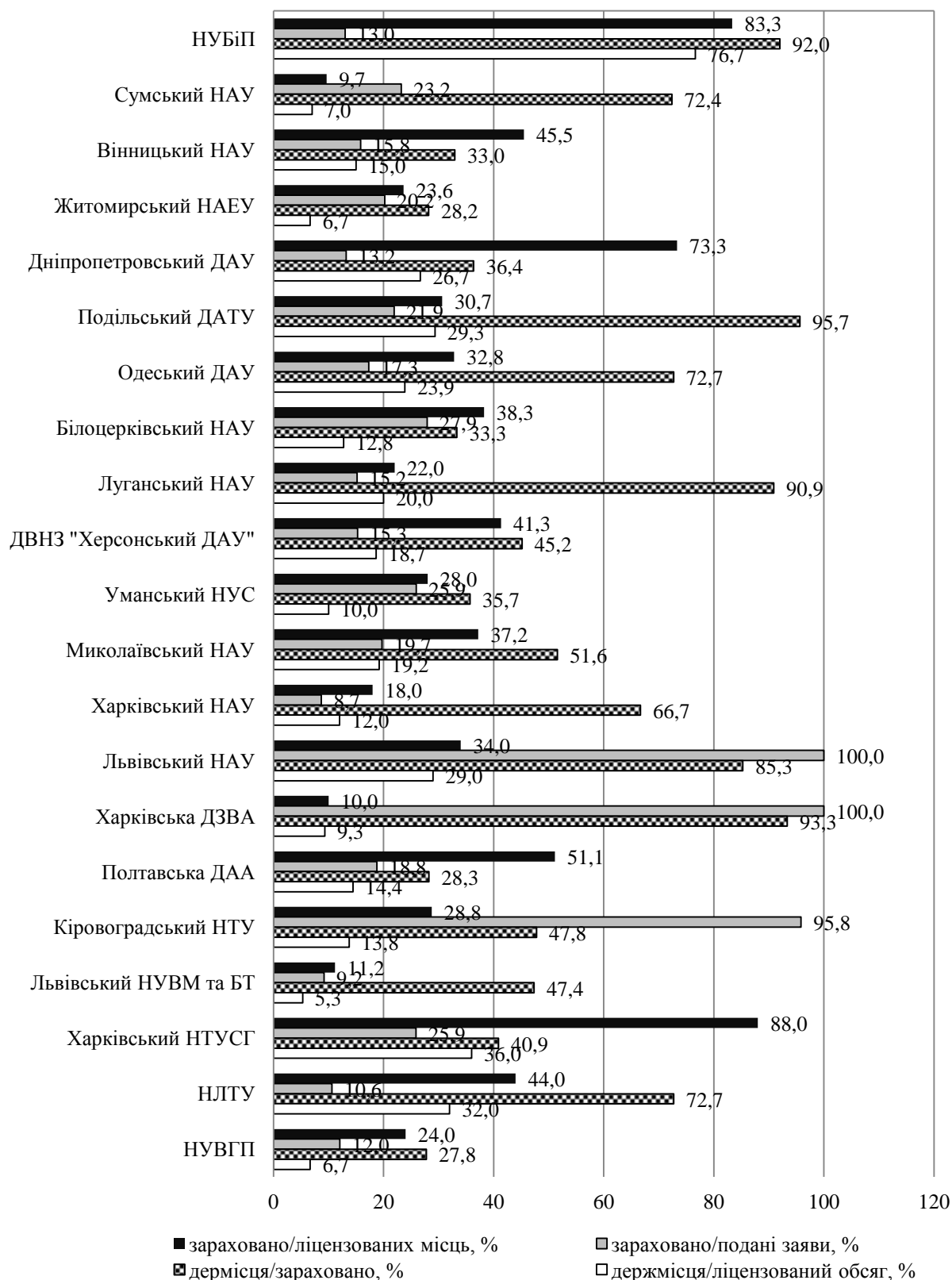

Рис. 2.7. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України денної форми навчання

За напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР бакалавр на перший курс заочної форми навчання у досліджуваних аграрних ЗВО було ліцензовано 2310 місць (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України заочної форми навчання

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	60	27	17	15
2	Сумський національний аграрний університет	400	3	11	11
3	Вінницький національний аграрний університет	200	12	36	25
4	Житомирський національний агроекологічний університет	210	3	34	25
5	Дніпропетровський державний аграрний університет	75	1	34	26
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	50	1	9	7
7	Одеський державний аграрний університет	75	2	0	0
8	Білоцерківський національний аграрний університет	150	5	20	19
9	Луганський національний аграрний університет	75	5	0	0
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	3	19	8
11	Уманський національний університет садівництва	200	0	0	0

Продовження таблиці 2.13

12	Миколаївський національний аграрний університет	120	4	29	4
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	0	0	0	0
14	Львівський національний аграрний університет	170	3	13	13
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	0	0	0	0
17	Полтавська державна аграрна академія	0	0	0	0
18	Кіровоградський національний технічний університет	50	3	13	13
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	100	3	4	1
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	125	1	22	20
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	75	0	24	7
22	Національний університет водного господарства та природокористування	100	2	22	12
	Всього	2310	78	307	206

Порівняно з 2012 р., загальний ліцензований обсяг у 2013 р. зменшився на 273 місця (з 2583 до 2310), при цьому середній показник у розрахунку на один ЗВО склав 105 місць. Подібно до 2012 р., найбільшим значенням ліцензованого обсягу характеризувалися Сумський НАУ – 400 місць, Житомирський НАЕУ – 210 місць, Вінницький НАУ та Уманський НУС – по 200 місць, при цьому відмічався ріст кількості ліцензованих місць у Житомирському НАЕУ з 148 до 210. Порівняно з попереднім р. істотно (з 250 до 60) зменшилася чисельність ліцензованого набору у НУБіП, а для Харківського НАУ, Харківської ДЗВА та Полтавської ДАА підготовка фахівців взагалі не передбачалася. Стосовно місць державного

замовлення, то у 2013 р. за вказаною формою навчання їх передбачалося 78, що на 8 більше порівняно з 2012 р.. При цьому, основний ріст зазначеного показника спостерігався у НУБіП (з 16 до 27). Таким чином, частка даного університету складала 34,6% від загального обсягу держзамовлень для досліджуваних аграрних ЗВО. Відносно високим значенням даного показника (12 місць) відзначався Вінницький НАУ, тоді як для решти університетів ця кількість не перевищувала 5 місць, а для 6 університетів держзамовлення взагалі не передбачалося.

За показником «Кількість поданих заяв» значення 2013 р. майже не відрізнялися від 2012 р. (307 проти 301). Лідерами за чисельністю зазначеного показника були Вінницький НАУ – 36 заяв, Житомирський НАЕУ та Дніпропетровський ДАУ – по 34 заяви, на які сумарно припадало більше третини загальної чисельності поданих заяв. Крім вказаних вище трьох ЗВО, для яких взагалі не передбачався ліцензований набір, до таких університетів, як Одеський ДАУ, Луганський НАУ та Уманський НУС не було подано жодної заяви.

У 2013 р. за заочною формою навчання зарахували 206 студентів, що на 22,6% вище від значення 2012 р.. Цей приріст, насамперед, забезпечили такі ЗВО, як Харківський НТУСГ, Житомирський НАЕУ, Кіровоградський НТУ, Сумський НАУ, Вінницький НАУ, Дніпропетровський ДАУ.

З метою аналізу відносних показників, які характеризують особливості вступної кампанії 2013 р. напряму підготовки «Менеджмент» заочної форми навчання розглянемо рисунок 2.8.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до місць ліцензованого обсягу» провідні місця займали Дніпропетровський ДАУ (34,7%), Кіровоградський НТУ (26%) та НУБіП (25%).

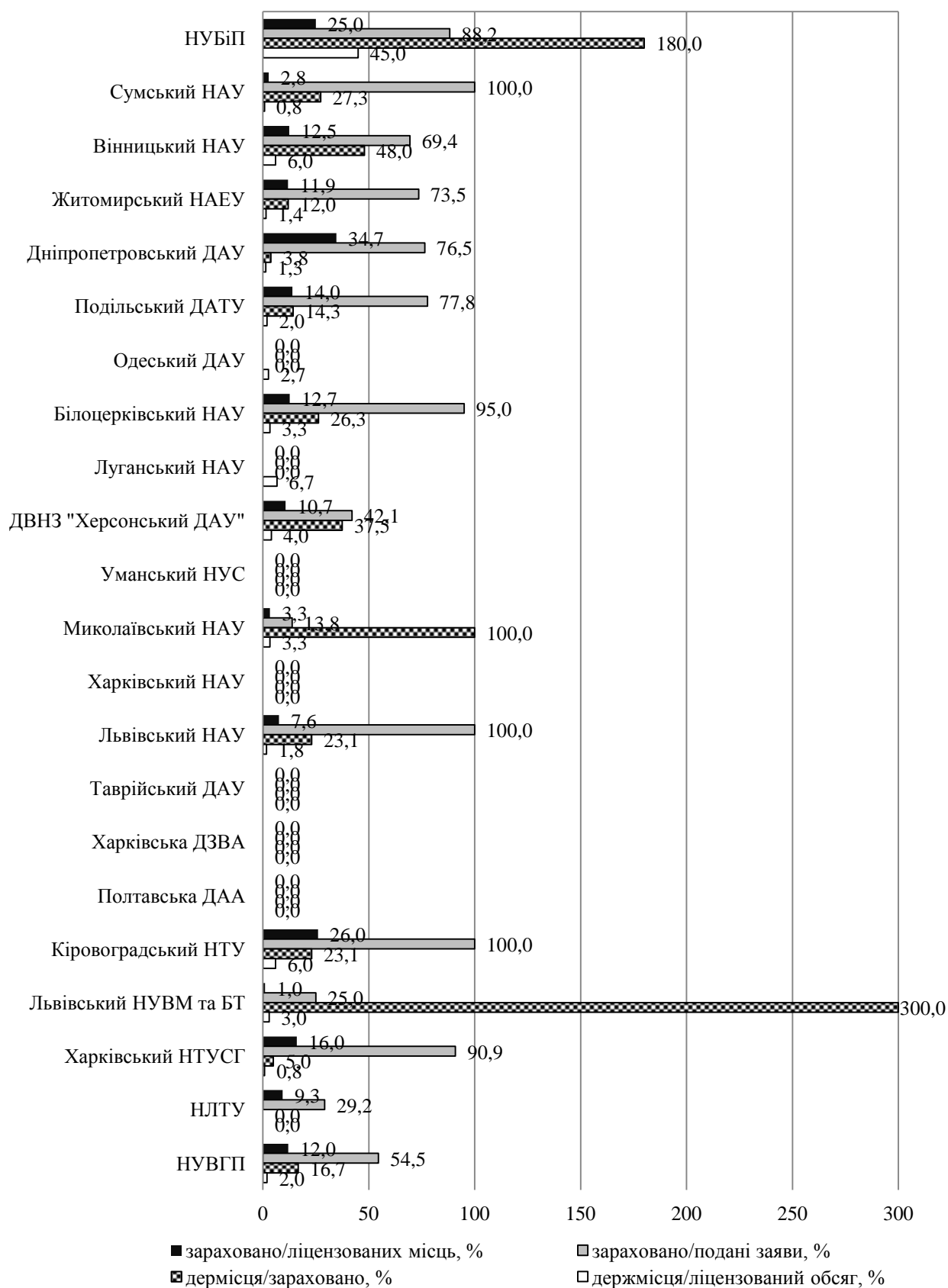

Рис. 2.8. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» р. в аграрних ЗВО України заочної форми навчання

Для решти ЗВО значення даного показника варіювало від 0% до 16%. Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 8,9%.

За показником «Кількість зарахованих студентів до поданих заяв» із значенням 100% відзначаємо Сумський НАУ, Львівський НАУ та Кіровоградський НТУ. Крім того, високими значеннями даного показника характеризувалися Білоцерківський НАУ (95%), Харківський НТУСГ (90,9%) та НУБіП (88,2%). Для решти закладів даний показник варіював від 13,8 % до 77,8%. У розрізі аграрних університетів середнє значення даного показника становило 67,1%.

У 2013 р. надвисокі значення показника «Співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів» (більше 100%) пояснюються меншою кількістю зарахованих студентів від кількості наданих місць державного фінансування: Львівський НУВМ та БТ – 300%, НУБіП – 180%. Стоткентковим значенням показника характеризувався Миколаївський НАУ, а для решти ЗВО його значення варіювало від 0 до 48%. Середнє значення показника у розрізі аграрних ЗВО становило 37,9%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» найвищим значенням характеризувався НУБіП з рівнем 45%, тоді як для решти ЗВО він знаходився у межах від 0 до 6,7%. У розрізі аграрних ЗВО середнє значення даного показника складало 3,4%.

У 2014 р. сумарний ліцензований обсяг набору за денною формою навчання у досліджуваних аграрних університетах становив 2635 місць, що на 211 місце менше відповідного значення 2013 р.

Найістотніший вплив на таке зменшення мало скорочення ліцензованого набору у Житомирському НАЕУ (з 165 до 90 місць), НУВГП (із 150 до 80 місць), Подільському ДАТУ (з 75 до 40 місць). У середньому на один аграрний ЗВО обсяг ліцензованого набору скоротився із 129,4 у 2013 р. до 119,8 у 2014 р. (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2014 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	130	120	1012	122
2	Сумський національний аграрний університет	300	17	120	28
3	Вінницький національний аграрний університет	180	24	599	96
4	Житомирський національний агроекологічний університет	90	9	112	31
5	Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет	75	22	604	42
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	40	17	127	22
7	Одеський державний аграрний університет	75	12	198	17
8	Білоцерківський національний аграрний університет	150	12	176	43
9	Луганський національний аграрний університет	100	0	0	0
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	8	183	21
11	Уманський національний університет садівництва	200	17	47	44
12	Миколаївський національний аграрний університет	250	37	433	97
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	100	8	143	10
14	Львівський національний аграрний університет	100	22	36	36

Продовження таблиці 2.14

15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	150	7	9	9
17	Полтавська державна аграрна академія	90	6	265	37
18	Кіровоградський національний технічний університет	80	10	141	23
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	170	7	166	15
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	75	18	207	40
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	125	37	582	43
22	Національний університет водного господарства та природокористування	80	13	329	35
	Всього	2635	423	5489	811

Аналогічно до скорочення обсягу ліцензованого набору у 2014 р. скоротилася майже на 20% (з 521 до 423 місць) і кількість місць державного замовлення. Лідерами за кількістю місць державного фінансування були НУБіП (120 місць, або 28,4%), Миколаївський НАУ та НЛТУ (по 37 місць, або 8,7%). У середньому на один аграрний ЗВО припадало 19,2 місця держзамовлення проти 23,7 місць у 2013 р..

Незважаючи на скорочення обсягу ліцензованого набору та місць державного фінансування у 2014 р., до обраних аграрних ЗВО було подано 5489 заяв, що всього на 1% менше показника 2013 р.. Причому, 18,4% від загальної кількості заяв було подано до НУБіП. Лідерами за цим показником були Дніпропетровський ДАЕУ (604 заяви), Вінницький НАУ (599 заяв), НЛТУ (582 заяви) та Миколаївський НАУ (433 заяви).

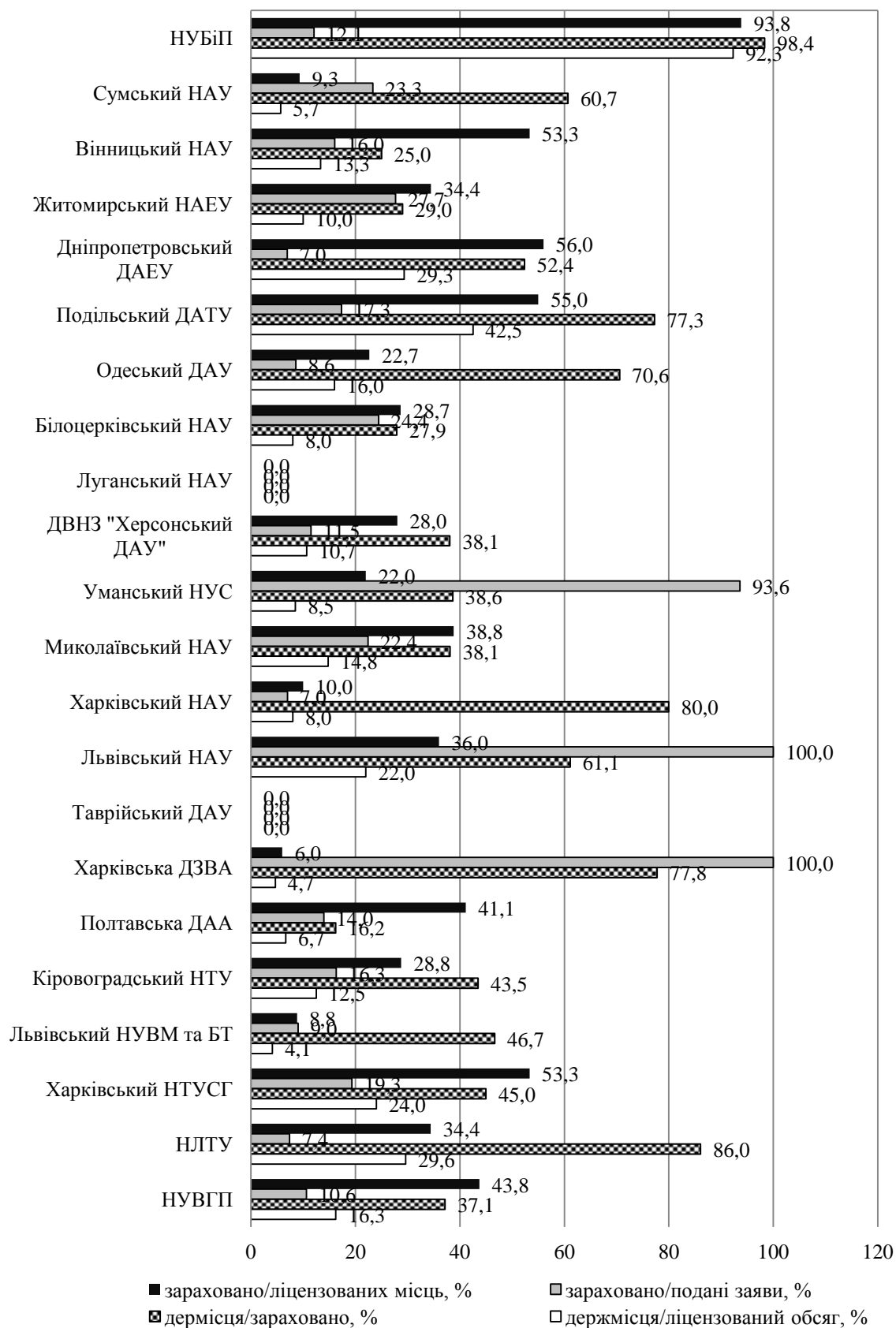

Рис. 2.9. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2014 р.

Слід відзначити Луганський НАУ, до якого у 2014 р. не було подано жодної заяви, що на нашу думку, пояснюється соціально-політичною кризою у регіоні. У 2014 р., порівняно із 2013 р., за показником «Кількість поданих заяв» ще раз відмічаємо Луганський НАУ, до якого не було подано жодної заяви та Уманський НУС, де було майже п'ятикратне скорочення кількості поданих заяв (з 216 до 47). Найістотніше зростання відмічено у Дніпропетровському ДАЕУ (з 417 до 604 заяв) та майже шестикратний приріст у Кіровоградському НТУ (з 24 до 141 заяви).

Загальна кількість зарахованих студентів у 2014 р. склала 811 осіб, що на 15% менше значення попереднього року. Лідерами за цим показником були НУБіП (122 студенти), Миколаївський НАУ (97 студентів) та Вінницький НАУ (96 студентів). Для решти ЗВО це значення варіювало від 0 (Луганський НАУ) до 44 осіб (Уманський НУС).

У 2014 р. до аграрних ЗВО за заочною формою навчання за напрямом підготовки «Менеджмент» сумарний ліцензований обсяг склав 1960 місць, що на 15,2% менше порівняно з аналогічним значенням 2013 р. (табл. 2.15). Найбільшим значенням ліцензованого обсягу характеризувалися Сумський НАУ (300 місць), Вінницький НАУ та Житомирський НАЕУ (по 175 місць), Львівський НАУ (170 місць). У 2014 р. не передбачалася підготовка менеджерів за заочною формою навчання у Луганському НАУ, Харківському НАУ, Харківській ДЗВА та Таврійському ДАТУ. У 2014 р. держзамовлення становило усього 46 місць порівняно з 78 місцями у 2013 р.. Причому третина з них припадала на НУБіП та Вінницький НАУ, відповідно 8 та 9 місць. Для решти ЗВО даний показник змінювався від 1 до 4, а для 7 аграрних ЗВО держмісця взагалі не планувалися.

У 2014 р. було подано 231 заяву в той час як у 2013 р. – 307 заяв. Найбільшою кількістю характеризувалися Житомирський НАЕУ (24 заяви), НУВГП (22 заяви), Дніпропетровський ДАУ (21 заява). Крім того, до тих ЗВО, де не планувався ліцензований обсяг набору, відповідно не

було подано жодної заяви: Луганського НАУ, Харківського НАУ, Харківської ДЗВА та Таврійського ДАТУ. Вважаємо необхідним відзначити, що до Полтавської ДАА, де було заплановано 100 місць ліцензованого обсягу, у 2014 р. не було подано жодної заяви. Несприятливі тенденції з набору вплинули на значне зниження кількості зарахованих студентів, зокрема було зараховано лише 142 студенти порівняно з 206 у 2013 р.. З них найбільша кількість була зарахована до Житомирського НАЕУ (17 осіб), Вінницького НАУ (16 осіб) та НУБіП (14 осіб). Середнє значення показника зарахованих студентів складало 6,5 осіб.

Таблиця 2.15

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України заочної форми навчання у 2014 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	20	8	18	14
2	Сумський національний аграрний університет	300	3	10	9
3	Вінницький національний аграрний університет	175	9	16	16
4	Житомирський національний агроекологічний університет	175	2	24	17
5	Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет	75	0	21	8
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	25	1	6	3
7	Одеський державний аграрний університет	75	2	12	11
8	Білоцерківський національний аграрний університет	150	2	12	8

Продовження таблиці 2.15

9	Луганський національний аграрний університет	0	0	0	0
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	1	10	1
11	Уманський національний університет садівництва	100	3	6	6
12	Миколаївський національний аграрний університет	120	4	14	10
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	0	0	0	0
14	Львівський національний аграрний університет	170	2	20	11
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	0	0	0	0
17	Полтавська державна аграрна академія	100	0	0	0
18	Кіровоградський національний технічний університет	50	2	4	4
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	120	3	19	8
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	75	1	4	3
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	75	3	13	8
22	Національний університет водного господарства та природокористування	80	0	22	5
	Всього	1960	46	231	142

Відносні показники вступної кампанії за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» у 2014 р. в аграрних ЗВО України заочної форми навчання відображено на рисунку 2.10.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» лідирував НУБіП (70,0%).

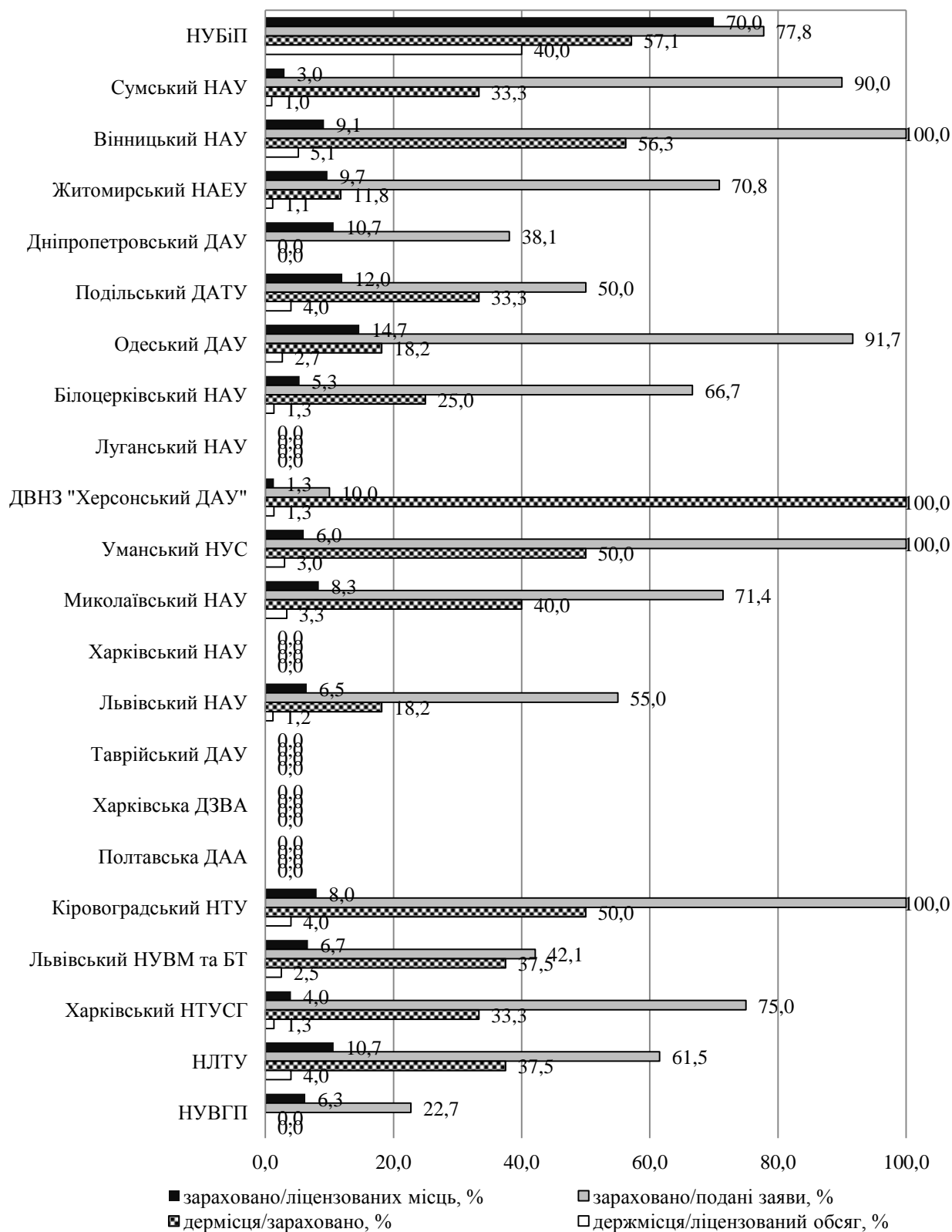

Рис. 2.10. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України заочної форми навчання у 2014 р.

Крім того, високі показники мали Одеський ДАУ (14,7%), Подільський ДАТУ (12,0%), Дніпропетровський ДАУ та НЛТУ (по 10,7%). Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 7,2%.

За показником «Співвідношення зарахованих студентів до кількості поданих заяв» із значенням показника 100% лідирували Вінницький НАУ, Уманський НУС, Кіровоградський НТУ. Для решти ЗВО значення даного показника варіювало від 10% (Херсонський ДАУ) до 91,7% (Одеський ДАУ). Середнє значення показника становило 61,5%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів» відмічаємо 100% значення у Херсонському ДАУ, а для решти це значення варіювало від 0% (Дніпропетровський ДАУ) до 57,1% (НУБіП). Середнє значення показника становило 32,4%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» переважав НУБіП (40%), тоді як для решти ЗВО даний показник варіював від 0% (Дніпропетровський ДАУ та НУВГП) до 5,1% (Вінницький НАУ). Середнє значення показника становило 2,3%.

У 2015 р. за денною формою навчання ОКР «Бакалавр» за напрямом підготовки «Менеджмент» аграрним ЗВО України було надано 2496 ліцензованих місць, що на 139 місць менше порівняно з 2014 р.. Аналогічно до умов вступу за попередньо досліджуваними періодами (з 2012 по 2014 роки) третина ліцензованих місць припадала на Миколаївський НАУ (300 місць), Сумський НАУ (290 місць) та Уманський НУС (200 місць).

Порівняно з 2014 р. ліцензований обсяг набору зріс у Миколаївському НАУ на 50 місць, у НУВГП на 46 місць, незначний приріст спостерігався для НУБіП – 4 місця та Одеського ДАУ – 6 місць.

Встановлено, що для 10 аграрних ЗВО обсяг ліцензованого набору не змінився, тоді як для 8 відмічалось скорочення від 10 до 75 місць (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2015 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування	134	112	721	37
2	Сумський національний аграрний університет	290	13	228	31
3	Вінницький національний аграрний університет	180	15	534	67
4	Житомирський національний агроекологічний університет	50	2	224	11
5	Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет	75	17	443	39
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	30	11	105	11
7	Одеський державний аграрний університет	81	15	230	27
8	Білоцерківський національний аграрний університет	75	10	156	29
9	Луганський національний аграрний університет	70	6	38	6
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	6	130	21
11	Уманський національний університет садівництва	200	20	195	37
12	Миколаївський національний аграрний університет	300	37	516	75

Продовження таблиці 2.16

13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	100	20	189	33
14	Львівський національний аграрний університет	100	16	27	27
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	150	5	6	6
17	Полтавська державна аграрна академія	80	4	255	31
18	Кіровоградський національний технічний університет	80	6	126	17
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	120	5	148	11
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	55	10	208	35
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	125	32	537	48
22	Національний університет водного господарства та природокористування	126	10	332	25
	Всього	2496	372	5348	624

Найістотніше скорочення відмічалось у Білоцерківському НАУ (75 місць) та Львівському НУВМБ (50 місць). Середнє значення зазначеного показника складало 113,5 місць на один ЗВО.

Кількість місць державного фінансування I курсу ОКР «Бакалавр» за напрямом підготовки «Менеджмент» складала 372 місця, що на 51 місце менше порівняно з 2014 р., причому найбільша частка (30,1%) загального обсягу припадала на НУБіП. Для решти ЗВО значення показника знаходилося у діапазоні від 2 (Житомирський НАЕУ) до 37 місць (Миколаївський НАУ). Загалом у 2015 р. у розрізі більшості досліджуваних аграрних ЗВО відмічалось скорочення чисельності, за виключенням Одеського ДАУ та Уманського НУС, де кількість місць

державного фінансування зростає на 3, Луганського НАУ – на 6, Харківського НАУ – на 12 місць. В середньому на один університет за вказаний період припадало 16,9 місць державного фінансування.

Вказані вище тенденції скорочення ліцензованого набору та місць державного фінансування мали свій вплив на скорочення загальної чисельності поданих заяв за обраним для аналізу напрямом, що становило 2,6% (141 заява). У розрізі досліджуваних аграрних ЗВО найбільше скорочення кількості поданих заяв відмічалось у НУБіП (291 заява), Дніпропетровському ДАУ (161 заява) та Вінницькому НАУ (65 заяв), тоді як до Уманського НУС, Житомирського НАЕУ та Сумського НАУ, порівняно з 2014 р., було подано на 148, 112 та 108 заяв більше відповідно. У середньому на один аграрний ЗВО припадало 243,1 заяв. При цьому, більше півтисячі заяв було подано до кожного з таких ЗВО, як Миколаївського НАУ (516), Вінницького НАУ (534), ДВНЗ «Національний лісотехнічний університет України» (537) та НУБіП (721). Таким чином, до зазначених ЗВО сумарно було подано 43,2% усієї кількості поданих заяв у 2015 р.

У 2015 р. аграрними ЗВО за денною формою навчання було зараховано 624 абітурієнти, або 11,7% усієї кількості поданих заяв, що на 187 менше порівняно з 2014 р.. При цьому, найбільшу кількість було зараховано до Миколаївського НАУ (75 осіб), Вінницького НАУ (67 осіб), ДВНЗ «Національний лісотехнічний університет України» (48 осіб) та Дніпропетровського ДАУ (39 осіб). Загалом, до вказаних аграрних ЗВО було зараховано більше третини загальної чисельності зарахованих абітурієнтів за аналізованим напрямом підготовки.

У 2015 р. збільшилася кількість зарахованих студентів у Сумському НАУ (на 3 особи), ДВНЗ «Національний лісотехнічний університет України» (на 5 осіб), Луганському НАУ (на 6 осіб), Одеському ДАУ (на 10 осіб), Харківському НАУ (на 23 особи). У решті ЗВО, за винятком Херсонського ДАУ, де кількість була аналогічною до показників 2014 р.,

відмічалось скорочення. Найвищі значення скорочень були у Вінницькому НАУ (29 осіб) та НУБіП (85 осіб, що майже втричі менше порівняно з 2014 р.).

Відносні показники вступної кампанії за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» у 2015 р. в аграрних ЗВО України денної форми навчання відображено на рисунку 2.11.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» лідирували Харківський НТУСГ (63,6%), Дніпропетровський ДАУ (52,0%), Білоцерківський НАУ (38,7%). Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 25%.

За показником «Співвідношенням зарахованих студентів до кількості поданих заяв» зі значенням показника 100% лідирували Львівський НАУ та Харківська ДЗВА. Для решти ЗВО значення даного показника варіювало від 4,9% (Житомирський НАЕУ) до 19,0% (Уманський НУС). Середньоукраїнський показник становив 11,7%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів» відмічаємо надзвичайно високе значення у НУБіП (302,7%), 100% у Подільському ДАТУ та Луганському НАУ, відносно високе значення у Харківській ДЗВА (83,3%). Найнижчі значення співвідношення відмічалися у Полтавській ДАА (12,9%), Житомирському НАЕУ (18,2%), Вінницькому НАУ (22,4%). Середньоукраїнський показник становив 59,6%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» переважали НУБіП (83,6%), тоді як для решти ЗВО даний показник варіював від 3,3% (Харківська ДЗВА) до 36,7% (Подільський ДАТУ). Середньоукраїнський показник становив 14,9%.

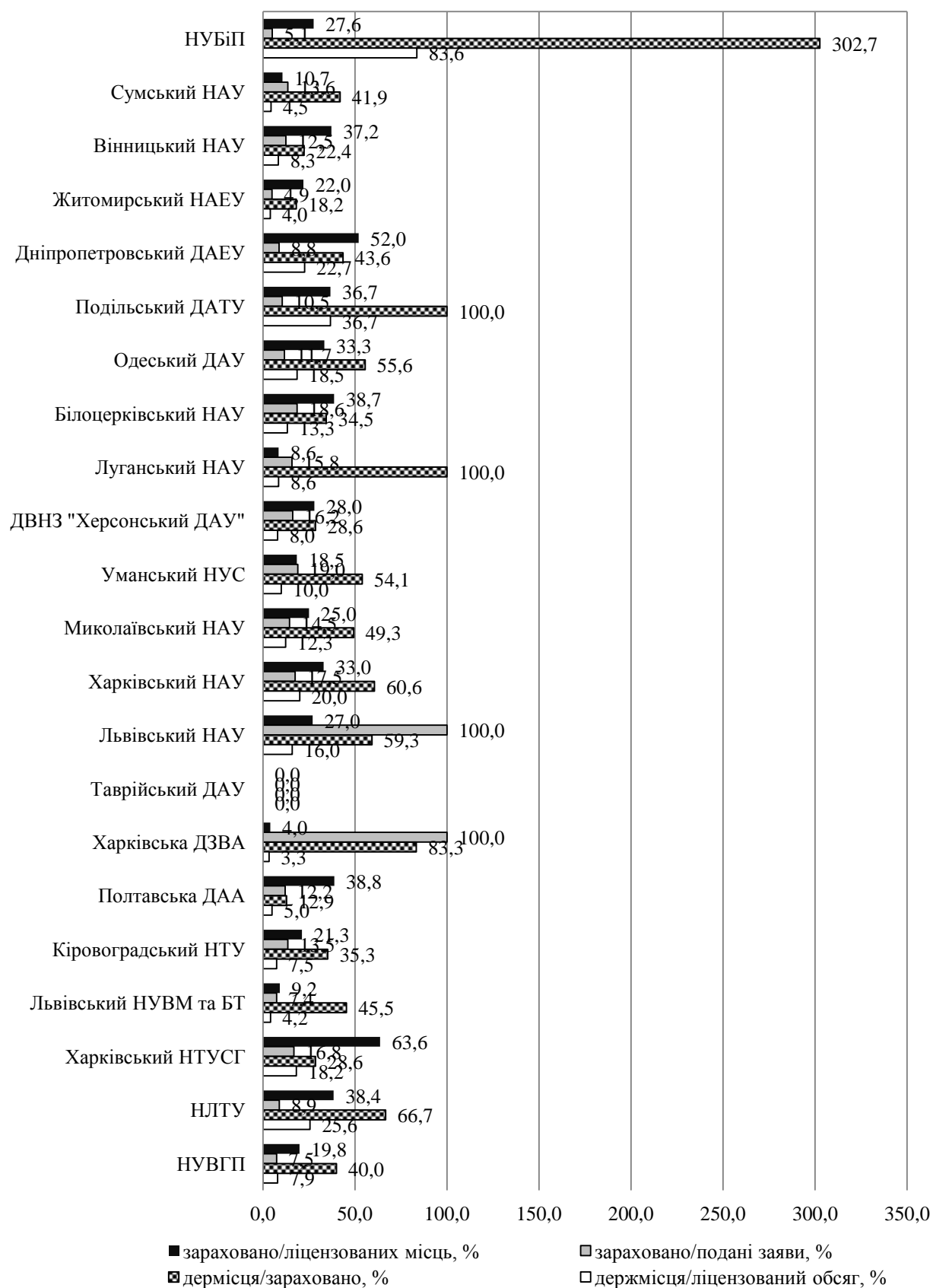

Рис. 2.11. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України денної форми навчання у 2015 р.

У 2015 р. набір абітурієнтів за напрямом підготовки «Менеджмент» в аграрних ЗВО України заочної форми навчання загалом характеризувався значним скороченням досліджуваних показників (табл. 2.17). Так, ліцензований обсяг порівняно з 2014 р. скоротився з 1960 до 1848 місць, значну частку з яких, як і у попередні періоди, займали Сумський НАУ (300 місць), Вінницький НАУ (175), Львівський НАУ (170). Істотно, з 175 до 100 місць відбулося скорочення у Житомирському НАЕУ. Взагалі не передбачався набір студентів даної форми навчання у Харківському НАУ, Таврійському ДАУ та Харківській ДЗВА.

Таблиця 2.17

Характеристика вступних кампаній
за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр»
в аграрних ЗВО України заочної форми навчання у 2015 р.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Кількість			
		ліцензованих місць	місць державного замовлення	поданих заяв	зарахованих студентів
1	Національний університет біоресурсів і природокористування України	28	4	6	5
2	Сумський національний аграрний університет	300	0	6	6
3	Вінницький національний аграрний університет	175	0	23	14
4	Житомирський національний агроекологічний університет	100	1	11	5
5	Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет	75	0	11	5
6	Подільський державний аграрно-технічний університет	30	0	0	0
7	Одеський державний аграрний університет	75	0	1	0

Продовження таблиці 2.17

8	Білоцерківський національний аграрний університет	50	0	3	0
9	Луганський національний аграрний університет	90	0	2	1
10	Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»	75	0	11	4
11	Уманський національний університет садівництва	100	0	2	2
12	Миколаївський національний аграрний університет	120	0	6	5
13	Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	0	0	0	0
14	Львівський національний аграрний університет	170	0	1	1
15	Таврійський державний агротехнологічний університет	0	0	0	0
16	Харківська державна зооветеринарна академія	0	0	0	0
17	Полтавська державна аграрна академія	80	0	12	12
18	Кіровоградський національний технічний університет	50	0	2	1
19	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	120	0	7	2
20	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	55	0	7	5
21	Державний вищий навчальний заклад «Національний лісотехнічний університет України»	75	0	9	3
22	Національний університет водного господарства та природокористування	80	0	13	5
	Всього	1848	5	133	76

У середньому на один аграрний університет у 2015 р. припадало 84 ліцензованих місця, що на 5,1 місця менше середнього показника 2014 р.. Порівняно з 2014 р. істотно зменшилася кількість місць державного набору з 46 до 5 місць, з яких 4 місця припадало на НУБіП і 1 місце на

Житомирський НАЕУ. Таким чином, відзначаємо загальну тенденцію скорочення мотивуючих факторів до вступу на заочну форму навчання за напрямом підготовки «Менеджмент» в аграрних ЗВО України. Вказане явище мало наслідком скорочення чисельності поданих заяв та кількості зарахованих студентів за вказаним напрямом підготовки і формою навчання. Так, у 2015 р. було подано лише 133 заяви, з яких 23 заяви до Вінницького НАУ, 13 заяв до НУВГП, 12 заяв до Полтавської ДАА, по 11 заяв до Житомирського НАЕУ, Дніпропетровського ДАУ та Херсонського ДАУ. До решти аграрних ЗВО, за винятком тих, що не передбачали ліцензованого набору, кількість поданих заяв варіювала від 1 до 9, а до Подільського ДАТУ, незважаючи на ліцензований обсяг 30 місць, не було подано жодної заяви. У середньому у 2015 р. на один аграрний ЗВО припадало лише 6,05 заяв, що майже вдвічі менше аналогічного показника 2014 р.. За вказаний період на навчання було зараховано лише 57,1% від кількості поданих заяв, що в абсолютному вимірі становило 76 осіб. Даний показник був майже вдвічі нижчим аналогічного показника 2014 р., коли кількість зарахованих студентів складала 142 особи. Лідерами за кількістю зарахованих студентів були Вінницький НАУ (14 осіб), Полтавська ДАА (12 осіб). Для решти ЗВО кількість зарахованих студентів варіювала від 1 до 6 осіб, а 6 університетів взагалі не зарахували жодного студента за вказаною формою навчання.

Відносні показники вступної кампанії за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» у 2015 р. в аграрних ЗВО України заочної форми навчання відображено на рисунку 2.12.

За показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» лідирували НУБіП (17,9%) та Полтавська ДАА (15,0%). Для решти ЗВО значення показника варіювало від 0% до 9,1%. Середнє значення даного показника у розрізі аграрних університетів становило 4,1%.

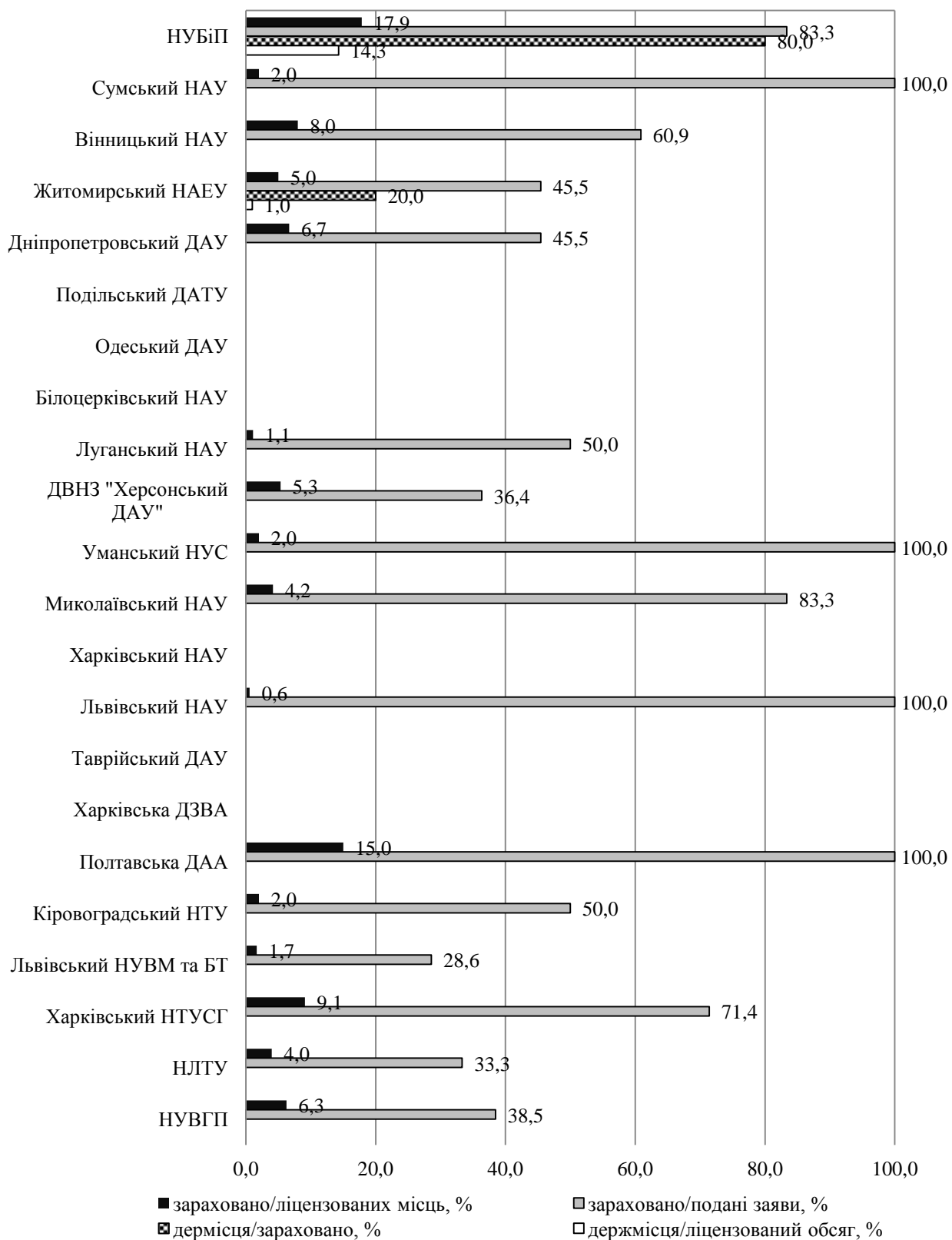

Рис. 2.12. Відносні показники набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» ОКР «Бакалавр» в аграрних ЗВО України заочної форми навчання у 2015 р.

За показником «Співвідношення зарахованих студентів до кількості поданих заяв» зі значенням показника 100% лідирували Сумський НАУ, Уманський НУС, Львівський НАУ та Полтавська ДАА. Для решти ЗВО значення даного показника варіювало від 0% до 83,3%.

За показником «Співвідношення кількості державних місць до кількості зарахованих студентів» відмічаємо 80% значення для НУБіП та 20% для Житомирського НАЕУ. Як зазначалося раніше, лише два ЗВО передбачали місця державного фінансування, решта аграрних ЗВО характеризувалися нульовим значенням вказаного показника, а середнє значення у розрізі аграрних ЗВО складало 6,6%.

Відсутність місць державного замовлення для 20 аграрних ЗВО з 22 їх загальної чисельності зумовило нульове значення показника «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу», тоді як для НУБіП він становив 14,3%, а Житомирського НАЕУ 1,0%. Середньоукраїнське значення показника складало лише 0,3%.

Попередньо проведений аналіз дозволив визначити кількісні характеристики проведених вступних кампаній в аграрних ЗВО за напрямом підготовки «Менеджмент» за 2012-2015 рр.. Проте, для більш детального аналізу закономірностей та тенденцій з підготовки майбутніх менеджерів сфери АПК вважаємо доцільним розглянути зміну основних показників вступних кампаній у динаміці за вказаний період. З метою аналізу вважаємо доцільним порівняти зміну основних показників за вказаний період у розрізі денної та заочної форм навчання.

Згідно з проведеним раніше дослідженням вступна кампанія характеризувалася рядом показників, серед яких ми виділили обсяг ліцензованого набору, кількість місць державного замовлення, кількість поданих абітурієнтами заяв, кількість зарахованих студентів.

Динаміка зміни ліцензованого обсягу за ОКР бакалавр напряму підготовки 030601 «Менеджмент» в аграрних університетах України денної форми навчання у 2012-2015 рр. представлена у таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

Динаміка ліцензованого обсягу денної форми навчання в аграрних ЗВО
України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент»
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	200	150	130	134	67,0	-21,8
2	Сумський НАУ	310	300	300	290	93,5	-6
3	Вінницький НАУ	200	200	180	180	90,0	-8
4	Житомирський НАЕУ	187	165	90	50	26,7	-48,6
5	Дніпропетровський ДАЕУ	75	75	75	75	100,0	0
6	Подільський ДАТУ	75	75	40	30	40,0	-17
7	Одеський ДАУ	75	67	75	81	108,0	2,6
8	Білоцерківський НАУ	150	149	150	75	50,0	-22,4
9	Луганський НАУ	100	100	100	70	70,0	-9
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	75	75	75	75	100,0	0
11	Уманський НУС	200	200	200	200	100,0	0
12	Миколаївський НАУ	250	250	250	300	120,0	15
13	Харківський НАУ	100	100	100	100	100,0	0
14	Львівський НАУ	95	100	100	100	105,3	1,5
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	150	150	150	150	100,0	0
17	Полтавська ДАА	90	90	90	80	88,9	-3
18	Кіровоградський НТУ	80	80	80	80	100,0	0
19	Львівський НУВМ та БТ	170	170	170	120	70,6	-15
20	Харківський НТУСГ	75	75	75	55	73,3	-6
21	НЛТУ	125	125	125	125	100,0	0
22	НУВГП	150	150	80	126	84,0	-14,2
	Всього	2932	2846	2635	2496	85,1	-151,9

З наведених даних видно, що загалом в аграрних ЗВО України обсяг ліцензованого набору у 2015 р., порівняно з 2012 р., скоротився на 14,9%. При цьому, за розрахованим показником коефіцієнта лінійної регресії

значення ліцензованого обсягу за досліджуваними аграрними ЗВО щороку скорочувалося ($b < 0$) на 151,9 місця.

Крім цього, з даних табл. 2.18 видно, що у 2015 р., порівняно з 2012 р., вищі значення ліцензованого набору мали лише Львівський НАУ (+5,3%), Одеський ДАУ (+8,0%), Миколаївський НАУ (+20,0%). За досліджуваний період ліцензований обсяг залишався незмінним у семи ЗВО, відповідно у решти ЗВО він скоротився. Найістотніше скорочення, майже у чотири рази, відмічалось у Житомирському НАЕУ, у два з половиною рази – у Подільському ДАТУ, двократне – у Білоцерківському НАУ. Для решти ЗВО цей показник варіював від 67% до 93,5%.

За показником «Кількість місць державного замовлення» мали місце значення, представлені у табл. 2.19.

З наведених даних видно, що кількість місць державного замовлення у досліджуваних аграрних ЗВО за 2012-2015 рр. скоротилася з 544 до 372 місць, або до рівня 68,4%. За розрахованим значенням коефіцієнта лінійної регресії середнє щорічне скорочення ($b < 0$) становило 61,4 місця.

Не зважаючи на тенденцію загального скорочення державного фінансування, за досліджуваний період у трьох ЗВО відмічалось збільшення чисельності місць держзамовлення. Так, на 6,7% у 2015 р., порівняно з 2012 р., зросла чисельність місць державного замовлення у НУБіП (середньорічне зростання склало 2,6 місця) та НЛТУ (середньорічне зростання склало 0,3 місця). Найістотніше скорочення чисельності державного замовлення відмічаємо у Житомирському НАЕУ (майже у 7 разів), Полтавській ДАА (у 4 рази), Луганському НАУ, Херсонському ДАУ та Харківській НТУСГ (майже у 3 рази).

Скорочення ліцензованого обсягу та місць державного замовлення за досліджуваний період мали наслідком певне зниження привабливості навчання за обраним напрямом підготовки в аграрних ЗВО України. Це явище можна охарактеризувати зниженням чисельності поданих абітурієнтами заяв та кількості зарахованих студентів.

Таблиця 2.19

Динаміка чисельності місць державного замовлення денної форми навчання в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	105	115	120	112	106,7	2,6
2	Сумський НАУ	24	21	17	13	54,2	-3,7
3	Вінницький НАУ	32	30	24	15	46,9	-5,7
4	Житомирський НАЕУ	13	11	9	2	15,4	-3,5
5	Дніпропетровський ДАЕУ	23	20	22	17	73,9	-1,6
6	Подільський ДАТУ	24	22	17	11	45,8	-4,4
7	Одеський ДАУ	19	16	12	15	78,9	-1,6
8	Білоцерківський НАУ	22	19	12	10	45,5	-4,3
9	Луганський НАУ	20	20	0	6	30,0	-6,2
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	17	14	8	6	35,3	-3,9
11	Уманський НУС	24	20	17	20	83,3	-1,5
12	Миколаївський НАУ	47	48	37	37	78,7	-4,1
13	Харківський НАУ	15	12	8	20	133,3	1,1
14	Львівський НАУ	29	29	22	16	55,2	-4,6
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	10	14	7	5	50,0	-2,2
17	Полтавська ДАА	16	13	6	4	25,0	-4,3
18	Кіровоградський НТУ	12	11	10	6	50,0	-1,9
19	Львівський НУВМ та БТ	11	9	7	5	45,5	-2
20	Харківський НТУСГ	30	27	18	10	33,3	-6,9
21	НЛТУ	30	40	37	32	106,7	0,3
22	НУВГП	21	10	13	10	47,6	-3
	Всього	544	521	423	372	68,4	-61,4

Так, за досліджуваний період абітурієнтами було подано на 15,7% менше заяв у 2015 р., ніж у 2012 р. (з 6345 до 5348), що представлено у табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Динаміка чисельності поданих абітурієнтами заяв денної форми навчання
в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки
«Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	883	960	1012	721	81,7	-43,4
2	Сумський НАУ	157	125	120	228	145,2	20,8
3	Вінницький НАУ	454	575	599	534	117,6	26,4
4	Житомирський НАЕУ	322	193	112	224	69,6	-37,5
5	Дніпропетровський ДАЕУ	492	417	604	443	90,0	4
6	Подільський ДАТУ	85	105	127	105	123,5	8,2
7	Одеський ДАУ	304	127	198	230	75,7	-15,1
8	Білоцерківський НАУ	204	204	176	156	76,5	-17,2
9	Луганський НАУ	207	145	0	38	18,4	-65,2
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	223	203	183	130	58,3	-29,9
11	Уманський НУС	210	216	47	195	92,9	-21,4
12	Миколаївський НАУ	413	472	433	516	124,9	27
13	Харківський НАУ	197	207	143	189	95,9	-8,8
14	Львівський НАУ	312	34	36	27	8,7	-85,3
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	26	15	9	6	23,1	-6,6
17	Полтавська ДАА	312	245	265	255	81,7	-15,1
18	Кіровоградський НТУ	95	24	141	126	132,6	21
19	Львівський НУВМ та БТ	247	207	166	148	59,9	-33,8
20	Харківський НТУСГ	278	255	207	208	74,8	-25,8
21	НЛТУ	494	517	582	537	108,7	19,4
22	НУВГП	430	299	329	332	77,2	-26,4
	Всього	6345	5545	5489	5348	84,3	-304,7

На основі наведених даних розраховане значення коефіцієнта лінійної регресії вказує на середньорічне скорочення кількості заяв (304,7 шт.). Проте, до шести ЗВО у 2015 р. було подано більше заяв, ніж у 2012

р.. За даною характеристикою перевищення становило: у Сумському НАУ (45,2%), Кіровоградському НТУ (32,6%), Миколаївському НАУ (24,9%), Подільському ДАТУ (23,5%), Вінницькому НАУ (17,6%), НЛТУ (8,7%). На нашу думку, особливої уваги заслуговує динаміка кількості поданих абітурієнтами заяв у Дніпропетровському ДАЕУ, де у 2015 р., порівняно з 2012 р., було подано на 10% заяв менше, хоча коефіцієнт лінійної регресії ($b > 0$) вказує на середньорічну тенденцію приросту, яка склала +4 заяви на рік.

Закономірно, що виявлена тенденція скорочення чисельності поданих до аграрних ЗВО заяв за обраним напрямом підготовки мала наслідком скорочення кількості зарахованих студентів. Так, у 2015 р., порівняно з 2012 р., набір студентів скоротився з 1000 до 624 осіб. Дана тенденція підтверджується і середньорічним скороченням, значення коефіцієнта лінійної регресії становить 127,2 особи (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Динаміка чисельності зарахованих студентів денної форми навчання
в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки
«Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	105	125	122	37	35,2	-20,7
2	Сумський НАУ	40	29	28	31	77,5	-2,8
3	Вінницький НАУ	101	91	96	67	66,3	-9,7
4	Житомирський НАЕУ	58	39	31	11	19,0	-14,9
5	Дніпропетровський ДАЕУ	58	55	42	39	67,2	-7
6	Подільський ДАТУ	24	23	22	11	45,8	-4
7	Одеський ДАУ	39	22	17	27	69,2	-4,1
8	Білоцерківський НАУ	62	57	43	29	46,8	-11,3
9	Луганський НАУ	26	22	0	6	23,1	-8,2

Продовження таблиці 2.21

10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	34	31	21	21	61,8	-4,9
11	Уманський НУС	58	56	44	37	63,8	-7,5
12	Миколаївський НАУ	99	93	97	75	75,8	-6,8
13	Харківський НАУ	24	18	10	33	137,5	1,9
14	Львівський НАУ	41	34	36	27	65,9	-4
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	12	15	9	6	50,0	-2,4
17	Полтавська ДАА	55	46	37	31	56,4	-8,1
18	Кіровоградський НТУ	16	23	23	17	106,3	0,3
19	Львівський НУВМ та БТ	28	19	15	11	39,3	-5,5
20	Харківський НТУСГ	30	66	40	35	116,7	-1,1
21	НЛТУ	44	55	43	48	109,1	0
22	НУВГП	46	36	35	25	54,3	-6,4
	Всього	1000	955	811	624	62,4	-127,2

З даних таблиці 2.21 видно, що позитивну динаміку набору студентів у 2015 р., порівняно з 2012 р., зберегли такі ЗВО, як Харківський НАУ, де приріст склав 37,5%, Харківський НТУСГ – 16,7%, НЛТУ – 9,1%, Кіровоградський НТУ – 6,3%. Відповідно, решта ЗВО у 2015 р., порівняно з 2012 р., характеризувалися скороченням набору. Найістотніше скорочення відмічається у Житомирському НАЕУ (більше, ніж у 5 разів), Луганському НАУ (більше, ніж у 4 рази), тоді як для решти ЗВО рівень набору 2015 р. варіював від 35,2% до 77,5% відповідних значень набору 2012 р..

Динаміка зміни ліцензованого обсягу за ОКР бакалавр напряму підготовки 030601 «Менеджмент» в аграрних університетах України заочної форми навчання у 2012-2015 рр. представлена у таблиці 2.22.

З наведених даних видно, що загалом в аграрних ЗВО обсяг ліцензованого набору у 2015 р., порівняно з 2012 р., скоротився на 28,5%.

При цьому, за розрахованим показником коефіцієнта лінійної регресії значення ліцензованого обсягу за досліджуваними аграрними ЗВО заочної форми навчання щороку скорочувалося ($b < 0$) на 255,5 місця.

Таблиця 2.22

Динаміка ліцензованого обсягу заочної форми навчання
в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки
«Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	250	60	20	28	11,2	-70,6
2	Сумський НАУ	400	400	300	300	75,0	-40
3	Вінницький НАУ	200	200	175	175	87,5	-10
4	Житомирський НАЕУ	148	210	175	100	67,6	-17,9
5	Дніпропетровський ДАЕУ	75	75	75	75	100,0	0
6	Подільський ДАТУ	75	50	25	30	40,0	-16
7	Одеський ДАУ	75	75	75	75	100,0	0
8	Білоцерківський НАУ	150	150	150	50	33,3	-30
9	Луганський НАУ	75	75	0	90	120,0	-3
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	75	75	75	75	100,0	0
11	Уманський НУС	200	200	100	100	50,0	-40
12	Миколаївський НАУ	120	120	120	120	100,0	0
13	Харківський НАУ	0	0	0	0	-	0
14	Львівський НАУ	170	170	170	170	100,0	0
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	150	0	0	0	0,0	-45
17	Полтавська ДАА	0	0	100	80	-	34
18	Кіровоградський НТУ	50	50	50	50	100,0	0
19	Львівський НУВМ та БТ	120	100	120	120	100,0	2
20	Харківський НТУСГ	75	125	75	55	73,3	-11
21	НЛТУ	75	75	75	75	100,0	0
22	НУВГП	100	100	80	80	80,0	-8
	Всього	2583	2310	1960	1848	71,5	-255,5

Крім цього, з даних табл. 2.22 видно, що у 2015 р., порівняно з 2012 р., вищі значення ліцензованого обсягу мав лише Луганський НАУ

(+20,0%). За досліджуваний період ліцензований обсяг залишався незмінним у восьми ЗВО, відповідно для решти ЗВО він скоротився. При цьому, найістотніше скорочення, майже у дев'ять разів, відмічалось у НУБіП, у три рази – у Білоцерківському НАУ, у два з половиною рази – у Подільському ДАТУ, двократне – в Уманському НАУ. Для решти ЗВО цей показник варіював від 67,6% до 87,5%. За показником «Кількість місць державного замовлення» мали місце значення, представлені у табл. 2.23.

Таблиця 2.23

Динаміка чисельності місць державного замовлення заочної форми навчання в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	16	27	8	4	25,0	-5,5
2	Сумський НАУ	4	3	3	0	0,0	-1,2
3	Вінницький НАУ	11	12	9	0	0,0	-3,6
4	Житомирський НАЕУ	3	3	2	1	33,3	-0,7
5	Дніпропетровський ДАЕУ	2	1	0	0	0,0	-0,7
6	Подільський ДАТУ	0	1	1	0	-	0
7	Одеський ДАУ	0	2	2	0	-	0
8	Білоцерківський НАУ	2	5	2	0	0,0	-0,9
9	Луганський НАУ	5	5	0	0	0,0	-2
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	3	3	1	0	0,0	-1,1
11	Уманський НУС	3	0	3	0	0,0	-0,6
12	Миколаївський НАУ	4	4	4	0	0,0	-1,2
13	Харківський НАУ	0	0	0	0	-	0
14	Львівський НАУ	3	3	2	0	0,0	-1
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	0	0	0	0	-	0
17	Полтавська ДАА	0	0	0	0	-	0
18	Кіровоградський НТУ	3	3	2	0	0,0	-1
19	Львівський НУВМ та БТ	3	3	3	0	0,0	-0,9
20	Харківський НТУСГ	1	1	1	0	0,0	-0,3
21	НЛТУ	5	0	3	0	0,0	-1,2
22	НУВГП	2	2	0	0	0,0	-0,8
	Всього	70	78	46	5	7,1	-22,7

З наведених даних видно, що кількість місць державного замовлення у досліджуваних аграрних ЗВО за аналізований період скоротилася з 70 до 5 місць, або до рівня 7,1%. За розрахованим значенням коефіцієнта лінійної регресії середнє щорічне скорочення ($b < 0$) становило 22,7 місця. І якщо у 2012 р. державне фінансування заочної форми навчання за напрямом 030601 «Менеджмент» передбачалося у 16 ЗВО, то у 2015 р. лише два аграрні університети забезпечували державне фінансування навчання заочної форми: НУБіП та Житомирський НАЕУ.

Скорочення ліцензовано обсягу та місць державного замовлення за досліджуваний період мали наслідком зниження привабливості навчання за обраним напрямом підготовки в аграрних ЗВО України, що характеризувалося зниженням чисельності поданих абітурієнтами заяв та кількості зарахованих студентів. Так, за досліджуваний період кількість поданих абітурієнтами заяв скоротилася у два з половиною рази (з 301 до 133) табл. 2.24.

Таблиця 2.24

Динаміка чисельності поданих абітурієнтами заяв заочної форми навчання в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент» у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	32	17	18	6	18,8	-7,7
2	Сумський НАУ	15	11	10	6	40,0	-2,8
3	Вінницький НАУ	33	36	16	23	69,7	-5
4	Житомирський НАЕУ	30	34	24	11	36,7	-6,7
5	Дніпропетровський ДАЕУ	35	34	21	11	31,4	-8,5
6	Подільський ДАТУ	8	9	6	0	0,0	-2,7
7	Одеський ДАУ	0	0	12	1	-	1,5
8	Білоцерківський НАУ	18	20	12	3	16,7	-5,3
9	Луганський НАУ	0	0	0	2	-	0,6
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	20	19	10	11	55,0	-3,6

Продовження таблиці 2.24

11	Уманський НУС	12	0	6	2	16,7	-2,4
12	Миколаївський НАУ	7	29	14	6	85,7	-1,8
13	Харківський НАУ	0	0	0	0	-	0
14	Львівський НАУ	33	13	20	1	3,0	-8,9
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	0	0	0	0	-	0
17	Полтавська ДАА	0	0	0	12	-	3,6
18	Кіровоградський НТУ	4	13	4	2	50,0	-1,5
19	Львівський НУВМ та БТ	0	4	19	7	-	3,6
20	Харківський НТУСГ	0	22	4	7	-	0,3
21	НЛТУ	38	24	13	9	23,7	-9,8
22	НУВГП	16	22	22	13	81,3	-0,9
	Всього	301	307	231	133	44,2	-58

На основі наведених даних за розрахованим значенням коефіцієнта лінійної регресії маємо середнє щорічне скорочення кількості заяв на 58 шт.. У жодному з досліджуваних ЗВО за вказаним напрямом підготовки кількість поданих заяв не зросла, а значення варіювали від 0 до 85,7%.

Закономірно, що виявлена тенденція скорочення чисельності поданих заяв до аграрних ЗВО за обраним напрямом підготовки мала наслідком скорочення кількості зарахованих студентів. Так, у 2015 р., порівняно з 2012, набір студентів скоротився з 168 до 76 осіб.

Дана тенденція підтверджується і середньорічним скороченням, яке характеризувалося від'ємним значенням коефіцієнта лінійної регресії -34 (табл. 2.25).

З даних таблиці 2.25 видно, що позитивну динаміку набору студентів заочної форми навчання у 2015 р., порівняно з 2012 р., зберегли лише 2 аграрних ЗВО: Сумський НАУ, де приріст склав 100,0% та Миколаївський НАУ – 25,0%.

Відповідно, у 2015 р., порівняно з 2012 р., решта ЗВО мала скорочення набору, де вказане значення варіювало від 0% до 83,3%.

Таблиця 2.25

Динаміка чисельності зарахованих студентів заочної форми навчання в аграрних ЗВО України ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент» у 2012-2015рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік				Значення 2015 р. до 2012 р., %	Коеф. лінійної регресії
		2012	2013	2014	2015		
1	НУБіП	26	15	14	5	19,2	-6,4
2	Сумський НАУ	3	11	9	6	200,0	0,7
3	Вінницький НАУ	19	25	16	14	73,7	-2,4
4	Житомирський НАЕУ	14	25	17	5	35,7	-3,5
5	Дніпропетровський ДАЕУ	20	26	8	5	25,0	-6,3
6	Подільський ДАТУ	5	7	3	0	0,0	-1,9
7	Одеський ДАУ	0	0	11	0	-	1,1
8	Білоцерківський НАУ	17	19	8	0	0,0	-6,2
9	Луганський НАУ	0	0	0	1	-	0,3
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	7	8	1	4	57,1	-1,6
11	Уманський НУС	8	0	6	2	25,0	-1,2
12	Миколаївський НАУ	4	4	10	5	125,0	0,9
13	Харківський НАУ	0	0	0	0	-	0
14	Львівський НАУ	21	13	11	1	4,8	-6,2
15	Таврійський ДАУ	0	0	0	0	-	0
16	Харківська ДЗВА	0	0	0	0	-	0
17	Полтавська ДАА	0	0	0	12	-	3,6
18	Кіровоградський НТУ	4	13	4	1	25,0	-1,8
19	Львівський НУВМ та БТ	0	1	8	2	-	1,3
20	Харківський НТУСГ	0	20	3	5	-	-0,2
21	НЛТУ	14	7	8	3	21,4	-3,2
22	НУВГП	6	12	5	5	83,3	-1
	Всього	168	206	142	76	45,2	-34

З метою аналізу середньорічних показників вступних кампаній аграрних ЗВО України за період 2012-2015 рр. було взято кількісні показники інформаційної системи «Конкурс» [119] у розрізі аграрних ЗВО України денної та заочної форми навчання, зокрема: ліцензований обсяг, обсяг державного замовлення, кількість поданих заяв та кількість

зарахованих студентів. На основі отриманих даних було визначено сумарні значення вказаних показників у розрізі ЗВО та розраховано значення відносних показників вступних кампаній для денної (табл. 2.26) та заочної (табл. 2.27) форм навчання.

Таблиця 2.26

Відносні показники вступних кампаній за напрямом підготовки
«Менеджмент» денної форми навчання в розрізі аграрних ЗВО України
у 2012-2015 рр.

Заклад вищої освіти	Співвідношення			
	зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, %	зарахованих студентів до кількості поданих заяв, %	обсягу державного замовлення до кількості зарахованих студентів, %	обсягу державного замовлення до ліцензованого обсягу, %
НУБіП	63,4	10,9	116,2	73,6
Сумський НАУ	10,7	20,3	58,6	6,3
Вінницький НАУ	46,7	16,4	28,5	13,3
Житомирський НАЕУ	28,3	16,3	25,2	7,1
Дніпропетровський ДАУ	64,7	9,9	42,3	27,3
Подільський ДАТУ	36,4	19,0	92,5	33,6
Одеський ДАУ	35,2	12,2	59,0	20,8
Білоцерківський НАУ	36,5	25,8	33,0	12,0
Луганський НАУ	14,6	13,8	85,2	12,4
ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	35,7	14,5	42,1	15,0
Уманський НУС	24,4	29,2	41,5	10,1
Миколаївський НАУ	34,7	19,8	46,4	16,1
Харківський НАУ	21,3	11,5	64,7	13,8
Львівський НАУ	34,9	33,7	69,6	24,3
Таврійський ДАУ	х	х	х	х
Харківська ДЗВА	7,0	75,0	85,7	6,0
Полтавська ДАА	48,3	15,7	23,1	11,1
Кіровоградський НТУ	24,7	20,5	49,4	12,2
Львівський НУВМ та БТ	11,6	9,5	43,8	5,1

Продовження таблиці 2.26

Харківський НТУСГ	61,1	18,0	49,7	30,4
НЛТУ	38,0	8,9	73,2	27,8
НУВГП	28,1	10,2	38,0	10,7
Всього по аграрних ЗВО	31,1	14,9	54,9	17,1

Як видно з таблиці 2.26 за показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» провідні місця займали Дніпропетровський ДАУ (64,7%), НУБіП (63,4%) та Харківський НТУСГ (61,1%). Для решти ЗВО значення даного показника варіювали від 7% до 48,3%.

Середнє значення у розрізі аграрних університетів становило 31,1 %, тобто можемо зробити висновок, що всі аграрні ЗВО України мали значний резерв до збільшення набору студентів денної форми навчання за напрямом підготовки «Менеджмент».

За показником «Кількість зарахованих студентів до поданих заяв» із значенням 75 % відзначаємо Харківську ДЗВА. Для решти закладів даний показник варіював від 8,9 % до 33,7%. У розрізі аграрних університетів середнє значення даного показника становило 14,9 %. Тобто, лише кожна сьома подана заява мала наслідком зарахування студента на денну форму навчання за вказаним напрямом підготовки. Така ситуація свідчить про недостатньо усвідомлений вибір абітурієнтами певного напрямку підготовки або ЗВО.

У досліджуваному періоді надвисокі значення показника «Співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів» (більше 100%) відмічались у НУБіП – 116,2 %, що пояснюється меншою кількістю зарахованих студентів від обсягу місць держзамовлення. Високим значенням показника характеризувались вступні кампанії Подільського ДАТУ 92,5%,

Харківської ДЗВА 85,7% та Луганського НАУ 85,2%, а для решти ЗВО його значення варіювало від 23,1% до 73,2%.

Таблиця 2.27

Відносні показники вступних кампаній за напрямом підготовки
«Менеджмент» заочної форми навчання у розрізі аграрних ЗВО України
у 2012-2015 рр.

Заклад вищої освіти	Співвідношення			
	зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, %	зарахованих студентів до кількості поданих заяв, %	обсягу державного замовлення до кількості зарахованих студентів, %	обсягу державного замовлення до ліцензованого обсягу, %
НУБіП	16,8	82,2	91,7	15,4
Сумський НАУ	2,1	69,0	34,5	0,7
Вінницький НАУ	9,9	68,5	43,2	4,3
Житомирський НАЕУ	9,6	61,6	14,8	1,4
Дніпропетровський ДАУ	19,7	58,4	5,1	1,0
Подільський ДАТУ	8,3	65,2	13,3	1,1
Одеський ДАУ	3,7	84,6	36,4	1,3
Білоцерківський НАУ	8,8	83,0	20,5	1,8
Луганський НАУ	0,4	50,0	1000,0	4,2
ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	6,7	33,3	35,0	2,3
Уманський НУС	2,7	80,0	37,5	1,0
Миколаївський НАУ	4,8	41,1	52,2	2,5
Харківський НАУ	-	-	-	-
Львівський НАУ	6,8	68,7	17,4	1,2
Таврійський ДАУ	-	-	-	-
Харківська ДЗВА	0,0	-	-	0,0
Полтавська ДАА	6,7	100,0	0,0	0,0
Кіровоградський НТУ	11,0	95,7	36,4	4,0
Львівський НУВМ та БТ	2,4	36,7	81,8	2,0
Харківський НТУСГ	8,5	84,8	10,7	0,9
НЛТУ	10,7	38,1	25,0	2,7
НУВГП	7,8	38,4	14,3	1,1
Всього по аграрних ЗВО	6,8	60,9	33,6	2,3

Середнє значення показника у розрізі аграрних ЗВО було досить високим і становило 54,9%, що, на нашу думку, може бути одним із ключових аргументів при виборі майбутньої професії. За показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу» найвищим значенням 73,6% характеризувався НУБіП, тоді як для решти ЗВО він знаходився у межах від 5,1% до 33,6%. У розрізі аграрних ЗВО середнє значення даного показника складало 17,1%. Таким чином, відмічається певний дисбаланс у державному фінансуванні навчання майбутніх менеджерів аграрної сфери залежно від обраного ЗВО.

Вступні кампанії аграрних ЗВО 2012-2015 рр. за напрямом підготовки «Менеджмент» заочної форми навчання характеризувались такими значеннями відносних показників (табл. 2.27):

– за показником «Співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу» провідні місця займали Дніпропетровський ДАУ (19,7%) та НУБіП (16,8%). Для решти ЗВО значення даного показника варіювали від 0 % до 11,0%. Середнє значення у розрізі аграрних університетів було незначним – 6,8 %, тому можемо зробити висновок, що всі аграрні ЗВО України мали значний резерв до збільшення набору студентів заочної форми навчання за напрямом підготовки «Менеджмент»;

– за показником «Кількість зарахованих студентів до поданих заяв» із значенням 100% лідирувала Полтавська ДАА. Для решти закладів даний показник варіював від 33,3 % до 95,7%. У розрізі аграрних університетів середнє значення даного показника становило 60,9 %. Тобто, істотно вищі значення даного показника для заочної форми навчання, порівняно з денною свідчать про усвідомлений вибір абітурієнтами майбутньої професії;

– надвисокі значення показника «Співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів» на рівні 1000% відмічались для Луганського НАУ, що пояснюються

соціально-політичною ситуацією у регіоні та, відповідно, низьким набором студентів навіть при достатньому державному замовленні за досліджуваним напрямом підготовки. Високі значення показника відмічались і у НУБіП – 91,7 %. Для решти ЗВО його значення варіювало від 0 % до 81,8%. Середнє значення показника у розрізі аграрних ЗВО було досить високим і становило 33,6%, тобто, кожен третій студент заочної форми навчання напряму підготовки «Менеджмент» мав змогу навчатись за рахунок державного фінансування.

– за показником «Співвідношення кількості державних місць до ліцензованого обсягу», як і для денної форми навчання, найвищим значенням характеризувався НУБіП з рівнем 15,4%, тоді як для решти ЗВО він знаходився у межах від 0 % до 4,3%. У розрізі аграрних ЗВО середнє значення даного показника складало 2,3%. Тобто, маємо аналогічну ситуацію з певним дисбалансом у державному фінансуванні навчання майбутніх менеджерів аграрної сфери залежно від обраного ЗВО.

Отримані кількісні показники вступних кампаній за 2012-2015 рр. дозволяють провести кореляційний аналіз з виявлення зв'язку між окремими показниками (табл. 2.28). При цьому, детермінуємо показники «ліцензований обсяг» та «обсяг держзамовлення» як мотивуючі, а «кількість поданих заяв» та «кількість зарахованих студентів» – як результативні.

Таким чином, з даних таблиці 2.28 видно, що на кількість поданих заяв на навчання за денною формою істотно впливав фактор обсягу держзамовлення $r=0,823896$, тоді як розмір ліцензованого обсягу не впливав на мотивацію абітурієнтів для подання заяв до певного аграрного ЗВО $r=0,2888855$. Показник «кількість зарахованих студентів» за денною формою навчання також істотно залежав від обсягу держзамовлення $r=0,745295725$, у той час як обсяг ліцензованого набору мав середній зв'язок із кількістю зарахованих студентів $r=0,517933834$.

Отримане значення коефіцієнта кореляції $r=0,294328756$, що характеризує зв'язок між обсягом державного замовлення та ліцензованим обсягом, ще раз засвідчує певні дисбаланси між кількісними значеннями даних показників у розрізі окремих ЗВО. Високе значення коефіцієнта кореляції $r=0,856413$, що характеризує зв'язок між кількістю поданих абітурієнтами заяв та чисельністю зарахованих студентів свідчить, що ті ЗВО, до яких було подано більшу кількість заяв, об'єктивно мали вищі набори студентів за обраним напрямом підготовки.

Таблиця 2.28

Матриця парних коефіцієнтів кореляції показників вступних кампаній за напрямом підготовки «Менеджмент» в аграрних ЗВО України у 2012-2015 рр.

Денна форма				
	подано заяв	зараховано студентів	ліцензований обсяг	обсяг держзамовлення
подано заяв	1			
зараховано студентів	0,856413	1		
ліцензований обсяг	0,2888855	0,517933834	1	
обсяг держзамовлення	0,823896	0,745295725	0,294328756	1
Заочна форма				
	подано заяв	зараховано студентів	ліцензований обсяг	обсяг держзамовлення
подано заяв	1			
зараховано студентів	0,911515	1		
ліцензований обсяг	0,4259547	0,478414687	1	
обсяг держзамовлення	0,457676	0,603602366	0,276752346	1

З даних таблиці 2.28 видно, що вступні кампанії на заочну форму навчання дещо відрізнялись від денної форми. Так, на кількість поданих заяв вплив ліцензованого обсягу та обсягу державного замовлення був

середнім (значення відповідних коефіцієнтів кореляції більші 0,3 та менші 0,6).

Водночас, на чисельність зарахованих студентів істотно вплинув обсяг державного замовлення, а розмір ліцензованого обсягу впливав опосередковано, тобто аналогічно характеризувались і вступні кампанії за денною формою навчання.

За досліджуваний період відмічаємо значні резерви щодо збільшення наборів майбутніх менеджерів аграрної сфери як за денною, так і за заочною формами навчання. Крім того, окремі ЗВО при значних ліцензованих обсягах, не мали достатньої кількості місць державного замовлення, а отримані розрахунки вказують на пріоритетність даного фактору при виборі майбутньої професії. Тому, з метою усунення вказаних диспропорцій, рекомендуємо відкоригувати обсяг держзамовлення за певними аграрними ЗВО.

Вказана ситуація дозволяє зробити висновок, що забезпечення популяризації підготовки висококваліфікованих менеджерів-аграріїв з метою підвищення наборів студентів за вказаним напрямом підготовки можливе не лише за рахунок збільшення державного замовлення, а й шляхом використання інших (нефінансових) мотивуючих факторів, що дасть змогу майбутнім фахівцям результативно працювати в аграрній сфері України.

Отже, кризові явища соціально-економічного стану України спричинили погіршення багатьох показників розвитку держави, не оминувши і галузь аграрної освіти. Так, відмічаємо негативні тенденції у чисельності ліцензованого набору за напрямом підготовки «Менеджмент» з одночасним скороченням місць державного фінансування. Як наслідок, за 2012-2015 роки істотно скоротилася кількість студентів ОКР «Бакалавр», які навчалися за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент» за денною та заочною формами навчання. Зменшення значень даних показників у динаміці, на нашу думку, свідчить про

скорочення соціальної відповідальності держави перед суспільством, тоді як підготовка менеджерів-аграріїв може стати рушієм розвитку народногосподарського комплексу держави як одного із пріоритетних.

Диференціація спеціальностей ОКР спеціаліст та магістр, якими характеризувались вступні кампанії 2012-2015 рр. в аграрних ЗВО України регулювалась Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у закладах вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [252]. При цьому, підготовка спеціалістів та магістрів проводилась за сімома спеціальностями (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Перелік спеціальностей галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування»

Спеціальність	Код спеціальності	
	ОКР «Спеціаліст»	ОКР «Магістр»
1. Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)	7.03060101	8.03060101
2. Менеджмент інноваційної діяльності	7.03060102	8.03060102
3. Менеджмент природоохоронної діяльності	7.03060103	8.03060103
4. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	7.03060104	8.03060104
5. Менеджмент інвестиційної діяльності	7.03060105	8.03060105
6. Управління в сфері економічної конкуренції	7.03060106	8.03060106
7. Логістика	7.03060107	8.03060107

Можливість навчання за обраною спеціальністю у певному ЗВО визначається ліцензованим набором. З проведеного аналізу ліцензованих спеціальностей за галуззю знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» в аграрних ЗВО України у період з 2012 по 2015 рік за ОКР спеціаліст та магістр переважало навчання за спеціальностями 7(8).03060101

«Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» та 7(8).03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» таблиця 2.30-2.37.

Таблиця 2.30

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальністю 7.03060101
«Менеджмент організацій і адміністрування» денної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	-	-	-	-
2	Сумський НАУ	+	+	+	+
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	+	+	+	+
6	Подільський ДАТУ	+	+	+	+
7	Одеський ДАУ	+	+	+	+
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	+	+	+	+
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	+	+	+	+
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	-
13	Харківський НАУ	-	+	+	-
14	Львівський НАУ	+	+	+	+
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	+	+	+	+
17	Полтавська ДАА	+	+	+	+
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	+	+	+	+
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	+	+	+	+

З табл. 2.30 видно, що за досліджуваний період 18 аграрних ЗВО здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальністю «Менеджмент організацій і адміністрування». Взагалі не здійснювалася така підготовка у

НУБіП та Таврійському ДАУ. У Миколаївському ДАУ таку підготовку проводили у 2012-2014 рр., а у Харківському НАУ – у 2013-2014 рр..

Аналогічно підготовку спеціалістів за спеціальністю 7.03060104 у 2012-2015 рр. проводили у 9 з 22 аграрних ЗВО. В окремі періоди таку підготовку здійснював Сумський НАУ у 2012-2013 рр. (табл. 2.31).

Таблиця 2.31

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальністю 7.03060104
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» денної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	-	-	-	-
2	Сумський НАУ	+	+	-	-
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	-	-	-	-
6	Подільський ДАТУ	-	-	-	-
7	Одеський ДАУ	-	-	-	-
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	-	-	-
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	-	-	-	-
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	+
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	+	+	+	+
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	-	-	-	-
17	Полтавська ДАА	-	-	-	-
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	-	-	-	-
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	-	-	-	-

Заочна форма підготовки ОКР спеціаліст також характеризувалася домінуванням спеціальностей 7.03060101 та 7.03060104. За досліджуваний

період з 2012 по 2015 рр. підготовку спеціалістів за спеціальністю «Менеджмент організацій і адміністрування» здійснювали 15 аграрних ЗВО. Взагалі не готували спеціалістів за обраною спеціальністю у Таврійському ДАУ. В 5 аграрних ЗВО підготовку за обраною спеціальністю проводили лише в окремі роки: НУБіП та НЛТУ з 2013 по 2015 рр., Луганський НАУ – у 2013 та 2015 рр., Миколаївський НАУ – з 2012 по 2014 рр., Харківська ДЗВА – лише у 2012 р.

Таблиця 2.32

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальністю 7.03060101
«Менеджмент організацій і адміністрування» заочної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	-	+	+	+
2	Сумський НАУ	+	+	+	+
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	+	+	+	+
6	Подільський ДАТУ	+	+	+	+
7	Одеський ДАУ	+	+	+	+
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	+	-	+
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	+	+	+	+
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	-
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	+	+	+	+
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	+	-	-	-
17	Полтавська ДАА	+	+	+	+
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	+	+	+	+
21	НЛТУ	-	+	+	+
22	НУВГП	+	+	+	+

За спеціальністю «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за заочною формою навчання за період з 2012 по 2015 рр. підготовку здійснювали 8 з 22 аграрних ЗВО, що представлено у табл. 2.33.

Таблиця 2.33

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальністю 7.03060104
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» заочної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	-	-	-	-
2	Сумський НАУ	-	-	-	-
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	-	-	-	-
6	Подільський ДАТУ	-	-	-	-
7	Одеський ДАУ	-	-	-	-
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	-	-	-
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	-	-	-	-
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	+
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	-	-	-	-
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	-	-	-	-
17	Полтавська ДАА	-	-	-	-
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	-	-	-	-
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	-	-	-	-

Таким чином, за ОКР спеціаліст у період з 2012 по 2015 рр. здійснювалася підготовка лише за 2 спеціальностями галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» денної та заочної форм навчання. Особливістю досліджуваних аграрних ЗВО є те, що вони не здійснювали

підготовку ОКР спеціаліст за спеціальностями 7.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності», 7.03060103 «Менеджмент природоохоронної діяльності», 7.03060105 «Менеджмент інвестиційної діяльності», 7.03060106 «Управління в сфері економічної конкуренції», 7.03060107 «Логістика».

За досліджуваний період аграрними ЗВО України здійснювалася підготовка фахівців ОКР магістр денної та заочної форм навчання. Подібно до підготовки фахівців ОКР спеціаліст, більшість аграрних ЗВО здійснювали підготовку фахівців ОКР магістр переважно за спеціальностями 8.03060101 та 8.03060104. При цьому, за спеціальністю «Менеджмент організацій і адміністрування» за денною формою навчання підготовку здійснювали 21 з 22 аграрних ЗВО, за винятком Таврійського ДАУ, а у Харківському НАУ підготовку за цією спеціальністю здійснювали, починаючи з 2013 р. (табл. 2.34).

Таблиця 2.34

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060101
«Менеджмент організацій і адміністрування» денної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	+	+	+	+
2	Сумський НАУ	+	+	+	+
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	+	+	+	+
6	Подільський ДАТУ	+	+	+	+
7	Одеський ДАУ	+	+	+	+
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	+	+	+	+
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	+	+	+	+
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	+
13	Харківський НАУ	-	+	+	+

Продовження таблиці 2.34

14	Львівський НАУ	+	+	+	+
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	+	+	+	+
17	Полтавська ДАА	+	+	+	+
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	+	+	+	+
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	+	+	+	+

За денною формою навчання підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за досліджуваний період здійснювали 11 з 22 аграрних ЗВО (табл. 2.35), яка порівняно з ОКР спеціаліст, відрізнялася у НУБіП наявністю ліцензованого набору магістрів за вказаною спеціальністю.

Таблиця 2.35

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060104
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» денної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	+	+	+	+
2	Сумський НАУ	+	+	+	+
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	-	-	-	-
6	Подільський ДАТУ	-	-	-	-
7	Одеський ДАУ	-	-	-	-
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	-	-	-
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	-	-	-	-
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	+
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	+	+	+	+

Продовження таблиці 2.35

15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	-	-	-	-
17	Полтавська ДАА	-	-	-	-
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	-	-	-	-
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	-	-	-	-

Особливістю підготовки ОКР магістр, порівняно з ОКР спеціаліст денної форми навчання у досліджуваних аграрних ЗВО, була підготовка фахівців за спеціальностями «Менеджмент інноваційної діяльності» (Миколаївський НАУ, НУВГП), «Менеджмент природоохоронної діяльності» (Миколаївський НАУ, НУВГП), «Логістика» (Сумський НАУ, Уманський НУС (з 2015 р.)).

Підготовка магістрів за заочною формою навчання у розрізі досліджуваних аграрних ЗВО з 2012 по 2015 рр. здійснювали переважно за спеціальностями 8.03060101 та 8.03060104. Так, магістрів заочної форми навчання за спеціальністю 8.03060101 готували 14 з 22 досліджуваних ЗВО, при цьому у Миколаївському НАУ її здійснювали лише у 2012 та 2013 рр., Харківській ДЗВА лише у 2012 р., а Львівському НУВМ та БТ – починаючи з 2013 р. (табл. 2.36).

Таблиця 2.36

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060101
«Менеджмент організацій і адміністрування» заочної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	+	+	+	+
2	Сумський НАУ	+	+	+	+
3	Вінницький НАУ	+	+	+	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+

Продовження таблиці 2.36

5	Дніпропетровський ДАЕУ	+	+	+	+
6	Подільський ДАТУ	+	+	+	+
7	Одеський ДАУ	-	-	-	-
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	-	-	-
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	+	+	+	+
11	Уманський НУС	+	+	+	+
12	Миколаївський НАУ	+	+	-	-
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	+	+	+	+
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	+	-	-	-
17	Полтавська ДАА	+	+	+	+
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	-	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	+	+	+	+
21	НЛТУ	-	-	-	-
22	НУВГП	+	+	+	+

За спеціальністю 8.03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» заочної форми навчання за 2012-2015 рр. підготовку здійснювали 7 з 22 аграрних ЗВО, при цьому у Вінницькому НАУ вона проводилася лише у 2015 р., в Уманському НУС – у 2012 та 2013 рр. (табл. 2.37). За заочною формою навчання підготовку магістрів спеціальності 8.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності» проводили лише у 2015 р. у НУВГП.

Порівняно з підготовкою магістрів денної форми навчання, де окрім іншого, здійснювалася підготовка за спеціальностями 8.03060103 «Менеджмент природоохоронної діяльності» та 8.03060107 «Логістика», заочна підготовка не проводилася взагалі.

З проведеного аналізу видно, що вітчизняні аграрні заклади вищої освіти мають значний потенціал з підготовки студентів за галуззю знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» ОКР бакалавр, спеціаліст та магістр

денної та заочної форм навчання, де виключення становив лише Таврійський державний агротехнологічний університет.

Таблиця 2.37

Аграрні заклади вищої освіти України,
які здійснювали підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060104
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» заочної форми навчання
у 2012-2015 рр.

№ п/п	Аграрний ЗВО	Рік			
		2012	2013	2014	2015
1	НУБіП	+	+	+	+
2	Сумський НАУ	-	-	-	-
3	Вінницький НАУ	-	-	-	+
4	Житомирський НАЕУ	+	+	+	+
5	Дніпропетровський ДАЕУ	-	-	-	-
6	Подільський ДАТУ	-	-	-	-
7	Одеський ДАУ	-	-	-	-
8	Білоцерківський НАУ	+	+	+	+
9	Луганський НАУ	-	-	-	-
10	ДВНЗ «Херсонський ДАУ»	-	-	-	-
11	Уманський НУС	+	+	-	-
12	Миколаївський НАУ	+	+	+	+
13	Харківський НАУ	-	-	-	-
14	Львівський НАУ	-	-	-	-
15	Таврійський ДАУ	-	-	-	-
16	Харківська ДЗВА	-	-	-	-
17	Полтавська ДАА	-	-	-	-
18	Кіровоградський НТУ	+	+	+	+
19	Львівський НУВМ та БТ	+	+	+	+
20	Харківський НТУСГ	-	-	-	-
21	НЛТУ	+	+	+	+
22	НУВГП	-	-	-	-

Решта, а саме 21 ЗВО, готували бакалаврів за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент» та спеціалістів за двома спеціальностями: 7.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» та 7.03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» денної та заочної форм навчання.

Підготовка магістрів денної та заочної форм навчання здійснювалася переважно за спеціальностями 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» та 8.03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», причому лише два ЗВО України, такі як Національний університет водного господарства та природокористування і Миколаївський національний аграрний університет, здійснювали підготовку спеціалістів за спеціальностями 8.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності» та 8.03060103 «Менеджмент природоохоронної діяльності», тоді як у Сумському національному аграрному університеті готували магістрів за спеціальністю 8.03060107 «Логістика».

З представлених даних видно, що за спеціальностями «Менеджмент інвестиційної діяльності» та «Управління в сфері економічної конкуренції» підготовка магістрів та спеціалістів в аграрних ЗВО не здійснювалася взагалі, а тому маємо істотний резерв підвищення диверсифікації освітніх послуг галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» у аграрних закладах вищої освіти України.

З метою вивчення особливостей підготовки майбутніх менеджерів в аграрних ЗВО України за період 2012-2015 рр. було проаналізовано абсолютні та відносні показники відповідних вступних кампаній у розрізі спеціальностей галузі знань 0306 «Менеджмент» за видами освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліст та магістр (табл. 2.38-2.45).

Аналіз даних таблиць дозволяє відмітити домінуючі спеціальності, за якими здійснювали підготовку майбутніх спеціалістів та магістрів, а саме: 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування» та 7(8).03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» як денної, так і заочної форм навчання.

Більш детальний аналіз підготовки студентів ОКР спеціаліст денної форми навчання (табл. 2.38) дозволив відмітити скорочення числових

показників кількості поданих заяв, зарахованих студентів, ліцензованого обсягу та місць державного замовлення.

За спеціальністю 7.03060101 кількість поданих заяв у 2012 р. із 615 скоротилася до 384 у 2015 р.. Скорочення за цією спеціальністю за вказаний період досягло майже двократного рівня з 502 до 268 осіб. Істотно (більше, ніж на 25%) скоротився ліцензований обсяг набору, а кількість місць державного замовлення зменшилася в 1,7 рази. Щодо відносних показників, то також відмічаємо зниження значення результативних ознак. Так, на 12,8 пункти знизилася співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, з 81,6 до 69,8% знизилася співвідношення чисельності зарахованих студентів до кількості поданих заяв.

За рахунок істотного скорочення місць державного замовлення (в 1,7 рази) спостерігається незначне підвищення співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів на 6,2 пункти. Така ситуація пояснюється стрімким скороченням (в 1,9 рази) чисельності зарахованих студентів. Крім того, як один із мотивуючих факторів зниження результативності вступних кампаній за аналізованою спеціальністю, відмічаємо поступове зниження забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення з 24,5% у 2012 р. до 18,0% у 2015 р..

За спеціальністю 7.03060104 за ОКР спеціаліст денної форми навчання за досліджуваний період також відмічаємо скорочення абсолютних показників вступних кампаній, зокрема: майже вдвічі скоротилася кількість поданих заяв та кількість зарахованих студентів, з яких у 2015 р. у досліджуваних аграрних ЗВО загалом було зараховано лише 61 особу. Скорочення кількості зарахованих студентів можна пояснити зменшенням ліцензованого обсягу з 459 до 335 місць та скороченням місць державного замовлення.

Стосовно відносних показників результативності вступної кампанії за співвідношенням чисельності зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, значення показника варіювало від 24,8% у 2012 р. до 18,2% у 2015 р. Досить високі відносні значення співвідношення кількості зарахованих студентів до поданих заяв відмічаємо у 2012 р. (91,2%) та у 2015 р. (93,8%), тоді як у 2014 р. значення даного показника складало 60%. За співвідношенням кількості держмісць до чисельності зарахованих студентів значення варіювало від 36,8% у 2014 р. до 90,2% у 2015.

Встановлено, що з показником забезпечення ліцензованого обсягу держмісцями найнижчі значення відмічаємо у 2014 р. (8,9%) з максимальним значенням показника 16,4% у 2015 р. За середніми значеннями у розрізі досліджуваних спеціальностей і за абсолютним та відносними показниками вищою результативністю вступних кампаній характеризувалася спеціальність 7.03060101 порівняно з 7.03060104, так кількість поданих заяв та кількість зарахованих студентів була вищою у 4,6 рази, за ліцензованим обсягом вищою у 3,3 рази, за кількістю місць державного замовлення – у 5,1 рази.

Скорочення абсолютних показників мало наслідком зниження результативності вступних кампаній, виражених у відносних показниках. Так, середнє значення співвідношення зарахованих студентів до ліцензованого обсягу було меншим на 9,6 пунктів, співвідношення зарахованих студентів до чисельності поданих заяв на 0,8 пунктів, співвідношення держмісць до чисельності зарахованих студентів на 6,3 пунктів, а забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення менше на 7,6 пунктів.

Таким чином, відносні показники свідчать, що мотивуючі фактори до навчання та результативні ознаки за спеціальністю 7.03060104, порівняно зі спеціальністю 7.03060101 в аграрних ЗВО України денної форми навчання були менш ефективними.

Таблиця 2.38

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Спеціаліст» денної форми навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України)

у 2012-2015 рр.

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано / подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
7.03060101	2012	615	502	1308	321	38,4	81,6	63,9	24,5
	2013	617	527	1470	326	35,9	85,4	61,9	22,2
	2014	556	422	1395	254	30,3	75,9	60,2	18,2
	2015	384	268	1045	188	25,6	69,8	70,1	18,0
	Середнє	543	429,8	1304,5	272,3	32,9	79,1	63,4	20,9
7.03060104	2012	125	114	459	64	24,8	91,2	56,1	13,9
	2013	139	109	440	61	24,8	78,4	56,0	13,9
	2014	145	87	360	32	24,2	60,0	36,8	8,9
	2015	65	61	335	55	18,2	93,8	90,2	16,4
	Середнє	118,5	92,8	398,5	53	23,3	78,3	57,1	13,3

Вважаємо необхідним зупинитися на більш детальному аналізі підготовки студентів ОКР спеціаліст заочної форми навчання (табл. 2.39) в досліджуваних аграрних ЗВО України. Так, відмічаємо скорочення кількості поданих заяв, зарахованих студентів, ліцензованого обсягу та місць державного замовлення. За спеціальністю 7.03060101 кількість поданих заяв у 2012 р. із 574 скоротилася до 320 у 2015 р.. Скорочення за даною спеціальністю за вказаний період склало близько 80%. Істотно, більше, ніж на 22,8% скоротився ліцензований обсяг, а кількість місць державного замовлення зменшилася з 101 до 6 місць, тобто у 16,8 рази. Стосовно відносних показників, також відмічаємо зниження значення результативних ознак. Так, на 11,4 пункти знизилася співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу – з 29,7% до

18,3%. Також співвідношення чисельності зарахованих студентів до кількості поданих заяв знизилося на 8,8 пункти. За рахунок істотного скорочення місць державного замовлення (у 16,8 рази) спостерігається зменшення значення співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів з 20,1% у 2012 р. до 2,4% у 2015 р.. Крім того, як один із мотивуючих факторів зниження результативності вступних кампаній за аналізованою спеціальністю відмічаємо поступове зниження забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення з 6% у 2012 р. до 0,4% у 2015.

Таблиця 2.39

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Спеціаліст» заочної форми навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України) у 2012-2015 рр.

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано / подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
7.03060101	2012	574	503	1695	101	29,7	87,6	20,1	6,0
	2013	638	538	1824	124	29,5	84,3	23,0	6,8
	2014	537	399	1603	112	24,9	74,3	28,1	7,0
	2015	320	252	1380	6	18,3	78,8	2,4	0,4
	Середнє	517,3	423	1625,5	85,75	26,0	81,8	20,3	5,3
7.03060104	2012	70	66	360	25	18,3	94,3	37,9	6,9
	2013	186	143	351	28	40,7	76,9	19,6	8,0
	2014	155	83	370	18	22,4	53,5	21,7	4,9
	2015	82	58	390	2	14,9	70,7	3,4	0,5
	Середнє	123,3	87,5	367,75	18,25	23,8	71,0	20,9	5,0

За спеціальністю 7.03060104 ОКР спеціаліст заочної форми навчання за досліджуваний період також відмічаємо зростання кількості поданих заяв з 70 у 2012 р. до 82 у 2015 р., хоча у 2013 та 2014 рр. чисельність

складала відповідно 186 та 155 заяв. Незважаючи на збільшення кількості поданих заяв, чисельність зарахованих студентів зменшилася з 66 у 2012 р. до 58 у 2015, причому максимальне значення чисельності зарахованих студентів спостерігалось у 2013 р. – 143 особи. За вказаний період ліцензований обсяг зріс з 360 до 390 місць. На відміну від збільшення ліцензованого обсягу, відмічаємо стрімке скорочення місць державного замовлення з 25 у 2012 р. до 2 у 2015 р.

Щодо відносних показників результативності вступної кампанії за співвідношенням чисельності зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, то значення показника варіювало від 14,9% у 2015 р. до 40,7% у 2013 р. Досить високі відносні значення співвідношення кількості зарахованих студентів до поданих заяв відмічаємо у 2012 р. (94,3%), тоді як у 2015 р. значення даного показника складало 70,7%. Мінімальним значенням показника характеризувався 2014 рік на рівні 53,5%. Зі співвідношенням кількості держмісць до чисельності зарахованих студентів значення варіювало від 37,9% у 2012 р. до 3,4% у 2015 р.. За показником забезпечення ліцензованого обсягу держмісцями найнижчі значення відмічаємо у 2015 р. (0,5%) з максимальним значенням показника 8% у 2013 р..

За середніми значеннями у розрізі досліджуваних спеціальностей і за абсолютними та відносними показниками заочної форми навчання вищою результативністю вступних кампаній характеризувалася спеціальність 7.03060101, порівняно зі спеціальністю 7.03060104: кількість поданих заяв була вищою у 4,2 рази, кількість зарахованих студентів – у 4,8 рази, ліцензований обсяг – у 4,4 рази, кількість місць державного замовлення – у 4,7 рази. Скорочення абсолютних показників мало наслідком зниження результативності вступних кампаній, виражених у відносних показниках. Так, середнє значення співвідношення зарахованих студентів до ліцензованого обсягу було меншим на 2,2 пункти, співвідношення зарахованих студентів до кількості поданих заяв – на 10,8 пунктів,

співвідношення держмісць до чисельності зарахованих студентів – вищим на 0,6 пункти, а забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення – меншим на 0,3 пункти. Таким чином, відносні показники свідчать про дещо нижчі мотивуючі фактори до навчання та результативні ознаки за спеціальністю 7.03060104, порівняно зі спеціальністю 7.03060101 в аграрних ЗВО України на заочній формі навчання.

З метою більш повного охоплення кількісних характеристик вступних кампаній ОКР спеціаліст в аграрних ЗВО України за досліджуваний період у розрізі вказаних спеціальностей нами були розраховані сумарні показники денної та заочної форм навчання, що представлені у табл. 2.40.

Зупинимося на більш детальному аналізі підготовки студентів ОКР спеціаліст. Так, за сумарним показником «кількість поданих заяв» за спеціальністю 7.03060101 відмічаємо зменшення у 2012 р. з 1189 до 704 у 2015. Скорочення за даною спеціальністю склало більше 40%.

Встановлено, що істотно (майже вдвічі) скоротилася чисельність зарахованих студентів з 1005 до 520 осіб. Сумарний ліцензований обсяг набору за досліджуваний період скоротився з 3003 до 2425 місць, а кількість місць державного замовлення зменшилася у 2,2 рази. Стосовно відносних показників закономірно зберігається тенденція до скорочення аналізованих показників. Так, на 12,1 пункти знизилася співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу з 33,5% у 2012 р. до 21,4% у 2015, співвідношення чисельності зарахованих студентів до кількості поданих заяв скоротилося з 84,5% у 2012 р. до 73,9% у 2015, склавши при цьому 10,6 пункти.

Співвідношення сумарної кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих студентів денної та заочної форм навчання скоротилося на 4,7 пункти з 42% до 37,3% відповідно у 2012 та 2015 роках. Співвідношення загальної кількості місць державного

замовлення до сумарного значення ліцензованого обсягу скоротилося з 14,1% у 2012 р. до 8,0% у 2015.

Таблиця 2.40

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Спеціаліст» денної та заочної форм навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України) у 2012-2015 рр.

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано / подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
7.03060101	2012	1189	1005	3003	422	33,5	84,5	42,0	14,1
	2013	1255	1065	3294	450	32,3	84,9	42,3	13,7
	2014	1093	821	2998	366	27,4	75,1	44,6	12,2
	2015	704	520	2425	194	21,4	73,9	37,3	8,0
	Середнє	1060,3	852,8	2930	358	29,1	80,4	42,0	12,2
7.03060104	2012	195	180	819	89	22,0	92,3	49,4	10,9
	2013	325	252	791	89	31,9	77,5	35,3	11,3
	2014	300	170	730	50	23,3	56,7	29,4	6,8
	2015	147	119	725	57	16,4	81,0	47,9	7,9
	Середнє	241,75	180,3	766,3	71,25	23,5	74,6	39,5	9,3

За спеціальністю 7.03060104 ОКР спеціаліст денної та заочної форм навчання за досліджуваний період також відмічаємо скорочення абсолютних показників вступних кампаній, зокрема, кількість поданих заяв скоротилася з 195 у 2012 р. до 147 у 2015, кількість зарахованих студентів зменшилася у 1,5 рази (із 180 до 119 осіб), причому максимальне сумарне значення 252 особи відмічалось у 2013 р.. За вказані роки сумарний ліцензований обсяг скоротився з 819 до 725 місць, а місця державного замовлення – з 89 у 2012-2013 рр. до 57 у 2015.

Різні темпи зменшення абсолютних показників вплинули на скорочення відносних значень показників, що характеризували вступні кампанії. З 22,0% до 16,4% зменшилося співвідношення сумарних кількостей зарахованих студентів до загального значення ліцензованого обсягу, а співвідношення чисельності зарахованих студентів до кількості поданих заяв за вказаний період зменшилося на 11,3 пункти з 92,3% до 81,0%. Порівнюючи 2012 та 2015 роки, можемо відзначити, що співвідношення кількості місць державного замовлення до чисельності зарахованих студентів зменшилися неістотно – на 1,5 пункти, тоді як у 2013 р., порівняно з 2012 р., зменшення становило 14,1 пункти, а у 2014 р. – 20 пунктів. За вказаних умов сумарне забезпечення місцями державного замовлення загального обсягу ліцензованого набору за вказаними спеціальностями скоротилося з 10,9% у 2012 р. до 7,9% у 2015.

Розраховані у табл. 2.40 середні значення сумарних показників у розрізі спеціальностей 7.03060101 та 7.03060104 дозволяють виявити істотне домінування першої з них за усіма з досліджуваних показників. Так, у середньому заяв було подано у 4,4 рази більше, зараховано студентів – у 4,6 рази більше, середнє значення ліцензованих обсягів – у 3,8 рази більше, а місць державного замовлення – у 5 разів більше. Істотно вищі значення абсолютних вимірів показників мали наслідком вищі середні значення показників результативності. Так, за співвідношенням кількості зарахованих студентів до обсягу ліцензованого набору для порівнюваних спеціальностей перевищення склало 5,6 пункти, а для співвідношення зарахованих студентів до чисельності поданих заяв – 5,8 пункти. Порівнюючи середні співвідношення кількості місць державного замовлення до кількості зарахованих студентів, можемо зазначити, що перевищення склало 2,5 пункти, а для середніх співвідношень кількості місць державного замовлення до ліцензованого обсягу – 2,9 пункти.

На основі порівняння середніх даних таблиць 2.38 та 2.39 можемо визначити особливості вступних кампаній у розрізі досліджуваних

спеціальностей 7.03060101 та 7.03060104 для денної та заочної форм навчання ОКР спеціаліст.

Так, за досліджуваний період в аграрних ЗВО України за спеціальністю 7.03060101 на денну форму навчання у середньому було подано 543 заяви, а на заочну – 517,25. За вказаний період на денну форму навчання у середньому було зараховано 430 студентів, тоді як на заочну – 423. Середній обсяг ліцензованого набору для заочної форми складав 1625,5 місць, а для денної форми – лише 1304,5. Іншою ситуацією характеризувався обсяг державного замовлення, який для денної форми навчання у середньому становив 272,25 місця, а для заочної – лише 85,75. Таким чином, для вказаної спеціальності істотна різниця між абсолютними значеннями полягає у значно більшій кількості місць державного замовлення для денної форми навчання, порівняно із заочною.

Для вступних кампаній спеціальності 7.03060104 характерною була аналогічна ситуація, де за досліджуваними кількісними значеннями показників відзначався відносний паритет, тоді як за кількістю місць державного замовлення майже втричі переважала денна форма, порівняно із заочною.

Аналіз абсолютних показників здійснювався переважно для крайніх дат досліджуваних динамічних рядів, тобто для 2012 та 2015 років відповідно. Проте, визначити наявність тенденцій розвитку визначених величин у динамічному ряді можна шляхом проведення регресійного аналізу. Для цього у динамічних рядах у розрізі досліджуваних спеціальностей денної та заочної форм навчання та за умови зведених сумарних показників на основі лінійних рівнянь тренду були розраховані відповідні коефіцієнти лінійної регресії, які вказують на середньорічні прирости (скорочення) досліджуваних показників за умови збереження тенденцій розвитку відповідних динамічних рядів з 2012 по 2015 роки (табл. 2.41).

Розраховані значення коефіцієнтів лінійної регресії, представлені у таблиці 2.41, дають наочне відображення середньорічних тенденцій до скорочення досліджуваних показників, що характеризують відповідні вступні кампанії в аграрних ЗВО України на основі від'ємних значень коефіцієнтів. Позитивними значеннями характеризувалися вступні кампанії заочної форми навчання спеціальності 7.03060104 за показником «кількість поданих заяв» (середньорічний приріст 0,5 заяви) та «обсяг ліцензованого набору» із значенням 10,9 місць.

Таблиця 2.41

Значення коефіцієнтів лінійних рівнянь тренду динаміки вступних кампаній ОКР «Спеціаліст» денної та заочної форм навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України) у 2012-2015 роки

Спеціальність	Форма навчання	Коефіцієнт лінійної регресії			
		Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення
7.03060101	денна	-75,4	-80,7	-86,4	-47,1
	заочна	-86,3	-89,2	-116,6	-29,7
	зведена	-161,7	-169,9	-203	-76,8
7.03060104	денна	-17,4	-18,1	-45,2	-5,6
	заочна	0,5	-8,4	10,9	-7,9
	зведена	-16,9	-26,5	-34,3	-13,5

Для аналізу вступних кампаній аграрних ЗВО України ОКР магістр денної та заочної форм навчання у розрізі спеціальностей вважаємо необхідним проаналізувати дані таблиць 2.42–2.44.

Як зазначалося раніше (табл. 2.34-2.35), аграрні університети України у 2012-2015 рр. здійснювали підготовку менеджерів за денною та заочною формами навчання переважно за спеціальностями 8.03060101 та

8,03060104. Крім того, Національний університет водного господарства та природокористування та Миколаївський національний аграрний університет здійснювали підготовку магістрів денної форми навчання за спеціальностями 8.03060102 та 8.03060103, тоді як Сумський національний аграрний університет – за 8.03060107.

З даних таблиці видно домінування вступних кампаній за спеціальностями 8.03060101 та 8.03060104 у кількісних показниках. Так, за спеціальністю 8.03060101 з 2012 по 2015 роки кількість поданих заяв зросла з 418 до 494 шт. При цьому, зросла і кількість зарахованих студентів з 295 до 326 осіб, у той час як ліцензований обсяг набору за вказаний період скоротився з 7704 до 690 місць.

Кількість місць державного замовлення за вказаний період зросла неістотно – із 125 до 134 з мінімальним значенням 110 місць у 2014 р.. За відносними показниками результативності відмічаємо незначний ріст показників «співвідношення кількості зарахованих студентів до ліцензованого обсягу». Даний показник за досліджуваний період варіював у діапазоні від 41,9% у 2012 р. до 54,9 у 2013. При цьому, його середнє значення знаходилося на рівні 47,5%, що на 14,6 пункти вище аналогічного показника даної спеціальності ОКР спеціаліст.

За співвідношенням зарахованих студентів до кількості поданих заяв показники варіювали неістотно, а середнє значення становило 68,8%.

Співвідношення кількості місць державного замовлення до чисельності зарахованих студентів варіювало у діапазоні від 31,6% у 2013 р. до 42,4% у 2012, середнє значення за роками склало 37,5%, причому значення аналогічного показника для даної спеціальності ОКР спеціаліст за вказаний період було на рівні 63,4%, що свідчить про значно вищу забезпеченість контингенту студентів ОКР спеціаліст місцями державного замовлення.

Кількісні показники в абсолютному та відносному вимірі, які характеризують вступні кампанії 2012-2015 рр. ОКР магістр денної форми

навчання за сумою показників досліджуваних ЗВО України зображено у таблиці 2.42.

Таблиця 2.42

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Магістр» денної форми навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України) у 2012-2015 рр.

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано/ подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
8.03060101	2012	418	295	704	125	41,9	70,6	42,4	17,8
	2013	456	351	639	111	54,9	77,0	31,6	17,4
	2014	495	309	665	110	46,5	62,4	35,6	16,5
	2015	494	326	690	134	47,2	66,0	41,1	19,4
	Середнє	465,8	320,3	674,5	120,0	47,5	68,8	37,5	17,8
8.03060102	2012	27	27	45	24	60,0	100,0	88,9	53,3
	2013	35	26	45	6	57,8	74,3	23,1	13,3
	2014	49	20	45	5	44,4	40,8	25,0	11,1
	2015	49	20	45	8	44,4	40,8	40,0	17,8
	Середнє	40,00	23,25	45,0	10,8	51,7	58,1	46,2	23,9
8.03060103	2012	10	10	15	0	66,7	100,0	0,0	0,0
	2013	32	18	35	6	51,4	56,3	33,3	17,1
	2014	49	17	35	2	48,6	34,7	11,8	5,7
	2015	34	3	35	2	8,6	8,8	66,7	5,7
	Середнє	31,25	12,00	30,0	2,5	40,0	38,4	20,8	8,3
8.03060104	2012	231	214	424	77	50,5	92,6	36,0	18,2
	2013	225	185	399	76	46,4	82,2	41,1	19,0
	2014	240	202	410	66	49,3	84,2	32,7	16,1
	2015	205	164	410	93	40,0	80,0	56,7	22,7
	Середнє	225,3	191,3	410,8	78,0	46,6	84,9	40,8	19,0
8.03060107	2012	13	9	25	0	36,0	69,2	0,0	0,0
	2013	12	10	10	0	100,0	83,3	0,0	0,0
	2014	10	10	10	0	100,0	100,0	0,0	0,0
	2015	31	30	30	12	100,0	96,8	40,0	40,0
	Середнє	16,50	14,75	18,8	3,0	78,7	89,4	20,3	16,0

За рівнем забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення значення за досліджуваний період істотно не відрізнялися і варіювали в межах від 16,5 до 19,4%. Середньорічне значення показника склало 17,8%, що на 3,1 пункти менше аналогічного показника ОКР спеціаліст.

За спеціальністю 8.03060102, як зазначалося раніше, підготовку здійснювали лише два ЗВО, причому кількість поданих заяв зростала з 27 у 2012 р. до 49 у 2015, проте чисельність зарахованих студентів скоротилася з 27 до 20 відповідно. Ліцензований обсяг за вказаний період залишався незмінним на рівні 45 місць, а от кількість місць державного замовлення зменшилася втричі, з 24 до 8. Закономірно, що показники співвідношення чисельності зарахованих студентів до кількості ліцензованих місць та забезпеченість ліцензованого обсягу державного замовлення за вказаний період знижувалися з 60 до 44,4 та з 53,3 до 17,8% відповідно. Також зменшувалися значення показників співвідношень чисельності зарахованих студентів до кількості поданих заяв із 100% до 40,8 та співвідношення кількості місць державного замовлення до чисельності зарахованих студентів з 88,9 до 40%.

За спеціальністю 8.03060103 підготовку здійснювали також два аграрних ЗВО, причому абсолютні показники вступної кампанії за даною спеціальністю були значно нижчими, порівняно з показниками вступної кампанії спеціальності 8.03060102. Проте, незважаючи на зростання кількості поданих заяв з 10 у 2012 р. до 34 у 2015 р., середньорічне значення показника на рівні 31,25 було нижчим аналогічного показника для спеціальності 8.03060102. Чисельність зарахованих студентів у 2015 р. взагалі скоротилася до трьох осіб, ліцензований обсяг з 15 місць у 2012 р. зріс до 35 у 2013-2015 рр. У 2012 р. за даною спеціальністю не передбачалася підготовка студентів за кошти державного бюджету, тоді як у 2014-2015 рр. було передбачено лише по два місця.

Негативні тенденції, якими характеризувалася вступна кампанія за даною спеціальністю, відобразилася і у відносних показниках, тобто можна зробити попередній висновок, що підготовка магістрів в аграрних ЗВО України за спеціальністю 8.03060103 «Менеджмент природоохоронної діяльності» не набула популярності серед абітурієнтів.

Підготовка магістрів денної форми навчання за спеціальністю 8.03060104 є досить популярною в аграрних ЗВО України, проте кількісні показники, що характеризували відповідні вступні кампанії за період дослідження, мали тенденцію до скорочення. Так, кількість поданих абітурієнтами заяв скоротилася з 231 до 205, чисельність зарахованих студентів скоротилася на третину, а ліцензований обсяг зменшився неістотно – з 424 у 2012 р. до 410 у 2014-2015 рр., при цьому кількість місць державного замовлення зростає на 20,8%.

Порівнюючи середньорічні значення абсолютних показників вступних кампаній спеціальностей 8.03060104 та 8.03060101, відмічаємо значну перевагу останньої, яка характеризувалася вдвічі вищою кількістю поданих заяв: в 1,7 рази більшою чисельністю зарахованих студентів, в 1,6 рази вищим ліцензованим обсягом набору та півторакратною перевагою кількості місць державного замовлення.

Встановлено, що середньорічні відносні показники для даних спеціальностей були досить близькими з майже рівними значеннями співвідношення чисельності зарахованих студентів до ліцензованого обсягу, 47,5 та 46,6% відповідно; співвідношення кількості місць державного замовлення до чисельності зарахованих студентів – 37,5 та 40,8% відповідно та забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного набору – на рівні 17,8 та 19,0%.

Таким чином, можна стверджувати, що підготовка магістрів за спеціальністю 8.03060104 характеризувалася тією ж результативністю, що і спеціальність 8.03060101, проте мала у півтора-два рази менші масштаби в абсолютному вимірі.

Порівняно з показниками підготовки студентів ОКР спеціаліст за аналогічною спеціальністю денної форми навчання, спостерігаємо вищі значення абсолютних показників для вступних кампаній ОКР магістр, тобто майже двократна перевага за кількістю поданих заяв та чисельністю зарахованих студентів при майже однаковому обсязі ліцензованого набору та півторакратній перевазі у кількості місць державного замовлення.

Таким чином, якщо для денної форми навчання ОКР спеціаліст вищими показниками характеризувалася вступна кампанія спеціальності 8.03060101, то для ОКР магістр, навпаки, переважали значення показників за спеціальністю 8.03060104.

Підготовку магістрів за спеціальністю 8.03060107 здійснювали у Сумському НАУ. За досліджуваний період відмічаємо ріст абсолютних показників, що характеризують відповідну вступну кампанію.

Так, з 13 до 31 зросла кількість поданих заяв, кількість зарахованих студентів зросла з 9 до 30 осіб, ліцензований обсяг з 25 місць у 2012 р. зріс до 30 у 2015, тоді як у 2013 та 2014 рр. ліцензований обсяг набору складав лише 10 місць. З 2012 по 2014 роки взагалі не передбачалася підготовка магістрів даної спеціальності за кошти державного бюджету, тоді як у 2015 р. навчання передбачалося 12 місць за державним фінансуванням. Позитивна динаміку вступних кампаній закономірно висвітлена і у високих відносних показниках їх результативності.

На відміну від денної форми навчання, підготовку магістрів заочної форми аграрні ЗВО України у 2012-2015 рр. здійснювали лише за двома спеціальностями – 8.03060101 і 8.03060104, проте у 2015 р. Національним університетом водного господарства та природного користування було передбачено 20 місць ліцензованого набору за спеціальністю 8.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності», хоча за даною спеціальністю не було подано жодної заяви.

Результати вступних кампаній ОКР магістр заочної форми навчання за сумарними значеннями показників аграрних ЗВО України представлені у таблиці 2.43.

Таблиця 2.43

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Магістр» заочної форми навчання (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України) у 2012-2015 рр.

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано / подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
8.03060101	2012	298	210	450	37	46,7	70,5	17,6	8,2
	2013	295	221	495	34	44,6	74,9	15,4	6,9
	2014	307	228	395	38	57,7	74,3	16,7	9,6
	2015	257	184	399	35	46,1	71,6	19,0	8,8
	Середнє	289,3	210,8	434,8	36,00	48,5	72,9	17,1	8,3
8.03060104	2012	31	9	285	8	3,2	29,0	88,9	2,8
	2013	73	59	195	15	30,3	80,8	25,4	7,7
	2014	143	75	200	13	37,5	52,4	17,3	6,5
	2015	75	69	232	14	29,7	92,0	20,3	6,0
	Середнє	80,50	53,00	228,0	12,50	23,2	65,8	23,6	5,5

За спеціальністю 8.03060101 заочної форми навчання за аналізований період було подано від 298 заяв у 2012 р. до 257 у 2015 р., причому чисельність зарахованих студентів скоротилась з 210 до 184 осіб. Обсяг ліцензованого набору та кількість місць державного замовлення за вказаний період також скоротилися з 450 до 399 та з 37 до 35 місць відповідно.

Встановлено, що майже однакові темпи скорочення абсолютних значень дозволили відносним показникам результативності вступної кампанії залишатися на незмінному рівні. Так, співвідношення чисельності

зарахованих студентів до ліцензованого обсягу скоротилося лише на 0,6 пункти, співвідношення чисельності зарахованих студентів до поданих заяв зросло неістотно із 70,5 до 71,6%, співвідношення кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих зросло на 1,4 пункти до 19,0% у 2015 р.; а забезпечення ліцензованого обсягу місцями державного замовлення – з 8,2 у 2012 р. до 8,8% у 2015 р. з максимальним значенням 9,6 у 2014 р.

За вказаною спеціальністю заочної форми навчання, порівняно з денною, середньорічні значення кількості поданих заяв, чисельність зарахованих студентів та ліцензований обсяг були на третину меншими, а обсяг державного замовлення денної форми навчання майже у чотири рази перевищував аналогічне значення для заочної форми.

Отже, відносні показники, що характеризували вступні кампанії за денною та заочною формами навчання, істотно відрізнялися лише у співвідношеннях кількості місць державного замовлення до чисельності зарахованих студентів, відповідно 37,5% (для денної форми) та 17,1% (для заочної), а забезпечення місцями державного набору ліцензованого обсягу – 17,8% (для денної) та 8,3% (для заочної форми навчання).

При порівнянні показників вступних кампаній заочної форми навчання в аграрних ЗВО України ОКР магістр та ОКР спеціаліст за спеціальністю 7(8).03060101 у досліджуваному періоді відмічаємо значну перевагу абсолютних значень показників для ОКР спеціаліст. Так, середньорічні значення кількості поданих заяв були в 1,8 рази вищими, кількість зарахованих студентів у 2 рази вищими, ліцензований обсяг набору за ОКР «спеціаліст» у 3,7 рази перевищував відповідні значення ОКР магістр, а кількість місць державного замовлення – у 2,4 рази.

При підготовці магістрів за спеціальністю 8.03060104 заочної форми навчання відмічаємо більш ніж двократне зростання кількості поданих заяв, з 31 у 2012 до 75 у 2015 рр., при цьому кількість зарахованих студентів за відповідний період зросла із 9 до 69, а обсяг ліцензованого

набору зменшився з 285 до 232 місць, хоч кількість місць державного замовлення зростає з 8 до 14. Відносні показники характеризувалися зростанням співвідношення зарахованих студентів до ліцензованого обсягу з 3,2 до 29,7%, співвідношення чисельності зарахованих студентів до поданих заяв зросло з 29 до 92%, а забезпечення держмісцями ліцензованого обсягу – з 2,8 до 6,0%. За вказаний період відмічалось істотне зниження показника кількості місць державного замовлення до загальної чисельності зарахованих з 88,9 до 20,3%.

При порівнянні підготовки магістрів заочної форми навчання за спеціальностями 8.03060101 і 8.03060104 відмічаємо трикратну перевагу за кількістю поданих заяв, чотирикратну перевагу чисельності зарахованих студентів, двократну перевагу набору студентів ліцензованого обсягу та майже у три рази більшу кількість місць державного замовлення за спеціальністю 8.03060101 порівняно з 8.03060104.

При порівнянні підготовки магістрів за спеціальністю 8.03060104 для денної та заочної форм навчання відмічаємо трикратну перевагу денної форми за середньорічною кількістю поданих заяв, майже чотирикратну перевагу за чисельністю зарахованих студентів, майже вдвічі більший обсяг ліцензованого набору, а середньорічна кількість місць державного замовлення за денної форми навчання перевищувала відповідний показник для заочної форми більше ніж у шість разів.

При порівнянні середньорічних показників вступних кампаній аграрних ЗВО заочної форми навчання за спеціальностями 7(8).03060104 відповідно для ОКР спеціаліст та магістр відзначаємо суттєву перевагу, майже у півтора рази, показників кількості поданих заяв, зарахованих студентів, обсягу ліцензованого набору та кількості місць державного замовлення за ОКР спеціаліст. Причому, відносні показники, які характеризують відповідні вступні кампанії за вказаними спеціальностями у розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки досить близькі між собою (табл. 2.39 та 2.43).

Таким чином, відмічаємо аналогічну закономірність, якою характеризувалися вступні кампанії денної форми навчання, тобто перевага за абсолютними показниками вступних кампаній ОКР спеціаліст над ОКР магістр при схожості відносних показників.

Для аналізу зведених показників (денної та заочної форм навчання) вступних кампаній аграрних ЗВО України за 2012-2015 роки ОКР магістр розглянемо дані таблиці 2.44.

За результатами сумарних показників відзначаємо закономірну різницю для вступних кампаній спеціальностей 8.03060101 і 8.03060104, причому за кількістю поданих заяв спостерігається незначний ріст, також неістотно з 1 до 4% зросла чисельність зарахованих студентів, в той час як сумарні обсяги ліцензованого набору за вказаний період мали тенденцію до скорочення.

Слід відмітити, що сприятливим мотивуючим фактором до навчання за вказаними спеціальностями був певний незначний ріст кількості місць державного замовлення із 162 до 169 для спеціальності 8.03060101 та з 85 до 107 місць для 8.03060104.

Порівняння сумарних відносних показників у розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів дозволило встановити, що забезпечення місцями державного замовлення ОКР спеціаліст, порівняно з ОКР магістр, було кращим і становило відповідно 42,0 та 29,4% для спеціальності 7(8).03060101, тоді як для спеціальності 7(8).03060104 значення даного показника відрізнялося неістотно – відповідно 39,5 та 37,1% (табл. 2.40 та 2.44).

Як відмічалось раніше, для аналізу середньорічної динаміки абсолютних показників, які характеризують вступні кампанії в аграрних ЗВО України 2012-2015 років за ОКР магістр було проведено регресійний аналіз з відображенням відповідних коефіцієнтів лінійної регресії, що зображено у таблиці 2.45.

Таблиця 2.44

Сумарні значення вступних кампаній ОКР «Магістр» денної та заочної форми навчання у 2012-2015 рр. (за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України)

Спеціальність	Рік	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення	Співвідношення			
						зараховано / ліцензованих місць, %	зараховано / подані заяви, %	держмісця / зараховано, %	держмісця / ліцензований обсяг, %
8.03060101	2012	716	505	1154	162	43,8	70,5	32,1	14,0
	2013	751	572	1134	145	50,4	76,2	25,3	12,8
	2014	802	537	1060	148	50,7	67,0	27,6	14,0
	2015	751	510	1089	169	46,8	67,9	33,1	15,5
	Середнє	755,0	531,0	1109,3	156,	47,9	70,3	29,4	14,1
8.03060102	2012	27	27	45	24	60,0	100,0	88,9	53,3
	2013	35	26	45	6	57,8	74,3	23,1	13,3
	2014	49	20	45	5	44,4	40,8	25,0	11,1
	2015	49	20	65	8	30,8	40,8	40,0	12,3
	Середнє	40,00	23,25	50,00	10,8	46,5	58,1	46,2	21,5
8.03060103	2012	10	10	15	0	66,7	100,0	0,0	0,0
	2013	32	18	35	6	51,4	56,3	33,3	17,1
	2014	49	17	35	2	48,6	34,7	11,8	5,7
	2015	34	3	35	2	8,6	8,8	66,7	5,7
	Середнє	31,25	12,00	30,00	2,50	40,0	38,4	20,8	8,3
8.03060104	2012	262	223	709	85	31,5	85,1	38,1	12,0
	2013	298	244	594	91	41,1	81,9	37,3	15,3
	2014	383	277	610	79	45,4	72,3	28,5	13,0
	2015	280	233	642	107	36,3	83,2	45,9	16,7
	Середнє	305,8	244,3	638,75	90,5	38,2	79,9	37,1	14,2
8.03060107	2012	13	9	25	0	36,0	69,2	0,0	0,0
	2013	12	10	10	0	100,0	83,3	0,0	0,0
	2014	10	10	10	0	100,0	100,0	0,0	0,0
	2015	31	30	30	12	100,0	96,8	40,0	40,0
	Середнє	16,50	14,75	18,75	3,00	78,7	89,4	20,3	16,0

Результати таблиці відображають різновекторні напрями динаміки досліджуваних показників.

Таблиця 2.45

Значення коефіцієнтів лінійних рівнянь тренду, які описують динаміку вступних кампаній 2012-2015 років ОКР «Магістр» денної та заочної форм навчання
(за сумою показників досліджуваних аграрних ЗВО України)

Спеціальність	Форма навчання	Коефіцієнт лінійної регресії			
		подано заяв	зараховано	ліцензований обсяг	місця державного замовлення
8.03060101	денна	26,7	5,1	-1,6	2,6
	заочна	-11,1	-7,1	-25,3	-0,2
	зведена	15,6	-2	-26,9	2,4
8.03060102	денна	8	-2,7	0	-4,9
	заочна	-	-	-	-
	зведена	8	-2,7	6	-4,9
8.03060103	денна	8,9	-2,2	6	0,2
	заочна	-	-	-	-
	зведена	8,9	-2,2	6	0,2
8.03060104	денна	-6,3	-13,3	-3,1	3,8
	заочна	20,2	19,6	-15,4	1,6
	зведена	13,9	6,3	-18,5	5,4
8.03060107	денна	5,2	6,3	1,5	3,6
	заочна	-	-	-	-
	зведена	5,2	6,3	1,5	3,6

Так, якщо спеціальність 8.03060101 характеризувалася зростанням кількості поданих заяв, чисельності зарахованих студентів та кількості місць державного замовлення денної форми навчання (позитивні значення відповідних коефіцієнтів лінійної регресії), то заочна форма навчання – тенденцією до скорочення усіх досліджуваних показників, на що вказують від'ємні значення відповідних коефіцієнтів лінійної регресії.

У свою чергу, спеціальність 8.03060104 денної форми навчання характеризувалася тенденцією до скорочення абсолютних значень досліджуваних показників, окрім кількості місць державного замовлення,

тоді як заочна форма навчання за вказаний період – тенденцією росту абсолютних значень досліджуваних показників, за винятком обсягу ліцензованого набору із середньорічним скороченням показника на 15,4 місця (табл. 2.45).

Досить характерним було незначне середньорічне зростання чисельності місць державного замовлення за всіма спеціальностями та формами навчання, окрім заочної форми спеціальності 8.03060101 та денної форми спеціальності 8.03060102.

Отримані кількісні показники вступних кампаній 2012-2015 рр. дозволили провести кореляційний аналіз з виявленням зв'язку між абсолютними значеннями характеристик вступних кампаній у розрізі аграрних ЗВО України (табл. 2.46). При цьому, показники «ліцензований обсяг» та «обсяг держзамовлення» ми позиціонували як мотивуючі, а «кількість поданих заяв» та «кількість зарахованих студентів» – як результативні.

За даними таблиці 2.46 робимо висновок, що між усіма досліджуваними показниками існував прямий тісний кореляційний зв'язок, де $r > 0,7$, що можна пояснити закономірним та логічним взаємозв'язком між мотиваційними та результативними факторами. На відміну від характеристик вступних кампаній за денною та заочною формами навчання ОКР бакалавр, де лише певні показники тісно корелювали між собою, високі позитивні значення коефіцієнтів кореляцій ОКР спеціаліст та магістр можна пояснити достатньо усвідомленим вибором абітурієнтів, адекватною оцінкою власної успішності та переважним бажанням продовжувати навчання у тому ж ЗВО за спеціальністю, що близька до обраного раніше напрямку підготовки. Вступна кампанія за ОКР бакалавр відбувалася більш спонтанно, тобто вступники мали можливість подавати одночасно декілька заяв до різних ЗВО та за різними напрямами підготовки, при цьому їх вибір ускладнювався вимогами конкретного ЗВО та обраним напрямом підготовки, що вносило значний елемент невизначеності.

Таблиця 2.46

Матриця парних коефіцієнтів кореляцій показників вступних кампаній
ОКР «Спеціаліст» та «Магістр» денної та заочної форм навчання
спеціальностей галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування»
в аграрних ЗВО України у 2012-2015 рр.

	Подано заяв	Зараховано	Ліцензований обсяг	Місця державного замовлення
ОКР «Спеціаліст» денна форма				
Подано заяв	1			
Зараховано	0,992141875	1		
Ліцензований обсяг	0,987137063	0,977124118	1	
Місця державного замовлення	0,985514945	0,993362607	0,976878805	1
ОКР «Спеціаліст» заочна форма				
Подано заяв	1			
Зараховано	0,992038647	1		
Ліцензований обсяг	0,959628443	0,95635868	1	
Місця державного замовлення	0,913926381	0,907755159	0,805611824	1
ОКР «Магістр» денна форма				
Подано заяв	1			
Зараховано	0,985544704	1		
Ліцензований обсяг	0,984418657	0,991099213	1	
Місця державного замовлення	0,963858355	0,976043668	0,988916349	1
ОКР «Магістр» заочна форма				
Подано заяв	1			
Зараховано	0,98767446	1		
Ліцензований обсяг	0,861752701	0,870042393	1	
Місця державного замовлення	0,969040908	0,983815333	0,873985068	1

Таким чином, вступні кампанії в аграрних ЗВО України ОКР спеціаліст та магістр галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» були достатньо передбачуваними для обох суб'єктів вступних кампаній: ЗВО та абітурієнта.

2.3. Інституціонально-організаційні складові підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю Республіки Польща та Російської Федерації

В умовах розвитку сучасної міждержавної інтеграції одним із пріоритетних завдань країн Європейського Союзу є забезпечення високої якості освіти для підготовки висококваліфікованих кадрів. З метою реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції у Республіці Польща був прийнятий закон «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 р. [102] та проведено реорганізацію структури польського уряду. Міністерство освіти і науки було розділене на два окремих міністерства: Міністерство національної освіти та Міністерство науки та вищої освіти [237].

Сьогодні система вищої освіти Польщі включає:

- національне і міжнародне законодавство в галузі вищої освіти;
- заклади вищої освіти, насамперед університети;
- учасників системи вищої освіти, зокрема студентів і викладачів.

Важливу консультативну функцію в формуванні політики вищої освіти у Польщі виконує Генеральна рада вищої освіти.

Встановлено, що правова система вищої освіти в Польщі включає:

- законодавчі акти, обов'язкові для всієї системи вищої освіти, в тому числі:
 - акти загального права: Конституцію Республіки Польща, закони, загальнодержавні нормативні акти;
 - внутрішні акти Міністерства науки і вищої освіти: постанови, рішення, внутрішні нормативні акти міністерства;
 - акти внутрішнього права університету: статут, рішення, постанови, внутрішні нормативні акти університету;
 - акти міжнародного права: договори, декларації.

Крім зазначених існують й інші документи, що використовуються закладами вищої освіти на добровільній основі [118].

Крім того, у оновленому Законі Польщі «Про вищу освіту», розширено автономію закладів вищої освіти у галузі програм, завдяки якій вони отримали свободу формування нових напрямків освіти, що визначаються освітніми програмами. Суттю зміни є перенесення акценту з освітнього процесу на його результат. Так, з національними рамками кваліфікації для вищої освіти в Польщі пов'язується порівнюваність результатів освіти (в національному і міжнародному масштабі), що є основою для легкого порівняння і визнання ступенів і дипломів, а також інших посвідчень. У зв'язку з цим очікується зростання доступності освіти та розширення можливостей її продовження. Введені зміни відкривають перед вищою школою великі можливості для прийняття нових рішень у сфері безперервної освіти, що є однією з основних функцій ЗВО [177; 337].

На основі аналізу дескрипторів, прийнятих в FQ-EHEA та EQF-LLL, польську систему вищої освіти регламентують такі складові, як:

- знання (*wiedza*), які можуть бути як теоретичні, так і фактографічні;
- уміння (*umiejętności*), які можуть бути когнітивними або практичними та означають здатність застосувати на практиці здобуті знання для виконання певних завдань;
- персональні та суспільні компетентності (*kompetencje personalne i społeczne*), які подібно до EQF-LLL описуються в категоріях відповідальності та автономії і означають підтвержену здатність застосування знань, умінь, персональних, суспільних та методологічних компетентностей в роботі, наукових дослідженнях, професійній кар'єрі та особистому розвитку [263].

Система освіти Польщі базується на трирівневій структурі та успішно реалізується разом з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ECTS). Європейські стандарти вищої освіти полегшують студентам отримання визнання своїх кваліфікацій в інших країнах.

Модернізація польської системи вищої освіти практично повністю відповідає вимогам Болонської декларації та Лісабонської конвенції про

визнання (Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти у Європейському просторі) [290].

Положення Болонської декларації не є законодавчими нормами, але включені в систему правового регулювання освіти у Польщі, відображені у відповідних законах і нормативних актах та прийняті як основні принципи діяльності та організації закладів вищої освіти [118]. Зокрема, впроваджено дворівневу систему вищої освіти, європейську систему залікових одиниць, європейський додаток до диплому, участь громадськості та студентів в управлінні освітніми установами та забезпеченні якості освіти тощо [290].

Фондом розвитку системи освіти є Державне казначейство, основною метою якого є: широкомасштабна підтримка дій, спрямованих на розвиток освітньої системи Польщі. Фонд досягає своєї мети впроваджуючи освітні програми Європейського Союзу та інші міжнародні програми в галузі освіти [369].

За даними Міністерства науки та вищої освіти, на даний час у Польщі діють 470 закладів вищої освіти, з яких 132 є державними і 338 – приватними [216]. Країна займає четверте місце в Європі (після Великобританії, Німеччини та Франції) з точки зору кількості людей, які навчаються у закладах вищої освіти. Загальна кількість студентів на рівні більше 450 навчальних закладів складає майже 2 мільйони.

Міністерство науки та вищої освіти Польщі видало розпорядження про освітні стандарти, у якому вміщено закритий список з більш ніж 100 напрямків вищої освіти, висвітлено зміст навчання, вказано відповідну їм мінімальну кількість годин і балів ECTS [177].

Польські університети пропонують більше 200 програм навчання як складових Європейського простору вищої освіти. Більшість університетів пропонують також навчання іноземною мовою [369]. Це робить Польщу державою з одним із найвищих рівнів охоплення студентами у світі і найбільшою кількістю закладів вищої освіти у Центральній Європі [47].

Впровадження системи ECTS спрощує для Польщі розв'язання питання запровадження спеціального «Додатку» до диплому, що інформує про дисципліни, які вивчалися у ЗВО та спеціалізацію, отриману випускником. Особливо це важливо для осіб, що мають намір продовжувати навчання на батьківщині або за кордоном [272].

Відповідно до статті 1 Закону Польщі «Про вищу освіту» від 27.07.2005 р. [102] система вищої освіти передбачає 3 цикли навчання.

Навчання першого циклу (3-4 роки) дозволяє отримати професійну кваліфікацію *licencjat* або *inżynier* (інженер у галузі проектування, сільського господарства або економіки). Для отримання даного ступеня студенти повинні набрати 180–240 кредитів (балів) за Європейською кредитно-трансфертною системою ECTS.

Навчання другого циклу – це магістерська програма, розрахована на 1,5 – 2 роки після навчання першого циклу, що дозволяє отримати професійну кваліфікацію магістра (*magister*, або еквівалентна ступінь залежно від курсу навчання). Навчання спрямоване на отримання теоретичних знань, а також застосування і розвиток творчих навичок. Магістри можуть продовжити навчання за докторською програмою (навчання третього циклу). Для отримання ступеня магістра студенти повинні набрати 90–120 кредитів (балів) за Європейською кредитно-трансфертною системою ECTS.

Навчання третього циклу - докторські програми (зазвичай 3 – 4 роки), доступні для випускників магістерської програми.

За даними Польської національної агенції з академічного обміну [237], створеної за підтримки Міністерства науки та вищої освіти, у Польщі за рубрикою «Сільськогосподарські та біологічні університети» визначено шість аграрних ЗВО, територіальне розміщення яких зображено на рис. 2.13.

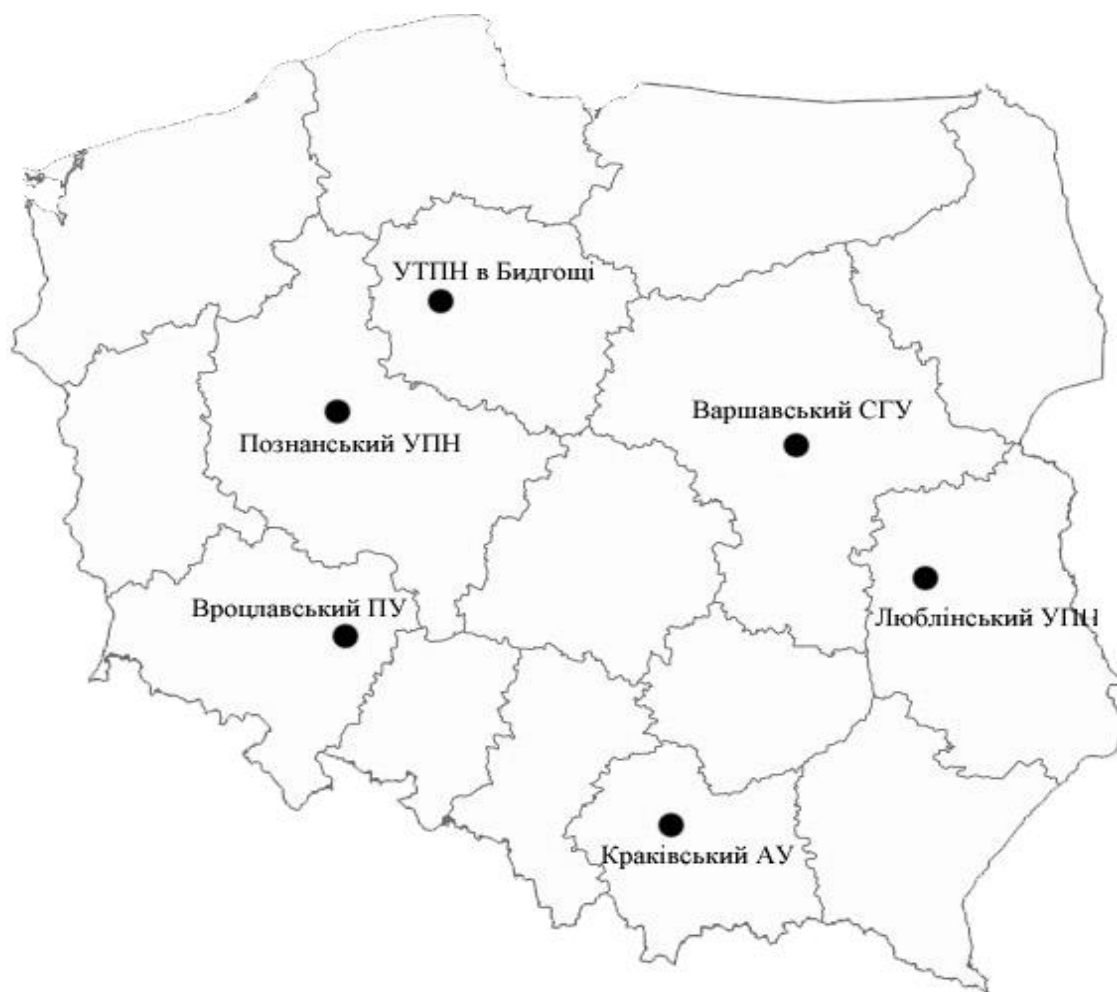

Рис. 2.13. Територіальне розміщення аграрних університетів у Республіці Польща (за воєводствами)

За результатами адміністративної реформи, що набула чинності з 1 січня 1999 р., основними питаннями були зміна адміністративного поділу Польщі та запровадження трирівневої структури територіального поділу: воєводство-повіт-гміна. На даний час територіально-адміністративно Польщу поділено на 16 воєводств. У свою чергу воєводське самоврядування визначає політику регіону, яка передбачає, крім іншого, рівномірний розвиток економіки та раціональну освітню політику, в тому числі і на рівні університетів. З рис. 2.13 видно, що за територіальним розташуванням аграрні університети Польщі розміщені відносно рівномірно.

Основні відомості стосовно аграрних ЗВО Республіки Польща представлено у таблиці 2.47.

Таблиця 2.47

Аграрні заклади вищої освіти Республіки Польща

№	Аграрні ЗВО Республіки Польща			Web-адреса
	(укр.)	(англ.)	(пол.)	
1.	Варшавський сільськогосподарський університет	Warsaw University of Life Sciences	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie	www.sggw.pl
2.	Краківський аграрний університет	University of Agriculture in Krakow	Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie	www.ur.krakow.pl
3.	Познанський університет природничих наук	Poznan University of Life Sciences	Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	www.skylark.up.poznan.pl
4.	Люблінський університет природничих наук	University of Life Sciences in Lublin	Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie	www.up.lublin.pl
5.	Університет технологій та природничих наук в Бидгощі	University of Science and Technology in Bydgoszcz	Uniwersytet technologiczno-przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy	www.utp.edu.pl
6.	Вроцлавський природничий університет	Wroclaw University of Environmental and Life Sciences	Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu	www.upwr.edu.pl

Відповідно до Постанови ЄС № 1888/2005 від 26 жовтня 2005 р. стосовно створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS) у Польщі виділяють шість макрорегіонів [460].

Аналіз даних, представлений у таблиці 2.48 свідчить, що кожний з макрорегіонів Республіки Польща представлений одним аграрним ЗВО.

Причому, у розрахунку на один ЗВО припадає від 2751,6 тис. га загальної території в Південному регіоні до 6670,7 тис. га в Північно-Західному.

У розрахунку на чисельність населення значення співвідношення варіює від 3915,5 тис. осіб у Південно-Західному регіоні до 9019,9 тис. осіб у центральному, а у решті регіонів на один аграрний ЗВО припадає від 5,4 до 7,9 млн. осіб (табл. 2.48) згідно даних web-ресурсу [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєводство_\(Польща\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєводство_(Польща)).

Таблиця 2.48

Рівномірність територіального розподілу аграрних ЗВО Польщі

Макрорегіон за NUTS 1	Воєводство	Столиця	Площа, тис. га	Насел., тис. осіб	Аграрний ЗВО
Південний	Малопольське	Краків	2751,6	7929,3	Краківський АУ
	Сілезьке	Катовіце			
Південно-Західний	Нижньосілезьке	Вроцлав	2935,8	3915,5	Вроцлавський ПУ
	Опольське	Ополе			
Північний	Куявсько-Поморське	Бидгощ, Торунь	6045,5	5703,2	УТПН в Бидгощі
	Поморське	Ґданськ			
	Вармінсько-Мазурське	Ольштин			
Північно-Західний	Любуське	Гожув-Великопольський, Зелена Гура	6670,7	6087,6	Познанський УПН
	Великопольське	Познань			
	Західно-поморське	Щецін			
Східний	Люблінське	Люблін	6315,5	5456,2	Люблінський УПН
	Підкарпатське	Жешув			
	Підляське	Білосток			
Центральний	Мазовецьке	Варшава	6548,7	9019,9	Варшавський СГУ
	Лодзинське	Лодзь			
	Свентокшиське	Кельце			

Отже, територіальне розміщення аграрних закладів вищої освіти у Республіці Польща є відносно рівномірним у розрізі визначених адміністративно-територіальних одиниць, що дозволяє університетам повноцінно використовувати їх навчально-педагогічний потенціал, а народногосподарському комплексу Польщі мати достатнє забезпечення висококваліфікованими фахівцями.

У Російській Федерації підготовка майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти має свої інституціональні та організаційні особливості.

Так, Відповідно до Статті 69 пункту 5 Федерального закону РФ «Про освіту в Російській Федерації» [306] підготовка студентів у закладах вищої освіти здійснюється за трьома рівнями кваліфікації (ступенями): бакалавр, спеціаліст, магістр. При цьому, статтею 9 Федерального закону РФ від 22.08.1996 № 125-ФЗ «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» [305] передбачено чотири види закладів вищої освіти: федеральний університет, університет, академія та інститут. Згідно з наказом Міністерства РФ від 12.09.2013 р. № 1061 «Об утверждении перечней специальностей и направлений подготовки высшего образования» [244] за укрупненою групою спеціальностей 38.00.00 «Экономика и управление» передбачено підготовку бакалаврів за 7 та магістрів за 9 напрямками підготовки, в тому числі менеджерів за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент» та 38.04.02 «Менеджмент» відповідно. Підготовка випускників ОКР спеціаліст у Російській Федерації за напрямом підготовки «Менеджмент» не здійснюється.

Напрями підготовки фахівців у РФ за укрупненою групою напрямів підготовки 38.00.00 «Экономика и управление» магістратури:

38.04.01	Экономика
38.04.02	Менеджмент
38.04.03	Управление персоналом
38.04.04	Государственное и муниципальное управление
38.04.05	Бизнес-информатика

38.04.06	Торговое дело
38.04.07	Товароведение
38.04.08	Финансы и кредит
38.04.09	Государственный аудит

У Російській Федерації до аграрних відносять такі заклади вищої освіти, які є центрами вищої аграрної освіти, здійснюють підготовку фахівців, ведуть наукові дослідження та вносять вагомий внесок у розвиток економіки, науки, техніки і технології агропромислового комплексу. Станом на 1 січня 2016 р. на території Російської Федерації функціонувало 54 вищих аграрних навчальних заклади (табл. 2.49) [1].

Таблиця 2.49

Аграрні ЗВО Російської Федерації станом на 1 січня 2016 р.

№	Назва	Адреса,	ФО	Підготовка за напрямом «менеджмент»	
				Бакалаврів (38.03.02)	магістрів (38.04.02)
1	Білгородський ДАУ	Білгородська обл., с. Майський	ЦФО	+	+
2	Брянський ДАУ	Брянська обл., с. Кокіно	ЦФО	+	+
3	Воронезький ДАУ	Воронезька обл., м. Воронеж	ЦФО	+	+
4	Державний університет по землевпорядкуванню	м. Москва	ЦФО	+	+
5	Івановська ДСГА	Івановська обл., м. Іваново	ЦФО	+	-
6	Костромська ДСГА	Костромська обл., с. Караваєво	ЦФО	+	+
7	Курська ДСГА	Курська обл., м. Курськ	ЦФО	+	-

Продовження таблиці 2.49

8	Російський ДАУ-МСГА ім. К.А. Тимірязєва	м. Москва	ЦФО	+	+
9	Мічурінський ДАУ	Тамбовська обл., м. Мічурінськ	ЦФО	+	+
10	Московська ДАВМ	м. Москва	ЦФО	-	-
11	Орловський ДАУ	Орловська обл., м. Орел	ЦФО	+	+
12	Російський державний аграрний заочний університет	Московська обл., м. Балашиха	ЦФО	-	-
13	Рязанський ДАТУ	Рязанська обл., м. Рязань	ЦФО	+	+
14	Смоленська ДСГА	Смоленська обл., м. Смоленськ	ЦФО	+	+
15	Тверська ДСГА	Тверська обл., м. Твер	ЦФО	+	+
16	Ярославська ДСГА	Ярославська обл., м. Ярославль	ЦФО	+	-
17	Великолукська ДСГА	Псковська обл., м. Великі Луки	ПЗФО	+	-
18	Вологодська ДМСГА ім. М.В. Верещагіна	Вологодська обл., м. Вологда	ПЗФО	+	-
19	Санкт-Петербурзька ДАВМ	м. Санкт-Петербург	ПЗФО	-	-
20	Санкт-Петербурзький ДАУ	м. Санкт-Петербург	ПЗФО	+	+
21	Башкірський ДАУ	Республіка Башкортостан, м. Уфа	ПрФО	+	+
22	В'ятська ДСГА	Кіровська обл., м. Кіров	ПрФО	+	+
23	Іжевська ДСГА	Удмуртська Республіка, м. Іжевськ	ПрФО	+	+
24	Казанська ДАВМ ім. М.Е. Баумана	Республіка Татарстан, м. Казань	ПрФО	+	-
25	Казанський ДАУ	Республіка Татарстан, м. Казань	ПрФО	+	+

Продовження таблиці 2.49

26	Нижегородська ДСГА	Нижегородська обл., м. Нижній Новгород	ПрФО	+	-
27	Оренбурзький ДАУ	Оренбурзька обл., м. Оренбург	ПрФО	+	-
28	Пензенська ДСГА	Пензенська обл., м. Пенза	ПрФО	+	+
29	Пермська ДСГА	Пермський край., м. Перм	ПрФО	+	+
30	Самарська ДСГА	Самарська обл., смт. Усть-Кінельське	ПрФО	+	-
31	Саратовський ДАУ	Саратовська обл., м. Саратов	ПрФО	+	+
32	Ульяновський ДАУ ім. П. А. Столипіна	Ульяновська обл., м. Ульяновськ	ПрФО	+	-
33	Чуваська ДСГА	Чуваська Республіка, м. Чебоксари	ПрФО	+	+
34	Волгоградський ДАУ	Волгоградська обл., м. Волгоград	ПДФО	+	+
35	Донський ДАУ	Ростовська обл., с. Персіанівське	ПДФО	+	+
36	Кубанський ДАУ	Краснодарський край, м. Краснодар	ПДФО	+	+
37	Горський ДАУ	Республіка Північна Осетія-Аланія, м. Владикавказ	ПКФО	+	+
38	Дагестанський ДАУ	Республіка Дагестан, м. Махачкала	ПКФО	+	+
39	Кабардино-Балкарський ДАУ	Кабардино-Балкарська Республіка, м. Нальчик	ПКФО	+	+
40	Ставропольський ДАУ	Ставропольський край, м. Ставрополь	ПКФО	+	+
41	Курганська ДСГА	Курганська обл., с. Лісниково	УФО	+	+

Продовження таблиці 2.49

42	ДАУ Північного Зауралля	Тюменська обл., м. Тюмень	УФО	+	+
43	Південно-Уральський ДАУ	Челябінська обл., м. Троїцьк	УФО	+	-
44	Уральський ДАУ	Свердловська обл., м. Єкатеринбург	УФО	+	+
45	Алтайський ДАУ	Алтайський край, м. Барнаул	СФО	+	+
46	Бурятська ДСГА	Республіка Бурятія, м. Улан-Уде	СФО	+	+
47	Іркутський ДАУ	Іркутська обл., с. Молодіжне	СФО	+	+
48	Кемеровський ДСГІ	Кемеровська обл., м. Кемерово	СФО	+	-
49	Красноярський ДАУ	Красноярський край, м. Красноярськ	СФО	+	+
50	Новосибірський ДАУ	Новосибірська обл., м. Новосибірськ	СФО	+	+
51	Омський ДАУ	Омська обл., м. Омськ	СФО	+	+
52	Далекосхідний ДАУ	Амурська обл., м. Благовіщенськ	ДФО	+	+
53	Приморська ДСГА	Приморський край, м. Уссурійськ	ДФО	+	-
54	Якутська ДСГА	Республіка Саха (Якутія), м. Якутськ	ДФО	+	-

Із вказаного переліку всі заклади мають державну форму власності, тобто їх засновником виступає держава в особі Міністерства сільського господарства Російської Федерації на підставі Положення про Міністерство сільського господарства Російської Федерації, затвердженого постановою Уряду Російської Федерації від 12 червня 2008 р. № 450 та розпорядження Уряду Російської Федерації від 22 липня 2006 № 1041-р.

При цьому, Міністерство здійснює повноваження засновника аграрних ЗВО, а відповідно до Бюджетного кодексу Російської Федерації здійснює повноваження головного розпорядника коштів федерального бюджету, в тому числі доводить до ЗВО субсидії на відшкодування нормативних витрат по виконанню державного завдання, оформляє дозвіл на відкриття особового рахунку коштів, отриманих від діяльності, що приносить доходи, здійснює контроль за цільовим використанням коштів федерального бюджету, наданням звітності, виконанням завдань з надання державних послуг.

З даних таблиці 2.49 бачимо, що підготовку бакалаврів напряму підготовки «Менеджмент» здійснюють у 51 з 54 вищих аграрних навчальних закладів, а магістрів готують у 37 з них. При цьому, у Московській державній академії ветеринарної медицини, Санкт-Петербурзькій державній академії ветеринарної медицини та Російському державному аграрному заочному університеті м. Балашиха Московської області взагалі не здійснюють підготовку фахівців як бакалаврів, так і магістрів за спеціальністю «Менеджмент».

З метою визначення територіального розташування та особливостей забезпечення аграрних підприємств регіону випускниками аграрних закладів вищої освіти нами було проведено групування у розрізі укрупнених адміністративно-територіальних одиниць. У Російській Федерації такими одиницями можуть бути Федеральні округи [303].

На території Росії до 2010 р. виділяли 7 федеральних округів. Проте, наказом Президента РФ від 19 січня 2010 р. Північнокавказький округ було виокремлено зі складу Південного ФО з центром в місті П'ятигорськ (рис. 2.14).

Для аналізу територіальної забезпеченості агропромислового комплексу відповідних регіонів Російської Федерації аграрними закладами вищої освіти розглянемо таблицю 2.50, з даних якої видно, що федеральні

округи представлені різною кількістю аграрних ЗВО. Так, найбільше їх у Центральному та Приволзькому округах (16 та 13 ЗВО).

Територіальний поділ за федеральними округами не передбачає рівномірного розподілу за площею земельних угідь та кількістю населення.

Рис. 2.14. Адміністративно-територіальний поділ Російської Федерації на федеральні округи

Найбільший за площею території Далекосхідний федеральний округ має найменшу кількість населення – 6,2 млн. чол., а на 6-му за площею Центральному федеральному округу проживає найбільше населення – 38,9 млн. чол., що становить більше четвертої частини всього населення РФ [314].

З метою більш детальної характеристики забезпечення агропромислових комплексів відповідних регіонів аграрними ЗВО вважаємо необхідним визначити відносні показники кількості населення у розрахунку на один аграрний ЗВО, в т.ч. у розрізі сільського та міського (рис. 2.15-2.17).

Як видно з даних рисунку 2.15, найвищий рівень забезпечення населення аграрними ЗВО характеризуються Далекосхідний, Приволзький,

Північнокавказький та Центральний федеральний округи, де на один аграрний ЗВО припадає від 2,07 до 2,43 млн. населення.

Таблиця 2.50

Кількість аграрних ЗВО та населення у розрізі федеральних округів РФ

Федеральний округ	К-сть аграр. ЗВО	Чисельність населення на 1 січня 2015 р., тис. осіб			Припадає населення на один аграрний ЗВО, тис. осіб		
		всього	в т.ч. міського	в т.ч. сільського	всього	в т.ч. міського	в т.ч. сільського
Центральний	16	38944,8	31871,9	7072,9	2434,1	1992,0	442,1
Північно-Західний	4	13874,2	11644,1	2203,1	3468,6	2911,0	550,8
Приволзький	13	29717,8	21236	8481,8	2286,0	1633,5	652,4
Південний	3	14005,5	8800,8	5204,8	4668,5	2933,6	1734,9
Північнокавказький	4	9659,1	4743,2	4915,8	2414,8	1185,8	1229,0
Уральський	4	12276,2	9934,3	2341,9	3069,1	2483,6	585,5
Сибірський	7	19313,9	14039,9	5274	2759,1	2005,7	753,4
Далекосхідний	3	6211,4	4685,8	1525,6	2070,5	1561,9	508,5

Крім цього, найнижчим забезпеченням характеризується Південний федеральний округ.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що на його території функціонують лише 3 аграрних ЗВО: Волгоградський ДАУ, Донський ДАУ та Кубанський ДАУ. Вважаємо необхідним відмітити, що значну частину контингенту студентів аграрних ЗВО складає міська молодь. Це, на нашу думку, можна пояснити широким спектром спеціальностей, значна частина з яких не є технологічно орієнтованими, тобто «суто аграрними». Сюди, у першу чергу, можна віднести спеціальності економічного спрямування, що у свою чергу забезпечує значний приток міської молоді.

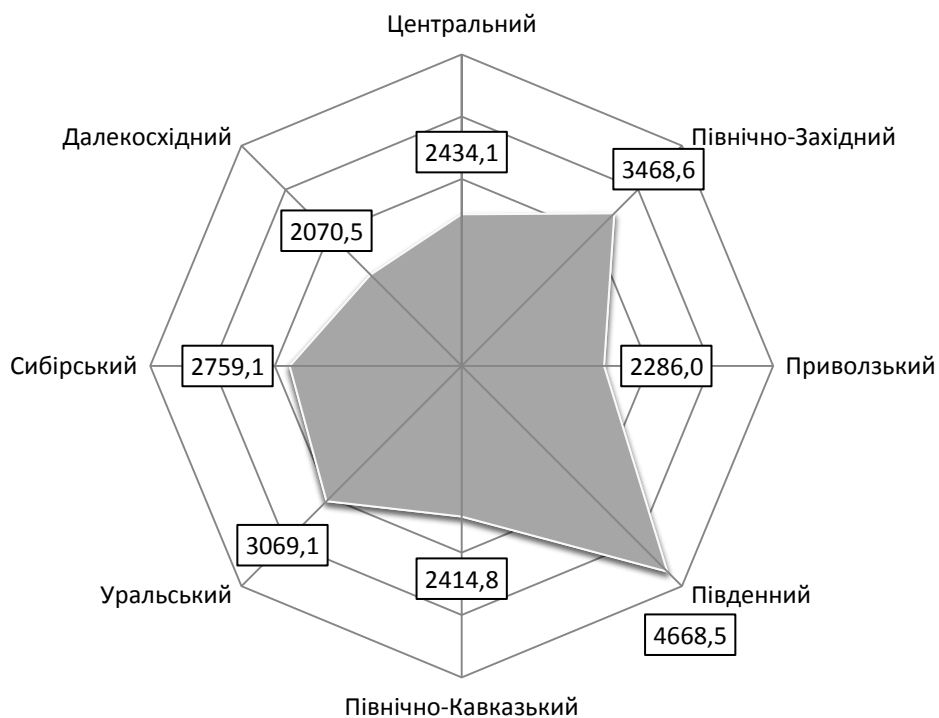

Рис. 2.15. Чисельність населення федеральних округів в розрахунку на один аграрний ЗВО, тис. осіб

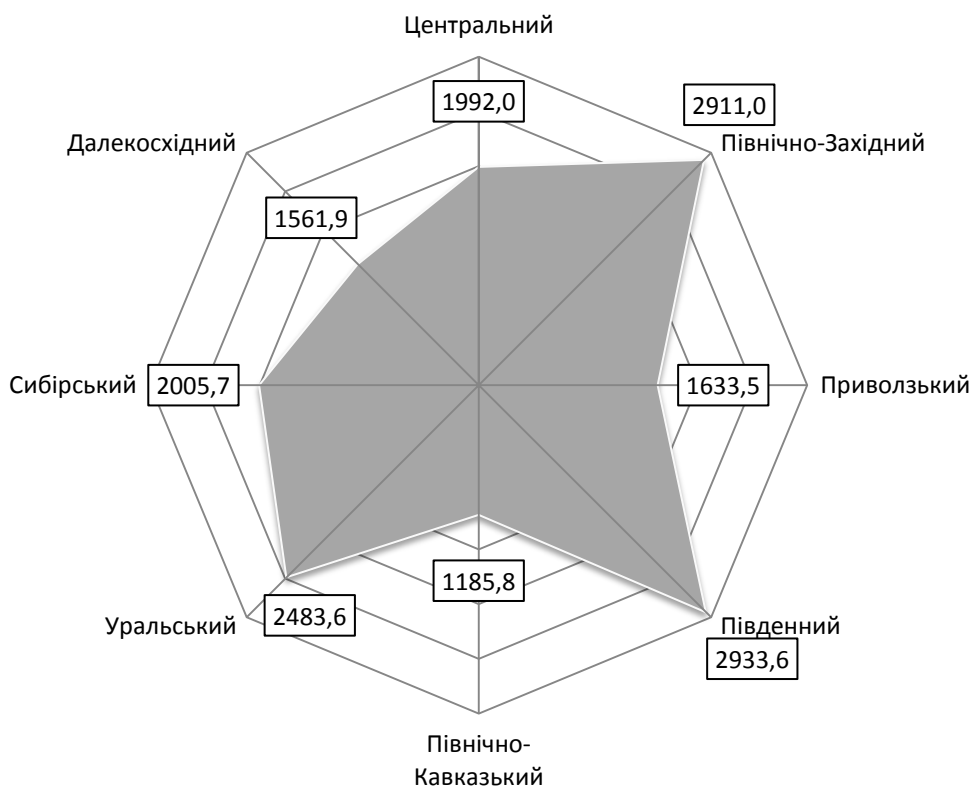

Рис. 2.16. Чисельність міського населення федеральних округів в розрахунку на один аграрний ЗВО, тис. осіб

З рис. 2.16 видно, що конфігурація графіка досить схожа із графіком рис. 2.15. Певними відмінностями є високе забезпечення аграрними ЗВО у розрахунку на міське населення Північно-Кавказького федерального округу, що, насамперед, пояснюється відносно низькою чисельністю містян у даному регіоні на рівні 4,7 млн. осіб. Відмічаємо також низький рівень забезпечення аграрними ЗВО у розрахунку на міське населення Південного федерального округу. Аналогічними пропорціями характеризується і Північно-Західний федеральний округ, де співвідношення також складає 2,9 млн. жителів міст на один аграрний ЗВО. Закономірно, що досить популярними серед сільської молоді є аграрні ЗВО.

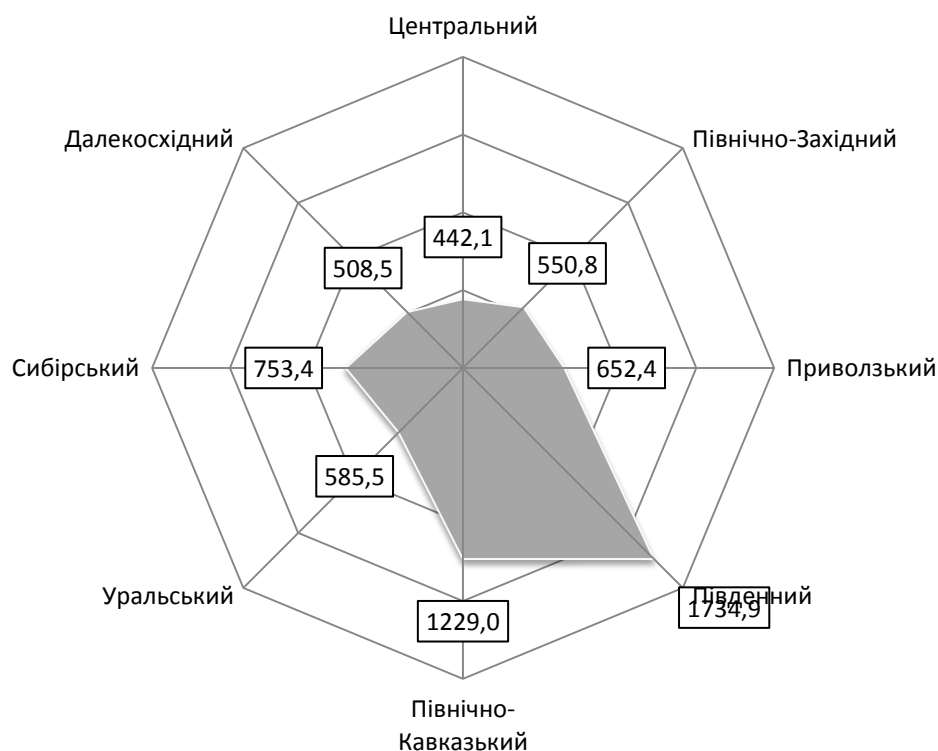

Рис. 2.17. Чисельність сільського населення федеральних округів в розрахунку на один аграрний ЗВО, тис. осіб

На рис. 2.17 графічно зображено забезпечення сільського населення досліджуваних регіонів аграрними ЗВО. З рис. 2.17 видно, що 6 із 8 досліджуваних федеральних округів мають тотожні рівні забезпечення сільського населення аграрними ЗВО. Для даних регіонів це

співвідношення знаходиться у межах від 442,1 тис. осіб у Центральному федеральному окрузі до 753,4 тис. осіб у Сибірському. Різко контрастують на їх фоні Північнокавказький та Південний федеральний округи, для яких відповідне співвідношення складає 1,2 та 1,7 млн. осіб сільського населення на один аграрний ЗВО. На нашу думку, в умовах Північно-Кавказького федерального округу дану ситуацію можна пояснити значною часткою сільського населення, який є єдиним регіоном РФ, де чисельність селян переважає кількість жителів міст. Як зазначалося раніше, в умовах Південного федерального округу, при майже аналогічній чисельності сільського населення підготовку здійснювали лише три аграрних ЗВО. Спостерігаються істотні диспропорції у територіальному розподілі аграрних ЗВО, що є складовими системи вищої освіти майбутніх фахівців для аграрного сектору.

Відомо, що основним ресурсом агровиробництва є земля. У РФ станом на 2015 рік оброблялося близько 186 млн. га сільськогосподарських угідь [281]. При цьому, з історичних, демографічних, агрокліматичних та інших факторів площа земель сільськогосподарського призначення для різних регіонів РФ є неоднорідною (табл. 2.51).

Таблиця 2.51

Чисельність аграрних ЗВО та площа сільськогосподарських угідь у розрізі федеральних округів Російської Федерації станом на 01 січня 2016 р.

№ п/п	Федеральний округ	Кількість аграрних ЗВО	Площа сільгоспугідь, тис. га	Припадає на один аграрний ЗВО сільгоспугідь, тис. га
1	Центральний	16	33285,2	2080,3
2	Північно-Західний	4	6830,7	1707,7
3	Приволзький	13	55067,8	4236,0
4	Південний	3	31914	10638,0
5	Північнокавказький	4	12094,3	3023,6
6	Уральський	4	16371	4092,8
7	Сибірський	7	56670,7	8095,8
8	Далекосхідний	3	8014	2671,3

Як видно з табл. 2.51, найбільшою площею сільгоспугідь характеризуються Сибірський (56,7 млн. га), Приволзький (55,1 млн. га) та Центральний (33,3 млн. га) федеральні округи.

Досить показовим є співвідношення чисельності аграрних ЗВО до площі оброблюваних сільгоспугідь у розрізі федеральних округів РФ (рис. 2.18).

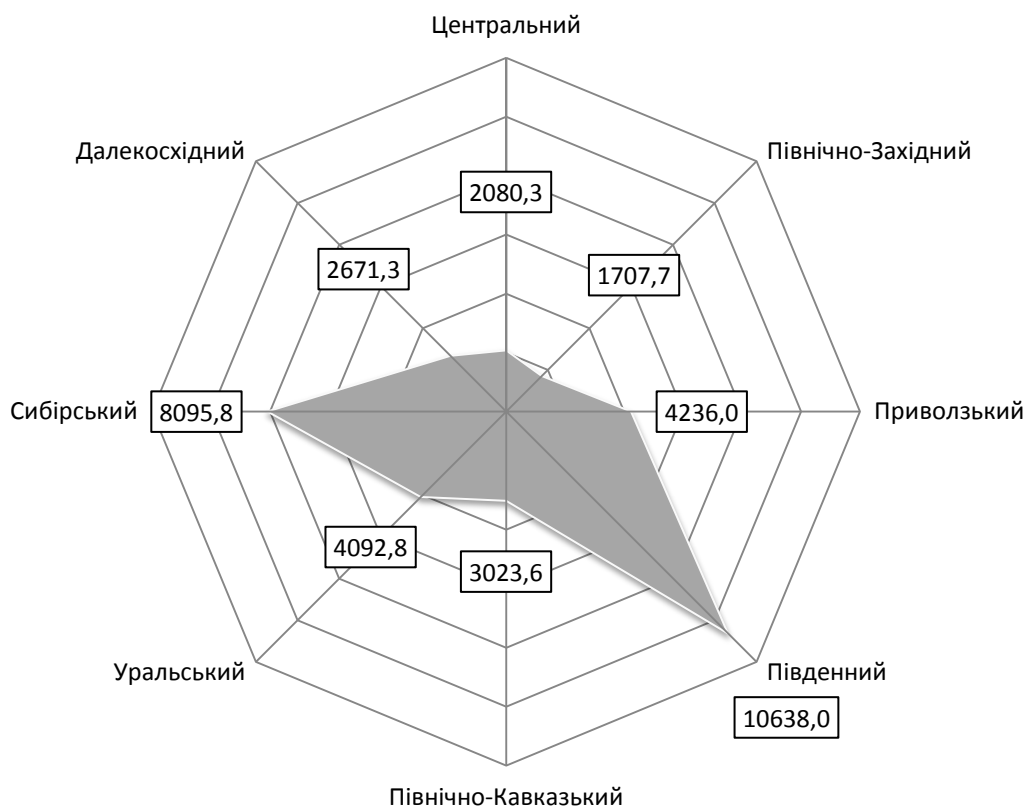

Рис. 2.18. Площа сільськогосподарських угідь федеральних округів в розрахунку на один аграрний ЗВО, тис. га

З конфігурації графіку рис. 2.18 видно, що для 6 з 8 федеральних округів у розрахунку на один аграрний ЗВО припадає від 1,7 млн. га для Північно-Західного федерального округу до 4,2 млн. га для Приволзького федерального округу. Істотно контрастують на їх фоні Сибірський та Південний федеральні округи, де вказане співвідношення складає відповідно 8,1 та 10,6 млн. га на один аграрний. Тобто, за даним

показником також відмічаємо істотні диспропорції, якими характеризується Південний федеральний округ.

Основною організаційною одиницею агропромислового виробництва є сільськогосподарське підприємство, що займається виробництвом та реалізацією товарної сільгосппродукції. На сучасному етапі розвитку виробничих та соціальних відносин у сфері агровиробництва характерною складовою є інтенсифікація, яка можлива за умов колективного ведення господарської діяльності. Тому, крупні та середні агропідприємства мають можливість залучення до виробничої діяльності кваліфікованих менеджерів із знанням специфіки аграрного виробництва. Власне таких спеціалістів і готують аграрні ЗВО. Розглянемо співвідношення чисельності великих та середніх агропідприємств до кількості аграрних ЗВО у досліджуваних федеральних округах РФ за даними табл. 2.52 [153].

Таблиця 2.52

Чисельність аграрних ЗВО та великих і середніх агропідприємств у розрізі федеральних округів Російської Федерації станом на 01 січня 2016 р.

№ п/п	Федеральний округ	Кількість аграрних ЗВО	Кількість середніх та великих агропідприємств, од.	Припадає агропідприємств на 1 аграрний ЗВО
1	Центральний	16	1026	64,1
2	Північно-Західний	4	256	64,0
3	Приволзький	13	1123	86,4
4	Південний	3	577	192,3
5	Північнокавказький	4	381	95,3
6	Уральський	4	258	64,5
7	Сибірський	7	622	88,9
8	Далекосхідний	3	144	48,0

За даними табл. 2.52 видно, що найбільшою кількістю великих та середніх агропідприємств характеризуються Центральний та Приволзький федеральний округи, де їх кількість більше тисячі одиниць. Із зазначених раніше причин найменша чисельність таких підприємств відмічається у

Північно-Західному, Уральському та Далекосхідному федеральних округах. За умови різної чисельності аграрних ЗВО для досліджуваних територій відмічаємо відносно близькі значення співвідношення чисельності великих та малих агропідприємств у розрахунку на кількість аграрних ЗВО в усіх досліджуваних федеральних округах, за винятком Південного (рис. 2.19).

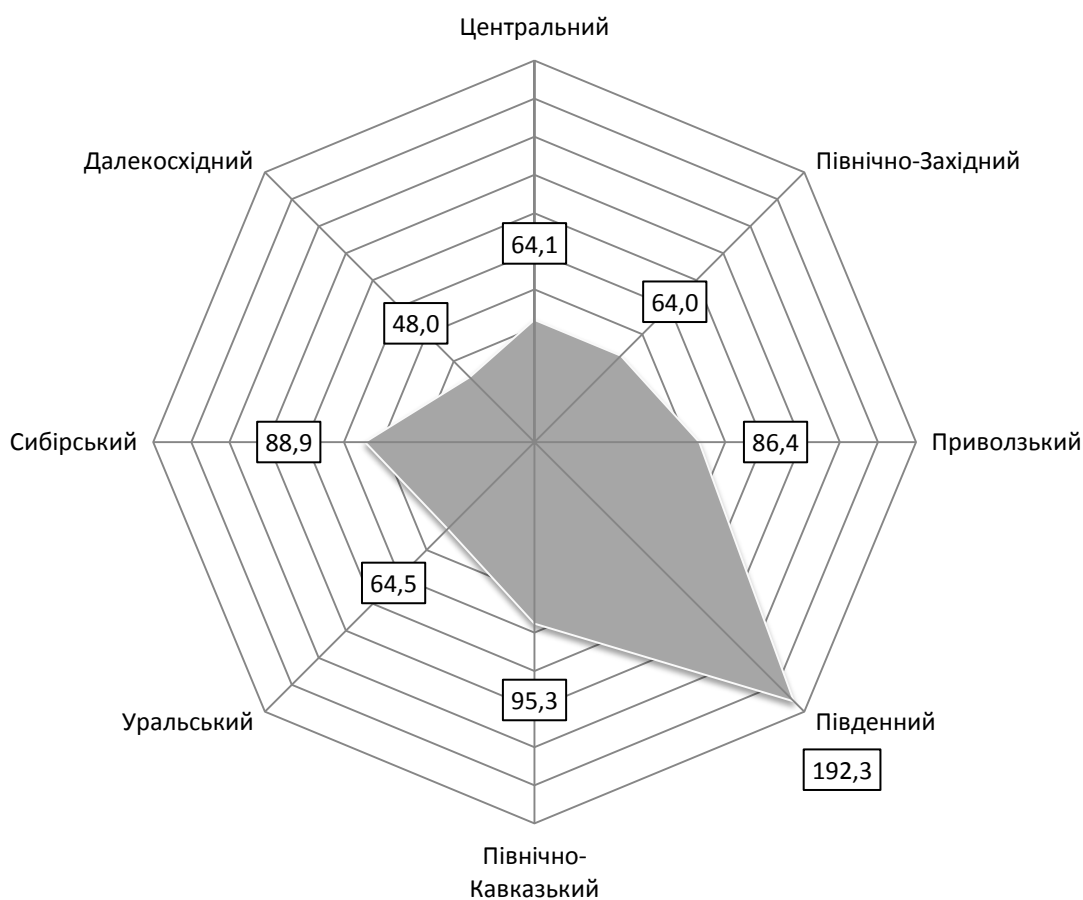

Рис. 2.19. Кількість великих та середніх аграрних підприємств федеральних округів в розрахунку на один аграрний ЗВО

З рис. 2.19 видно значне домінування Південного федерального округу, для якого на один аграрний ЗВО припадає близько 200 великих та середніх с.-г. підприємств. На нашу думку, майбутні випускники аграрних ЗВО вказаного регіону мають вищі шанси працевлаштуватися за обраною спеціальністю, порівняно з випускниками аграрних ЗВО інших регіонів.

Таким чином, за досліджуваними співвідношеннями регіонального розподілу аграрних ЗВО істотно виділяється Південний федеральний округ, який характеризується значною кількістю населення, площею сільгоспугідь та чисельністю великих і середніх агропідприємств з одночасно малою кількістю аграрних ЗВО.

Стосовно оцінки якісних показників аграрних ЗВО Російської Федерації у рамках проекту «Соціальний навігатор», було розроблено рейтинг затребуваності аграрних ЗВО Російської Федерації 2016 р. [266].

Даний рейтинг було складено на основі таких показників, як частка випускників, які отримали направлення на роботу, частка коштів від комерціалізації інтелектуальних продуктів та і-індекс цитування праць співробітників відповідних аграрних ЗВО (табл. 2.53).

Таблиця 2.53

Рейтинг аграрних ЗВО Російської Федерації за сукупністю показників їх діяльності у 2016 р.

№ п/п	Назва	ЦФО	Частка випускників, які отримали направлення на роботу, %	Частка коштів від комерціалізації інтелектуальних продуктів, %	і-індекс цитування праць співробітників ЗВО	Рейтингове місце
1	Білгородський ДАУ	ЦФО	24,8	13,3	9	45
2	Брянський ДАУ	ЦФО	5,8	6,2	11	52
3	Воронезький ДАУ	ЦФО	99,4	3,6	16	7
4	Івановська ДСГА	ЦФО	90,9	7,4	7	26
5	Костромська ДСГА	ЦФО	75,4	3,9	6	48
6	Курська ДСГА	ЦФО	98,6	4,5	12	16
7	Російський ДАУ-МСГА ім. Тимірязєва	ЦФО	9,0	13,3	20	17
8	Мічурінський ДАУ	ЦФО	69,2	4,5	10	38
9	Московська ДАВМ	ЦФО	35,6	7,7	13	39
10	Орловський ДАУ	ЦФО	100,0	13,9	11	6

Продовження таблиці 2.53

11	Рязанський ДАТУ	ЦФО	94,9	8	10	18
12	Смоленська ДСГА	ЦФО	98,0	5,5	6	33
13	Тверська ДСГА	ЦФО	100,0	5,5	9	21
14	Ярославська ДСГА	ЦФО	95,6	5,7	6	36
15	Великолукська ДСГА	ПЗФО	55,4	9,2	6	49
16	Вологодська ДМСГА	ПЗФО	17,2	5,9	7	57
17	Санкт-Петербурзька ДАВМ	ПЗФО	3,9	7,4	9	55
18	Санкт-Петербурзький ДАУ	ПЗФО	32,3	6,3	11	47
19	Башкірський ДАУ	ПрФО	75,5	5,3	14	19
20	В'ятська ДСГА	ПрФО	1,8	7,3	10	53
21	Іжевська ДСГА	ПрФО	97,2	7,7	11	14
22	Казанська ДАВМ ім. М.Е. Баумана	ПрФО	74,1	4,8	8	43
23	Казанський ДАУ	ПрФО	100	10,6	9	15
24	Нижегородська ДСГА	ПрФО	11,2	11,8	9	51
25	Оренбурзький ДАУ	ПрФО	26,2	8,3	12	44
26	Пензенська ДСГА	ПрФО	94,1	9,9	14	5
27	Пермська ДСГА	ПрФО	100	0,6	9	27
28	Самарська ДСГА	ПрФО	91,4	6,3	10	20
29	Саратовський ДАУ	ПрФО	79,8	11,3	14	8
30	Ульяновський ДАУ ім. П. А. Столипіна	ПрФО	64,9	6,3	17	12
31	Чуваська ДСГА	ПрФО	90,3	5,2	7	37
32	Волгоградський ДАУ	ПдФО	95,6	11,9	11	9
33	Донський ДАУ	ПдФО	93,2	6,5	18	3
34	Кубанський ДАУ	ПдФО	94,2	11,3	22	2
35	Горський ДАУ	ПКФО	100	5,1	7	25
36	Дагестанський ДАУ	ПКФО	28,8	6,3	6	54
37	Кабардино-Балкарський ДАУ	ПКФО	69,8	5,6	10	32
38	Ставропольський ДАУ	ПКФО	92,9	17,8	25	1
39	Курганська ДСГА	УФО	85,2	5,7	8	30
40	Південно-Уральський ДАУ	УФО	92,5	12,5	10	13
41	ДАУ Північного Зауралля	УФО	81,1	5,8	7	40
42	Уральський ДАУ	УФО	98,7	11,7	13	4

Продовження таблиці 2.53

42	Алтайський ДАУ	СФО	48,5	4,4	9	50
43	Бурятська ДСГА	СФО	68,9	11,6	7	35
44	Іркутський ДАУ	СФО	81	5,2	7	42
45	Кемеровський ДСГІ	СФО	76,3	4	6	46
46	Красноярський ДАУ	СФО	86,6	14,9	10	11
47	Новосибірський ДАУ	СФО	67,4	5,9	12	23
48	Омський ДАУ	СФО	75,7	6,3	11	22
49	Далекосхідний ДАУ	ДФО	13	7,6	7	56
50	Приморська ДСГА	ДФО	95,6	4,5	7	31
51	Якутська ДСГА	ДФО	96,6	6,7	6	29

У даному переліку представлені 52 аграрних ЗВО Російської Федерації, а відповідно до розробленого нами переліку аграрних ЗВО (табл. 2.49) у рейтингу відсутні дані стосовно Державного університету по землевпорядкуванню м. Москва та Російського державного аграрного заочного університету м. Балашиха.

За розробленим рейтингом лідерами за показниками є Ставропольський ДАУ – перше місце рейтингу, Кубанський ДАУ – друге та Донський ДАУ – третє місце. Характерним є те, що два останні ЗВО відносяться до Південного федерального округу, а як зазначалося раніше, даний федеральний округ, порівняно з іншими, характеризується низькою кількістю аграрних ЗВО у розрахунку на чисельність населення, площу оброблюваних сільськогосподарських угідь та кількість середніх і великих агропідприємств регіону.

Таким чином, можна зробити висновок, що низька чисельність аграрних ЗВО у Південному федеральному окрузі компенсується їх значними освітніми показниками, на що вказують високі рейтингові місця.

За показником «частка випускників, які отримали направлення на роботу», із стовідсотковим значенням відмічаємо Орловський ДАУ, Тверську ДСГА, Казанський ДАУ, Пермську ДСГА та Горський ДАУ. Найнижчими значеннями даного показника (менше 10%) характеризуються Російський державний аграрний університет –

Московська сільськогосподарська академія ім. Тимірязєва – 9,0%, Брянський ДАУ – 5,8%, Санкт-Петербурзька державна академія ветеринарної медицини – 3,9% та В'ятська ДСГА – 1,8%.

Показники рейтингу «частка коштів від комерціалізації інтелектуальних продуктів» та «і-індекс цитування праць співробітників» характеризують, насамперед, кадровий потенціал викладацького складу ЗВО.

Встановлено, що за першим з показників лідируючі місця зайняли у порядку зростання Російський державний аграрний університет «Московська сільськогосподарська академія ім. К.А. Тимірязєва», Орловський ДАУ, Білгородський ДАУ, Красноярський ДАУ та Ставропольський ДАУ, де для даних університетів значення показника варіювало від 13,3 до 17,8 %. Найнижчі значення показника відмічено у Пермській державній сільськогосподарській академії – 0,6%, Воронежському ДАУ – 3,6% та Костромській державній сільськогосподарській академії – 3,9%.

За показником і-індексу цитування праць співробітників трійка лідерів мала такий вигляд: Ставропольський ДАУ – 25, Кубанський ДАУ – 22 та Російський державний аграрний університет – Московська сільськогосподарська академія ім. Тимірязєва – 20.

Найнижчим значенням індексу – рівним 6 характеризуються 7 аграрних ЗВО, причому троє з них представляють Центральний федеральний округ, а по одному ЗВО відмічено у Північно-Західному, Північно-Кавказькому, Сибірському та Далекосхідному федеральних округах.

Для визначення територіальних закономірностей аграрних ЗВО Російської Федерації на основі даних таблиці 2.53 були розраховані середні значення визначених показників у розрізі федеральних округів, та за показником «середнє значення рейтингового місця» проведено ранжування табл. 2.54

Таблиця 2.54

Середні рівні рейтингових показників аграрних ЗВО у розрізі
федеральних округів РФ за даними 2016 р.

№	Федеральний округ	Середнє значення за показниками			
		рейтингове місце	частка випускників, які отримали направлення на роботу, %	частка коштів від комерціалізації інтелектуальних продуктів, %	i-індекс цитування праць співробітників ЗВО
1	ПДФО	4,7	94,33	9,90	17,0
2	УФО	21,8	92,13	9,97	10,33
3	ПрФО	26,8	69,73	7,34	11,08
4	ПКФО	28,0	72,88	8,70	12,00
5	ЦФО	28,7	71,23	7,36	10,43
6	СФО	32,7	72,06	7,47	8,86
7	ДФО	38,7	68,40	6,27	6,67
8	ПЗФО	52,0	27,20	7,20	8,25

За даними таблиці 2.54 видно, що найвищі рейтингові показники мають аграрні ЗВО Південного федерального округу. До числа лідерів рейтингу можна також віднести навчальні заклади Уральського федерального округу. Середні значення рейтингових місць займають аграрні ЗВО Приволзького, Північно-Кавказького, Центрального та Сибірського федеральних округів. Найнижчими середніми значеннями досліджуваних показників характеризуються навчальні заклади Далекосхідного та Північно-Західного федеральних округів, і якщо за показниками «частка коштів від комерціалізації інтелектуальних продуктів» та «i-індекс цитування праць співробітників» аграрні ЗВО Північно-Західного федерального округу дещо переважають значення для Далекосхідного, то за показником «частка випускників, які отримали направлення на роботу» із значенням лише 27,2 % навчальні заклади Північно-Західного федерального округу отримали останні позиції у рейтингу аграрних ЗВО Російської Федерації 2016 р.

Висновки до II розділу

У дослідженні проаналізовано інституційні та організаційні засади вищої аграрної освіти у досліджуваних країнах; розкрито особливості нормативної бази, визначено перелік аграрних ЗВО та вивчено їх регіональний розподіл за територіально-адміністративними одиницями, досліджено особливості кадрового забезпечення та вступних кампаній за спеціальністю менеджмент.

На основі аналізу нормативних документів визначено, що підготовка майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти досліджуваних держав здійснюється відповідно до чинного законодавчого забезпечення. Так, в Україні основний нормативний акт, що регулює освітні процеси в аграрних університетах є Закон України «Про вищу освіту», у Республіці Польща – Закон «Про вищу освіту» (польськ. Prawo o szkolnictwie wyższym), Російській Федерації – Федеральний закон про вищу освіту у Російській Федерації (рос. – Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации»).

Встановлено, що в Україні вищу освіту здобувають за п'ятьма ступенями: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук; система вищої освіти Польщі базується на трирівневій структурі: ліценціат (licencjat або inżynier), магістр (magister), доктор (PhD, doktor); у Росії існує чотирирівнева система вищої освіти: бакалавріат, спеціалітет, магістратура, підготовка кадрів вищої кваліфікації.

Інституційний аналіз мережі університетів аграрного профілю України, Республіки Польща та Російської Федерації показав їх різне співвідношення. Так, в Україні підготовку студентів здійснюють 22 аграрні заклади вищої освіти; у Польщі згідно з даними Міністерства науки та вищої освіти Республіки Польща функціонує 6 аграрних закладів вищої освіти, кожен із яких представляє окремий макрорегіон; у Російській

Федерації, за даними Міністерства сільського господарства РФ, підготовку фахівців здійснюють 54 аграрних ЗВО.

Визначено, що в Україні існує 9 економічних районів, які мають достатню забезпеченість закладами вищої освіти аграрного профілю, проте це забезпечення не є рівномірним.

Аналіз кадрового забезпечення народногосподарського комплексу випускниками аграрних ЗВО у розрізі економічних регіонів України показав, що у розрахунку на 100 тис. осіб населення кількість студентів, які навчаються у закладах вищої освіти аграрного профілю, варіює від 272 осіб у Причорноморському економічному регіоні до 656 осіб у Північно-Східному.

Аналіз територіально-економічного районування у Республіці Польща показав, що відповідно до Постанови ЄС № 1888/2005 від 26.10.2005 р. створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS) виділяють шість макрорегіонів, що об'єднують 16 воєводств.

Проведений аналіз територіального розподілу аграрних університетів Польщі дозволив нам зробити висновок, що у розрізі визначених адміністративно-територіальних одиниць вони розміщені відносно рівномірно, що дозволяє повною мірою використовувати навчально-педагогічний потенціал, а народногосподарському комплексу Польщі – мати достатнє забезпечення висококваліфікованими фахівцями.

За адміністративно-територіальним розподілом Російської Федерації існує 8 федеральних округів. Досліджено, що найвищим рівнем доступності вищої аграрної освіти в Російській Федерації за територіальним розподілом характеризуються Далекосхідний, Приволзький, Північнокавказький та Центральний федеральні округи, а найнижчим Південний федеральний округ. Проведений аналіз територіального розподілу кількості аграрних ЗВО та стану розвитку сфери АПК у розрізі федеральних округів РФ дозволив виявити значні

диспропорції у Південному федеральному окрузі, що характеризується великою кількістю населення, значною площею сільськогосподарських угідь та чисельністю великих та середніх агропідприємств з одночасно малою кількістю аграрних ЗВО.

Проаналізовано стан підготовки майбутніх менеджерів в закладах вищої аграрної освіти України та іноземних держав. Так, згідно з переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти освітніх ступенів бакалавр та магістр підготовка менеджерів в аграрних університетах України проводиться за єдиною спеціальністю 073 «Менеджмент».

У Польщі згідно з Розпорядженням Міністра науки і вищої освіти Республіки Польща від 12.06.2006 р. визначено 118 напрямів підготовки студентів рівня бакалавр та магістр у системі вищої освіти. Серед визначеного переліку підготовку майбутніх менеджерів передбачено 2 напрями: «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції).

Встановлено, що згідно з наказом Міністерства РФ від 12.09.2013 р. № 1061 «Об утверждении перечней специальностей и направлений подготовки высшего образования» за укрупненою групою спеціальностей 38.00.00 «Экономика и управление» (Економіка та управління) передбачено підготовку бакалаврів за сімома напрямами підготовки, а магістрів – за дев'ятьма. При цьому, бакалаврів готують за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент», а магістрів – за 38.04.02 «Менеджмент» відповідно. Підготовка випускників ОКР спеціаліст у РФ за напрямом підготовки «Менеджмент» не здійснюється. Загалом, підготовку бакалаврів напряму «Менеджмент» здійснюють у 51 з 54 аграрних ЗВО, а магістрів – у 37.

З'ясовано, що особливістю польської системи вищої освіти є високий відсоток приватних ЗВО у структурі освітніх інституцій, їх частка майже втричі вища, ніж в Україні. Розвинена система приватних ЗВО дозволяє

істотно зменшити бюджетне навантаження, а за умови належної регламентації та інспекції їх діяльності зможе забезпечити народногосподарський комплекс висококваліфікованими фахівцями.

На основі проведеного дослідження було визначено організаційні особливості підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України.

З метою визначення ефективності вступних кампанії аграрних ЗВО України за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» за досліджуваний період нами запропоновано систему показників, що відображають їх ефективність.

Визначено, що в аграрних ЗВО України обсяг ліцензованого набору у 2015 р., порівняно з 2012 р. скоротився на 14,9%. За досліджуваний період кількість місць державного замовлення у розрізі аналізованих аграрних ЗВО скоротилася з 544 до 372, або до рівня 68,4%.

Внаслідок скорочення ліцензованого обсягу та місць державного замовлення відбулося певне зниження привабливості навчання за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» в аграрних ЗВО України. Індикаторами такого процесу є зниження чисельності поданих абітурієнтами заяв та кількості зарахованих студентів.

Закономірно, що виявлена тенденція скорочення чисельності поданих заяв до аграрних ЗВО за напрямом підготовки «Менеджмент» мала наслідком скорочення кількості зарахованих студентів. Так, у 2015 р. порівняно з 2012 р., чисельність зарахованих студентів скоротилася з 1000 до 624 осіб. Найістотніше скорочення відмічається у Житомирському НАЕУ (більше, ніж у 5 разів) та Луганському НАУ (більше, ніж у 4 рази).

Підготовка спеціалістів та магістрів галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» у ЗВО України передбачала навчання за сімома спеціальностями, проте у досліджуваних аграрних ЗВО домінувало навчання за двома спеціальностями: «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності».

Особливістю досліджуваних аграрних ЗВО є те, що вони не здійснювали підготовку ОКР спеціаліст за спеціальностями 7.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності», 7.03060103 «Менеджмент природоохоронної діяльності», 7.03060105 «Менеджмент інвестиційної діяльності», 7.03060106 «Управління в сфері економічної конкуренції», 7.03060107 «Логістика».

Досліджено, що для денної форми навчання ОКР спеціаліст вищими значеннями кількісних показників набору характеризувалася спеціальність «Менеджмент організацій і адміністрування», тоді як для ОКР магістр домінувала спеціальність «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності».

Порівняння середньорічних показників вступних кампаній ОКР спеціаліст та магістр заочної форми навчання за спеціальностями 7(8).03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» дозволило нам виявити перевагу ОКР спеціаліст (майже у півтора рази) за кількістю поданих заяв, зарахованих студентів, обсягом ліцензованого набору та кількістю місць державного замовлення.

Встановлено, що аграрні ЗВО України мали значні резерви щодо збільшення чисельності студентів напряму підготовки менеджмент як за денною, так і заочною формами навчання. Крім того, окремі ЗВО при високих значеннях ліцензованого обсягу не мали достатньої кількості місць державного замовлення як одного з пріоритетів при виборі майбутньої професії.

Зроблено висновок, що забезпечення популяризації підготовки висококваліфікованих менеджерів-аграріїв можливе не лише за рахунок збільшення держзамовлення, а й шляхом пошуку інших мотивуючих факторів. Серед них особливе місце займають дидактичні особливості професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

РОЗДІЛ III.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

3.1. Структура і дидактичні основи змісту підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої аграрної освіти України

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 073 «Менеджмент» створена на базі стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 07 «Управління та адміністрування» [261]. Стандарт передбачає чотирирічний термін навчання та обсяг навчального часу на базі повної загальної середньої освіти 240 кредитів ЄКТС, а на базі молодшого спеціаліста (молодшого бакалавра) – 120-180 кредитів ЄКТС, при цьому мінімум 50% обсягу освітньої програми має бути спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю, визначених Стандартом вищої освіти [261].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту», освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [105]. В освітній програмі, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (ст. 10, ч.3), повинні бути представлені такі елементи:

1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;

- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

На підставі освітньої програми (ОП) заклад вищої освіти (ЗВО) за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає:

- перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС;
- послідовність вивчення дисциплін;
- форми проведення навчальних занять та їх обсяг;
- графік навчального процесу;
- форми поточного і підсумкового контролю.

Нормативні навчальні дисципліни визначаються державним стандартом освіти (освітньо-професійною програмою підготовки). Дотримання їх назв є обов'язковим для закладів вищої освіти, а обсяг не може бути меншим від обсягу, встановленого державним стандартом освіти

Вибіркові навчальні дисципліни вводяться вищим закладом освіти для більш повного задоволення освітніх і кваліфікаційних запитів особи та потреб суспільства, ефективнішого використання можливостей закладу освіти тощо. Вони можуть бути як обов'язковими для всіх студентів, так і обиратися індивідуально. Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються, як правило, у формі спеціальних навчальних курсів для поглиблення загальноосвітньої, фундаментальної і фахової (теоретичної і практичної) підготовки [261].

Для аналізу освітніх умов підготовки майбутніх фахівців освітнього рівня бакалавр та магістр спеціальності 073 «Менеджмент» в аграрних ЗВО України розглянемо навчальні плани трьох університетів:

Національного університету біоресурсів та природокористування (далі скорочено НУБіП), Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва (далі скорочено ХНАУ) та Сумського національного аграрного університету (далі скорочено СНАУ).

Вибір із загального переліку 22 аграрних ЗВО України трьох зазначених пояснюється тим, що НУБіП є базовим вищим аграрним навчальним закладом України; Сумський НАУ характеризується найвищою кількістю спеціальностей аграрного профілю, за якими здійснювалася підготовка майбутніх фахівців, домінував за ліцензованим обсягом підготовки бакалаврів напряму 030601 «Менеджмент» протягом вступних кампаній 2012-2015 рр. (табл. 2.18, 2.22) та, поряд з Уманським національним університетом садівництва, здійснював підготовку магістрів спеціальності 8.03060107 «Логістика»; Харківський НАУ імені В.В. Докучаєва є одним з лідерів аграрної освіти регіону, показує високі динамічні показники набору студентів за напрямом підготовки «Менеджмент», за досліджуваний період 2012-2015 рр. збільшив чисельність набору бакалаврів напряму підготовки «Менеджмент» на 37% (табл. 2.21), тоді як у решті аграрних ЗВО набір скоротився майже на 40 %. Важливим мотивом вибору зазначених ЗВО для аналізу навчального навантаження була доступність на офіційних сайтах навчальних планів з підготовки спеціалістів та магістрів спеціальності 073 «Менеджмент» станом на 2016-2017 навчальний рік.

Підготовка фахівців у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) здійснюється згідно з Законом України «Про вищу освіту», стандартами вищої освіти, програмою розвитку університету на 2015-2020 рр. «Голосіївська ініціатива – 2020», за навчальними планами, затвердженими вченою радою університету.

У навчальних планах підготовки фахівців НУБіП згідно Каталогу навчальних планів і програм підготовки бакалаврів на 2015-2016 навчальний рік [149] дисципліни поділяються на:

1. обов'язкові, які складають близько 60% від загального обсягу навчального плану, причому їх перелік, обсяги та форми атестації визначаються відповідним стандартом вищої освіти з урахуванням вимог МОН України у рамках відповідної спеціальності;

2. за вибором університету, які складають 15% від загального обсягу навчального плану. Такі дисципліни вивчаються студентами ступеня бакалавр протягом 1-2 курсів, а ступеня магістр – переважно впродовж першого року навчання;

3. за вибором студента, які складають 25% від загального обсягу навчального плану. Їх перелік, форми вивчення (аудиторна чи самостійна) та атестації формуються робочими групами та включаються до робочого навчального плану підготовки фахівців за вибором студентів. Зазначені дисципліни вивчаються студентами ступеня бакалавр впродовж 3-4 курсів навчання, а ступеня магістр – переважно протягом другого курсу навчання.

Перелік вибіркових дисциплін формується на основі аналізу стратегічних планів розвитку агропромислової та природоохоронної галузей України; інформації від підприємств, організацій та установ щодо поточних та перспективних потреб; відгуків випускників щодо відповідності навчального плану спеціальності потребам виробничої сфери.

Основними критеріями забезпечення якості викладання вибіркових дисциплін є:

- кадрове забезпечення (науковий ступінь, вчене звання НПП, досвід викладання дисципліни, особистий рейтинг);
- навчально-методичне забезпечення;
- матеріально-технічна база.

Загальну структуру навчального навантаження з підготовки бакалаврів спеціальності 073 «Менеджмент» у досліджуваних нами закладах вищої освіти за нормативною та варіативною частинами зображено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Розподіл навчального навантаження підготовки бакалаврів спеціальності 073 «Менеджмент»

за нормативними та вибілковими дисциплінами у 2016 р., кредитів

Вид навчальних дисциплін	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
1. Нормативні навчальні дисципліни	134	147,5	134
2. Вибіркові навчальні дисципліни	83	70	92,5
- з них дисципліни за вибором університету	30	26	32,5
- з них дисципліни за вибором студентів	53	44	60
3. Інші види навчання (практики)	23	22,5	8
Всього	240	240	240

З даних таблиці 3.1 видно, що навчальний план підготовки бакалаврів спеціальності «Менеджмент» у НУБіП та СНАУ мають однаковий обсяг нормативного навантаження на рівні 134 кредити, або 4020 годин, тоді як у ХНАУ даний показник є вищим на 13,5 кредити, або на 405 годин. Стосовно варіативної частини відмічаємо найменше значення обсягу у ХНАУ – 70 кредитів, а найбільше у Сумському НАУ – 92,5, у НУБіП це значення знаходиться на рівні 83 кредитів.

Встановлено, що дисципліни варіативної частини, які обираються у досліджуваних ЗВО, займали у структурі навантаження майже однакові значення – від 26 до 32,5 кредита, а розбіжність у навантаженні дисциплін за вибором студента істотніша – від 44 кредитів у ХНАУ до 60 у СНАУ.

Причому, обсяг навчальної та виробничої практики у Сумському НАУ є найнижчим і становить 240 годин, або 8 кредитів, тоді як у НУБіП і ХНАУ практика складає 23 та 22,5 кредити відповідно.

Графічно вказаний розподіл представлено на рисунку 3.1.

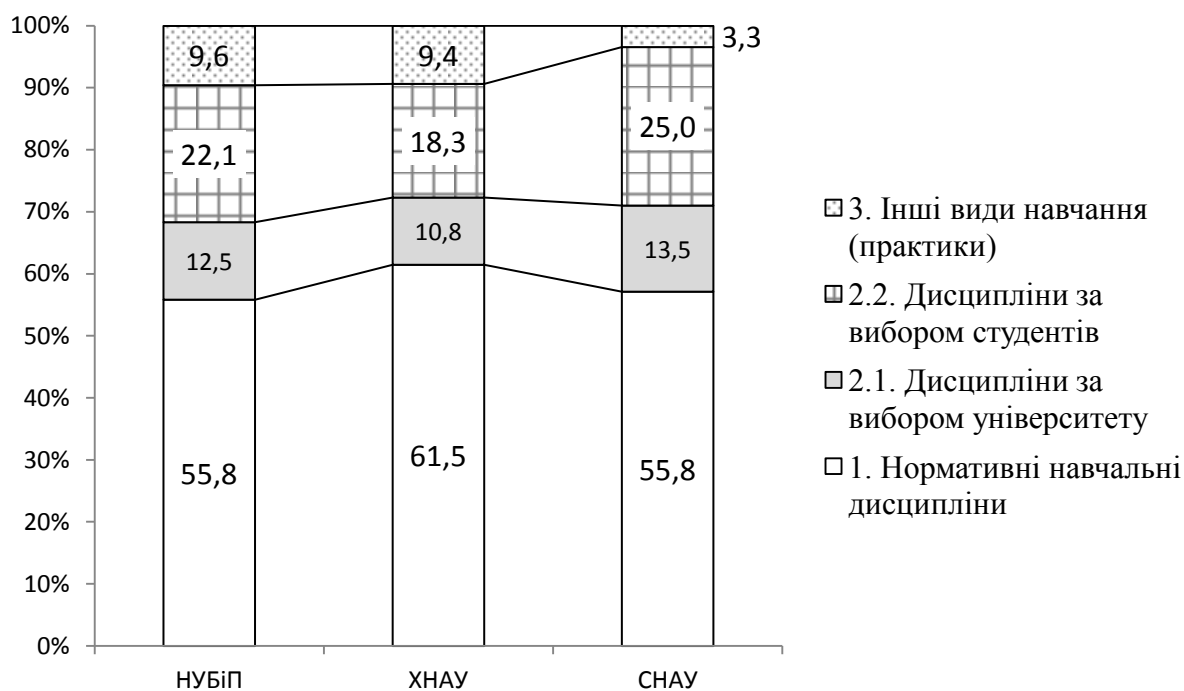

Рис. 3.1. Розподіл дисциплін на нормативну та варіативну частини

З рисунку 3.1 видно, що нормативна частина займає від 55,8 до 61,5%, а варіативна – від 29,1 до 38,5% загального навантаження відповідно. Інші види навчання займають частку від 3,3 у СНАУ до 9,6 у НУБіП. Таким чином робимо висновок, що розподіл навчального навантаження на нормативну та варіативну частини у досліджуваних ЗВО відповідає раціональній структурі.

Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки спрямований на формування цілісного світогляду, інтересу до вирішення соціально-політичних та економічних проблем, розширення професійного досвіду, організації безперервної самоосвітньої діяльності в умовах сучасного педагогічного процесу та інтеграції в європейський освітній простір.

Призначення циклу природничо-наукової предметної підготовки - формування теоретичних знань з математики, сучасних інформаційних технологій, статистики, формування здорового способу життя та інше.

Цикл професійно орієнтованої підготовки включає групу предметів, призначених для формування професійної та науково-практичної

підготовки. Він розрахований на оволодіння менеджментом, економічною теорією, технологією виробництва сільськогосподарської продукції, стратегічним аналізом та методикою прийняття управлінських рішень. Зміст навчальних предметів відображає специфічну діяльність фахівця і спрямований на підготовку до виконання конкретних функцій, дає загальнонаукову інформацію про структуру діяльності майбутнього педагога.

Для аналізу розподілу навчальних дисциплін підготовки бакалаврів спеціальності 073 «Менеджмент» за циклами розглянемо таблицю 3.2.

Таблиця 3.2

Розподіл навчальних дисциплін за циклами спеціальності 073
«Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО України
у 2016 н.р., кредитів

Цикл навчальних дисциплін	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	41	34	54
Природничо-наукової предметної підготовки	49	35,5	27
Професійно-орієнтованої підготовки	122	148	151
Інші види (практика)	28	22,5	8

З даних таблиці 3.2 видно, що у досліджуваних ЗВО дисципліни професійно-орієнтованого циклу займають більше половини сумарного навчального навантаження, причому найвищим значенням характеризується навчальний план Сумського НАУ, де під дисципліни вказаного циклу відведено 151 кредит. Дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки складають від 34 кредитів у Харківському НАУ до 54 у Сумському НАУ, у той час як дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки у Сумському НАУ складають лише 27 кредитів, або 810 годин. Лідером за обсягом навчального навантаження дисциплін даного циклу є НУБіП із значенням 49 кредитів, або 1470 годин.

Графічно розподіл навчальних дисциплін зображено на рис. 3.2.

Як видно з рисунку 3.2, найбільшу частку у структурі навантаження займають дисципліни професійно-орієнтованої підготовки – від 50,8% сумарного навантаження у НУБіП до 62,9% у Сумському НАУ. Частка дисциплін природничо-наукової предметної підготовки у НУБіП майже вдвічі вища, ніж у Сумському НАУ, тоді як дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки займають частку від 14,2% у Харківському НАУ до 22,5% у Сумському НАУ.

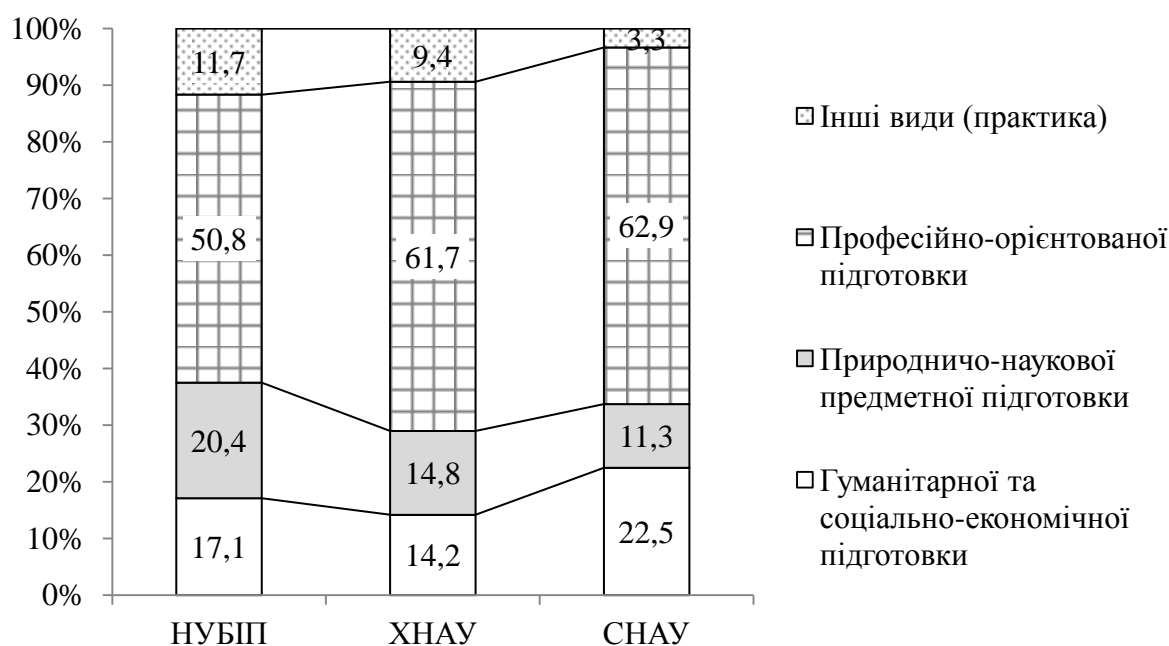

Рис. 3.2. Розподіл навчальних дисциплін за циклами спеціальності 073 «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО у 2016 н.р., %

Отже, враховуючи, що дисципліни професійно-орієнтованої підготовки надають майбутнім фахівцям спеціальних знань та вмінь, їх більша частка у структурі навантаження закономірно дозволяє зробити висновок, що випускники таких ЗВО будуть більш вузькокваліфікованими менеджерами, а значить і більш затребуваними на ринку праці.

Згідно з вимогами освітньо-професійних програм до навчальних планів ЗВО, академічне навантаження у розрахунку на один семестр

повинно складати близько 30 кредитів. З метою аналізу дотримання даної вимоги у досліджуваних ЗВО проаналізуємо дані таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Розподіл навчального навантаження за семестрами спеціальності 073 «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО України у 2016 н.р., кредитів

Семестр	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
I	24,0	28,0	33,5
II	32,0	30,5	35,5
III	22,0	33,0	35,5
IV	31,0	28,0	28,5
V	23,0	30,0	28,0
VI	34,0	35,0	27,0
VII	37,0	27,5	23,0
VIII	37,0	28,0	29,0

З даних таблиці 3.3 видно, що у досліджуваних аграрних ЗВО навчальні семестри найбільше відповідають вимогам нормативу у 30 кредитів у Харківському національному аграрному університеті, тоді як у Національному університеті біоресурсів та природокористування існують певні відхилення, зокрема, у третьому семестрі навчальне навантаження склало 22 кредити, а у сьомому та восьмому семестрах – 37. У Сумському національному аграрному університеті значення навантаження за семестрами варіювало від 23 до 35,5 кредитів.

Графічно розподіл навчального навантаження у розрізі семестрів зображено на рисунку 3.3.

З рисунку видно, що графіки розподілу навчального навантаження у розрізі семестрів відображають найбільш рівномірний розподіл у Харківському та Сумському НАУ, тоді як у НУБіП відмічаються істотні диспропорції розподілу навчального навантаження. Так, відзначаємо досить низьке завантаження навчальними дисциплінами третього семестру та істотне перевантаження сьомого і восьмого.

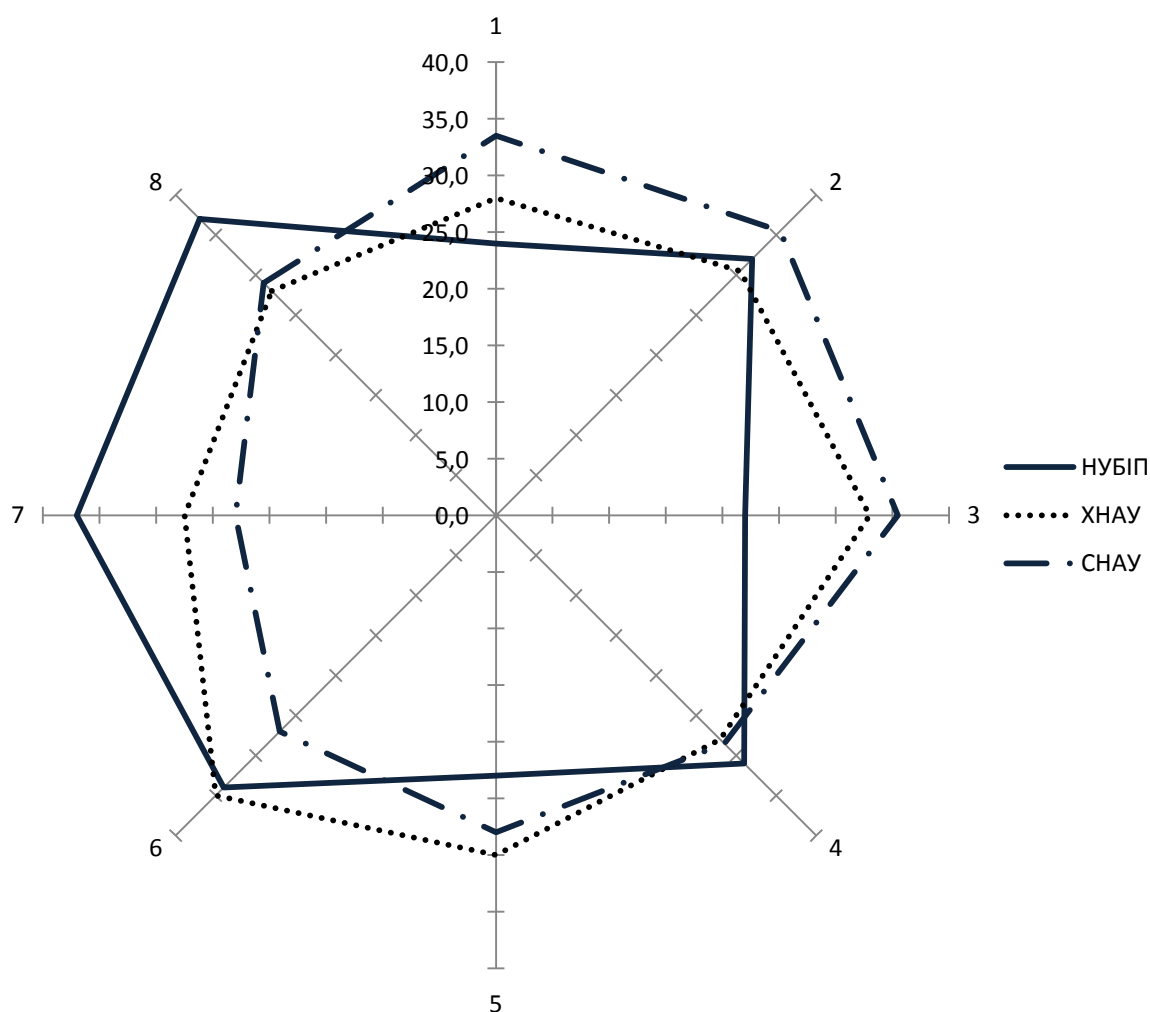

Рис. 3.3. Розподіл навчального навантаження у розрізі семестрів 2016 н.р.

Особливістю навчальних планів досліджуваних вищих аграрних навчальних закладів України є те, що різні види навчальної роботи класифікуються по-різному. Так, у Сумському НАУ до інших видів робіт віднесено лише навчальну та виробничу практики, тоді як у Національному університеті біоресурсів та природокористування і Харківському національному аграрному університеті. Сюди, окрім практик, відносять ще й підсумкову атестацію, вступ до фаху та підготовку бакалаврської роботи.

Детальніше наповнення навчальних планів за роками навчання у розрізі досліджуваних вищих аграрних навчальних закладів України представлено у таблицях 3.4-3.11.

Таблиця 3.4

Навчальне навантаження у розрізі дисциплін I курсу, кредитів

№ п/п	Назва дисципліни	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
1.	Іноземна мова	4,0	-	-
2.	Українська мова (за професійним спрямуванням)	-	3,0	8,0
3.	Етика ділового спілкування	-	3,0	-
4.	Історія ХНАУ	-	3,0	-
5.	Філософія	-	4,0	-
6.	Фізичне виховання	2,0	-	2,0
7.	Психологія	-	3,0	3,0
8.	Соціологія	3,0	4,0	3,0
9.	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	4,0	6,0	5,0
10.	Правознавство	-	3,0	6,0
11.	Історія України та української культури	4,0	5,0	8,0
12.	Інформаційні системи та технології	4,0	2,0	-
13.	Економічна теорія	8,0	3,5	-
14.	Теорія ймовірності та математична статистика	-	-	2,0
15.	Основи економічної теорії	-	-	4,0
16.	Вища математика	6,0	6,0	5,0
17.	Інформатика	-	-	6,0
18.	Математичне програмування	-	-	6,0
19.	Економіка підприємства	-	3,0	-
20.	Економіка природокористування	-	3,0	-
21.	Безпека життєдіяльності	4,0	3,0	-
22.	Економіка сільського господарства	-	4,0	-
23.	Системи технологій галузі СТВПТ	4,0	-	2,0
24.	Системи технологій галузі СТВПР	5,0	-	2,0
25.	Діловодство в менеджменті	-	-	3,0
26.	Системи технологій виробництва і торгівлі	-	-	4,0
27.	Вступ до фаху: основи	2,0	-	-
28.	Вступ до фаху: соціальні комунікації	2,0	-	-
29.	Навчальна практика	4,0	-	-

Протягом першого курсу навчання у досліджуваних аграрних ЗВО сумарно вивчалось 29 навчальних дисциплін, з яких 14 – у НУБіП та по 16 дисциплін у Сумському та Харківському національних аграрних університетах. Із зазначеного переліку лише 4 навчальні дисципліни вивчалися у кожному з досліджуваних ЗВО: «Соціологія» з обсягом навантаження відповідно 3, 4 та 3 кредити; «Іноземна мова за професійним спрямуванням» – 4, 6 та 5 кредитів; «Історія України» – 4, 5 та 8 кредитів та «Вища математика» – 6, 6 та 5 кредитів відповідно (табл. 3.4).

Із вказаного переліку навчальних дисциплін хочемо відмітити такі, що вивчалися у двох із досліджуваних ЗВО. Зокрема, у НУБіП та СНАУ відмічаємо «Фізичне виховання», «Системи технологій галузі рослинництва та тваринництва», тоді як у Харківському НАУ та НУБіП спільними дисциплінами були «Інформаційні системи та технології», «Економічна теорія», «Безпека життєдіяльності», у Харківському НАУ та СНАУ – «Психологія», «Правознавство» та «Українська мова».

Вважаємо необхідним відмітити ті навчальні дисципліни, які протягом першого курсу навчання вивчалися лише в окремих ЗВО. Так, у Харківському НАУ це «Етика ділового спілкування», «Історія Харківського національного університету», «Філософія», «Економіка підприємства», «Економіка природокористування» та «Економіка сільського господарств», у НУБіП – «Вступ до фаху» та навчальна практика, у Сумському НАУ – «Інформатика», «Математичне програмування», «Діловодство в менеджменті», «Системи технологій виробництва і торгівлі».

Розподіл навчальних дисциплін за циклами першого курсу навчання відображено у табл. 3.5, з якої видно, що у НУБіП навчальні дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки займали найменшу частку у структурі навчального навантаження і склали лише 30,4%, тоді як у Харківському НАУ та Сумському НАУ відповідні

значення становили 58,1 та 50,7%. Водночас, дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки у Харківському НАУ займали найменшу частку на рівні 19,7%, у Сумському НАУ та НУБіП значення були майже рівні, 33,3% та 32,1% відповідно.

Таблиця 3.5

Структура розподілу навчальних дисциплін першого курсу навчання
за циклами, %

Цикл	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	30,4	58,1	50,7
Природничо-наукової предметної підготовки	32,1	19,7	33,3
Професійно орієнтованої підготовки	23,2	22,2	15,9
Інші види	14,3	0,0	0,0

Частка дисциплін професійно-орієнтованої підготовки у НУБіП та Харківському НАУ складала 23,2 та 22,2 %, а у Сумському НАУ –15,9% від річного обсягу. Стосовно інших видів, відмічаємо їх наявність лише у НУБіП, де частка становила 14,3% навчального навантаження першого року. Протягом другого курсу навчання у досліджуваних аграрних ЗВО загальна кількість навчальних дисциплін становила 37, з яких 17 вивчалися у НУБіП, 16 – у Сумському НАУ та 18 – у Харківському НАУ. Із зазначеного переліку лише 2 спільні дисципліни вивчалися у кожному з досліджуваних ЗВО: «Фінанси, гроші та кредит» з обсягом навантаження 4 кредити у НУБіП, 3 – у ХНАУ та 5 – у СНАУ та «Статистика» з обсягом навантаження 5, 4 та 4 кредитів відповідно (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Навчальне навантаження у розрізі дисциплін II курсу, кредитів

№ п/п	Назва дисципліни	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
1.	Фізичне виховання	2,0	-	2,0
2.	Правова культура особистості	2,0	-	-
3.	Психологія	3,0	-	-
4.	Іноземна мова	4,0	-	3,0

Продовження таблиці 3.6

5.	Філософія	4,0	-	3,0
6.	Українська мова	-	-	3,0
7.	Політологія	-	-	6,0
8.	Інформаційні системи та технології	2,0	2,5	-
9.	Системи технологій: технології виробництва продукції рослинництва	2,0	5,0	-
10.	Вища математика: теорія ймовірностей і математична статистика.	3,0	-	-
11.	Економічна теорія: мікроекономіка	4,0	3,5	-
12.	Статистика	5,0	4,0	4,0
13.	Дослідження операцій	-	3,0	3,0
14.	Механізація та автоматизація виробництва	-	3,0	-
15.	Технологія виробництва продукції тваринництва	-	3,0	-
16.	Системи технологій: технології переробки і зберігання с.-г. продукції	2,0	3,0	-
17.	Менеджмент і адміністрування: теорія організації	3,0	-	3,0
18.	Фінанси, гроші та кредит	4,0	3,0	5,0
19.	Економіка підприємства	4,0	3,0	-
20.	Міжнародні економічні відносини	4,0	-	-
21.	Регіональна економіка (Екологія)	-	-	2,0
22.	Регіональна економіка (РПС)	-	-	2,0
23.	Державне та регіональне управління	-	-	3,0
24.	Менеджмент	-	-	3,0
25.	Економіка праці й соціально-трудова відносини	-	-	4,0
26.	Макроекономіка	-	-	4,0
27.	Маркетинг	-	-	4,0
28.	Мікроекономіка	-	-	4,0
29.	Трудове право	-	-	6,0
30.	Господарське право	-	3,0	-
31.	Адміністративне право	-	4,0	-
32.	Облік і аудит	-	5,0	-
33.	Організація підприємницької діяльності	-	5,0	-
34.	Планування та організація виробництва на підприємствах АПК	-	6,0	-
35.	Вступ до фаху: соціальні комунікації	1,0	-	-
36.	Навчальна практика	4,0	-	-
37.	Виробнича практика з економіки підприємства	-	5,0	-

Із вказаного переліку навчальних дисциплін хочемо відмітити такі, що вивчалися у двох із досліджуваних ЗВО. Зокрема, у НУБіП та Сумському НАУ це «Фізичне виховання», «Іноземна мова», «Філософія» та «Менеджмент і адміністрування», тоді як у Харківському НАУ та НУБіП спільними дисциплінами були «Інформаційні системи та технології», «Системи технологій виробництва продукції рослинництва», «Системи технологій переробки і зберігання сільськогосподарської продукції» та «Економіка підприємства», у Харківському та Сумському НАУ – «Дослідження операцій».

Вважаємо необхідним відмітити ті навчальні дисципліни, які протягом першого курсу навчання вивчалися лише в окремих ЗВО. Так, у Харківському НАУ це «Господарське та адміністративне право», «Облік і аудит», «Організація підприємницької діяльності», «Планування та організація виробництва на підприємствах АПК» і виробнича практика з економіки підприємства; у НУБіП – «Правова культура особистості», «Психологія», «Міжнародні економічні відносини», «Вища математика», «Вступ до фаху» та навчальна практика; у Сумському НАУ – «Українська мова за професійним спрямуванням», «Політологія», «Регіональна економіка», «Державне та регіональне управління», «Менеджмент», «Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Макроекономіка» та «Мікроекономіка», «Маркетинг», «Трудове та господарське право».

Розподіл навчальних дисциплін за циклами другого курсу навчання відображено у табл. 3.7. З даних таблиці видно, що навчальні дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки взагалі не вивчалися у Харківському НАУ, тоді як у НУБіП їх частка становила 28,3%, а Сумському НАУ – 26,6% від навчального навантаження. Водночас, дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки у Сумському НАУ займали найменшу частку на рівні 10,9%, тоді як у Харківському НАУ та НУБіП значення були 39,3% та 30,2% відповідно. Стосовно дисциплін професійно-орієнтованої підготовки, то у структурі

річного навантаження їх частка для НУБіП становила 32,1%, а значення у Харківському та Сумському національних аграрних університетах були істотно вищими на рівні 52,5 та 62,5%. Стосовно інших видів, відмічаємо їх наявність лише у НУБіП зі значенням 9,4% та Харківському НАУ – 8,2% від навчального навантаження другого року.

Таблиця 3.7

Структура розподілу навчальних дисциплін другого курсу навчання
за циклами, %

Цикл	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	28,3	0,0	26,6
Природничо-наукової предметної підготовки	30,2	39,3	10,9
Професійно орієнтованої підготовки	32,1	52,5	62,5
Інші види	9,4	8,2	0,0

Третій рік навчання у досліджуваних аграрних ЗВО характеризувався 32 навчальними дисциплінами, з яких 17 вивчалися у НУБіП, 15 – у Харківському НАУ та 13 – у Сумському НАУ.

Із зазначеного переліку спільними для усіх ЗВО були лише «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» з обсягом навантаження 4 кредити у НУБіП, 5 – у ХНАУ, 3 – у СНАУ та виробнича практика обсягом 5; 2,5 та 2 кредитів відповідно (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Навчальне навантаження у розрізі дисциплін III курсу, кредитів

№ п/п	Назва дисципліни	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
1.	Логіка	2,0	-	-
2.	Політологія	3,0	-	-
3.	Вища та прикладна математика (Математичне моделювання і програмування)	3,0	-	-
4.	Економетрія	3,0	-	3,0
5.	Право: адміністративне право	3,0	-	-
6.	Право: трудове право	3,0	-	-
7.	Фінанси підприємства	3,0	-	-

Продовження таблиці 3.8

8.	Логістика	4,0	-	-
9.	Аналіз господарської діяльності	-	3,0	-
10.	Міжнародні економічні відносини	-	3,0	-
11.	Самоменеджмент	-	3,0	-
12.	Економіка праці та соціально-трудова відносини	3,0	3,5	-
13.	Організація та нормування праці	-	4,0	-
14.	Фінанси, гроші та кредит	-	4,0	-
15.	Державне та регіональне управління	3,0	4,0	-
16.	Управління персоналом	-	5,0	-
17.	Маркетинг	4,0	5,0	-
18.	Менеджмент і адміністрування: менеджмент	4,0	5,0	-
19.	Економічна інформатика	-	6,0	-
20.	Менеджмент і адміністрування: адміністративний менеджмент	3,0	7,0	-
21.	Господарське право	-	-	3,0
22.	Державне регулювання економіки	-	-	3,0
23.	Зовнішньоекономічна діяльність підприємства	4,0	5,0	3,0
24.	Адміністративне право	-	-	4,0
25.	Економіка і організація агроформувань і сільських територій	-	-	4,0
26.	Інформаційні системи в менеджменті	-	-	4,0
27.	Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0	-	4,0
28.	Облік і аудит	4,0	-	5,0
29.	Управління інноваціями	-	5,0	6,0
30.	Економіка і фінанси підприємств	-	-	8,0
31.	Виробнича практика	5,0	2,5	2,0
32.	Навчальна практика	-	-	6,0

Під час третього року навчання у НУБіП та Харківському НАУ вивчалися такі спільні дисципліни, як «Економіка праці та соціально-трудова відносини», «Державне та регіональне управління», «Маркетинг», «Менеджмент» та «Адміністративний менеджмент». Спільними дисциплінами третього року навчання для НУБіП та Сумського НАУ були «Економетрія» та «Менеджмент підприємства», а спільними для

Харківського та Сумського національних аграрних університетів – «Управління інноваціями».

Розподіл навчальних дисциплін за циклами третього курсу навчання відображено у табл. 3.9.

З даних таблиці бачимо, що навчальні дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки взагалі не вивчалися у Харківському НАУ та Сумському НАУ, тоді як у НУБіП їх частка становила 8,5% від навчального навантаження. Водночас, дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки у НУБіП займали найбільшу частку на рівні 10,5%, тоді як у Сумському НАУ – лише 5,5%, а у Харківському НАУ не вивчались взагалі. Найвищу частку в усіх досліджуваних ЗВО становили дисципліни професійно орієнтованої підготовки, при цьому для НУБіП вона складала 71,9%, Харківського НАУ – 96,2%, Сумського НАУ – 80,0%. Інші види у структурі навантаження займали для НУБіП 8,8%, Харківського НАУ – 3,8%, Сумського НАУ – 14,5%.

Таблиця 3.9

Структура розподілу навчальних дисциплін третього курсу навчання
за циклами, %

Цикл	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	8,8	0,0	0,0
Природничо-наукової предметної підготовки	10,5	0,0	5,5
Професійно орієнтованої підготовки	71,9	96,2	80,0
Інші види	8,8	3,8	14,5

Четвертий рік навчання є випускним, а тому обов'язковим є підготовка і захист бакалаврської роботи. Проте, лише у НУБіП на даний вид роботи відведено 6 кредитів, тоді як у Сумському та Харківському НАУ даний вид діяльності не оцінювався у кредитах. Загалом, у сьомому та восьмому семестрах студенти досліджуваних ЗВО вивчали понад 40 дисциплін, з них у НУБіП – 23, ХНАУ – 13, СНАУ – 16.

За досліджуваний період дисципліною, яка вивчалася у кожному з досліджуваних аграрних ЗВО, був «Операційний менеджмент». Обсяг його навантаження склав 4, 6 та 3 кредити відповідно для НУБіП, Харківського та Сумського НАУ. По дві дисципліни вивчалися у НУБіП та Харківському НАУ: «Податкова система» та навчальна практика. У Харківському та Сумському НАУ одночасно вивчалися «Самоменеджмент», «Організація підприємницької діяльності», «Аналіз господарської і комерційної діяльності» та «Контролінг». Спільними дисциплінами для Харківського та Сумського національних аграрних університетів у даному періоді були «Стратегічне управління» та «Логістика» (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Навчальне навантаження у розрізі дисциплін IV курсу, кредитів

№ п/п	Назва дисципліни	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
1.	Екологія	-	3,0	-
2.	Безпека життєдіяльності	-	-	2,0
3.	Економіка підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0	-	-
4.	Економіка світового сільського господарства	3,0	-	-
5.	Інформаційні системи в менеджменті	3,0	-	-
6.	Маркетингова діяльність підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0	-	-
7.	Мотиваційний менеджмент	3,0	-	-
8.	Національна економіка	3,0	-	-
9.	Організація і планування виробництва в аграрних формуваннях	3,0	-	-
10.	Основи біржової діяльності	3,0	-	-
11.	Право: господарське право	3,0	-	-
12.	Ризик-менеджмент	3,0	-	-
13.	Стандартизація та управління якістю продукції	3,0	-	-
14.	Менеджмент і адміністрування: стратегічне управління	4,0	-	-
15.	Менеджмент і адміністрування: управління інноваціями	4,0	-	-

Продовження таблиці 3.10

16.	Менеджмент і адміністрування: управління персоналом	4,0	-	-
17.	Стратегічний аналіз	-	3,0	-
18.	Податкова система	3,0	3,0	-
19.	Основи інвестиційної діяльності	-	3,5	-
20.	Математичні моделі в менеджменті та маркетингу	-	4,0	-
21.	Теорія організацій	-	4,0	-
22.	Організація агросервісу	-	5,0	-
23.	Аудит	-	-	3,0
24.	Комунікативний менеджмент	-	-	3,0
25.	Митна справа	-	-	3,0
26.	Міжнародні економічні відносини	-	-	3,0
27.	Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків	-	-	3,0
28.	Організація логістичної діяльності	-	-	3,0
29.	Фінансовий менеджмент	-	-	3,0
30.	Менеджмент і адміністрування: самоменеджмент	3,0	-	3,0
31.	Організація підприємницької діяльності	3,0	-	3,0
32.	Стратегічне управління	-	5,0	3,0
33.	Менеджмент і адміністрування: операційний менеджмент	4,0	6,0	3,0
34.	Адміністративний менеджмент	-	-	4,0
35.	Аналіз господарської і комерційної діяльності	3,0	-	4,0
36.	Контролінг	3,0	-	4,0
37.	Логістика	-	4,0	5,0
38.	Підготовка бакалаврської роботи (дипломної роботи чи проекту)	6,0	-	-
39.	Підсумкова атестація	1,0	3,0	-
40.	Виробнича практика	-	6,0	-
41.	Навчальна практика	3,0	6,0	-

Розподіл навчальних дисциплін за циклами четвертого курсу навчання відображено у табл. 3.11, з даних якої видно, що протягом четвертого року навчання у НУБіП переважно вивчалися дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки. Їх частка склала 86,5 %, а решту зайняли дисципліни інших видів роботи, зокрема: підготовка та

захист бакалаврської роботи та підсумкова атестація, що становило 13,5% навантаження. У Харківському НАУ 5,4% зайняли дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, 67,6 % становив цикл професійно-орієнтованої підготовки.

Таблиця 3.11

Структура розподілу навчальних дисциплін четвертого року навчання
за циклами, %

Цикл	НУБіП	ХНАУ	СНАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	0,0	5,4	3,8
Природничо-наукової предметної підготовки	0,0	0,0	0,0
Професійно орієнтованої підготовки	86,5	67,6	96,2
Інші види	13,5	27,0	0,0

Інші види навчального навантаження займали 27%. Стосовно Сумського НАУ дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки зайняли 3,8%, решту 96,2% становили дисципліни циклу професійно орієнтованої підготовки. Таким чином, протягом четвертого курсу навчання у жодному з досліджуваних аграрних ЗВО не вивчалися дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки.

У досліджуваних аграрних ЗВО у 2016 р. передбачалась підготовка майбутніх фахівців спеціальності 073 «Менеджмент» освітнього ступеня магістр. Підготовку магістрів у Національному університеті біоресурсів та природокористування проводили у розрізі двох освітньо-наукових програм («Менеджмент організацій і адміністрування», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») та трьох освітньо-професійних програм («Менеджмент організацій і адміністрування», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Адміністративний менеджмент»). У Сумському національному аграрному університеті підготовку магістрів здійснювали за трьома освітньо-професійними програмами («Менеджмент організацій і адміністрування», «Менеджмент зовнішньоекономічної

діяльності», «Логістика»), а у Харківському національному аграрному університеті – за однією освітньо-професійною програмою «Менеджмент».

Відповідно до пункту 5 Статті 5 Закону України «Про вищу освіту» [105] навчання обсяг освітньо-професійних програми підготовки магістра у досліджуваних ЗВО повинен становити 90 кредитів ЄКТС, а обсяг освітньо-наукових програми – 120 кредитів ЄКТС.

Розподіл дисциплін навчальних планів підготовки магістрів за денною формою навчання у досліджуваних ЗВО у розрізі нормативної та варіативної частини зображено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Розподіл дисциплін на нормативні і варіативні спеціальності «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р., кредити

Вид навчальних дисциплін	Програма								
	освітньо-наукова		освітньо-професійна						
	НУБіП					ХНАУ	СНАУ		
	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Адміністративний менеджмент	Менеджмент	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Логістика
1. Нормативні навчальні дисципліни	39	39	36	36	43	47	24	32	29
2.1. Дисципліни за вибором університету	11	12	12	12	8	0	15	18	17,5

Продовження таблиці 3.12

2.2. Дисципліни за вибором студентів	40	40	24	24	27	19	51	40	43,5
3. Інші види навчання	30	29	18	18	12	24	0	0	0
Всього	120	120	90	90	90	90	90	90	90

З даних таблиці видно, що загальне навантаження підготовки фахівців відповідає чинному законодавству. Особливістю навчальних планів підготовки магістрів є відсутність практики у Сумському НАУ, а навчальний план підготовки магістрів в Харківському НАУ не передбачає у варіативній частині дисциплін за вибором університету. Структура розподілу дисциплін у навчальних планах показана на рисунку 3.4.

За даними рисунку 3.4 видно, що навчальні плани досліджуваних аграрних ЗВО у розрізі освітньо-наукових та освітньо-професійних програм за нормативною та варіативною частинами істотно розрізняються. Так, навчальні дисципліни нормативної частини займали частку від 26,7 в Сумському НАУ до 52,2% у Харківському НАУ. У НУБіП значення частки варіювало від 32,5% для освітньо-наукових програм до 47,8% для освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент».

Дисципліни за вибором університету були представлені у навчальних планах НУБіП з часткою від 9,2% до 13,3% та СНАУ із значенням від 16,7% до 20,0%. Як відмічалось раніше, у магістерській програмі ХНАУ не було передбачено дисциплін за вибором університету.

У структурі загального навантаження частка дисциплін за вибором студентів варіювала від 21,1% у Харківському НАУ до 56,7% у Сумському НАУ. У НУБіП частка вказаних дисциплін у розрізі освітніх програм була майже рівною із значенням від 26,7 до 33,3%, причому вищими значеннями даного показника характеризувалися освітньо-наукові програми.

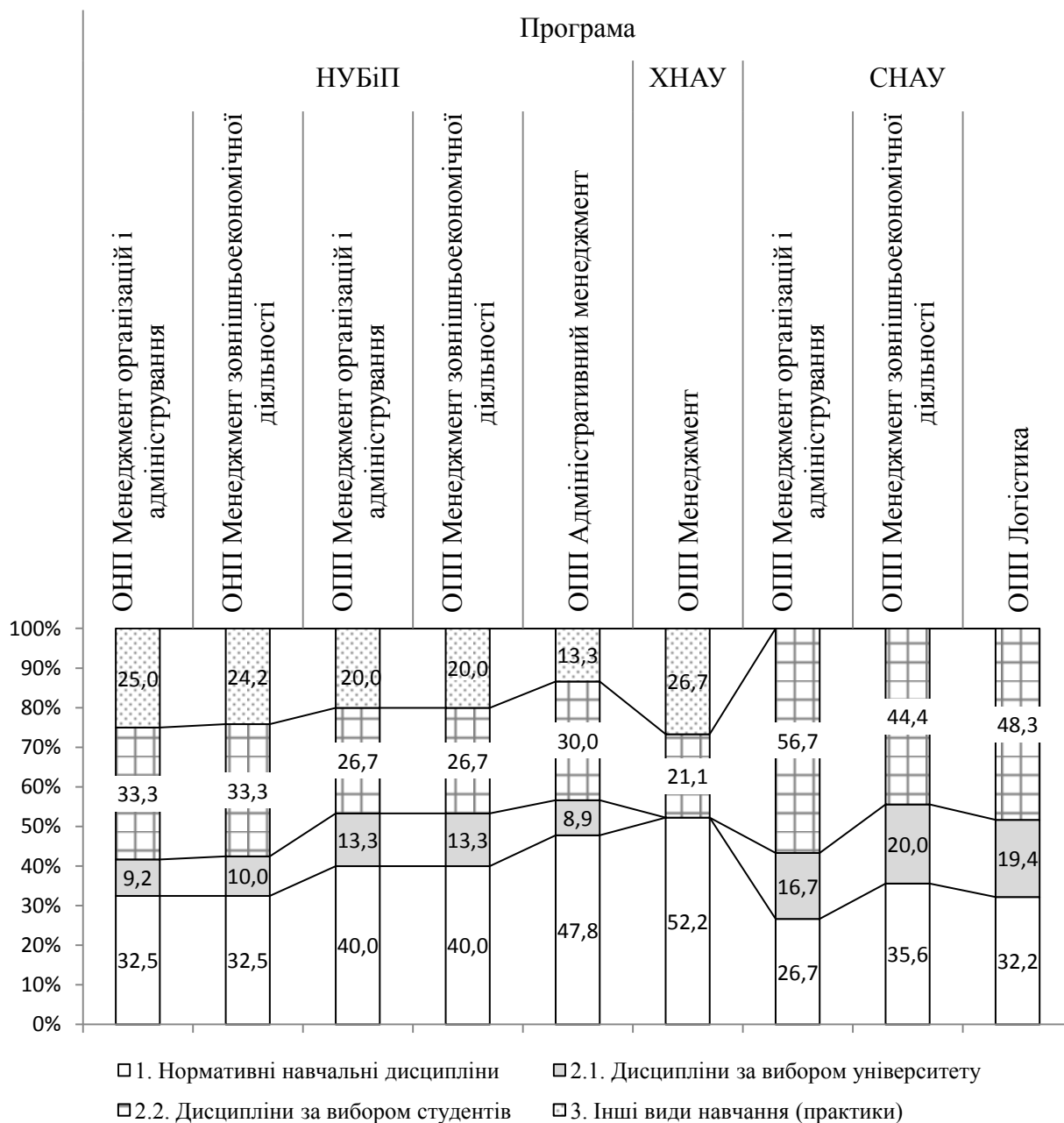

Рис. 3.4. Структура навчальних дисциплін у розрізі нормативних і варіативних спеціальностей «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р., %

Частка інших дисциплін або видів роботи, які представлені переважно практиками варіювала від 13,3% для освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент» у НУБіП до 26,7% для програми «Менеджмент» у Харківському НАУ. Варто відмітити, що освітньо-наукові програми НУБіП характеризувались дещо вищим

значенням частки вказаних дисциплін та видів роботи у структурі навчальних планів порівняно з освітньо-професійними програмами.

Для вивчення наповнення навчальних планів досліджуваних аграрних ЗВО дисциплінами різних циклів розглянемо значення таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент» освітнього ступеня магістр за циклами на основі навчальних планів 2016 р., кредити

Цикл навчальних дисциплін	Програма								
	освітньо-наукова	освітньо-професійна							
	НУБіП						ХНАУ	СНАУ	
	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Адміністративний менеджмент	Менеджмент		Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	12	5	13	5	0	0	8	10	4
Природничо-наукової предметної підготовки	6	3	3	6	3	0	9	7,5	9
Професійно-орієнтованої підготовки	72	83	56	61	75	66	73	72,5	77
Інші види	30	29	18	18	12	24	0	0	0
Всього	120	120	90	90	90	90	90	90	90

Дані таблиці 3.13 вказують на наявність дисциплін усіх циклів у розрізі освітніх програм досліджуваних університетів. Проте, у Харківському НАУ відсутні дисципліни циклів гуманітарної та соціально-економічної і природничо-наукової предметної підготовки, а у Сумському НАУ, як відмічалось раніше, відсутня практика.

Для визначення структури розподілу навчальних дисциплін за циклами розглянемо рисунок 3.5.

З даних рисунку 3.5 видно, що найвищу частку у структурі навантаження займають навчальні дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки. Їх частка у загальній структурі складає від 60 до 85,6%. При цьому, у НУБіП за освітньо-науковими програмами вони займають від 60 до 69,2%, а за освітньо-професійними – від 62,2 до 83,3%. Найвищим значенням частки дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки характеризується освітня програма «Адміністративний менеджмент».

Стосовно вивчення дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки, то у НУБіП їх вивчали за всіма освітньо-науковими та освітньо-професійними програмами, окрім «Адміністративний менеджмент». У загальній структурі навантаження їх частка варіювала від 4,2% до 14,4%, причому за освітніми програмами «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» значення їх частки було вищим відповідних освітніх програм «Менеджмент організацій і адміністрування».

У Сумському НАУ частка дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки знаходилась у межах від 4,4% для освітньо-професійної програми «Логістика» до 11,1% для ОПП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності».

Дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки вивчались у НУБіП та Сумському НАУ за всіма освітніми програмами, при цьому їх частка в загальній структурі не перевищувала 10,0%.

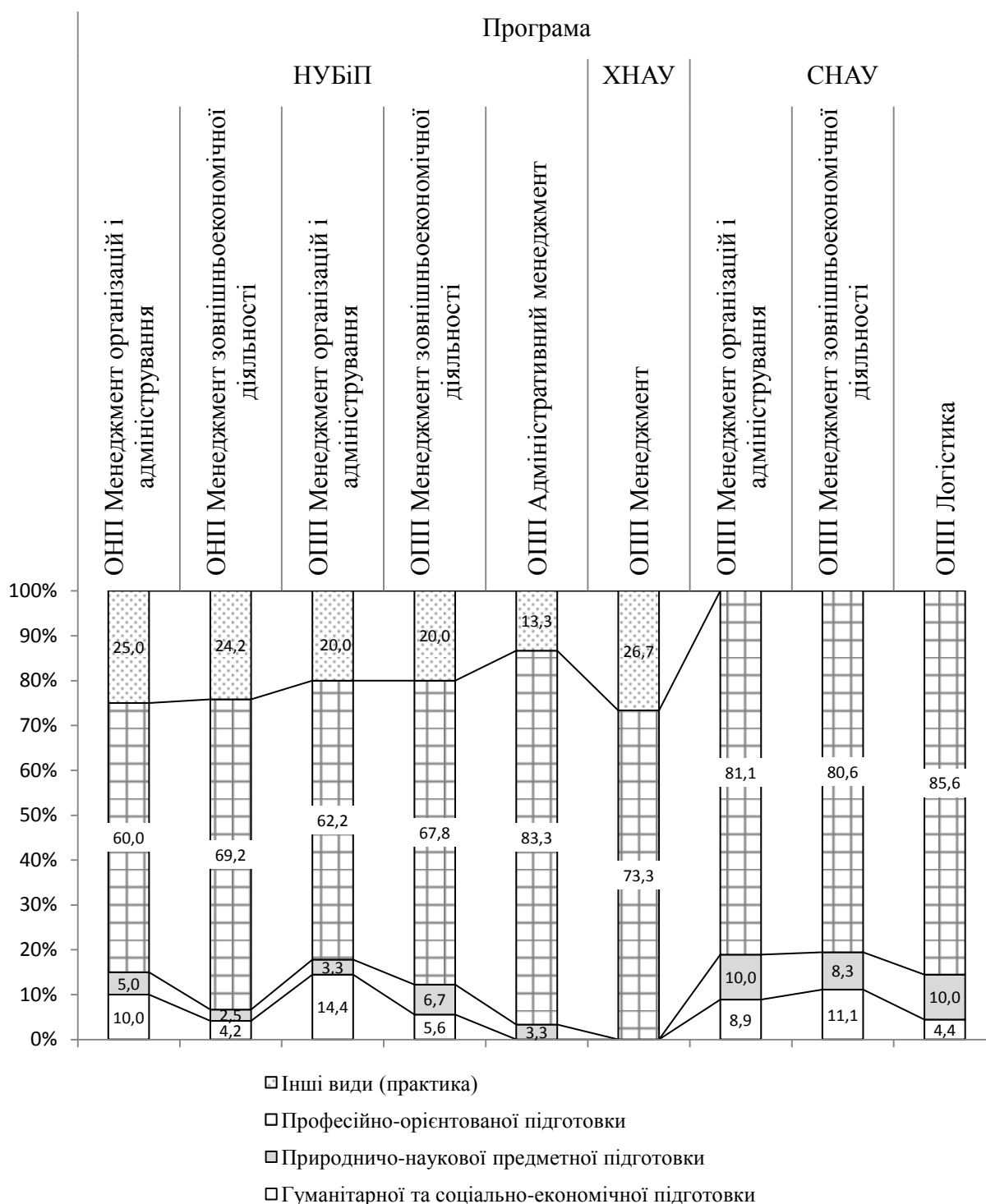

Рис. 3.5. Структура навчальних дисциплін у циклах за спеціальністю «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів аграрних ЗВО України 2016 р., %

Враховуючи, те що 60 кредитів ЄКТС відповідають навчальному навантаженню повного навчального р., термін навчання буде складати

півтора роки за умови сумарного навантаження за освітньо-професійною програмою 90 кредитів, а за освітньо-науковою програмою – два. У досліджуваних аграрних ЗВО дотримано даної рекомендації і загальний термін підготовки освітнього ступеня магістр складає від трьох до чотирьох семестрів табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент» освітнього ступеня магістр за семестрами на основі навчальних планів 2016 р., кредити

Семестр навчання	Програма								
	освітньо-наукова		освітньо-професійна						
	НУБіП					ХНАУ	СНАУ		
	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Адміністративний менеджмент	Менеджмент	Менеджмент організацій і адміністрування	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	Логістика
1	23	24	24	24	31	30	27	28	27
2	53	37	36	36	27	29	37,5	36	38
3	21	21	30	30	32	31	25,5	26	25
4	23	38	0	0	0	0	0	0	0
Всього	120	120	90	90	90	90	90	90	90

З даних таблиці 3.14 видно, що підготовка фахівців за освітньо-науковими програмами «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» триває 4 семестри і

складає 120 кредитів, за освітньо-професійними програмами у досліджуваних ЗВО термін навчання становить 3 семестри із загальним навантаженням 90 кредитів. У середньому на один семестр навчання припадає від 21 до 38 кредитів, виняток становить навчальний план за освітньо-науковою програмою «Менеджмент організацій та адміністрування» у НУБіП, де навчальне навантаження другого семестру складає 53 кредити, тоді як у решті семестрів обсяг навантаження не перевищує 23 кредити. Отже, спостерігаємо неналежну збалансованість графіку навчального процесу.

Для визначення структури навантаження за семестрами розглянемо рисунок 3.6.

З даних рисунку видно, що навчальні плани досліджуваних ЗВО за освітньо-професійними програмами мають переважно збалансовану структуру, тобто навчальне навантаження на семестр варіює від 26,7% до 42,2%. При цьому, за вказаним показником найбільш збалансованим є навчальний план ОПП «Менеджмент» Харківського НАУ та ОПП «Адміністративний менеджмент» НУБіП, де кожний семестр займає у структурі навантаження частку близьку до оптимальної – 33,3%.

Навчальні плани за освітньо-професійними програмами у Сумському НАУ та НУБіП, за винятком ОПП «Адміністративний менеджмент», характеризуються підвищеною часткою навчального навантаження другого семестру у загальній структурі, при цьому у НУБіП навантаження третього семестру є вищим порівняно з першим, тоді як в умовах Сумського НАУ – навпаки.

Як зазначалося раніше, розподіл навчального навантаження за семестрами у розрізі освітньо-наукових програм у НУБіП характеризується певним розбалансуванням. Так, за умов дворічного терміну навчання оптимальним розподілом було б 25% від загального навантаження на семестр, проте за освітньо-науковою програмою «Менеджмент організацій і адміністрування» непропорційно високу частку

займає навчальне навантаження другого семестру з часткою 44%, а за програмою «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» – другий та четвертий семестри із значенням частки 30,8 та 31,7% відповідно.

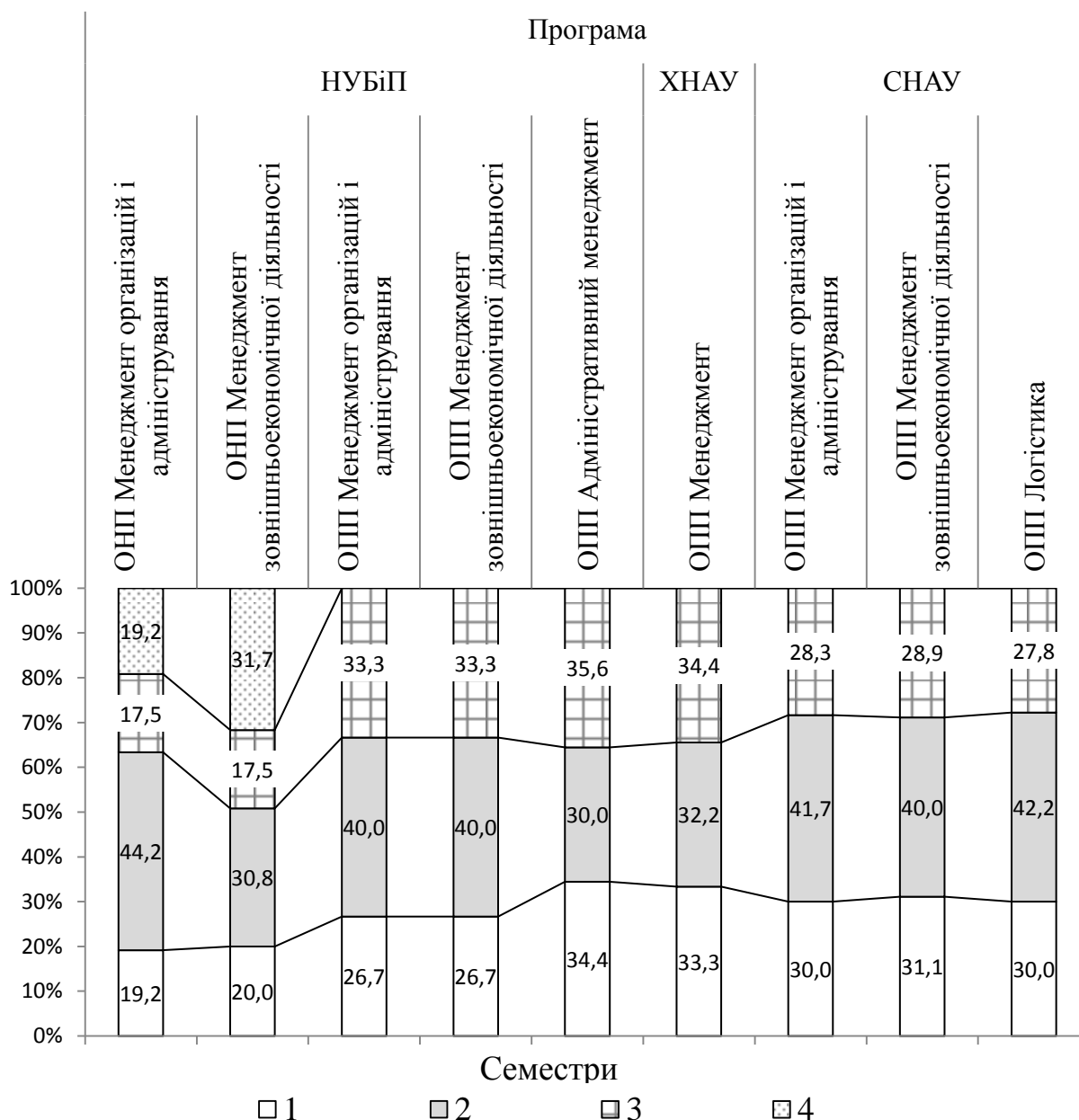

Рис. 3.6. Структура навчальних дисциплін у розрізі семестрів за спеціальністю «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р., %

Отже, за вказаним показником можна рекомендувати НУБіП наблизити розподіл навчального навантаження за семестрами до оптимальних значень.

3.2. Зміст підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю Республіки Польща та Російської Федерації

Відповідно до Статті 9 пункту 2 Закону Республіки Польща «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 р. [102] Міністр Науки і вищої освіти Польщі визначає своїм розпорядженням види напрямів підготовки першого та другого циклу навчання, тобто ліценціату та магістратури. Згідно з Розпорядженням Міністра науки і вищої освіти Польщі від 12 червня 2006 р. [424] визначено 118 напрямів підготовки студентів рівня бакалавр та магістр у системі вищої освіти Польщі. Серед визначеного переліку лише 2 напрями передбачають підготовку майбутніх менеджерів: «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції).

З визначених шести закладів вищої освіти Республіка Польща що позиціонуються як сільськогосподарські та природничі (табл. 2.44), лише три з них у 2014-2016 рр. здійснювали підготовку менеджерів, зокрема: Варшавської сільськогосподарський університет (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), Краківський аграрний університет (Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie) та Люблінський університет природничих наук (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie). Варто відмітити, що у перших двох здійснюють підготовку за напрямом «Менеджмент» (Zarządzanie), а в Люблінському університеті природничих наук – за напрямом «Управління та виробництво продукції» (Zarządzanie i inżynieria produkcji).

Згідно з статтею 164а Закону «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 р. [102] для того, щоб отримати диплом вищої освіти першого циклу (ступінь ліценціат або інженер), студенти зобов'язані здобути мінімум 180 кредитів ECTS, а для другого циклу (ступінь магістр) – мінімум 90 кредитів. Статтею 166 пункту 1 вказаного Закону визначено мінімальну тривалість підготовки фахівця: рівень ліценціат – 6 семестрів, інженер – 7 семестрів,

При цьому пунктом 4 статті 166 мінімальна тривалість підготовки магістра складає від 3 до 4 семестрів.

Для аналізу освітніх умов підготовки майбутніх фахівців рівня ліценціат та магістр напрямку «Zarządzanie» (Менеджмент) в аграрних ЗВО Республіки Польща розглянемо навчальні плани трьох аграрних університетів: Варшавського сільськогосподарського університету (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), Краківського аграрного університету (Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie) та Люблінського університету природничих наук (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie).

Вибір із загального переліку 6 аграрних ЗВО Республіки Польща трьох зазначених університетів пояснюється тим, що у кожному з них проводиться підготовка майбутніх фахівців рівнів ліценціат та магістр напрямку «Менеджмент».

Крім того, за адміністративно-територіальною ознакою вибір вказаних ЗВО є тотожним до вибору аграрних ЗВО в Україні, а саме: один столичний і два регіональні університети, що наближує вихідні умови для аналізу та дозволяє об'єктивно оцінити процес підготовки майбутніх менеджерів. Так, Варшавський сільськогосподарський університет здійснює освітньо-наукову діяльність у столиці м. Варшава, а Краківський аграрний університет та Люблінський університет природничих наук розміщені відповідно у містах Краків та Люблін, які є адміністративними центрами Малопольського та Люблінського воєводств.

За умови рівномірного розподілу навчального навантаження протягом усього періоду навчання та при сумарному навантаженні програми першого ступеня (ліценціат) на рівні 180 кредитів ECTS та шести семестрів підготовки, середньосеместрове навантаження повинно становити близько 30 кредитів. З метою аналізу дотримання даної вимоги у досліджуваних аграрних ЗВО Польщі проаналізуємо дані таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Розподіл навчального навантаження за семестрами напрямів підготовки «Zarządzenie» (Менеджмент) та «Zarządzenie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) рівня ліценціат в аграрних ЗВО Республіки Польща у 2016 р., кредити ECTS

Семестр	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
I	30	30	30
II	30	30	30
III	31	30	30
IV	30	30	30
V	33	30	30
VI	30	30	30
VII	-	-	30
Всього	184	180	210

З даних таблиці 3.15 видно, що в розрізі аграрних ЗВО Польщі вимог нормативного значення середньосеместрового навантаження у 30 кредитів дотримано у Краківському аграрному університеті та Люблінському університеті природничих наук, тоді у Варшавському сільськогосподарському університеті існують певні відхилення, зокрема: у третьому семестрі навчальне навантаження склало 31 кредит, а у п'ятому – 33. Слід відмітити, що навчальний курс підготовки ліценціата у Варшавському СГУ та Краківському АУ складає 6 семестрів обсягом 180-184 кредити, а у Люблінському УПН – сім семестрів загальним обсягом 210 кредитів. У навчальних планах польських ЗВО, подібно до ЗВО України, є нормативні та вибірккові дисципліни. Структура досліджуваних аграрних ЗВО Республіки Польща показана у таблиці 3.16.

З даних таблиці 3.16 видно, що навчальна програма першого ступеня (ліценціат) у досліджуваних ЗВО має різний обсяг, проте відповідає нормативним значенням, а саме: не менше 180 та 210 кредитів для шести та семи семестрів навчання. У Краківському аграрному університеті та Люблінському університеті природничих наук програмою першого

ступеня не передбачено дисциплін за вибором студента, а у Варшавському сільськогосподарському університеті вказані дисципліни були наявними і їх сумарний обсяг складав 16 кредитів.

Таблиця 3.16

Розподіл навчальних дисциплін на нормативну та вибірккову частини рівня ліценціат в аграрних ЗВО Польщі

Вид навчальних дисциплін	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
1. Нормативні навчальні дисципліни	122	121	186
2. Вибіркові навчальні дисципліни:	40	42	5
- з них дисципліни за вибором університету	24	42	5
- з них дисципліни за вибором студентів	16	0	0
3. Інші види навчання (практики)	22	17	19
Всього	184	180	210

Для вивчення структури розподілу навчальних дисциплін на нормативну та вибірккову частини розглянемо рисунок 3.7.

З рисунку видно, що нормативна частина у Варшавському та Краківському університетах у структурі навчального плану займає майже однакову частку, відповідно 66,3 та 67,2%, у Люблінському університеті природничих наук нормативні дисципліни займають відносно високу частку на рівні 88,6%. Частка практики та інших видів робіт у досліджуваних університетах варіюють від 9,0 в Люблінському УПН до 12,0% у Варшавському СГУ. Варіативна частина у Варшавському та Краківському університетах складає відповідно 21,7 та 23,3%, тоді як в Люблінському УПН їх частка становить лише 2,4%.

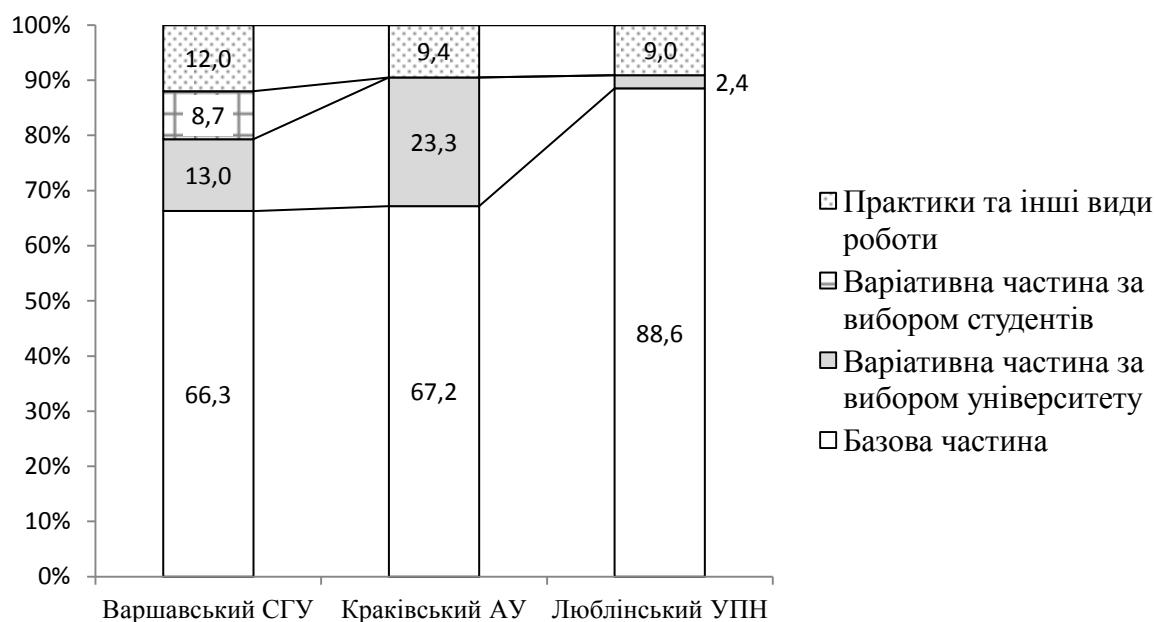

Рис. 3.7. Структура навчальних планів аграрних ЗВО Польщі за нормативною та вибірковою частиною, %

Таким чином, за розподілом навчальних дисциплін на нормативну та варіативну частину навчальні плани рівня ліценціат у Варшавському та Краківському університетах досить подібні, а у Люблінському УПН структура розподілу істотно відрізняється. З метою проведення детального аналізу та порівняння змісту освітніх програм в Україні та Республіці Польща порівняємо цикли дисциплін навчальних планів університетів України та Польщі (табл. 3.17).

Крім того, з метою проведення компаративного аналізу навчальних планів підготовки менеджерів в університетах України та Польщі ми диференціювали навчальні дисципліни навчальних планів аграрних ЗВО Польщі у розрізі циклів дисциплін українських ЗВО, ототожнивши їх за логічно-змістовним критерієм.

Розподіл навчальних дисциплін згідно навчальних планів підготовки менеджерів рівня ліценціат напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та

виробництво продукції) в аграрних ЗВО Республіки Польща за визначеними циклами показано у таблиці 3.18.

Таблиця 3.17

Співставлення циклів дисциплін навчальних планів аграрних ЗВО
України та Польщі

Цикл навчальних дисциплін в аграрних університетах	
Польщі	України
Przedmioty kształcenia ogólnego (Загальноосвітні предмети)	Гуманітарної та соціально-економічної підготовки
Przedmioty podstawowe (Основні предмети)	Природничо-наукової предметної підготовки
Przedmioty kierunkowe (Профільні предмети)	Професійно-орієнтованої підготовки
Przedmioty specjalnościowe – obowiązkowe (Обов'язкові предмети спеціалізації)	
Przedmioty specjalnościowe – fakultety (Спецкурси)	
Seminarium + praktyka (Семінар + практика).	Інші види (практика)

Таблиця 3.18

Розподіл навчальних дисциплін в навчальних планах рівня ліценціат напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) в аграрних ЗВО Польщі 2016 р., кредитів ECTS

Цикл дисциплін	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	32	20	24
Природничо-наукової предметної підготовки	37	32	20
Професійно-орієнтованої підготовки	93	111	147
Інші види (практика)	22	17	19

На основі аналізу таблиці 3.18 відзначаємо, що на дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки припадає від 93 кредитів у Варшавському СГУ до 147 кредитів в Люблінському УПН, у Краківському АУ на даний цикл дисциплін передбачено 111 кредитів. На вивчення дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки передбачено від 20 кредитів у Краківському аграрному університеті до 32 кредитів у Варшавському сільськогосподарському університеті. На вивчення дисциплін циклу природничо-наукової предметної підготовки у Люблінському УПН припадає 20 кредитів, у Краківському АУ – 32 кредити, а у Варшавському СГУ – 37 кредитів ECTS. За іншими видами навантаження навчальні плани досліджуваних ЗВО істотно не відрізняються.

Для визначення структури навчальних планів за циклами навчальних дисциплін у досліджуваних ЗВО розглянемо рисунок 3.8.

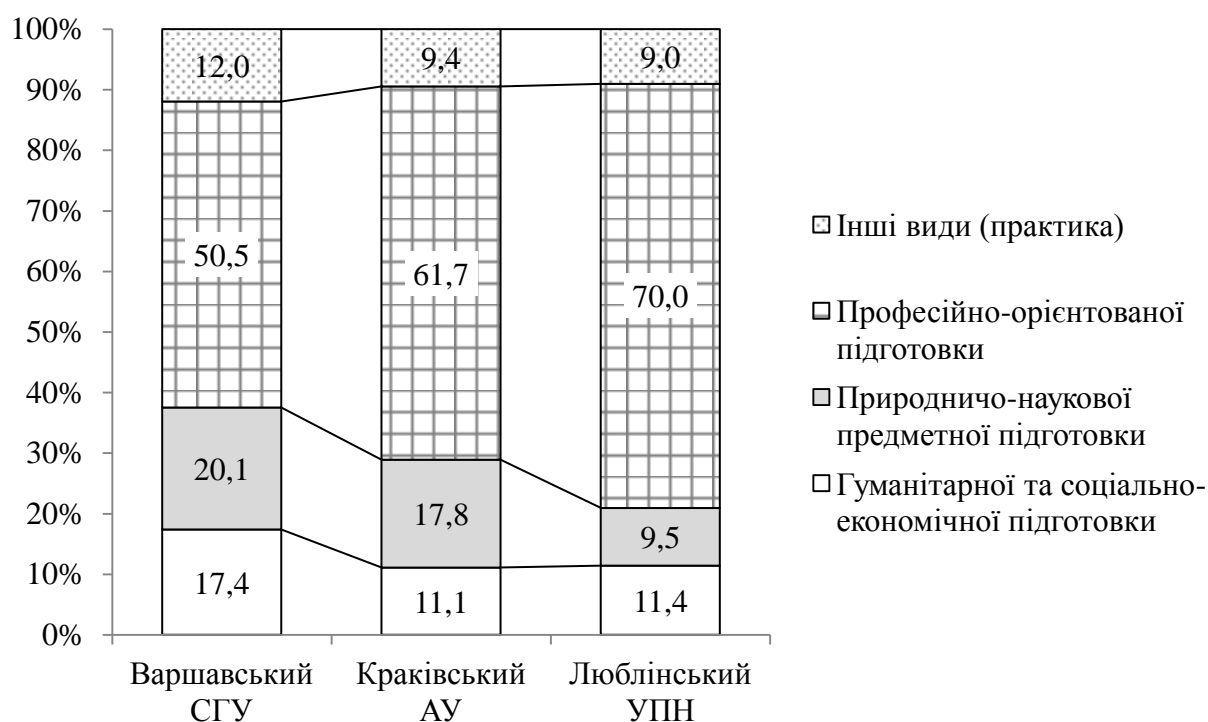

Рис. 3.8. Розподіл навчальних дисциплін за циклами рівня ліценціат напряму підготовки «Zarządzenie» (Менеджмент) та «Zarządzenie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) в аграрних ЗВО Польщі за даними 2016 р., %

З рисунку 3.8 видно, що у структурі найвищу частку займають дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки, де значення їх частки варіює від 50,5 % у Варшавському СГУ до 70,0% у Люблінському УПН. Дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки у досліджуваних аграрних ЗВО також займають різну частку: від 9,5 % у Люблінському УПН до 21,1% у Варшавському СГУ.

Відносний паритет у структурі навчальних циклів займають дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки – від 12,9 до 16,3% та практики і інші види, на які припадає від 9,0 до 12,0%. Таким чином, навчальні плани рівня ліценціат напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) в аграрних ЗВО Польщі у розрізі циклів навчальних дисциплін істотно відрізняються.

У досліджуваних аграрних ЗВО Польщі у 2016 р. передбачалась підготовка майбутніх фахівців напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) рівня магістр.

При цьому, у Варшавському сільськогосподарському університеті навчання проводили за єдиним напрямом підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент), у Краківському аграрному університеті також за одним напрямом підготовки – «Ekonomia – Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі), а у Люблінському університеті природничих наук – «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) за освітньою програмою «Управління та виробництво у харчовій промисловості».

Розподіл дисциплін навчальних планів підготовки магістрів денної форми навчання у досліджуваних аграрних ЗВО Республіки Польща у розрізі нормативної та варіативної частини показано у таблиці 3.19

З даних таблиці видно, що загальне навантаження підготовки магістрів у досліджуваних ЗВО відповідає вимогам статті 164а Закону Республіки Польща «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 р. [102] де зазначено, що здобуття вищої освіти другого циклу (ступінь магістр) передбачає обсяг навчальної програми не менше 90 кредитів, а мінімальна тривалість підготовки магістра складає від 3 до 4 семестрів. У Варшавському СГУ та Краківському АУ термін навчання складає 4 семестри із загальним обсягом навантаження по 120 кредитів, а у Люблінському УПН – лише 3 семестри з обсягом 90 кредитів.

Таблиця 3.19

Розподіл дисциплін на нормативну і варіативну частини напряму підготовки «Менеджмент» освітнього рівня вищої освіти магістр в аграрних ЗВО Польщі на основі навчальних планів 2016 р., кредити ECTS

Дисципліна	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
	Zarządzanie» (Менеджмент)		«Ekonomia – Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі)
1. Нормативні навчальні дисципліни	59	88	52
2. Вибіркові навчальні дисципліни	30	16	19
- з них дисципліни за вибором університету	18	0	12
- з них дисципліни за вибором студентів	12	16	7
3. Інші види навчання (практики)	31	16	19
Всього	120	120	90

Навчальні плани підготовки магістрів у досліджуваних ЗВО відрізняються як нормативною, так і варіативною частинами дисциплін та обсягом навчальних та виробничих практик. Так, у Краківському АУ магістерською програмою не передбачено дисциплін за вибором університету, а обсяг навантаження на захист дипломної роботи складає лише 16 кредитів, тоді як у Варшавському СГУ – 31 кредит. Структура розподілу планів навчальних дисциплін показана на рисунку 3.9.

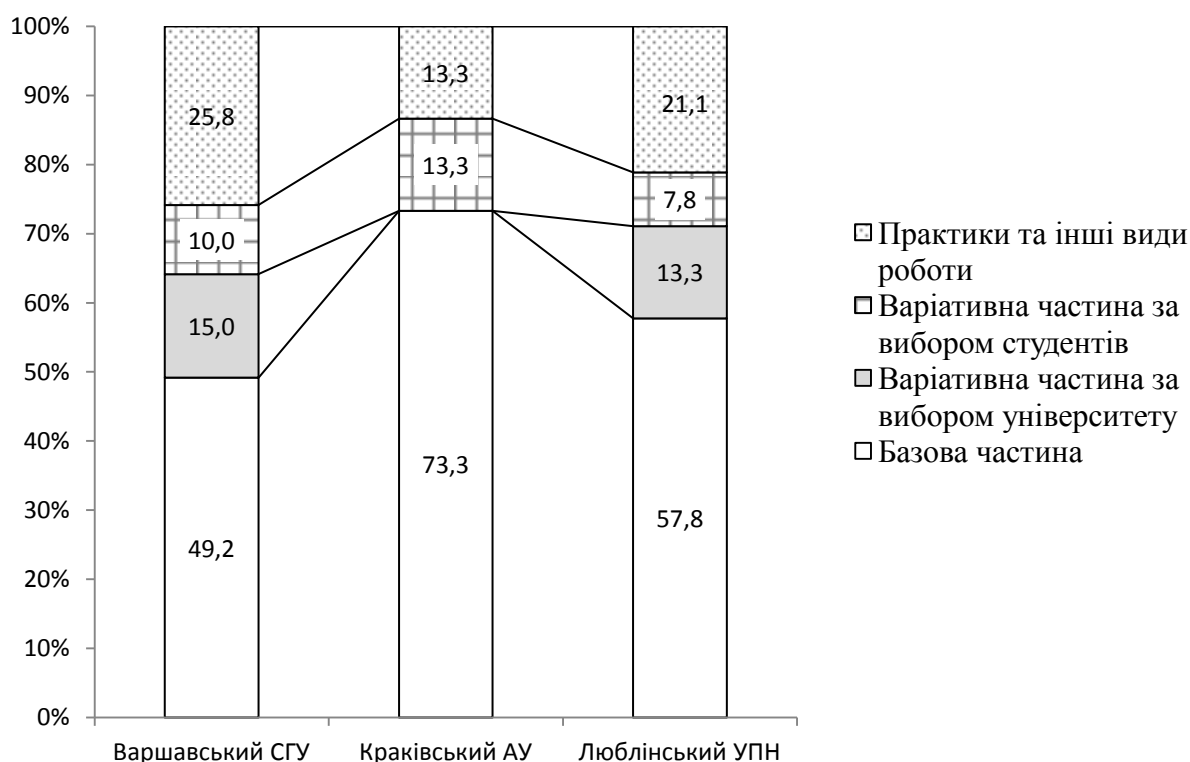

Рис. 3.9. Структура навчальних дисциплін у розрізі нормативних і варіативних спеціальностей «Менеджмент» ступеня магістр в аграрних ЗВО Польщі на основі навчальних планів 2016 р., %

За даними рисунку 3.9 видно, що навчальні плани Варшавського СГУ та Люблінського УПН у розрізі освітніх програм за нормативною та варіативною частинами істотно не розрізняються, тоді як у Краківському АУ структура розподілу інша: нормативна частина займає значно вищу

частку, що становить 73,3% від загального навантаження, а в інших університетах даний показник варіював від 49,2 до 57,8%.

Порівняно з аграрними ЗВО України та Російської Федерації, навчальні плани підготовки магістрів не передбачають навчальних та виробничих практик, в той час як на практики в аграрних ЗВО РФ відведено більше 40% навчального навантаження, а в українських ЗВО їх частка варіювала від 13,7 до 26,7%. На нашу думку, відсутність практик значною мірою знижують якість підготовки фахівців. Для вивчення наповнення навчальних планів досліджуваних аграрних ЗВО дисциплінами різних циклів розглянемо значення таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент» ступеня магістр за циклами на основі навчальних планів аграрних ЗВО Польщі 2016 р.,
кредити ECTS

Дисципліна	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
	Zarządzanie» (Менеджмент)	«Ekonomia - Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі)	«Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції)
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	17	8	7
Природничо-наукової предметної підготовки	4	11	0
Професійно-орієнтованої підготовки	68	85	64
Інші види (практика)	31	16	19
Обсяг програми магістратури	120	120	90

З даних таблиці 3.20 видно відсутність дисциплін циклу природничо-наукової предметної підготовки у Люблінському УПН, тоді як у Варшавському СГУ та Краківському АУ магістерською програмою передбачено 4 та 11 кредитів відповідно. На дисципліни професійно-орієнтованої підготовки відведено від 64 кредитів у Люблінському УПН до 85 кредитів у Краківському АУ.

Для визначення структури розподілу навчальних дисциплін за циклами розглянемо рисунок 3.10.

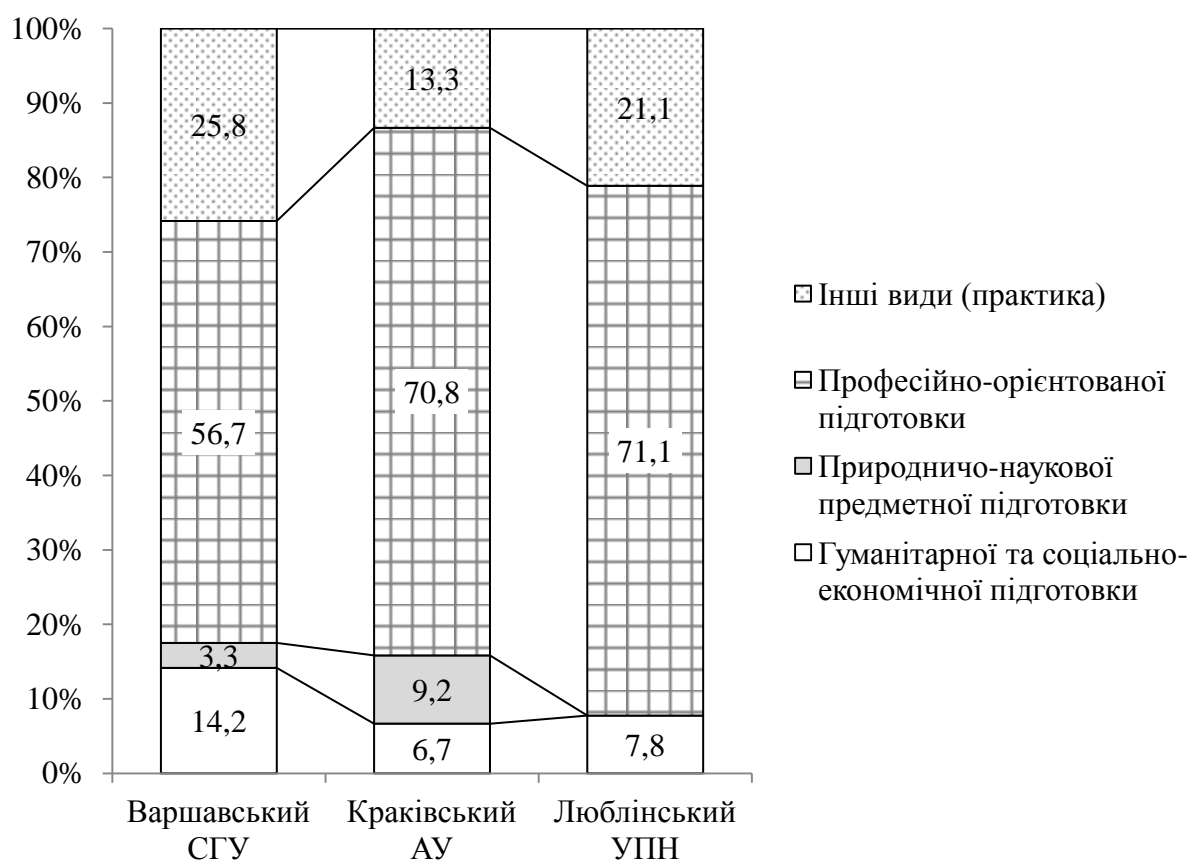

Рис. 3.10. Структура навчальних дисциплін за циклами спеціальності «Менеджмент» ступеня магістр в аграрних ЗВО Польщі на основі навчальних планів 2016 р., %

З даних рисунку 3.10 видно, що найвищу частку у структурі навантаження займають дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки, де у загальній структурі вона складає від 56,7 до 71,1%.

Таким чином, за структурою навчальних дисциплін у розрізі циклів навчальні плани досліджуваних аграрних університетів Польщі істотно відрізняються.

Виходячи з того, що 30 кредитів ECTS відповідають навчальному навантаженню одного семестру, тоді за умови сумарного навантаження у 120 кредитів за програмою підготовки магістра у Варшавському СГУ та Краківському АУ термін навчання буде складати два роки, а у Люблінському УПН – відповідно півтора роки.

Таблиця 3.21

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент» ступеня магістр
за семестрами в аграрних ЗВО Польщі
на основі навчальних планів 2016 р., кредити ECTS

Семестр	Варшавський СГУ	Краківський АУ	Люблінський УПН
	Zarządzanie» (Менеджмент)	«Ekonomia – Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі)	«Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції)
1	30	30	30
2	30	30	30
3	30	30	30
4	30	30	0
Обсяг програми	120	120	90

За даними таблиці 3.21 видно, що у досліджуваних аграрних ЗВО Польщі підготовка фахівців за магістерськими програмами у кожному з семестрів навчання складає 30 кредитів навчального обсягу, що повністю відповідає рекомендованому середньосеместровому навантаженню.

Підготовка майбутніх менеджерів в аграрних університетах Російської Федерації за освітнім рівнем бакалавр регламентується федеральним державним освітнім стандартом 38.03.02 «Менеджмент».

Постановами Уряду Російської Федерації від 3 червня 2013 р. [241] та 5 серпня 2013 р. №661 «Об утверждении Правил разработки, утверждения федеральных государственных образовательных стандартов и внесения в них изменений» [242] передбачається, що до повноважень Міністерства освіти і науки Російської Федерації входить затвердження державних федеральних освітніх стандартів.

Наказом Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 12 січня 2016 р. №7 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по направлению подготовки 38.03.02 Менеджмент (уровень бакалавриата)» [246] затверджено Федеральний державний освітній стандарт вищої освіти за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент» освітнього рівня бакалавр, згідно з яким обсяг освітньої програми бакалавріату за навчальним планом складає 240 залікових одиниць. При цьому, відповідно пункту 28 Наказу Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 12 грудня 2013 р. №1367 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры» [245] обсяг освітньої програми виражається цілим числом залікових одиниць, де залікова одиниця для освітніх програм, розроблених відповідно до федеральних державних освітніх стандартів, еквівалентна 36 академічним годинам (при тривалості академічної години 45 хвилин) або 27 астрономічним годинам.

При реалізації освітніх програм, розроблених відповідно до освітніх стандартів та затверджених освітніми установами, величина залікової одиниці становить не менше 25 і не більше 30 астрономічних годин.

Федеральним державним освітнім стандартом вищої освіти за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент» освітнього рівня бакалавр визначено необхідні загальнокультурні, загальнопрофесійні та професійні компетенції, якими повинен оволодіти випускник за відповідною програмою підготовки.

Структура програми бакалавріату включає обов'язкову частину (базову) і частину, яка формується учасниками освітніх відносин (варіативну). Це забезпечує можливість реалізації програм бакалавріату, що мають різну спрямованість освіти в рамках одного напрямку підготовки.

Програма бакалавріату складається з трьох блоків (табл. 3.22).

Блок 1. «Дисципліни», який включає дисципліни, що відносяться до базової частини програми і дисципліни, що відносяться до її варіативної частини.

Блок 2. «Практики», який у повному обсязі відноситься до варіативної частини програми.

Блок 3. «Державна підсумкова атестація», яка в повному обсязі відноситься до базової частини програми і завершується присвоєнням кваліфікації.

Дисципліни, що відносяться до базової частини програми бакалавріату, є обов'язковими для освоєння та вивчаються незалежно від профілю програми. Набір дисциплін, що відносяться до базової частини програми, визначаються освітньою установою самостійно в обсязі, встановленому освітнім стандартом, з урахуванням відповідної типової освітньої програми.

Дисципліни з філософії, історії, іноземної мови, безпеки життєдіяльності реалізуються у рамках базової частини блоку 1 «Дисципліни». Обсяг, зміст і порядок реалізації зазначених дисциплін визначаються освітньою установою самостійно. Дисципліна фізична культура і спорт реалізуються у рамках базової частини блоку 1

«Дисципліни» в обсязі не менше 72 академічних годин (2 з.о.) за денною формою навчання.

Таблиця 3.22

Типова структура програми бакалавріату за напрямом підготовки
38.03.02 «Менеджмент», залікових одиниць

Блок дисциплін	Обсяг, з.о.
Блок 1. Дисципліни (модулі)	171-177
Базова частина	81-87
Варіативна частина	90
Блок 2. Практики	54-63
Варіативна частина	54-63
Блок 3. Державна підсумкова атестація	6-9
Базова частина	6-9
Обсяг програми бакалавріату	240

Дисципліни, що відносяться до варіативної частини програми і практики, визначаються спрямованістю програми бакалавріату. Набір дисциплін, що відносяться до варіативної частини програми і практик освіти установа визначає самостійно в обсязі, встановленому освітнім стандартом.

До блоку 2 «Практики» входять навчальна і виробнича практики, у тому числі і переддипломна. Передбачено такі типи практик: навчальна практика з отримання первинних професійних вмінь та навичок та виробнича практика з отримання професійних умінь і досвіду професійної діяльності, причому виробнича практика проводиться у стаціонарній та виїзній формах.

Для виконання випускної кваліфікаційної роботи проводиться переддипломна практика, яка є обов'язковою.

При розробці програм бакалавріату ЗВО вибирає типи практик, залежно від виду діяльності, на який орієнтована програма бакалавріату. Освітня установа має право передбачити інші типи практик додатково до встановлених освітнім стандартом.

Навчальна і виробнича практики можуть проводитися у структурних підрозділах освітньої установи.

Для аналізу освітніх умов з підготовки майбутніх фахівців освітніх рівнів бакалавр напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент» та магістр спеціальності 38.04.02 «Менеджмент» розглянемо навчальні плани трьох аграрних університетів Російської Федерації: Російського державного аграрного університету Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва (далі скорочено РДАУ МСГА), Саратовського державного аграрного університету (далі скорочено СДАУ) та Омського державного аграрного університету (далі скорочено ОДАУ).

Вибір трьох вказаних університетів із загального переліку, що налічує 54 аграрних ЗВО Російської Федерації, пояснюється підготовкою майбутніх фахівців двох освітніх рівнів бакалавр та магістр у кожному з них. Крім того, досліджувані аграрні ЗВО представляють окремий Федеральний округ РФ, зокрема РДАУ МСГА є представником Центрального Федерального округу, Саратовський ДАУ – Приволзького Федерального округу, Омський ДАУ – Сибірського Федерального округу. Варто відмітити, що РДАУ МСГА є базовим вищим аграрним закладом РФ, який здійснює освітньо-наукову діяльність у м. Москва, а Омський та Саратовський ДАУ – в обласних центрах м. Омськ та м. Саратов відповідно. Тобто, за адміністративно-територіальною ознакою вибір вказаних ЗВО є тотожним до вибору аграрних ЗВО в Україні та Польщі, а саме: один столичний і два регіональні університети, що у процесі порівняння дозволить зробити максимально об'єктивну оцінку.

Загальну структуру навчального навантаження досліджуваних закладів вищої освіти РФ за нормативною та варіативною частинами за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент» зображено в табл. 3.23.

З даних таблиці 3.23 видно, що структура розподілу дисциплін у навчальних планах напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО РФ за нормативними та вибірковими

дисциплінами повністю відповідає освітньому стандарту (табл. 3.22) лише в Омському державному аграрному університеті, тоді як у Російському державному аграрному університеті Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва та Саратовському державному аграрному університеті структура відповідає вимогам стандарту лише у варіативній частині та державній підсумковій атестації, а за базовою частиною відмічаємо істотне перевищення відповідно на 16 та 36 залікових одиниць.

Таблиця 3.23

Розподіл навчального навантаження напряму підготовки
38.03.02 «Менеджмент» програми бакалавріату в аграрних ЗВО РФ
за нормативними та вибірковими дисциплінами у 2016 р.

Блок видів навчання	РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
Блок 1. Базова частина	103	123	87
Блок 1. Варіативна частина	90	90	90
- з них дисципліни за вибором університету	57	48	62
- з них дисципліни за вибором студентів	33	42	28
Блок 2. Практики	38	18	57
Блок 3. Державна підсумкова атестація	9	9	6
Всього	240	240	240

Крім того, обсяг навчального навантаження на практики є нижчим нормативного значення. Таким чином, можемо стверджувати, що навчальні плани РДАУ та СДАУ є незбалансованими.

Графічно розподіл дисциплін на нормативну та варіативну частини представлено на рисунку 3.11. З рисунку видно, що нормативна частина навчальних планів досліджуваних ЗВО займає від 36,3 в Омському ДАУ до 51,3% у Саратовському ДАУ, а варіативна частина в усіх університетах становить майже однакову частку – близько 37,5% загального навантаження. Інші види навчання займають частку від 11,3% у СДАУ до 26,3% в ОДАУ.

За умови рівномірного розподілу навчального навантаження протягом усього періоду навчання програми бакалавріату, що передбачає

240 залікових одиниць та чотири роки підготовки, тоді як середньосеместрове навантаження повинно становити близько 30 залікових одиниць.

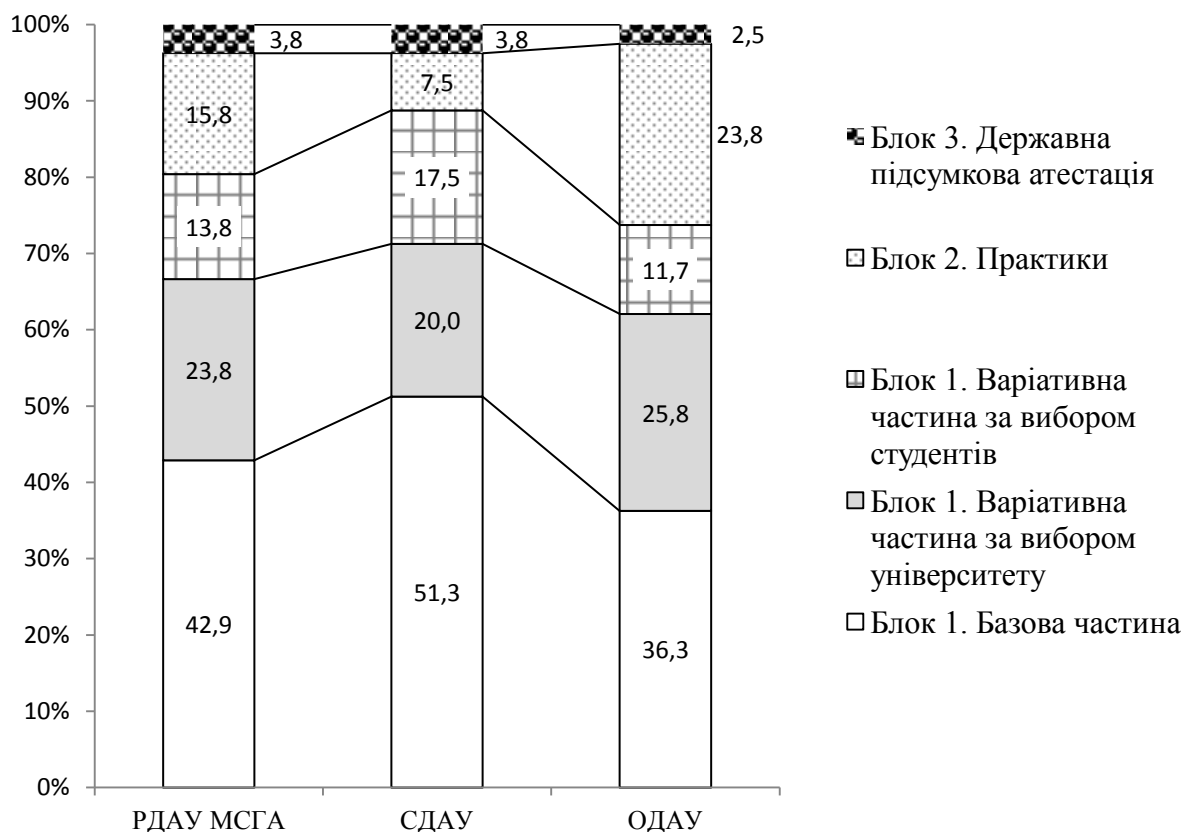

Рис 3.11. Розподіл дисциплін на нормативну та варіативну частини, %

З метою аналізу дотримання даної вимоги у досліджуваних аграрних ЗВО РФ проаналізуємо дані таблиці 3.24.

Таблиця 3.24

Розподіл навчального навантаження за семестрами напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент» в аграрних ЗВО РФ у 2016 н.р., залікових одиниць

Семестр	РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
I	27,75	24	31,5
II	32,25	29	25,5
III	25	28	31,5
IV	40	34	29,5
V	29	26	31
VI	35	39	31
VII	28	21	23
VIII	23	39	37

З даних таблиці 3.24 видно, що вимог нормативу у 30 кредитів на один семестр найбільше дотримано в Омському державному аграрному університеті, тоді як у РДАУ МСГА існують певні відхилення, зокрема: у четвертому семестрі навчальне навантаження склало 40 залікових одиниць, а у восьмому – лише 23. У свою чергу в Саратовському державному аграрному університеті навантаження за шостий семестр становило 39 з.о., тоді як у сьомому – лише 21 з.о. В Омському ДАУ навантаження за перші три роки навчання було розподілено майже оптимально – від 25,5 з.о. до 31,5 з.о., проте у сьомому семестрі воно склало лише 23 залікових одиниці, а у восьмому – 37 з.о.

Графічно розподіл навчального навантаження у розрізі семестрів зображено на рисунку 3.12.

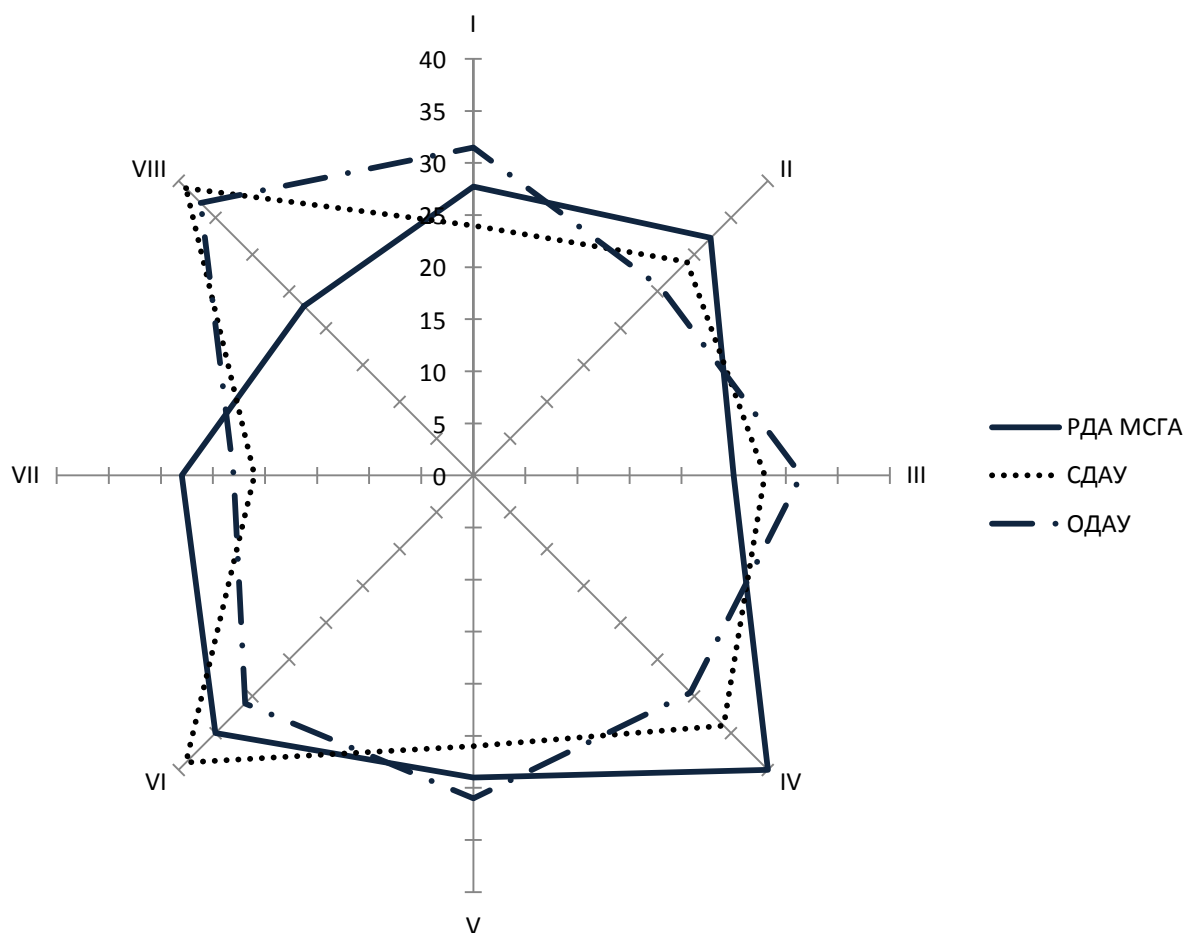

Рис. 3.12. Розподіл навчального навантаження у розрізі семестрів в аграрних ЗВО РФ у 2016-2017 н.р.

З рисунку 3.12 видно, що графіки розподілу навчального навантаження у розрізі семестрів відображають найбільш подібну схему посеместрового розподілу навчального навантаження у Саратовському та Омському державних аграрних університетах, тоді як у Російському державному аграрному університеті Московська сільськогосподарська академія імені К.А.Тимірязєва помітні істотні диспропорції. Так, відзначаємо досить низьке завантаження навчальними дисциплінами сьомого та істотне перевантаження четвертого семестрів.

Диференціація навчальних дисциплін підготовки бакалавра напряму 080200 «Менеджмент» за циклами регламентувалась Наказом Міністерства освіти і науки РФ від 20 травня 2010 р. № 544 «Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки 080200 Менеджмент (квалификация (степень) «бакалавр»)» [247]. За даним наказом виділяли три цикли навчальних дисциплін та «Дисциплины специализации» до яких відносять факультативи: «Общие гуманитарные и социально-экономические дисциплины», «Общие математические и естественнонаучные дисциплины», «Общепрофессиональные дисциплины».

За логічним зв'язком дані цикли можна прирівняти до циклів навчальних дисциплін ЗВО України табл. 3.25.

Таблиця 3.25

Порівняння циклів дисциплін в навчальних планах російських та українських ЗВО

Цикл навчальних дисциплін у РФ	Цикли навчальних дисциплін в Україні
Общие гуманитарные и социально-экономические дисциплины	Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки
Общие математические и естественнонаучные дисциплины	Цикл природничо-наукової предметної підготовки
Общепрофессиональные дисциплины	Цикл професійно-орієнтованої підготовки

Проте, Наказом Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 12 січня 2016 р. №7 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по направлению подготовки 38.03.02 «Менеджмент (уровень бакалавриата)» [246] скасовано дію Наказу № 544, і таким чином поділ навчальних дисциплін за циклами не проводиться. Тому, для більш детального аналізу та порівняння змісту освітніх програм в Україні та Російській Федерації було класифіковано навчальні дисципліни планів аграрних ЗВО Російської Федерації за циклами дисциплін, прийнятими в українських ЗВО, та прирівнено за логічно-змістовним критерієм.

Розподіл навчальних дисциплін за визначеними циклами згідно з навчальними планами підготовки бакалаврів напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент» в аграрних ЗВО Російської Федерації зображено у таблиці 3.26.

Таблиця 3.26

Розподіл навчальних дисциплін підготовки бакалаврів за циклами
напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент»
в аграрних ЗВО Російської Федерації за даними 2016 р., залікових одиниць

Цикл дисциплін	РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	31	39	35
Природничо-наукової предметної підготовки	28	28	25
Професійно-орієнтованої підготовки	134	146	117
Інші види (практика)	47	27	63

Так як поточною редакцією освітнього стандарту РФ з підготовки бакалаврів напряму підготовки «Менеджмент» взагалі не регламентується структура основної освітньої програми за циклами навчальних дисциплін, визначити типову (взірцеву) структуру або проаналізувати відповідність структури навчальних планів до нормативних значень неможливо. Проте, проаналізувавши дані таблиці 3.26 бачимо, що на дисципліни циклу

професійно-орієнтованої підготовки припадає від 117 залікових одиниць в Омському ДАУ до 146 залікових одиниць у Саратовському ДАУ, а РДАУ МСГА – 134 залікові одиниці. На дисципліни природничо-наукової предметної підготовки в РДАУ МСГА та Саратовському ДАУ припадає 28 з.о., в Омському ДАУ – 25 з.о.. На вивчення дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки передбачено від 31 з.о. у РДАУ МСГА до 39 з.о. в Саратовському ДАУ. Значними відмінностями за обсягом характеризуються навчальні плани досліджуваних ЗВО за іншими видами навантаження, зокрема навчальними та виробничими практиками. Так, на даний цикл в Саратовському ДАУ відведено 27 залікових одиниць, в Омському ДАУ – 63 з.о.

Для визначення структури навчальних планів за циклами навчальних дисциплін у досліджуваних ЗВО розглянемо рисунок 3.13.

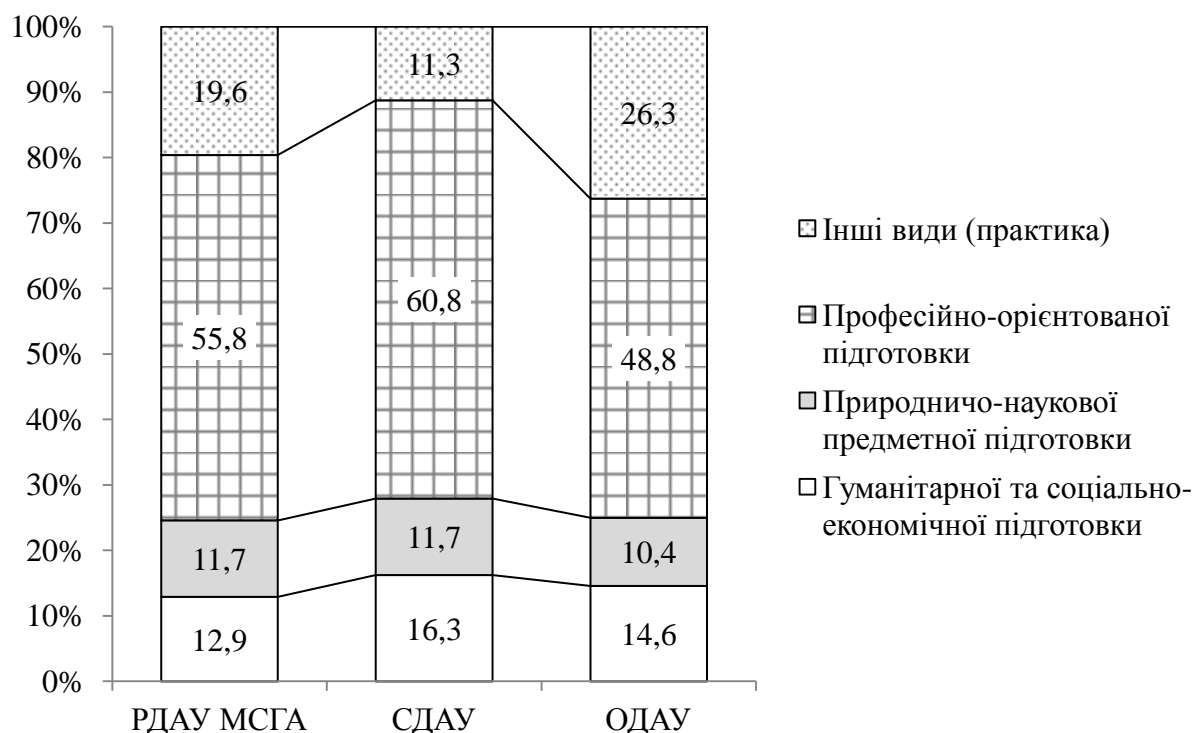

Рис. 3.13. Розподіл навчальних дисциплін за циклами спеціальності 38.03.02 «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО РФ у 2016 н.р., %

З рисунку 3.13 видно, що за циклами дисциплін природничо-наукової предметної і гуманітарної та соціально-економічної підготовки в досліджуваних аграрних ЗВО спостерігається певний паритет, тоді як дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки та практики займають різні частки в структурі навчального навантаження. Так, на дисципліни професійно-орієнтованої підготовки припадає від 48,8% навантаження в Омському ДАУ до 60,8% у Саратовському ДАУ, тоді як на практики відведено від 26,3% загального навантаження до 11,3% відповідно. У Російському державному аграрному університеті Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва частка дисциплін професійно-орієнтованої підготовки складає 55,8%, а практики – 19,6% сумарного навантаження.

Таким чином, навчальні плани підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 38.03.02 «Менеджмент» у досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації характеризуються подібною структурою за циклами навчальних дисциплін з певними специфічними відмінностями.

У досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації у 2016 р. передбачалась підготовка майбутніх фахівців напряму підготовки 38.04.02 «Менеджмент» освітнього рівня магістр.

Підготовку у Російському державному аграрному університеті Московська сільськогосподарська академія імені К.А. Тимірязєва проводили у розрізі чотирьох магістерських програм: «Аграрна торгівля і маркетинг» (рос. «Аграрная торговля и маркетинг»); «Управління біоекономікою» (рос. «Управление биоэкономикой»); «Управлінське консультування» (рос. «Управленческое консультирование»); «Управління проектами» (рос. «Управление проектами»).

Для аналізу структури навчального плану освітньої магістерської програми з чотирьох наявних програм було обрано навчальний план за профілем «Управлінське консультування» (рос. «Управленческое консультирование»). Для решти ЗВО аналіз здійснювався за єдиними

наявними програмами, зокрема: у Саратовському державному аграрному університеті за освітньою програмою «Менеджмент в агропромисловому комплексі» (рос. «Менеджмент в агропромышленном комплексе»), а в Омському державному аграрному університеті – за освітньою програмою «Менеджмент організацій» (рос. «Менеджмент организаций»).

Відповідно до пункту 3.2 розділу 3 Федерального державного освітнього стандарту вищої освіти рівня магістратура напряму підготовки 38.04.02 «Менеджмент», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки Росії від 30 березня 2015 р. № 322 [248], загальний обсяг програми магістратури становить 120 залікових одиниць незалежно від форми навчання.

Термін отримання освіти за програмою магістратури для денної форми навчання, включаючи канікули, які надаються після проходження державної підсумкової атестації та незалежно від застосовуваних освітніх технологій, становить 2 роки.

Таким чином обсяг програми магістратури денної форми навчання, реалізованої протягом одного навчального року, становить 60 з.о.

Структура програми магістратури включає обов'язкову частину (базову) і частину, що формується учасниками освітніх відносин (варіативну). Програма магістратури представлена у табл. 3.27.

Таблиця 3.27

Типова структура програми магістратури

Структура програми магістратури		Обсяг програми в з.о.
Блок 1	Дисципліни (модулі)	51 - 69
	Базова частина	18
	Варіативна частина	33 - 51
Блок 2	Практики, в тому числі науково-дослідницька робота (НДР)	42 - 63
	Варіативна частина	42 - 63
Блок 3	Державна підсумкова атестація	6 - 9
	Базова частина	6 - 9
Обсяг програми магістратури		120

У процесі долідження встановлено, що програма магістратури складається з трьох блоків: блок 1. «Дисципліни», включає дисципліни базової частини програми і ті, що відносяться до варіативної частини; блок 2. «Практики, в тому числі науково-дослідна робота (НДР)», який в повному обсязі відноситься до варіативної частини програми; блок 3. «Державна підсумкова атестація», в повному обсязі відноситься до базової частини програми і завершується присвоєнням кваліфікації.

Дисципліни, що відносяться до базової частини програми магістратури, є обов'язковими для вивчення. Дисципліни, що відносяться до варіативної частини програми магістратури, практики (в тому числі НДР) визначаються спрямованістю (профілем) програми. Набір дисциплін та практик (в тому числі НДР), що відносяться до варіативної частини блоку 1 «Дисципліни» і блоку 2 «Практики, в тому числі науково-дослідницька робота (НДР)» програм академічної або прикладної магістратури, ЗВО визначає самостійно в обсязі, встановленому відповідним освітнім стандартом вищої освіти.

До блоку 2 «Практики, в тому числі науково-дослідницька робота (НДР)» входять навчальна і виробнича практики, в тому числі переддипломна. Освітнім стандартом передбачаються науково-дослідна робота та навчальні практики з отримання первинних професійних умінь і навичок і виробничі практики з отримання професійних умінь і досвіду професійної діяльності (в тому числі технологічна практика, педагогічна практика). У свою чергу навчальна та виробнича практики можуть бути стаціонарними або виїзними. Переддипломна практика проводиться для виконання випускної кваліфікаційної роботи та є обов'язковою. При розробці програм магістратури університет вибирає типи практик залежно від виду діяльності, на який орієнтована програма магістратури та має право передбачити в програмі магістратури інші типи практик додатково до встановлених даним стандартом. Навчальна і (або) виробнича практики можуть проводитися у структурних підрозділах організації.

До блоку 3 «Державна підсумкова атестація» входить захист випускної кваліфікаційної роботи, включаючи підготовку до захисту і процедуру захисту, а також підготовка до складання і власне складання державного іспиту (якщо ЗВО включив державний іспит до складу державної підсумкової атестації).

Кількість годин, відведених на заняття лекційного типу, в цілому по блоку 1 «Дисципліни» має становити не більше 30 відсотків від загальної кількості годин аудиторних занять, відведених на його реалізацію.

Розподіл дисциплін навчальних планів підготовки магістрів денної форми навчання у досліджуваних аграрних ЗВО РФ у розрізі нормативної та варіативної частини зображено у таблиці 3.28.

Таблиця 3.28

Розподіл дисциплін на нормативну і варіативну частини напрямку підготовки «Менеджмент» рівня вищої освіти магістр в аграрних ЗВО РФ, з.о.

Дисципліна		РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
		«Управленческое консультирование» (Управлінське консультування)	«Менеджмент в агропромышленном комплексе» (Менеджмент в агропромисловому комплексі)	«Менеджмент организаций» (Менеджмент організацій)
Блок 1	Дисципліни (модулі)	60	63	62
	Базова частина	18	18	18
	Варіативна частина	42	45	44
Блок 2	Практики, в тому числі науково-дослідницька робота (НДР)	51	48	49
	Варіативна частина	51	48	49
Блок 3	Державна підсумкова атестація	9	9	9
	Базова частина	9	9	9
Обсяг програми магістратури		120	120	120

З даних таблиці 3.28 видно, що загальне навантаження підготовки магістрів у досліджуваних ЗВО РФ відповідає чинному законодавству а у розрізі нормативної частини та державної підсумкової атестації є однаковим. Навчальні плани досліджуваних ЗВО з підготовки магістрів неістотно відрізняються лише варіативною частиною дисциплін та обсягом навчальних та виробничих практик. Структура розподілу дисциплін у навчальних планах представлена на рисунку 3.14.

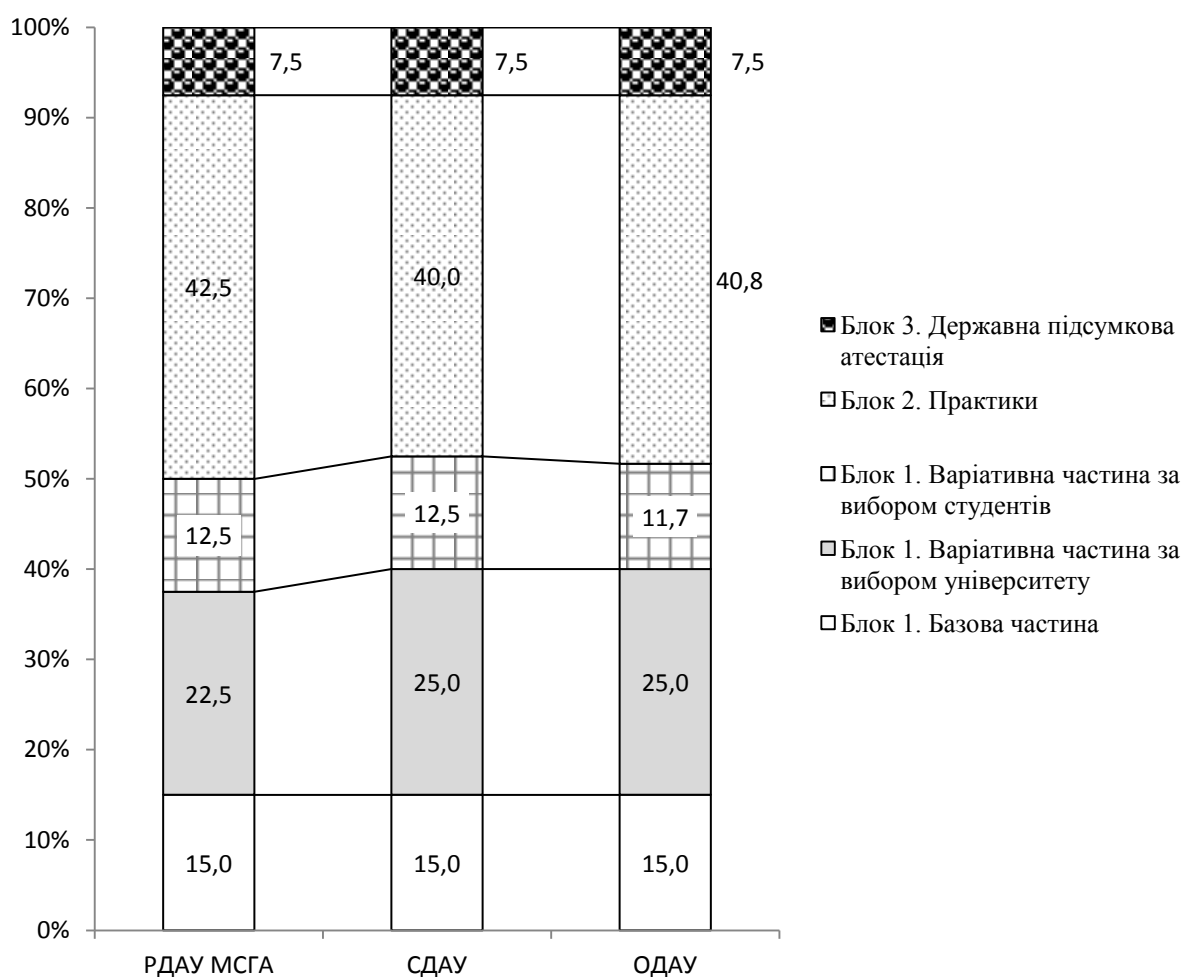

Рис. 3.14. Структура навчальних дисциплін у розрізі нормативних і варіативних спеціальностей «Менеджмент» рівня вищої освіти магістр в аграрних ЗВО РФ на основі навчальних планів 2016 р., %

За даними рисунку 3.14 видно, що навчальні плани досліджуваних аграрних ЗВО у розрізі освітніх програм за нормативною та варіативною частинами істотно не розрізняються, де навчальні дисципліни нормативної

частини займають частку 15,0%, а варіативної частини – 35,0% у РДАУ МСГА, 37,5% – у Саратовському ДАУ, 36,7% – в Омському ДАУ.

Загалом на навчальну та виробничу практики у досліджуваних ЗВО відведено більше 40% навчального навантаження, що значно перевищує частки практик у структурі навчального навантаження підготовки магістрів в українських ЗВО, навчальні плани яких характеризуються часткою практик від 13,7 до 26,7%.

З метою вивчення наповнення навчальних планів дисциплінами різних циклів у досліджуваних аграрних ЗВО розглянемо таблицю 3.29.

Таблиця 3.29

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент»
освітнього ступеня магістр за циклами на основі навчальних планів
аграрних ЗВО РФ 2016 р., з.о.

Дисципліна	РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
	«Управленческое консультирование» (Управлінське консультування)	«Менеджмент в агропромышленном комплексе» (Менеджмент в агропромисловому комплексі)	«Менеджмент организаций» (Менеджмент організацій)
Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	3	0	0
Природничо-наукової предметної підготовки	9	7	0
Професійно-орієнтованої підготовки	48	56	62
Інші види (практика)	60	57	58
Обсяг програми магістратури	120	120	120

З аналізу даних таблиці 3.29 відмічаємо наявність дисциплін усіх циклів лише у Російському ДАУ МСГА, тоді як у Саратовському ДАУ магістерською програмою не передбачено жодної дисципліни циклу

гуманітарної та соціально-економічної підготовки. В Омському ДАУ, крім того, відсутні і дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки, а дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки становлять 62 залікові одиниці, що значно перевищує показники РДАУ – 48 з.о. та Саратовського ДАУ – 56 з.о..

Для визначення структури розподілу навчальних дисциплін за циклами розглянемо рисунок 3.15.

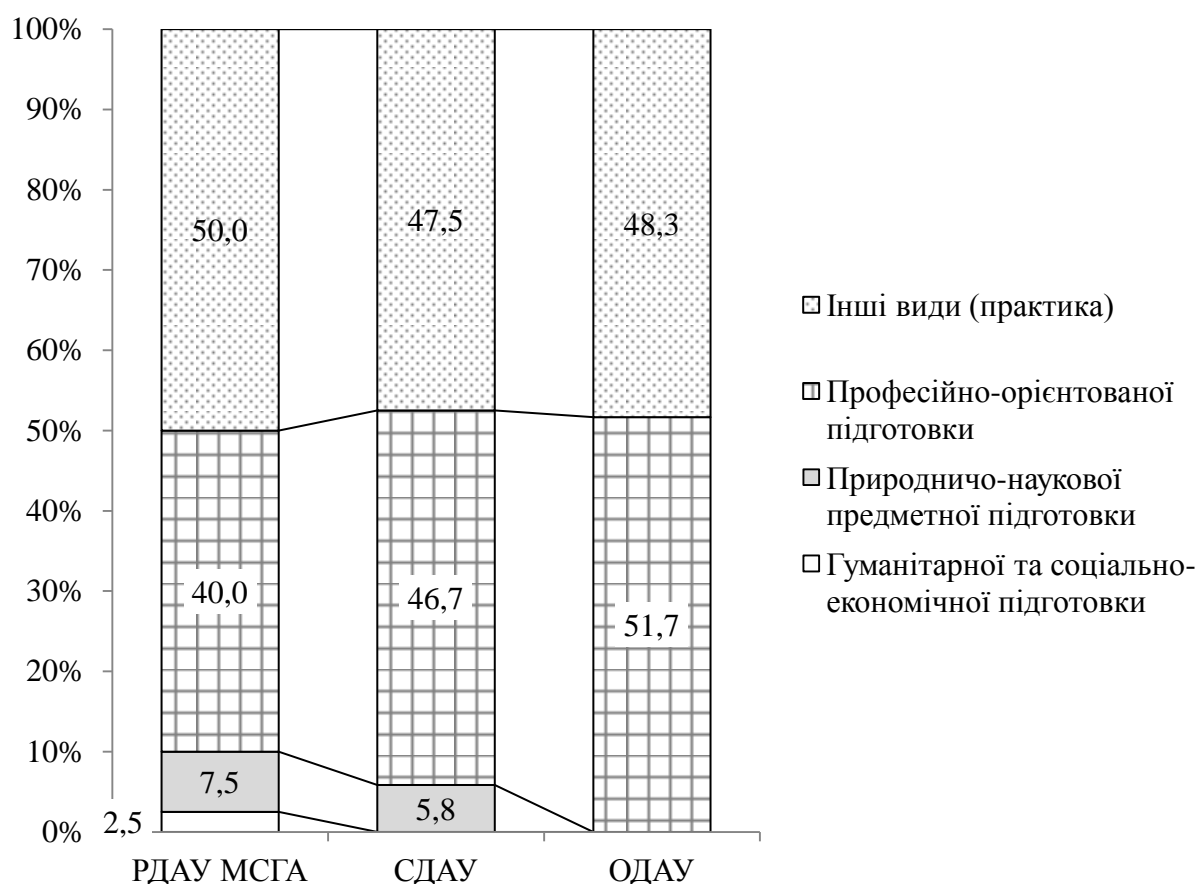

Рис. 3.15. Структура навчальних дисциплін у циклах спеціальності «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р. в аграрних ЗВО РФ, %

З даних рисунку 3.15 видно, що найвищу частку у структурі займають дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки, де у загальній структурі вона складає від 40 до 51,7%. У структурі інших видів занять, до яких нами віднесені навчальні та виробничі практики і державні

підсумкові атестації, частка даного виду занять варіює від 47,5% у Саратовському ДАУ до 50% у РДАУ МСГА. Частка дисциплін природничо-наукової предметної підготовки займає від 5,8% у Саратовському ДАУ до 7,5% у РДАУ. Як уже відмічалось раніше, дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки вивчалися лише у РДАУ, проте їх частка була невисока і складала лише 2,5% від загального навантаження магістерської програми.

Виходячи з того, що 60 кредитів ЄКТС відповідають навчальному навантаженню повного навчального р., то за умови сумарного навантаження підготовки магістра 120 кредитів термін навчання буде складати два роки. Загалом у РДАУ та ОДАУ дотримано даної вимоги і загальний термін підготовки за освітнім рівнем магістр складає чотири семестри (табл. 3.30). Проте, у Саратовському ДАУ, за умови обсягу відповідної навчальної програми в 120 залікових одиниць, термін навчання становить 2 роки і 6 місяців, тобто 5 семестрів.

За даними таблиці видно, що підготовка фахівців за магістерськими програмами у досліджуваних аграрних ЗВО РФ складає 120 залікових одиниць і триває від 4 до 5 семестрів. У середньому на один семестр навчання у РДАУ припадає від 24 до 36 залікових одиниць, в Омському ДАУ – від 25 до 35 з.о.. За умови середньосеместрового навантаження у 30 залікових одиниць відхилення обсягу навантаження у РДАУ складає до 20%, а в Омському ДАУ – до 16,7%.

Як уже відмічалось, підготовка магістрів у Саратовському ДАУ триває 5 семестрів, відповідно середньосеместрове навантаження складає 24 залікові одиниці. За даними таблиці 3.30 видно, що у СДАУ на один семестр припадає від 18 до 30 залікових одиниць, тому відхилення від середнього значення показника становить 25%, тобто розподіл навчального навантаження за семестрами у зазначеному ЗВО є найменш рівномірним. Відповідно, найбільш збалансованими навчальними планами

за даним показником є магістерські програми в Омському ДАУ та Російському ДАУ МСГА.

Таблиця 3.30

Розподіл дисциплін спеціальності «Менеджмент» освітнього рівня магістр за семестрами в аграрних ЗВО РФ на основі навчальних планів 2016 р., з.о.

Семестр	РДАУ МСГА	СДАУ	ОДАУ
	«Управленческое консультирование» (Управлінське консультування)	«Менеджмент в агропромышленном комплексе» (Менеджмент в агропромисловому комплексі)	«Менеджмент организаций» (Менеджмент організацій)
1	24	30	28
2	36	28	35
3	29,5	23	25
4	30,5	21	32
5	0	18	0
Обсяг програми	120	120	120

Для визначення структури навантаження за семестрами розглянемо рисунок 3.16, з даних якого видно, що навчальні плани досліджуваних ЗВО мають переважно збалансовану структуру, тобто частка навчального навантаження на семестр варіює від 15,0% до 30,0%.

Навчальний план освітньої програми «Менеджмент в агропромышленном комплексе» (Менеджмент в агропромисловому комплексі) Саратовського ДАУ передбачає п'ять семестрів навчання, проте три останні семестри характеризуються відносно низьким навантаженням. Тому вважаємо, що об'єктивної доцільності розподілу навчального навантаження за обраною магістерською програмою на 5 семестрів немає.

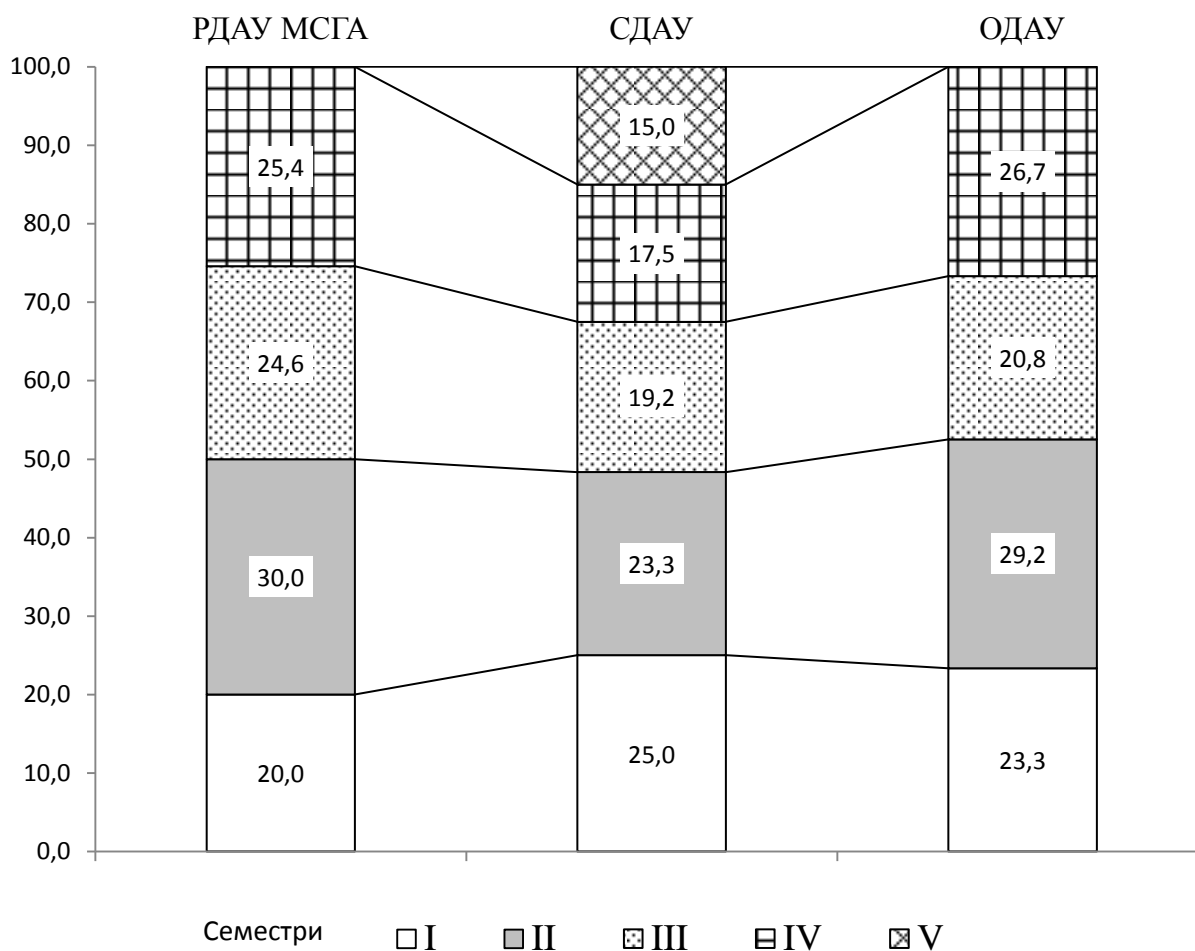

Рис. 3.16. Структура навчальних дисциплін у розрізі семестрів за спеціальністю «Менеджмент» освітнього рівня магістр на основі навчальних планів аграрних ЗВО РФ 2016 р., %

З метою порівняння навчальних програм підготовки бакалаврів та магістрів в досліджуваних аграрних ЗВО України, Республіки Польща та Російської Федерації за даними 2016 р. розглянемо таблицю 3.31.

За показником середньосеместрового навантаження підготовки бакалаврів діапазони значень, найбільш близькі до номінального у 30 кредитів (залікових одиниць), відмічаємо в аграрних ЗВО Республіки Польща де воно варіює від 30 до 33 кредитів, а ЗВО Російської Федерації характеризуються найширшим діапазоном значень – від 21 до 40 залікових одиниць, тоді як для українських університетів значення діапазону

знаходились у межах від 22 до 37 кредитів. Таким чином, можемо зробити висновок про найбільш рівномірне навантаження серед аграрних ЗВО Польщі, а найменш рівномірне – серед університетів Російської Федерації.

Таблиця 3.31

Діапазон значень навчального навантаження підготовки бакалаврів та магістрів за класифікаційними ознаками в аграрних університетах України, Російської Федерації та Республіки Польща на основі навчальних планів 2016 р., кредити (залікові одиниці)

Показник	Україна	Польща	Росія
Освітній ступінь бакалавр (ліценціат)			
1. Середньосеместрове навантаження	22-37	30-33	21-40
Структура циклів навчальних дисциплін, %			
1. Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	14,2-22,5	11,1-17,4	12,9-16,3
2. Природничо-наукової предметної підготовки	11,3-20,4	9,5-20,1	10,4-11,7
3. Професійно-орієнтованої підготовки	50,8-62,9	50,5-70,0	48,8-60,8
4. Інші види навантаження	3,3-11,7	9,0-12,0	11,3-26,3
Структура розподілу навантаження на нормативну та варіативну частини та інші види навантаження, %			
1. Нормативна частина	55,8-61,5	66,3-88,6	36,3-51,3
2. Варіативна частина за вибором університету	10,8-13,5	2,4-23,3	20,0-25,8
3. Варіативна частина за вибором студента	18,3-25,0	0-8,7	11,7-17,5
4. Інші види навантаження	3,3-9,6	9,0-12,0	11,3-26,3
Освітній ступінь магістр			
Середньосеместрове навантаження	21-53	30	18-36
Структура циклів навчальних дисциплін, %			
1. Гуманітарної та соціально-економічної підготовки	0-14,4	6,7-14,2	0-2,5
2. Природничо-наукової предметної підготовки	0-10,0	0-9,2	0-7,5
3. Професійно-орієнтованої підготовки	60,0-85,6	56,7-71,1	40,0-51,7
4. Інші види навантаження	0-26,7	13,3-25,8	47,5-50,0

Продовження таблиці 3.31

Структура розподілу навантаження на нормативну та варіативну частини та інші види навантаження, %			
1. Нормативна частина	26,7-52,2	49,2-73,3	15,0
2. Варіативна частина за вибором університету	0-20,0	0-15,0	22,5-25,0
3. Варіативна частина за вибором студента	21,1-56,7	7,8-13,3	11,7-12,5
4. Інші види навантаження	0-26,7	13,3-25,8	47,5-50,0

Подібні тенденції навчального навантаження спостерігаються і при підготовці магістрів, тобто ідеальне середньосеместрове навантаження серед аграрних ЗВО Польщі дорівнює нормативному у 30 кредитів ECTS. Найменшим завантаженням семестру характеризуються університети Російської Федерації – від 18 залікових одиниць на семестр, а істотним перевантаженням семестру у 53 кредити характеризуються аграрні ЗВО України. Можна стверджувати про найбільш оптимальний розподіл навантаження аграрних ЗВО Польщі з істотним розбалансуванням в аграрних університетах України та Російської Федерації. Доцільно було б оптимізувати графік навчального процесу у досліджуваних вітчизняних ЗВО.

За структурою циклів навчальних дисциплін програм підготовки бакалаврів досліджуваних аграрних ЗВО трьох держав відмічаємо відносну подібність структури, де дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки займали найвищу частку – від 50% та більше. Зокрема, в аграрних ЗВО Польщі їх частка досягала значення у 70%, тоді як в російських досліджуваних ЗВО вона знаходилася в межах 48,8 – 60,8%, а українських – від 50,8 до 62,9%. Дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки усіх досліджуваних університетів знаходилися майже на однаковому рівні – від 11,1 до 22,5%. Частка дисциплін природничо-наукової предметної підготовки в університетах Російської Федерації не перевищувала 11,7% навчального навантаження

підготовки бакалаврів, тоді як в університетах України та Польщі їх частка досягала 20,4 та 20,1% відповідно.

У свою чергу інші види навантаження в університетах України та Польщі, до яких були віднесені практики та підготовка кваліфікаційних робіт, не перевищували частки в 11,7 та 12,0%, тоді як в аграрних ЗВО Росії значення частки досягало рівня 26,3%.

За структурою циклів навчальних дисциплін програм підготовки бакалаврів відмічаємо значну подібність навчальних планів аграрних ЗВО України та Республіки Польща, тоді як у Російській Федерації вона мала свою специфіку: низькі значення частки дисциплін природничо-наукової предметної підготовки та майже двократне перевищення частки інших видів навчального навантаження.

Стосовно структури розподілу навчальних дисциплін за циклами з підготовки магістрів відмічаємо значну частку дисциплін професійно-орієнтованої підготовки у розрізі аграрних університетів досліджуваних країн. Так, в Україні їх частка склала від 60 до 85,6%, у Польщі – від 56,7 до 71,1%, а у Росії – від 40 до 51,7%.

Дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки займали частку до 14,4% в Україні та до 14,2% у Польщі, а у Росії вона не перевищувала 2,5%. Варто зазначити, що у ряді університетів України та Російської Федерації дисципліни вказаного циклу за магістерською програмою взагалі не вивчалися, тоді як в аграрних університетах Польщі їх частка варіювала від 6,7 до 14,2%.

Дисципліни циклу природничо-наукової предметної підготовки в університетах усіх досліджуваних університетів не перевищували частку у 10%, а у ряді ЗВО не вивчалися взагалі.

Інші види навчального навантаження у структурі освітньої програми підготовки магістрів в аграрних ЗВО України та Польщі займали частку до 26,7 та 25,8% відповідно, тоді як у Росії вона становила від 47,5 до 50%. Даний вид навантаження представлений переважно практиками,

аналогічно до програм підготовки бакалаврів, що вказує на відносну подібність навчальних планів магістерських програм досліджуваних аграрних ЗВО України та Польщі та їх істотно відмінну структуру у Росії.

За структурою розподілу навчального навантаження планів підготовки бакалаврів на нормативну та варіативну частини відмічаємо, що частка дисциплін нормативної частини в аграрних ЗВО РФ варіює від 36,3 до 51,3%, України – від 55,8 до 61,5%, а Польщі – від 66,3 до 88,6%. Відповідно, варіативна частина в українських ЗВО займала частку від 10,8 до 13,5% для дисциплін за вибором університету та від 18,3 до 25% – за вибором студента. Значення частки у Росії варіювало від 20,0 до 25,8% для дисциплін за вибором університету та від 11,7 до 17,5% – за вибором студента. Для польських аграрних університетів складало від 2,4 до 23,3% дисциплін за вибором університету та від 0 до 8,7% – за вибором студента. Таким чином, робимо висновок про найбільшу автономність освітніх установ стосовно формування структури навчальної програми в аграрних ЗВО Росії, а найбільшу частку свободи вибору навчальних дисциплін бакалаврської програми – в Україні.

Магістерські програми розподілу навчальних дисциплін на нормативну та варіативну частини у розрізі досліджуваних країн мають структури подібні до бакалаврських. Так, нормативні частини навантаження займають частки від 26,7 до 52,2% в українських ЗВО та від 49,2 до 73,3 – в аграрних ЗВО Польщі, тоді як у Росії їх частка не перевищує 15%. У той же час найвища частка варіативної частини навантаження за вибором університету характерна для університетів Росії, тоді як в Україні та Польщі вона незначна (до 20%), а у ряді університетів взагалі відсутня. Варіативна частина навантаження за вибором студента в університетах Росії та Польщі не перевищує 12,5 та 13,3% відповідно, тоді як в Україні від 21,2 до 56,7% магістерських програм формуються за вибором студента.

3.3. Компаративний аналіз професійно-орієнтованої підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю

Аналіз динаміки навчального навантаження з вивчення навчальних дисциплін групи «менеджмент» за освітнім ступенем бакалавр в аграрних ЗВО України передбачає детальне вивчення навчальних планів досліджуваних ЗВО.

Так, вивчення навчальних дисциплін групи «менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО є базою підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери держави.

До даної групи дисциплін нами були віднесені такі, що теоретично та змістовно відносяться до категорії менеджмент: забезпечують формування системних знань теорії та практики управління.

Перелік дисциплін даної групи, що вивчалися у досліджуваних аграрних ЗВО за освітнім ступенем бакалавр представлено у таблицях 3.32 – 3.34.

Таблиця 3.32

Дисципліни групи «Менеджмент» за освітнім ступенем бакалавр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		кредитів	акад. год	
1.	Менеджмент і адміністрування: теорія організації	3,0	90	4
2.	Менеджмент і адміністрування: менеджмент	4,0	120	5
3.	Державне та регіональне управління	3,0	90	6
4.	Менеджмент і адміністрування: адміністративний менеджмент	3,0	90	6
5.	Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0	90	6
6.	Менеджмент і адміністрування: управління персоналом	4,0	120	7

Продовження таблиці 3.32

7.	Менеджмент і адміністрування: самоменеджмент	3,0	90	7
8.	Мотиваційний менеджмент	3,0	90	7
9.	Менеджмент і адміністрування: операційний менеджмент	4,0	120	8
10.	Менеджмент і адміністрування: управління інноваціями	4,0	120	8
11.	Менеджмент і адміністрування: стратегічне управління	4,0	120	8
12.	Ризик-менеджмент	3,0	90	8
13.	Підготовка бакалаврської роботи (дипломної роботи чи проекту)	6,0	150	8
	Всього	47,0	1380	

За даними таблиці 3.32 видно, що навчальний план підготовки бакалавра спеціальності 073 «Менеджмент» передбачає вивчення 12 навчальних дисциплін та підготовку бакалаврської роботи, безпосередньо дисципліну менеджмент студенти починають вивчати з 5 семестру, а на її вивчення передбачено 120 годин або 4 навчальних кредити.

Сумарне навантаження з вивчення дисциплін групи «менеджмент» складає 1380 годин або 47 кредитів. З дисциплін вказаної групи, що вивчаються у НУБіП, проте відсутні у навчальних планах Харківського та Сумського НАУ, є «Менеджмент і адміністрування: теорія організації»; «Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)»; «Мотиваційний менеджмент»; «Ризик-менеджмент» та підготовка бакалаврської роботи (дипломної роботи чи проекту).

В Харківському НАУ навчальним планом передбачено вивчення 9 навчальних дисциплін групи «менеджмент», причому порівняно з НУБіП на підготовку бакалаврської роботи навчальний час не нормується, тобто даний вид роботи виконується студентами самостійно.

Безпосередньо дисципліну менеджмент студенти вивчають у 5 та 6 семестрах, а на її вивчення передбачено 150 годин або 5 навчальних кредитів. З дисциплін вказаної групи, що вивчаються у Харківському

НАУ, проте відсутні у навчальних планах НУБіП та Сумського НАУ є «Математичні моделі в менеджменті та маркетингу».

Таблиця 3.33

Дисципліни групи «Менеджмент» за освітнім ступенем бакалавр
у Харківському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

% п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		кредитів	акад. год	
1.	Менеджмент	5	150	5,6
2.	Державне та регіональне управління	4,0	120	5
3.	Управління персоналом	5	150	5,6
4.	Самоменеджмент	3,0	90	5
5.	Адміністративний менеджмент	7	210	5,6
6.	Управління інноваціями	5,0	150	6
7.	Операційний менеджмент	3,0	90	7
8.	Стратегічне управління	8	240	7,8
9.	Математичні моделі в менеджменті та маркетингу	4,0	120	8
	Всього	44,0	1320,0	

В Сумському НАУ сумарне навантаження дисциплін групи «менеджмент» в навчальному плані складає 1350 годин або 45 кредитів. Всього вивчається 14 дисциплін, з них менеджмент починають вивчати з 3 семестру, а на його вивчення передбачено лише 90 годин, або 3 кредити, при тому, що в НУБіП та Харківському НАУ на вивчення відводиться відповідно 4 та 5 кредитів і вивчення починають з 5 семестру.

З дисциплін вказаної групи що вивчаються у Сумському НАУ, проте відсутні у навчальних планах НУБіП та Харківського НАУ є «Діловодство в менеджменті», «Інформаційні системи в менеджменті», «Менеджмент консалтинг», «Комунікативний менеджмент», «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків», «Фінансовий менеджмент».

Таблиця 3.34

Дисципліни групи «Менеджмент» за освітнім ступенем бакалавр
у Сумському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		кредитів	акад. год	
1.	Діловодство в менеджменті	3,0	90	2
2.	Менеджмент	3,0	90	3
3.	Державне та регіональне управління	3,0	90	3
4.	Інформаційні системи в менеджменті	4,0	120	5
5.	Менеджмент консалтинг	4,0	120	5
6.	Управління персоналом	3,0	90	6
7.	Управління інноваціями	3,0	90	6
8.	Адміністративний менеджмент	4,0	120	7
9.	Комунікативний менеджмент	3,0	90	8
10.	Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків	3,0	90	8
11.	Операційний менеджмент	3,0	90	8
12.	Самоменеджмент	3,0	90	8
13.	Стратегічне управління підприємством	3,0	90	8
14.	Фінансовий менеджмент	3,0	90	8
	Всього	45,0	1350	

Загалом, порівнюючи навчальні плани підготовки бакалаврів спеціальності 073 «Менеджмент» в частині вивчення навчальних дисциплін групи «менеджмент» в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО України, видно що за досліджуваною ознакою навчальні плани є досить схожими, зокрема в них передбачено вивчення 8 навчальних дисциплін, які присутні в кожному з планів досліджуваних ЗВО, це такі дисципліни, як «Менеджмент», «Державне та регіональне управління», «Управління персоналом», «Самоменеджмент», «Адміністративний менеджмент», «Управління інноваціями», «Операційний менеджмент», «Стратегічне управління». Таким чином, за чисельністю дисциплін групи «менеджмент» в навчальному плані НУБіП частка однакових дисциплін складає 61,5%, в Харківському НАУ – 88,9%, в Сумському НАУ – 57,1%. За обсягом

навчального навантаження частка однакових дисциплін групи «менеджмент» у НУБіП 61,7%, ХНАУ – 90,9%, СНАУ – 55,6%.

Динаміку структури кількості кредитів на семестр, передбачених на їх вивчення в розрізі досліджуваних закладів вищої освіти, подано на рис.

3.17.

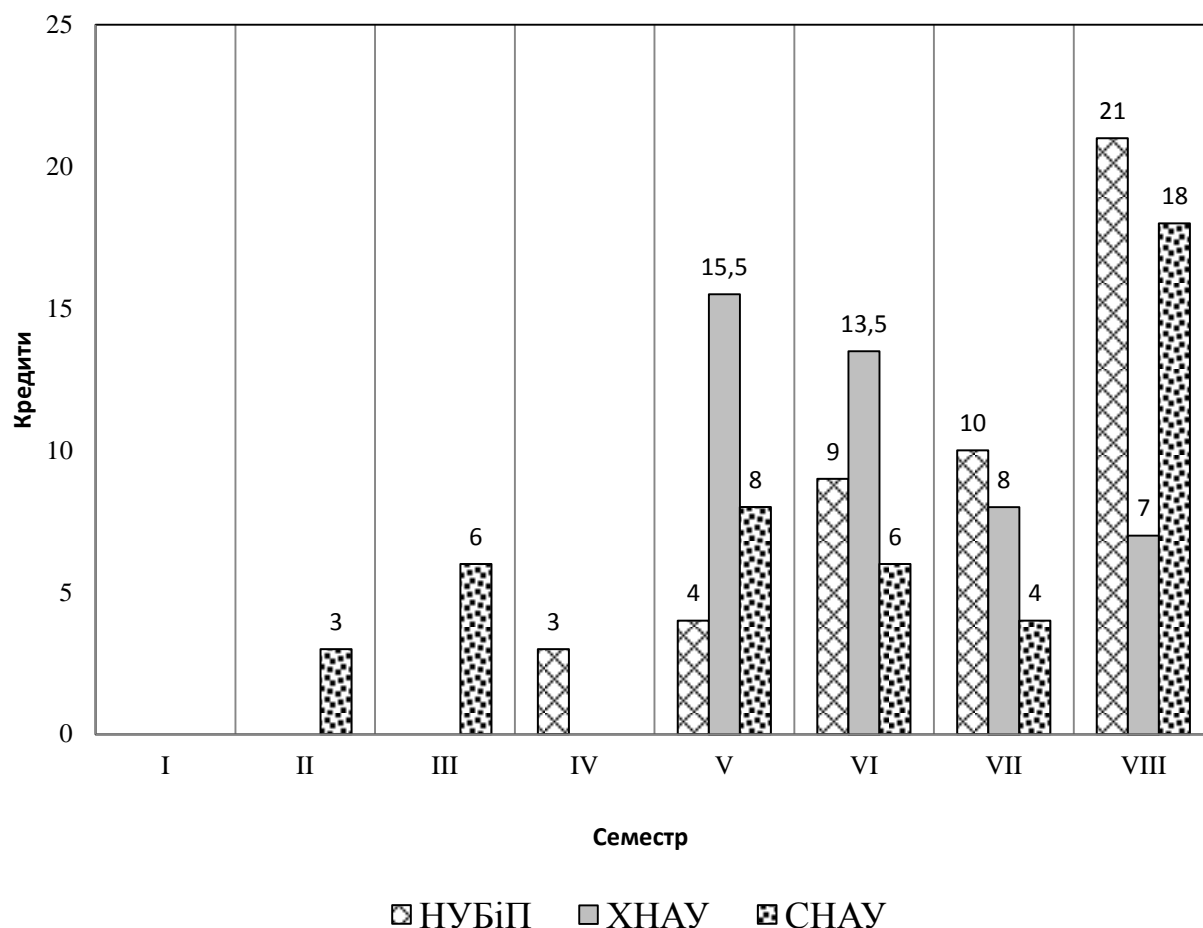

Рис. 3.17. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр на основі навчальних планів 2016 р.

Як видно з рисунку в досліджуваних аграрних ЗВО за даними навчальних планів 2016-2017 років вивчення дисциплін групи «Менеджмент» починають з другого семестру. Проте, це відзначаємо лише у Сумському НАУ, де на другий семестр передбачено 3 кредити на вивчення дисципліни «Діловодство в менеджменті». У цьому ж аграрному ЗВО у третьому семестрі, починають вивчати «Менеджмент» і «Державне

та регіональне управління» з навантаженням по 3 кредити, а у четвертому семестрі не передбачено вивчення дисциплін даної групи. Починаючи з четвертого семестру вивчення дисциплін вказаної групи розпочинають у НУБіП, де передбачено 3 кредити на дисципліну «Менеджмент і адміністрування: теорія організації». Найбільш інтенсивне вивчення дисциплін даної групи у досліджуваних університетах починається з п'ятого семестру, де у НУБіП передбачено 4 кредити, у Харківському національному аграрному університеті 15,5 кредитів, а у Сумському національному університеті – 8 кредитів.

Починаючи з шостого семестру, відмічаємо зростання навчального навантаження за дисциплінами даної групи у НУБіП, тоді як порівняно з попереднім семестром у Харківському та Сумському НАУ навантаження зменшилось на 2 кредити. У сьомому семестрі відмічаємо зростання дисциплін даної групи на один кредит у НУБіП, а от у Харківському НАУ – скорочення до 8 кредитів та Сумському НАУ – до 4.

Найбільшими показниками характеризується восьмий семестр, де у НУБіП вивчається 21 кредит, у Сумському НАУ – 18 кредитів, в той час як у Харківському НАУ значення скоротилося на один кредит до 7.

З рисунку 3.18 видно, що у процесі навчання в НУБіП зберігалась позитивна динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент», так як починаючи з четвертого семестру до кінця навчання обсяг вивчення даних дисциплін зріс з 3 до 21 кредита. В Харківському НАУ навпаки, відмічаємо скорочення обсягу вивчення вказаних дисциплін з 15,5 кредитів у п'ятому семестрі до 7 кредитів у восьмому.

В Сумському НАУ динаміка вивчення дисциплін є хаотичною, тобто починають їх вивчення з другого семестру з обсягу 3 кредитів, в четвертому семестрі взагалі не вивчається жодної з вказаних дисциплін, далі з п'ятого по сьомий семестр маємо скорочення обсягу вивчення з 8 до 4 кредитів, а у останньому восьмому семестрі обсяг вивчення різко зростає до 18 кредитів. Таким чином, за динамікою вивчення дисциплін групи

«Менеджмент» найбільш збалансованим та оптимальним на нашу думку є навчальний план підготовки бакалавра спеціальності «Менеджмент» у НУБіП.

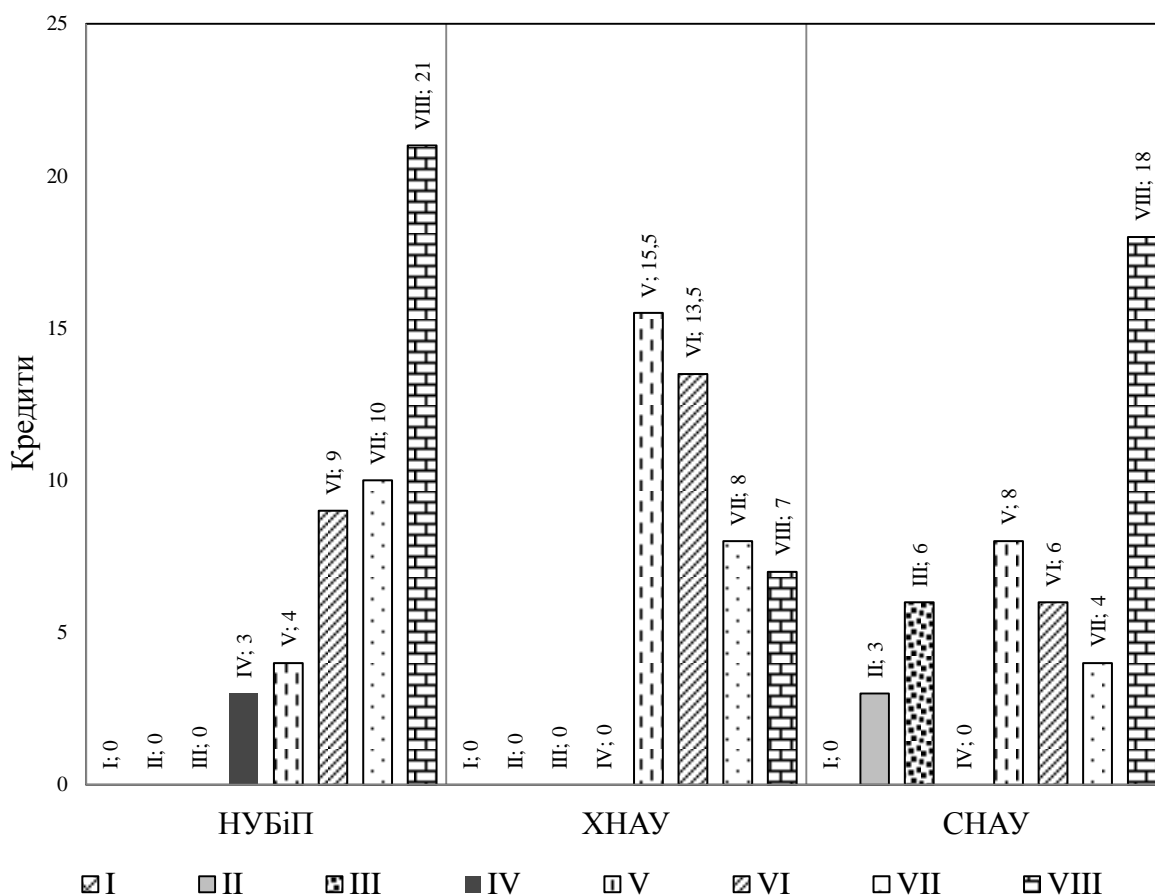

Рис. 3.18. Динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в НУБіП, ХНАУ та СНАУ за навчальними планами 2016 р. спеціальності 073 «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр

За освітнім ступенем магістр в досліджуваних аграрних ЗВО навчання відбувається у НУБіП за п'ятьма освітніми програмами, з яких дві є освітньо-науковими; у Харківському НАУ за однією освітньо-професійною програмою; у Сумському НАУ – за трьома освітньо-професійними програмами.

При цьому, у НУБіП за освітньо-професійною програмою «Менеджмент організацій і адміністрування» вивчається 14 дисциплін

групи менеджмент, а загальне навантаження на їх вивчення складає 62 кредити, або 68,9 % загального навантаження ОПП (табл. 3.35).

Таблиця 3.35

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Семестр	кредити ЄКТС
1	Менеджмент організації	1	4,0
2	Корпоративне управління	2	4,0
3	Управління змінами	2	4,0
4	Управління проектами	2	4,0
5	Управління якістю	2	4,0
6	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	2	4,0
7	Інвестиційний менеджмент	2	4,0
8	Управління активами	2	4,0
9	Міжнародний менеджмент	2	4,0
10	Управління інфраструктурою ринку	3	4,0
11	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	3	4,0
12	Управління потенціалом підприємства	3	4,0
13	Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг	3	4,0
14	Підготовка і захист магістерської роботи	3	10,0
	Всього		62,0

Освітньо-професійна програма «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р. передбачала вивчення 13 дисциплін групи «Менеджмент» сумарним навчальним навантаженням 1560 годин або 52 кредити, причому за планом обсяг кожної з дисципліни становив 4 кредити. Крім того планами передбачено 10 кредитів на підготовку і захист магістерської роботи. Загальний термін навчання за даною програмою складає три семестри.

Аналогічно до освітньо-професійної – освітньо-наукова програма «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у НУБіП також складалась з 13 дисциплін групи менеджмент сумарним обсягом 1560 годин та передбачала 15 кредитів на підготовку і захист магістерської роботи (табл. 3.36).

Таблиця 3.36

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-наукової програми «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Семестр	кредити ЄКТС
1	Менеджмент організації	1	4,0
2	Корпоративне управління	2	4,0
3	Управління змінами	2	4,0
4	Управління проектами	2	4,0
5	Управління якістю	2	4,0
6	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	2	4,0
7	Інвестиційний менеджмент	2	4,0
8	Управління активами	2	4,0
9	Управлінський облік	2	4,0
10	Управління інфраструктурою ринку	3	4,0
11	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	3	4,0
12	Управління потенціалом підприємства	3	4,0
13	Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг	3	4,0
14	Підготовка і захист магістерської роботи	4	15,0
	Всього		67,0

В планах підготовки магістрів за освітньо-професійною і освітньо-науковими програмами 12 з 13 дисциплін були однаковими і передбачали однакові обсяги навантаження. Єдиною відмінністю було те, що за ОПП передбачено вивчення дисципліни «Міжнародний менеджмент» обсягом 4 кредити, а за ОНП – дисципліни «Управлінський облік» обсягом також 4 кредити, крім того загальний термін навчання складав 4 семестри.

На вивчення дисциплін групи «Менеджмент» за навчальними планами НУБіП з підготовки магістрів за освітньо-професійною (табл. 3.37) і освітньо-науковою (табл. 3.38) програмами «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» відводилось відповідно 23 та 30 кредитів, обсяг навчального навантаження на підготовку і захист магістерської роботи складав 10 та 14 кредитів.

Загалом із групи «Менеджмент» вивчалось відповідно 5 дисциплін для ОПП та 7 дисциплін для ОНП.

Таблиця 3.37

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Семестр	кредити ЄКТС
1	Менеджмент ЗЕД	1	3,0
2	Менеджмент ЗЕД	2	4,0
3	Інвестиційний менеджмент	2	4,0
4	Інформаційні системи і технології в управлінні ЗЕД	2	4,0
5	Ділова гра (Бізнес-менеджмент)	2	4,0
6	Корпоративне управління	2	4,0
7	Підготовка і захист магістерської роботи	3	10,0
	Всього		33,0

При цьому навчальні плани передбачали вивчення чотирьох однакових дисциплін: «Менеджмент ЗЕД», «Інвестиційний менеджмент», «Інформаційні системи і технології в управлінні ЗЕД» та «Ділова гра (Бізнес-менеджмент)». Крім того за ОНП вивчалось «Корпоративне управління», а за ОНП – «Управління активами», «Управління ризиками в міжнародній комерційній діяльності» та «Математичні моделі в менеджменті і маркетингу».

Порівнюючи між собою магістерські програми «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної

діяльності», можна відмітити єдину дисципліну «Інвестиційний менеджмент», яка входила до усіх розглянутих навчальних планів, за рештою дисциплін навчальні плани повністю відрізнялися.

Таблиця 3.38

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-наукової програми «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Семестр	кредити ЄКТС
1	Менеджмент ЗЕД	1	3,0
2	Менеджмент ЗЕД	2	4,0
3	Інвестиційний менеджмент	2	4,0
4	Інформаційні системи і технології в управлінні ЗЕД	2	4,0
5	Ділова гра (Бізнес-менеджмент)	2	4,0
6	Управління активами	2	4,0
7	Управління ризиками в міжнародній комерційній діяльності	3	3,0
8	Математичні моделі в менеджменті і маркетингу	4	4,0
9	Підготовка і захист магістерської роботи	4	14,0
	Всього		44,0

Освітньо-професійна програма «Адміністративний менеджмент» у НУБіП передбачала вивчення 9 дисциплін групи «Менеджмент» загальним обсягом 31 кредит та 6 кредитів на підготовку і захист магістерської роботи. За виключенням дисциплін «Інвестиційний менеджмент», «Менеджмент ЗЕД» та «Бізнес-менеджмент» за рештою навчальних дисциплін навчальний план абсолютно відрізнявся від навчальних планів за іншими освітніми програмами (табл. 3.39).

В Харківському НАУ підготовку магістрів здійснювали за однією освітньо-професійною програмою «Менеджмент», при цьому за навчальним планом підготовки магістрів, вивчалось 11 дисциплін групи

«Менеджмент» загальним обсягом навчального навантаження 38 кредитів (табл. 3.40).

За переліком дисциплін даний план схожий на навчальний план освітньо-професійної програми «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у НУБіП. Дані плани містять 7 однакових дисциплін: «Менеджмент організацій», «Корпоративне управління», «Управління змінами», «Управління проектами», «Управління якістю», «Інвестиційний менеджмент» та «Управління конкурентоспроможністю підприємства».

Таблиця 3.39

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент» за освітнім ступенем магістр у НУБіП на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Семестр	кредити ЄКТС
1	Бізнес-менеджмент	1	5,0
2	Управління змістом робіт	1	3,0
3	Управління персоналом	2	3,0
4	Менеджмент ЗЕД	2	3,0
5	Управління та оцінка проектів	3	5,0
6	Кількісні методи прийняття рішень	3	3,0
7	Стратегічний менеджмент	3	3,0
8	Правові засади адміністративної діяльності	3	3,0
9	Керівник адміністративної служби	3	3,0
10	Підготовка і захист магістерської роботи	3	6,0
	Всього		37,0

Крім цього навчальний план додатково містить «Фінансовий менеджмент», «Інформаційні системи і технології в управлінні організацією» та «Інноваційний менеджмент».

В Сумському НАУ підготовка магістрів ведеться за трьома освітньо-професійними програмами «Менеджмент організацій і адміністрування», «Логістика» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» загальним обсягом навчального навантаження за дисциплінами групи «менеджмент»

відповідно 36,5; 25 та 26 кредитів. Загалом, за вказаною групою вивчались по 9 дисциплін за ОПП «Менеджмент організацій і адміністрування» та по 6 дисциплін за ОПП «Логістика» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності».

Таблиця 3.40

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент» за освітнім ступенем магістр у Харківському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	кредити ЄКТС
1	Публічне адміністрування	1	4,0
2	Менеджмент організації	1	4,0
3	Корпоративне управління	1	3,0
4	Управління змінами	1	4,0
5	Управління проектами	2	4,0
6	Управління якістю	2	4,0
7	Фінансовий менеджмент	2	3,0
8	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	2	3,0
9	Інвестиційний менеджмент	2	3,0
10	Інноваційний менеджмент	2	3,0
11	Управління конкурентоспроможністю підприємства	3	3,0
	Всього		38,0

Порівняно з навчальними планами магістерських програм інших досліджуваних аграрних ЗВО, у Сумському НАУ за освітньо-професійною програмою «Менеджмент організацій і адміністрування» з групи дисциплін «менеджмент» також вивчаються «Корпоративне управління», «Менеджмент організацій», «Управління змінами» та «Управління якістю» (табл. 3.41).

Крім того вивчаються «Інформаційні системи в менеджменті», «Міжнародний менеджмент», «Логістичний менеджмент», «Мотиваційний менеджмент» та «Стратегічне управління підприємством».

За ОПП «Логістика» вивчається 6 навчальних дисциплін, причому три з них однакові для всіх магістерських програм Сумського НАУ: «Міжнародний менеджмент», «Логістичний менеджмент» та «Стратегічне управління підприємством».

Таблиця 3.41

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент організацій і адміністрування» за освітнім ступенем магістр у Сумському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	кредити ЄКТС
1	Інформаційні системи в менеджменті	1	4,0
2	Корпоративне управління	1	4,0
3	Міжнародний менеджмент	1	4,0
4	Менеджмент організацій	2	4,0
5	Управління змінами	2	4,0
6	Управління якістю	2	2,5
7	Логістичний менеджмент	3	4,0
8	Мотиваційний менеджмент	3	4,0
9	Стратегічне управління підприємством	3	6,0
	Всього		36,5

Крім зазначених, додатково вивчаються «Управління ланцюгами поставок», «Управління якістю», «Конфліктологія та психологія управління» (табл. 3.42).

Навчальний план підготовки магістрів за ОПП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» у Сумському НАУ передбачає вивчення 6 дисциплін групи «Менеджмент», причому 5 з 6 дисциплін вивчаються і за ОПП «Менеджмент організацій і адміністрування» даного ЗВО, додатково до вказаних вивчається дисципліна Менеджмент ЗЕД (табл. 3.43).

Таблиця 3.42

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Логістика» за освітнім ступенем магістр у Сумському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	кредити ЄКТС
1	Міжнародний менеджмент	1	3,0
2	Управління ланцюгами поставок	2	6,0
3	Управління якістю	2	4,0
4	Логістичний менеджмент	3	6,0
5	Конфліктологія та психологія управління	3	3,0
6	Стратегічне управління підприємством	3	3,0
	Всього		25,0

З даних таблиці видно, що при порівнянні навчальних планів магістерських ОПП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» в Сумському НАУ та НУБіП за досліджуваними дисциплінами відмічаємо лише одну аналогічну дисципліну «Менеджмент ЗЕД», за рештою дисциплін – плани абсолютно різні.

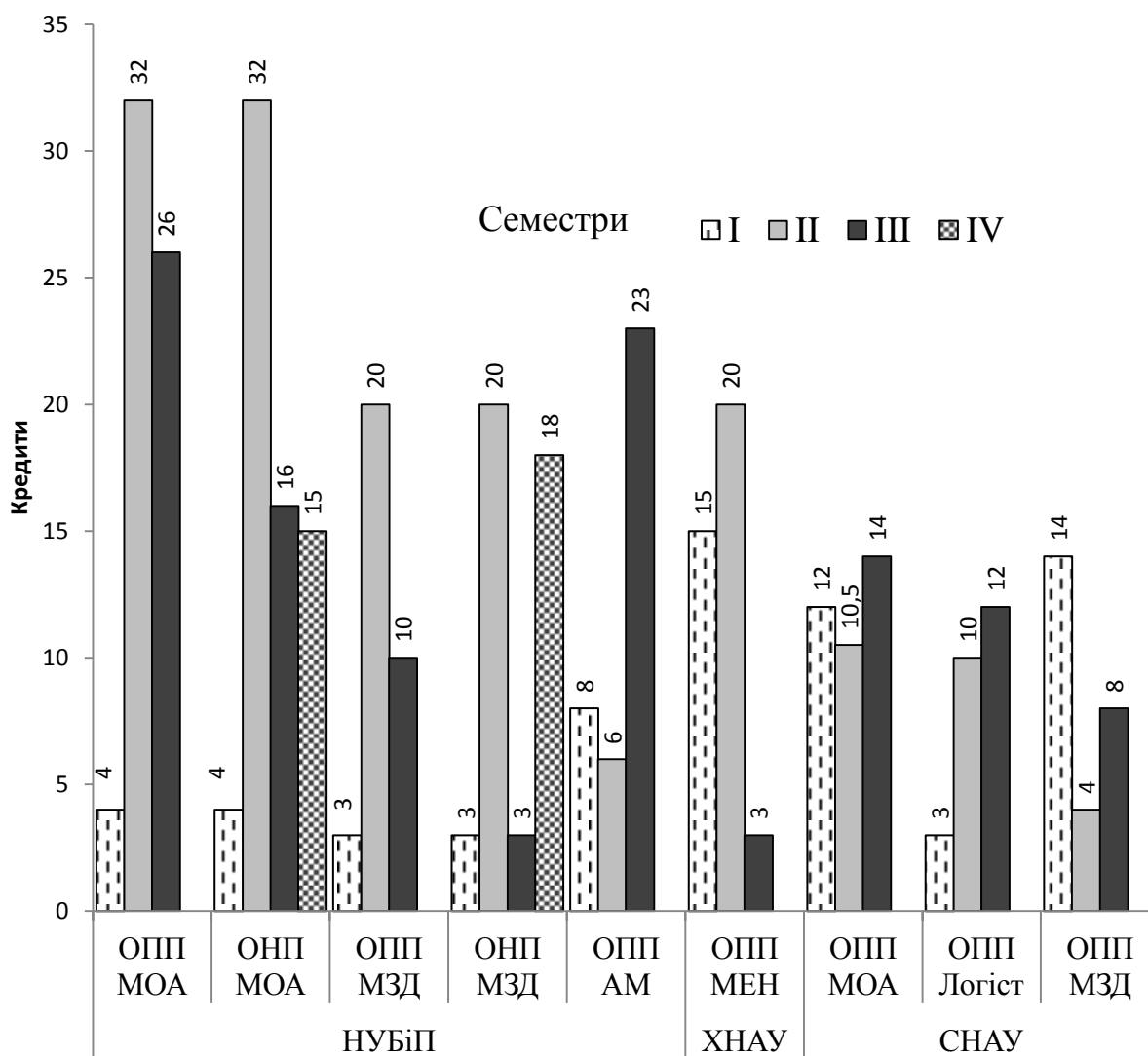
Таблиця 3.43

Дисципліни групи «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за освітнім ступенем магістр у Сумському НАУ на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	кредити ЄКТС
1	Інформаційні системи в менеджменті	1	4,0
2	Менеджмент ЗЕД	1	6,0
3	Міжнародний менеджмент	1	4,0
4	Управління якістю	2	4,0
5	Мотиваційний менеджмент	3	4,0
6	Стратегічне управління підприємством	3	4,0
	Всього		26,0

Для вивчення розподілу навчальних дисциплін групи «Менеджмент» в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО за семестрами розглянемо рис. 3.19.

З рисунку видно, що розподіл дисциплін групи «Менеджмент» як в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО, так і за семестрами в межах окремого закладу істотно відрізняються.

Освітні програми,

Рис. 3.19. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р.

Так, навантаження дисциплінами групи в першому семестрі варіює від 3 до 8 кредитів в НУБіП, 15 кредитів у Харківському НАУ та від 3 до 14 кредитів у Сумському НАУ.

Найвищим навантаженням дисциплінами групи характеризуються навчальні плани НУБіП за освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами «Менеджмент організацій і адміністрування» у другому семестрі по 32 кредити. Крім того найвищим завантаженням другого семестру дисциплінами групи характеризуються навчальні плани за ОПП та ОНП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» в НУБіП та ОПП «Менеджмент» у Харківському НАУ відповідно по 20 кредитів. У Сумському НАУ в другому семестрі навантаження за дисциплінами групи варіювало від 4 до 10,5 кредитів.

В третьому семестрі навчання найвищими значеннями навчального навантаження за дисциплінами групи характеризувались навчальні плани НУБіП за ОПП «Менеджмент організацій і адміністрування» 26 кредитів ОПП «Адміністративний менеджмент» – 23 кредити, за рештою освітніх програм навантаження варіювало від 3 до 16 кредитів.

В Харківському НАУ на третій семестр навантаження за вказаними дисциплінами склало 3 кредити, а в Сумському НАУ варіювало від 8 кредитів для ОПП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» до 14 кредитів за ОПП «Менеджмент організацій і адміністрування».

В четвертому семестрі дисципліни вивчалися в НУБіП за освітньо-науковими програмами «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», де на дисципліни групи припадало відповідно 15 та 18 кредитів.

Подібно до аналізу навчальних планів аграрних ЗВО України, до групи дисциплін «Менеджмент» нами були віднесені такі з них, що теоретично та змістовно відносяться до категорії менеджмент, а саме: забезпечують формування системних знань теорії та практики управління. Вивчення навчальних дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО є базою підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери.

Перелік дисциплін даної групи, що вивчалися у досліджуваних аграрних ЗВО Польщі за ступенем ліценціат представлено у таблицях 3.44 – 3.46.

За даними таблиці 3.44 видно, що навчальний план підготовки за ступенем ліценціат напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) у Варшавському СГУ передбачає вивчення 8 навчальних дисциплін групи «Менеджмент» загальним обсягом 23 кредити ECTS, безпосередньо дисципліну «Zarządzanie» (Менеджмент) студенти починають вивчати з 2 семестру, а на її вивчення передбачено 4 кредити. Крім даної дисципліни, навчальні плани трьох досліджуваних ЗВО містять також «Zarządzanie produkcją i usługami» (Управління виробництвом та послугами), на яку у Варшавському СГУ та Краківському АУ відведено 3 кредити, а в Люблінському УПН – 5 кредитів, та «Zarządzanie jakością» (Управління якістю), на яку відведено відповідно по 2 кредити у Варшавському та Краківському університетах та 3 кредити у Люблінському УПН.

Таблиця 3.44

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) за ступенем ліценціат у Варшавському СГУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Zarządzanie (Менеджмент)	4	2
2.	Informatyka w zarządzaniu (Інформаційні технології в менеджменті)	4	4
3.	Zarządzanie produkcją i usługami (Управління виробництвом та послугами)	3	5
4.	Zarządzanie zasobami ludzkimi (Управління людськими ресурсами)	2	5
5.	Zarządzanie projektami (Управління проектами)	3	6
6.	Zarządzanie jakością (Управління якістю)	2	6
7.	Zarządzanie wiedzą (Управління знаннями)	2	6
8.	Zarządzanie i planowanie marketingowe (Менеджмент та маркетингове планування)	3	6
	Всього	23	

У Варшавському СГУ та Краківському АУ вивчають «Informatyka w zarządzaniu» (Інформаційні технології в менеджменті) з обсягом відповідно 4 та 3 кредити, «Zarządzanie zasobami ludzkimi» (Управління людськими ресурсами) – 2 та 3 кредити відповідно та «Zarządzanie projektami» (Управління проектами) по 3 кредити.

З дисциплін групи «менеджмент», які вивчаються лише у Варшавському СГУ є «Zarządzanie wiedzą» (Управління знаннями) та «Zarządzanie i planowanie marketingowe» (Менеджмент та маркетингове планування) обсягом відповідно 2 та 3 кредити ECTS.

Таблиця 3.45

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) за ступенем ліценціат у Краківському АУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Podstawy zarządzania (Основи менеджменту)	5	1
2.	Zarządzanie zasobami ludzkimi (Управління людськими ресурсами)	3	3
3.	Zarządzanie projektami (Управління проектами)	3	5
4.	Informatyka w zarządzaniu (Інформаційні технології в менеджменті)	3	5
5.	Zarządzanie jakością (Управління якістю)	2	6
6.	Zarządzanie produkcją (Управління виробництвом)	3	6
7.	Zarządzanie turystyką wiejską (Управління сільським туризмом)	3	6
8.	Zarządzanie środowiskiem (Екологічний менеджмент)	3	6
	Всього	25	

У Краківському аграрному університеті за напрямом підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) за ступенем ліценціат також вивчають 8 дисциплін, віднесених нами до групи «Менеджмент», проте загальний

обсяг складає 25 кредитів, що на 2 кредити більше значення Варшавського СГУ (табл. 3.44-3.45).

До дисциплін групи «Менеджмент», які вивчаються лише в Краківському АУ можна віднести «Zarządzanie turystyką wiejską» (Управління сільським туризмом) та «Zarządzanie środowiskiem» (Екологічний менеджмент) обсягом вивчення по 3 кредити відповідно (табл. 3.45).

У Люблінському УПН за напрямом підготовки «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) ступеня ліценціат у 2016 р. вивчали лише 4 дисципліни групи «Менеджмент» загальним обсягом 16 кредитів(табл. 3.46).

Таблиця 3.46

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) за ступенем ліценціат у Люблінському УПН на основі навчального плану 2016 р.

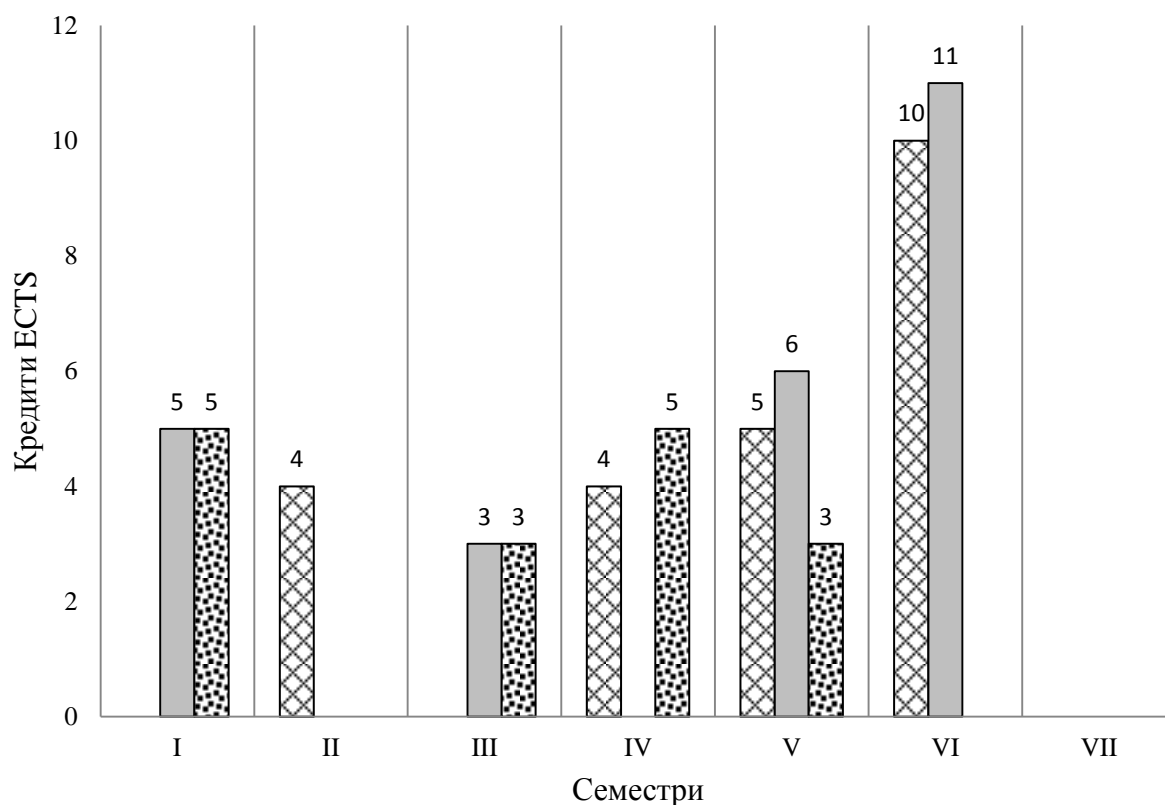
№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Zarządzanie (Менеджмент)	5	1
2.	Logistyka w przedsiębiorstwie (Логістика на підприємстві)	3	3
3.	Zarządzanie produkcją i usługami (Управління виробництвом та послугами)	5	4
4.	Zarządzanie jakością i bezpieczeństwem (Управління якістю та безпекою)	3	5
	Всього	16	

Серед дисциплін групи, які вивчалися лише в даному університеті за вказаним напрямом підготовки є «Logistyka w przedsiębiorstwie» (Логістика на підприємстві), на вивчення якої було передбачено 3 кредити ECTS.

Загалом, за кількістю дисциплін групи «Менеджмент» в навчальних планах всіх досліджуваних аграрних університетів Польщі частка однакових дисциплін складає по 75,0 %, а за обсягом навчального навантаження частка однакових дисциплін групи «Менеджмент» у

Варшавському СГУ складає 78,3%, Краківському АУ – 76,0%, а в Люблінському УПН – 81,3%. Динаміку розподілу залікових одиниць на семестр, передбачених на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в розрізі досліджуваних вищих закладів вищої освіти Польщі, подано на рис. 3.20.

За даним рисунком 3.20 видно, що вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в аграрних ЗВО Польщі за ступенем ліценціат починають доволі рано – з першого та другого семестру навчання. Проте, найвищим загальним обсягом дисциплін групи характеризується шостий семестр у Варшавському та Краківському університетах, де на вивчення вказаних дисциплін відведено 10 та 11 кредитів відповідно.

▨ Варшавський СГУ ■ Краківський АУ ▩ Люблінський УПН

Рис. 3.20. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» за ступенем ліценціат на основі навчальних планів 2016 р. в аграрних ЗВО Республіки Польща

Досить цікавою є ситуація з вивченням дисциплін групи в Люблінському УПН, де в шостому та сьомому семестрах їх взагалі не вивчають, а навантаження 5-го семестру дисциплінами групи складає лише 3 кредити. Для дослідження динаміки вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО за навчальними планами 2016 р. за ступенем ліценціат розглянемо рисунок 3.21.

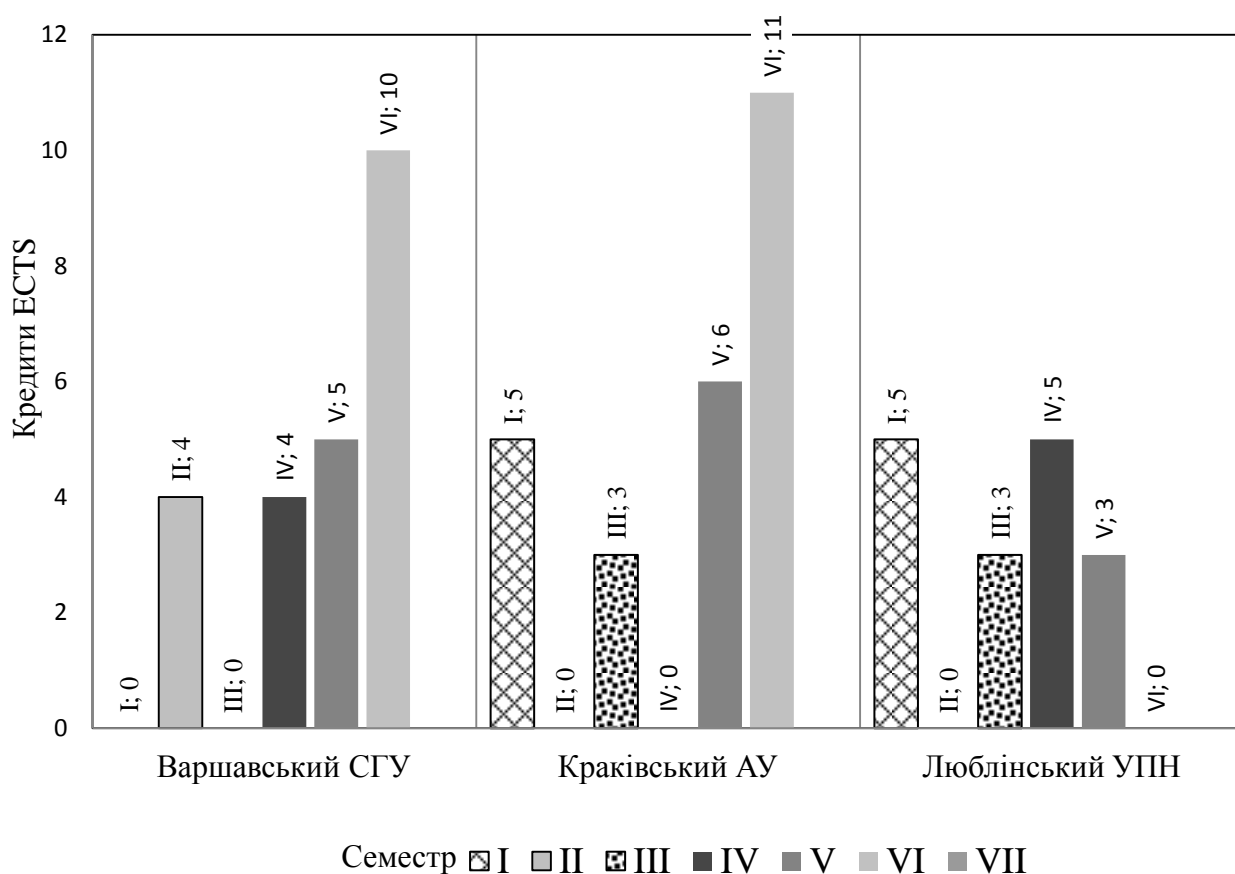

Рис. 3.21. Динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент» за ступенем ліценціат на основі навчальних планів 2016 р. в аграрних ЗВО Республіки Польща

З даних рисунку 3.21 видно, що завантаження навчальних планів дисциплінами групи в розрізі навчальних семестрів нерівномірне, так у Варшавському СГУ не вивчаються дисципліни групи «Менеджмент» у першому та третьому семестрах, у Краківському АУ – у другому та четвертому семестрах відповідно, у Люблінському УПН – у другому, шостому та сьомому семестрах.

Отже, за динамікою та змістом вивчення дисциплін групи «Менеджмент» найбільш збалансованим та оптимальним, на нашу думку, є навчальний план за ступенем ліценціат спеціальності «Менеджмент» у Варшавському сільськогосподарському університеті та Краківському аграрному університеті.

Як вже відмічалось, за ступенем магістратура в досліджуваних аграрних ЗВО Польщі навчання проводиться за однією освітньою програмою в кожному з університетів. При цьому термін навчання в магістратурі складає 4 семестри у Варшавському та Краківському університетах і 3 семестри у Люблінському УПН.

У 2016 р. за напрямом підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) за ступенем магістр у Варшавському СГУ вивчались 8 дисциплін групи «менеджмент» загальним обсягом 20 кредитів. Дисципліна «Zarządzanie strategiczne» (Стратегічний менеджмент) за магістерською програмою вивчалася у кожному з досліджуваних ЗВО, обсяг вивчення у Варшавському СГУ склав 3 кредити, у Краківському АУ – 5 кредитів, а у Люблінському УПН – 4. Однаковими дисциплінами групи «Менеджмент» в магістерських програмах Варшавського та Краківського університетів були: «Współczesne Konceptcje Zarządzania» (Сучасні концепції управління) обсягом відповідно 3 та 4 кредити, «Zarządzanie procesami» (Управління процесами) 2 та 5 кредитів та «Rachunkowość zarządcza» (Управлінський облік) 3 та 6 кредитів (табл. 3.47- 3.48).

Однаковими дисциплінами групи «Менеджмент» в магістерських програмах Варшавського та Люблінського університетів була «Logistyka» («Логістика») обсягом 3 кредити (табл. 3.47; 3.49).

Крім того, серед дисциплін групи «Менеджмент», які вивчалися лише у Варшавському СГУ були «Etyka w zarządzaniu» (Етика в менеджменті), «Zarządzanie zmianami» (Управління змінами), «Zarządzanie marketingowe» (Управління маркетингом) обсягом навчального навантаження по 2 кредити ECTS (табл. 3.47).

Таблиця 3.47

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Zarządzanie» (Менеджмент) за ступенем магістр у Варшавському СГУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Współczesne Koncepcje Zarządzania (Сучасні концепції управління)	3	1
2.	Etyka w zarządzaniu (Етика в менеджменті)	2	1
3.	Logistyka (Логістика)	3	1
4.	Zarządzanie zmianami (Управління змінами)	2	2
5.	Zarządzanie strategiczne (Стратегічний менеджмент)	3	2
6.	Zarządzanie procesami (Управління процесами)	2	2
7.	Rachunkowość zarządcza (Управлінський облік)	3	2
8.	Zarządzanie marketingowe (Управління маркетингом)	2	2
	Всього	20	

У Краківському АУ за магістерською програмою «Ekonomia - Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі) вивчали 7 предметів групи «менеджмент» загальним обсягом 34 кредити (табл. 3.48), як вже відмічалось 4 з них були однаковими порівняно з відповідним навчальним планом Варшавського СГУ.

Серед дисциплін групи «менеджмент», які вивчалися лише у Краківському АУ були «Gospodarowanie kapitałem ludzkim» (Управління людським капіталом) обсягом 4 кредити, «Ekonomia menedżerska» (Управлінська економіка) та «Zarządzanie organizacją doradczą» (Управління дорадчою службою) навчальним обсягом по 5 кредитів ECTS (табл. 3.48).

У Люблінському університеті природничих наук за магістерською програмою «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво

продукції) у 2016 р. з групи дисциплін «Менеджмент» вивчали 5 предметів загальним обсягом навчального навантаження 18 кредитів (табл. 3.49).

Таблиця 3.48

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Ekonomia - Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі) за ступенем магістр у Краківському АУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Gospodarowanie kapitałem ludzkim (Управління людським капіталом)	4	1
2.	Koncepcje zarządzania (Концепції управління)	4	1
3.	Zarządzanie procesami (Управління процесами)	5	2
4.	Ekonomia menedżerska (Управлінська економіка)	5	3
5.	Rachunkowość zarządcza (Управлінський облік)	6	3
6.	Zarządzanie strategiczne (Стратегічний менеджмент)	5	4
7.	Zarządzanie organizacją doradczą (Управління дорадчою службою)	5	4
	Всього	34	

Як вже відмічалось, дисципліни «Zarządzanie strategiczne» (Стратегічний менеджмент) та «Logistyka i transport żywności» (Логістика та транспорт для харчових продуктів) є спільними для навчальних планів інших досліджуваних аграрних ЗВО Польщі, а дисципліни «Zarządzanie projektem i innowacjami» (Управління проектами та інноваціями) та «Systemy wspomaganie decyzji i zarządzania wiedzą» (Прийняття рішень та управління знаннями) вивчалися у Варшавському СГУ та Краківському АУ за програмами підготовки ліценціату (табл. 3.44; 3.45).

Серед дисциплін групи «Менеджмент», які вивчалися лише в Люблінському УПН можемо відмітити «Zintegrowane systemy zarządzania»

(Гуманітарний або соціальний предмет: Інтегрована система менеджменту) обсягом навантаження 4 кредити ECTS.

Таблиця 3.49

Дисципліни групи «Менеджмент» напряму підготовки «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) за ступенем магістр у Люблінському УПН на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження, кредитів ECTS	семестр
1.	Przedmiot humanistyczny lub społeczny 1: Zarządzanie projektem i innowacjami (Гуманітарний або соціальний предмет: Управління проектами та інноваціями)	4	1
2.	Systemy wspomaganie decyzji i zarządzania wiedzą (Прийняття рішень та управління знаннями)	3	1
3.	Przedmiot humanistyczny lub społeczny 2: Zarządzanie strategiczne (Гуманітарний або соціальний предмет: Стратегічний менеджмент)	4	2
4.	Przedmiot humanistyczny lub społeczny 3: Zintegrowane systemy zarządzania (Гуманітарний або соціальний предмет: Інтегрована система менеджменту)	4	2
5.	Logistyka i transport żywności (Логістика та транспорт для харчових продуктів)	3	3
	Всього	18	

Загалом, за кількістю дисциплін групи «Менеджмент» в навчальних планах всіх досліджуваних аграрних університетів Польщі за ступенем магістратура частка однакових дисциплін складає 62,5% у Варшавському СГУ, 50,0% у Краківському АУ та 40,0% у Люблінському УПН, а за обсягом навчального навантаження частка однакових дисциплін групи «Менеджмент» у Варшавському СГУ складає 70,0%, Краківському АУ – 58,8%, а в Люблінському УПН – 38,9%.

Для вивчення розподілу навчальних дисциплін групи «Менеджмент» в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО Польщі за семестрами розглянемо рис. 3.22.

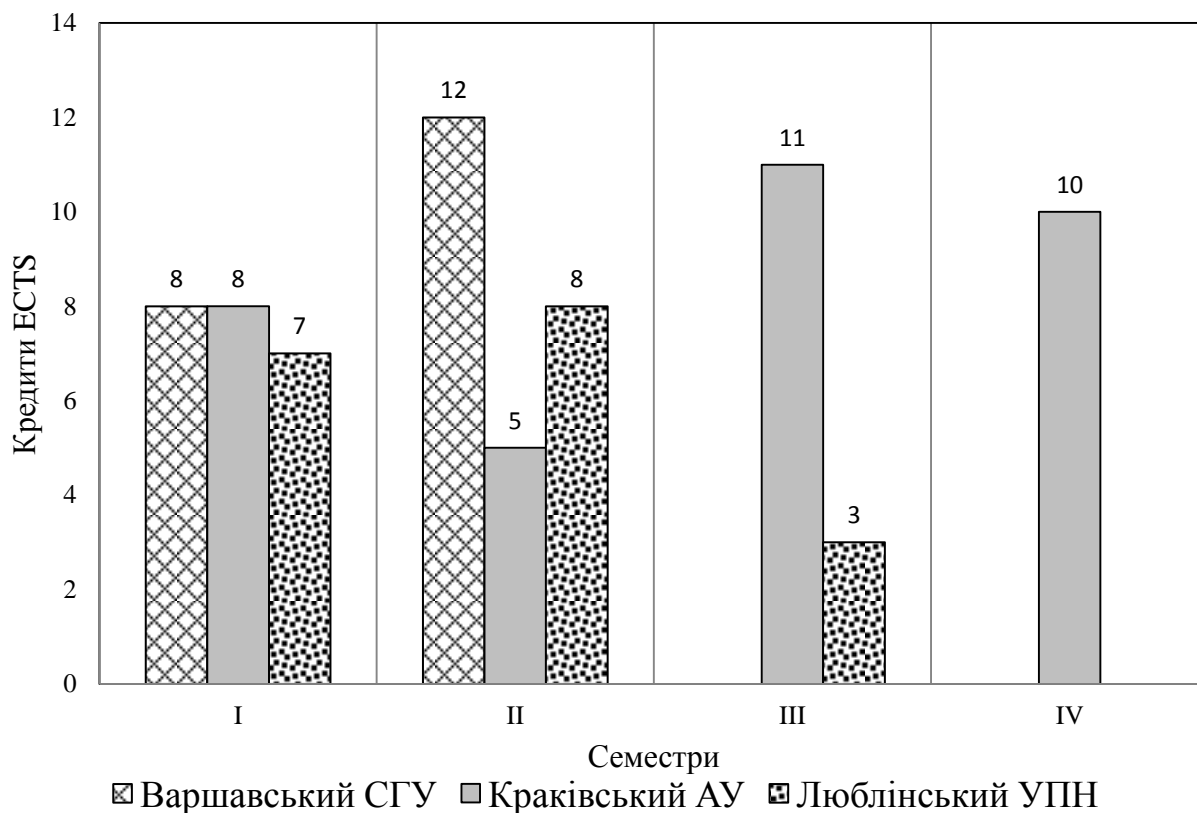

Рис. 3.22. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р.

З рисунку 3.22 видно, що розподіл дисциплін групи «Менеджмент» як в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО, так і за семестрами в межах окремого закладу істотно відрізняються та подібно до розподілу дисциплін групи ступеня підготовки ліценціат не є рівномірним.

Так, навантаження дисциплінами групи в першому семестрі варіює від 7 до 8 кредитів, в другому від 5 кредитів в Краківському АУ до 12 кредитів у Варшавському СГУ, в третьому семестрі вивчалось лише 3 кредити дисциплін групи «Менеджмент» у Люблінському УПН та 11

кредитів в Краківському АУ, а в четвертому семестрі дисципліни групи в обсязі 10 кредитів вивчалися лише в Краківському аграрному університеті.

Для дослідження динаміки вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО за навчальними планами 2016 р. за ступенем магістратура розглянемо рисунок 3.23.

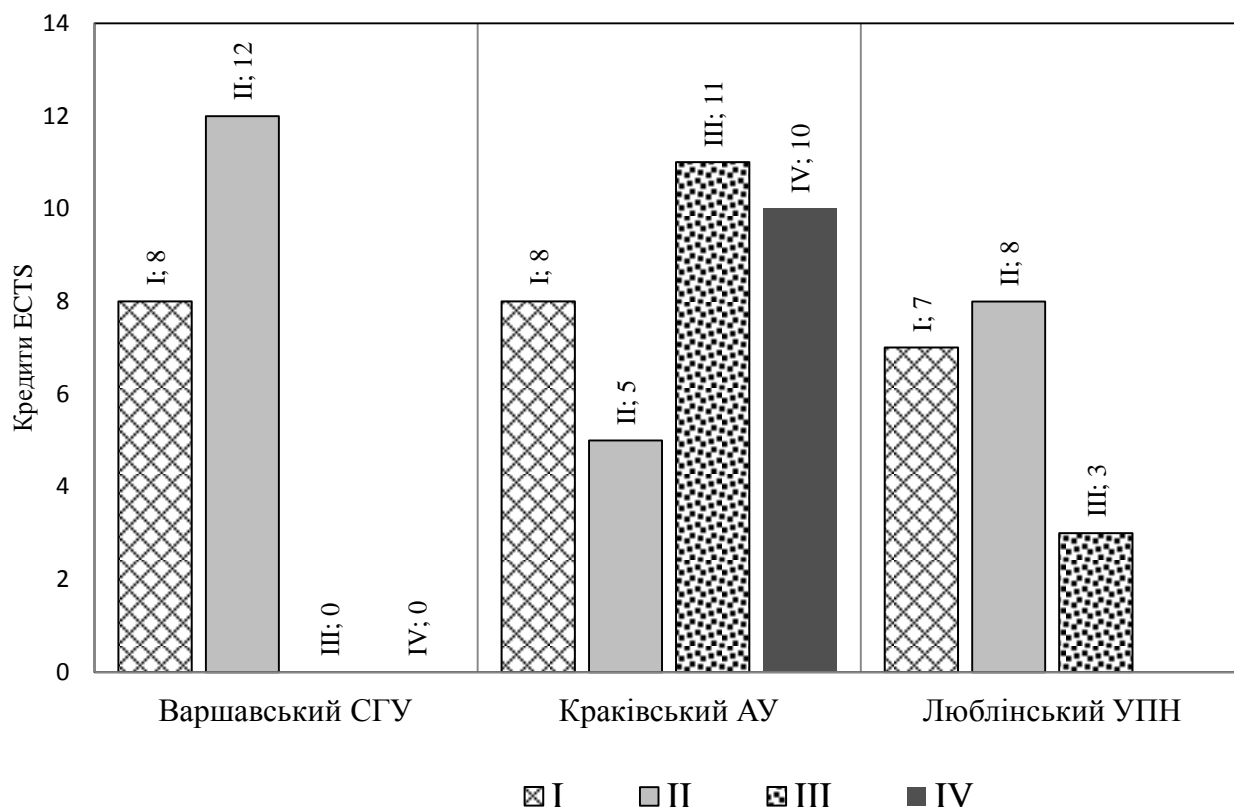

Рис. 3.23. Динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент» за ступенем магістратура на основі навчальних планів 2016 р. в аграрних ЗВО Республіки Польща

З рисунку 3.23 видно, що найповнішим завантаженням дисциплінами групи «Менеджмент» характеризується навчальний план підготовки магістрів у Краківському аграрному університеті.

Таким чином, навчальні плани досліджуваних аграрних ЗВО Республіки Польща в частині дисциплін групи «Менеджмент» істотно відрізняються між собою як за переліком дисциплін, так і за обсягом

навчального навантаження. Відмічається нерівномірний розподіл дисциплін групи за семестрами.

Проте, за обсягом навчального навантаження з вивчення дисциплін та за їх кількістю в навчальних планах можемо рекомендувати як найбільш збалансований навчальний план підготовки майбутнього менеджера в Краківському аграрному університеті.

Вивчення навчальних дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО є базою підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери.

Подібно до аналізу навчальних планів аграрних ЗВО України та Республіки Польща, до групи дисциплін «Менеджмент» нами були віднесені такі, що теоретично та змістовно відносяться до категорії менеджмент: забезпечують формування системних знань теорії та практики управління.

Перелік дисциплін даної групи, що вивчалися у досліджуваних аграрних ЗВО РФ за рівнем бакалавріат представлено у таблицях 3.50 – 3.52.

За даними таблиці 3.50 видно, що навчальний план підготовки бакалавра спеціальності «Менеджмент» в РДАУ МСГА передбачає вивчення 11 навчальних дисциплін групи «Менеджмент», безпосередньо дисципліну «Теорія менеджменту» студенти починають вивчати з другого семестру, а на її вивчення передбачено 216 годин або 6 залікових одиниць.

Сумарне навантаження з вивчення дисциплін групи «менеджмент» складає 1548 годин або 43 залікові одиниці. З дисциплін вказаної групи що вивчаються у РДАУ, проте відсутні у навчальних планах Саратовського ДАУ та Омського НАУ є «Управління ціною та цінністю» і «Управління маркетингом в АПК».

Подібно до навчального плану підготовки бакалавра в Саратовському ДАУ в РДАУ вивчають «Теорію менеджменту», проте в

останньому на вивчення передбачено 324 години або 9 залікових одиниць (таблиця 3.51), порівняно з 6 з.о. в РДАУ.

Встановлено, що подібно до навчального плану підготовки бакалавра в Омському ДАУ в РДАУ вивчають «Логістику», проте в останньому на вивчення передбачено 180 години або 5 залікових одиниць (таблиця 3.52) порівняно з 3 з.о. або 108 годин в Російському ДАУ МСГА.

Таблиця 3.50

Дисципліни групи «Менеджмент» за рівнем бакалавріат в Російському ДАУ МСГА ім. К.А. Тимірязєва на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		з.о.	год.	
1.	Теория менеджмента (Теорія менеджменту)	6	216	2, 3
2.	Информационные технологии в менеджменте (Інформаційні технології в менеджменті)	5	180	3
3.	Методы принятия управленческих решений (Методи прийняття управлінських рішень)	5	180	4
4.	Управление ценой и ценностью (Управління ціною та цінністю)	2	72	5
5.	Управление человеческими ресурсами (Управління людськими ресурсами)	3	108	6
6.	Стратегический менеджмент (Стратегічний менеджмент)	3	108	6
7.	Финансовый менеджмент (Фінансовий менеджмент)	4	144	7
8.	Управление проектами (Управління проектами)	4	144	7
9.	Менеджмент качества (Менеджмент якості)	3	108	7
10.	Логистика (Логістика)	3	108	8
11.	Управление маркетингом в АПК (Управління маркетингом в АПК)	5	180	8
	Всього	43	1548	

Найвищу кількість дисциплін групи «Менеджмент» за рівнем бакалавріату з досліджуваних аграрних ЗВО РФ вивчають у

Саратовському ДАУ, де їх чисельність складає 23 дисципліни. На їх вивчення передбачено 74 залікових одиниць або 2664 години (табл. 3.51).

Таблиця 3.51

Дисципліни групи «Менеджмент» за рівнем бакалавріат у
Саратовському ДАУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		з.о.	акад. год.	
1.	Основы менеджмента (Основи менеджменту)	3	108	1
2.	Разработка управленческих решений (Розробка управлінських рішень)	3	108	1
3.	Теория менеджмента (Теорія менеджменту)	9	324	2, 3, 4
4.	Системный анализ в менеджменте (Системний аналіз в менеджменті)	4	144	3
5.	Математические методы в менеджменте (Математичні методи в менеджменті)	2	72	3
6.	Теория игр в менеджменте (Теорія ігор в менеджменті)	2	72	3
7.	Стратегический менеджмент (Стратегічний менеджмент)	4	144	5
8.	Управление операциями (Управління операціями)	3	108	5
9.	Информационные технологии в менеджменте (Інформаційні технології в менеджменті)	3	108	6
10.	Управление конкурентоспособностью организации (Управління конкурентоздатністю організації)	3	108	6
11.	Управление конкурентоспособностью товара (Управління конкурентоздатністю товару)	3	108	6
12.	Риск-менеджмент (Ризик-менеджмент)	2	72	6
13.	Управление маркетингом на предприятии АПК (Управління маркетингом на підприємстві АПК)	2	72	6
14.	Управление качеством (Управління якістю)	2	72	6
15.	Управление затратами на предприятиях АПК (Управління затратами на підприємстві АПК)	2	72	6
16.	Методы принятия управленческих решений (Методи прийняття управлінських рішень)	2	72	7
17.	Финансовый менеджмент (Фінансовий менеджмент)	3	108	7

Продовження таблиці 3.51

18.	Управление человеческими ресурсами (Управління людськими ресурсами)	3	108	7
19.	Управление проектами (Управління проектами)	4	144	7
20.	Управление внешнеэкономической деятельностью (Управління зовнішньоекономічною діяльністю)	5	180	8
21.	Управление инновациями (Управління інноваціями)	4	144	8
22.	Управление изменениями (Управління змінами)	3	108	8
23.	Корпоративный менеджмент на предприятии АПК (Корпоративний менеджмент на підприємстві АПК)	3	108	8
	Всього	74	2664	

Особливістю навчального плану підготовки бакалавра в Саратовському ДАУ є те, що дисципліни групи «Менеджмент» починають вивчати з першого семестру. Причому, якщо дисципліна «Основи менеджменту» є переважно оглядовою дисципліною, яка вивчає загальні закономірності менеджменту, процеси стратегічного й оперативного управління підприємством, а також господарювання і розвиток в умовах конкуренції, то дисципліна «Розробка управлінських рішень» є доволі складною прикладною дисципліною, наповненою значним обсягом економіко-статистичних розрахунків та базується на ґрунтовних знаннях з економічних наук, тому розпочинати її вивчення з першого семестру не зовсім доцільно. Порівняно з навчальним планом підготовки бакалавра в РДАУ, в якому на вивчення дисципліни «Теорія менеджменту» передбачено 216 годин, у Саратовському ДАУ на дану дисципліну відведено 324 годин, або на 50% більше.

Крім того, особливістю навчального плану в СДАУ є те, що за змістом декілька дисциплін дублюють одна одну. Зокрема це дисципліни: «Розробка управлінських рішень», «Теорія ігор в менеджменті», «Ризик-менеджмент» та «Математичні методи в менеджменті» можуть вивчатися в

рамках дисципліни «Методи прийняття управлінських рішень». Таким чином, можна консолідувати вивчення менеджменту в розрізі меншої кількості дисциплін, уникнувши непотрібного дублювання та підвищивши якість засвоєння знань.

В Омському ДАУ навчальним планом передбачено вивчення 12 навчальних дисциплін групи «Менеджмент», причому порівняно з відповідними планами РДАУ та СДАУ не передбачено вивчення дисципліни «Основи менеджменту» або «Теорія менеджменту», тобто освоєння основних базових положень даної дисципліни студенти отримують в процесі вивчення суміжних дисциплін, проте досить часто програмами вивчення таких дисциплін вже передбачено наявність базових знань з теорії менеджменту, а тому відсутність в навчальному плані вказаних дисциплін істотно знижує якість підготовки майбутніх менеджерів. Загалом на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» передбачено 47 залікових одиниць, або 1692 години (табл. 3.52).

З дисциплін вказаної групи, що вивчаються в Омському ДАУ, проте відсутні у навчальних планах РДАУ та Саратовського ДАУ є «Екологічний менеджмент», «Виробничий менеджмент» та «Управлінський облік».

Отже, порівнюючи навчальні плани підготовки бакалаврів спеціальності «Менеджмент» в частині вивчення навчальних дисциплін групи «менеджмент» в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації, видно що за досліджуваною ознакою навчальні плани є досить схожими, зокрема як за подібними дисциплінами так і за часом на їх вивчення. На даному фоні виділяється навчальний план Саратовського ДАУ.

Загалом, за чисельністю дисциплін групи «Менеджмент» в навчальному плані Російського ДАУ частка однакових дисциплін складає 81,8%, в Саратовському ДАУ – 43,5%, в Омському ДАУ – 75,0%, а за обсягом навчального навантаження частка однакових дисциплін групи «менеджмент» у РДАУ 83,7%, СДАУ – 47,3%, ОДАУ – 80,9%.

Таблиця 3.52

Дисципліни групи «Менеджмент» за рівнем бакалавріат у
Омському ДАУ на основі навчального плану 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	Навантаження		семестр
		з.о.	акад. год.	
1.	Методы принятия управленческих решений (Методи прийняття управлінських рішень)	3	108	3
2.	Информационные технологии в менеджменте (Інформаційні технології в менеджменті)	4	144	3
3.	Экологический менеджмент (Екологічний менеджмент)	4	144	3
4.	Основы управления качеством (Основи управління якістю)	4	144	3
5.	Управление человеческими ресурсами (Управління людськими ресурсами)	3	108	4
6.	Стратегический менеджмент (Стратегічний менеджмент)	6	216	5
7.	Финансовый менеджмент (Фінансовий менеджмент)	4	144	5
8.	Производственный менеджмент (Виробничий менеджмент)	3	108	6
9.	Управленческий учет (Управлінський облік)	2	72	6
10.	Управление проектами (Управління проектами)	5	180	7
11.	Логистика (Логістика)	5	180	7
12.	Управление рисками (Управління ризиками)	4	144	8
	Всього	47	1692	

Динаміку розподілу залікових одиниць на семестр, передбачених на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в розрізі досліджуваних закладів вищої освіти, подано на рис. 3.24.

Як видно з рисунку у досліджуваних аграрних ЗВО РФ за даними навчальних планів 2016-2017 років вивчення дисциплін групи «Менеджмент» починають з 1 семестру. Проте, це спостерігаємо лише у Саратовському ДАУ, де на перший семестр передбачено 6 залікових

одиниць на вивчення дисциплін «Основи менеджменту» та «Розробка управлінських рішень».

У РДАУ та СДАУ у 2 семестрі, починають вивчати «Теорію менеджменту» з навантаженням по 3 залікові одиниці. Проте, починаючи з 3 семестру вивчення дисциплін групи «Менеджмент» істотно зростає крім того дані дисципліни починають вивчати і в Омському ДАУ, де загальне навантаження на їх вивчення складає 15 залікових одиниць тоді як у РДАУ передбачено 8 з.о., а у Саратовському державному аграрному університеті – 11. Досить показово характеризується вивчення дисциплін групи в досліджуваних ЗВО у 4 семестрі, де на їх вивчення відведено 5 з.о. в РДАУ та по 3 з.о. в Саратовському і Омському державних аграрних університетах.

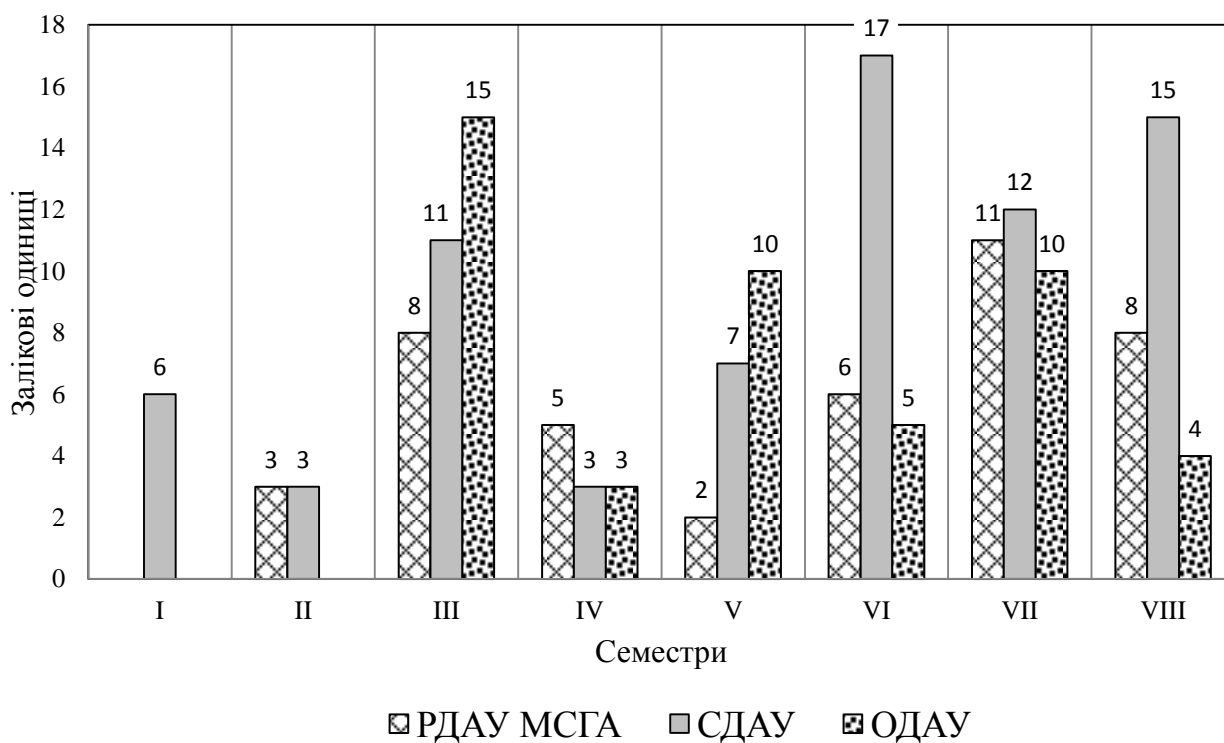

Рис. 3.24. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» за рівнем бакалавріат на основі навчальних планів 2016 р. в аграрних ЗВО Російської Федерації

Починаючи з 6 семестру, відмічаємо різке зростання навчального навантаження за дисциплінами даної групи у Саратовському ДАУ до 17

залікових одиниць, тоді як РДАУ та ОДАУ навантаження склали відповідно 6 та 5 з.о.. У 7 семестрі відмічаємо високі значення навантаження дисциплін даної групи в усіх досліджуваних ЗВО від 10 до 12 з.о., а вже у 8 семестрі вивчення дисциплін групи скоротилося до 8 з.о в РДАУ та до 4 з.о. в Омському ДАУ, тоді як в Саратовському ДАУ на вивчення виділено 15 залікових одиниць.

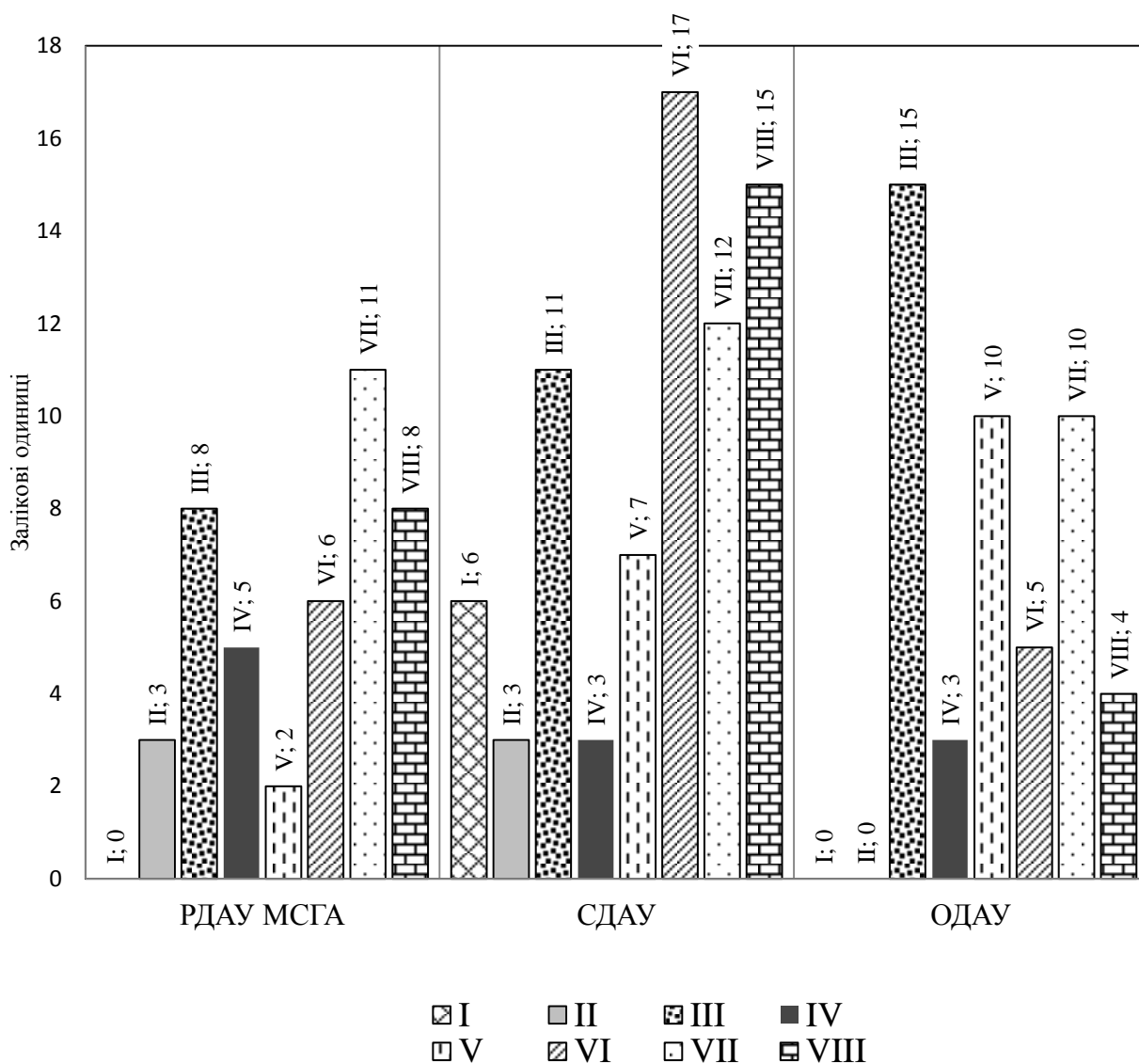

Рис. 3.25. Динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент» у РДАУ МСГА, СДАУ та ОДАУ за навчальними планами 2016 р. спеціальності «Менеджмент» за рівнем бакалавріат

З рисунку 4.25 видно, що у процесі вивчення дисциплін групи менеджмент в розрізі аграрних університетів відмічаємо значну нерівномірність. Тобто графік вивчення дисциплін групи «Менеджмент» в кожному з досліджуваних аграрних ЗВО РФ є нерівномірним та, відповідно, неоптимальним. Якщо в РДАУ та СДАУ зберігалась позитивна динаміка вивчення дисциплін групи «Менеджмент», де з початку до завершення навантаження зросло з 3 до 8 залікових одиниць в РДАУ та з 6 до 15 в СДАУ. А в Омському ДАУ вивчення дисциплін даної групи скоротилося з 15 залікових одиниць на початку навчання до 4 у восьмому семестрі.

Таким чином, за динамікою та змістом вивчення дисциплін групи «менеджмент» найбільш збалансованим та оптимальним на нашу думку є навчальний план підготовки бакалавра спеціальності «Менеджмент» у РДАУ.

Як вже відмічалось, за рівнем магістратура в досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації навчання проводиться за 4 освітніми програмами в РДАУ, та по одній основній освітній програмі в Саратовському та Омському державних аграрних університетах.

При цьому у РДАУ за основною освітньою програмою «Управленческое консультирование» вивчається 7 дисциплін групи менеджмент, а загальне навантаження на їх вивчення складає 23 залікові одиниці, або 19,2 % загального навантаження ООП (табл. 3.53). Загальний термін навчання за даною програмою складає чотири семестри.

Виходячи з профілю освітньої програми магістратури «Управленческое консультирование» в РДАУ тут вивчаються дві профільні дисципліни: «Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК» та «Консультавання з питань прогнозування, стратегічного планування та управління», сумарно на їх вивчення відведено 216 годин.

Таблиця 3.53

Дисципліни групи «Менеджмент» основної освітньої програми «Управленческое консультирование» за рівнем магістратура в Російському державному аграрному університеті МСГА на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	обсяг, з.о.
1	Управленческая экономика (Управлінська економіка)	1	3
2	Современные проблемы аграрной экономики и менеджмента (Сучасні проблеми аграрної економіки і менеджменту)	1	4
3	Методы исследований в менеджменте (Методи дослідження в менеджменті)	2	4
4	Управление, планирование и финансирование деятельности ИКС АПК (Управління, планування та фінансування діяльності інформаційно-консалтингової служби АПК)	3	4
5	Автоматизированные информационные технологии в менеджменте (Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті)	3	4
6	Управление в АПК (Управління в АПК)	4	2
7	Консультирование по вопросам прогнозирования, стратегического планирования и управления (Консультування з питань прогнозування, стратегічного планування та управління)	4	2
	Всього		23,0

В Саратовському ДАУ підготовку магістрів здійснювали за однією основною освітньою програмою «Менеджмент в агропромисловому комплексі», при цьому за навчальним планом підготовки магістрів, вивчалось 5 дисциплін групи «Менеджмент» загальним обсягом навчального навантаження 18 залікових одиниць (табл. 3.54).

Як вже відмічалось навчання магістрів у Саратовському ДАУ складається з п'яти семестрів проти чотирьох у РДАУ та ОДАУ, причому в першому семестрі студенти проходять дві навчальні практики:

1. Практика з отримання первинних професійних вмінь та навичок;
2. Практика з отримання професійних вмінь та досвіду професійної діяльності: технологічну практику.

Таблиця 3.54

Дисципліни групи «Менеджмент» основної освітньої програми «Менеджмент в агропромисловому комплексі» за рівнем магістратура в Саратовському державному аграрному університеті МСГА на основі навчальних планів 2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	обсяг, з.о.
1	Управленческая экономика (Управлінська економіка)	2	5
2	Бизнес-менеджмент (Бізнес-менеджмент)	2	5
3	Менеджмент-консалтинг (Менеджмент-консалтинг)	3	3
4	Логистика внешнеэкономической деятельности (Логістика зовнішньоекономічної діяльності)	4	3
5	Практикум руководителя (Практикум керівника)	5	2
	Всього		18,0

На нашу думку, початок підготовки магістра шляхом участі в навчальних практиках є досить позитивним моментом з підготовки висококваліфікованого фахівця, що достатньо закріплює та доповнює обсяг знань, отриманих під час навчання в бакалавріаті, формує практичний досвід майбутнього фахівця та є основою для вдосконалення вмінь і навичок з управління в сфері агропромислового виробництва. А тому такий досвід доцільно було б запровадити і у вітчизняній практиці підготовки висококваліфікованих фахівців сфери управління агровиробництвом.

Подібно до навчального плану підготовки магістрів в РДАУ, в плани СДАУ вивчають Управлінську економіку та Менеджмент-консалтинг.

Крім цього навчальний план додатково містить такі дисципліни як: «Бізнес-менеджмент», «Логістика зовнішньоекономічної діяльності» та «Практикум керівника».

Загалом на вивчення дисциплін групи менеджмент рівня магістратура в СДАУ відведено 18 залікових одиниць, що складає 15,0% загального обсягу магістерської програми.

Якщо розглядати направленість ООП Саратовського ДАУ «Менеджмент в агропромисловому комплексі», то слід відмітити відсутність в навчальному плані жодної профільної дисципліни групи «Менеджмент», яка б за змістом була пов'язана управлінням в АПК.

В Омському ДАУ підготовка магістрів ведеться за основною освітньою програмою «Менеджмент організацій» загальним обсягом навчального навантаження за дисциплінами групи «Менеджмент» 31 залікова одиниця. Загалом, за вказаною групою вивчалось 9 дисциплін.

Порівняно з навчальним планом магістерської програми в РДАУ у Омському ДАУ з дисциплін групи «Менеджмент» вивчаються «Управлінська економіка», «Методи дослідження в менеджменті» та «Управління в АПК» (табл. 3.55). Крім того вивчаються такі дисципліни: «Менеджмент ділової співпраці», «Управління міжнародним бізнесом», «Інноваційний менеджмент в АПК», «Стратегічне управління логістикою», «Економіка та управління інноваційно-інвестиційною діяльністю» та «Методи і моделі в управлінні». Частка дисциплін групи «Менеджмент» магістерської програми напряму «Менеджмент» в Омському ДАУ складає 25,8% загального навантаження.

З рисунку 3.26 видно, що розподіл дисциплін групи «Менеджмент» як в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО, так і за семестрами в межах окремого закладу істотно відрізняються.

Так, навантаження дисциплінами групи в першому семестрі варіює від 5 до 7 залікових одиниць в РДАУ та ОДАУ відповідно, в другому від 4

з.о. в РДАУ до 11 з.о. в ОДАУ, в третьому семестрі по 8 з.о. в РДАУ та ОДАУ і 3 в СДАУ, а в четвертому від 3 з.о. в СДАУ до 7 в ОДАУ.

Таблиця 3.55

Дисципліни групи «Менеджмент» основної освітньої програми
«Менеджмент організацій» за рівнем магістратура в Омському
державному аграрному університеті МСГА на основі навчальних планів
2016 р.

№ п/п	Дисципліна	семестр	обсяг, з.о.
1	Менеджмент делового взаимодействия (Менеджмент ділової співпраці)	1	2
2	Управление международным бизнесом (Управління міжнародним бізнесом)	1	3
3	Управленческая экономика (Управлінська економіка)	2	5
4	Методы исследования в менеджменте (Методи дослідження в менеджменті)	2	3
5	Инновационный менеджмент в АПК (Інноваційний менеджмент в АПК)	2	3
6	Стратегическое управление логистикой (Стратегічне управління логістикою)	3	4
7	Экономика и управление инновационно-инвестиционной деятельностью (Економіка та управління інноваціо-інвестиційною діяльністю)	3	4
8	Методы и модели в управлении (Методи та моделі в управлінні)	4	3
9	Управление в АПК (Управління в АПК)	4	4
	Всього		31,0

Для вивчення розподілу навчальних дисциплін групи «Менеджмент» в розрізі досліджуваних аграрних ЗВО РФ за семестрами розглянемо рис. 3.26.

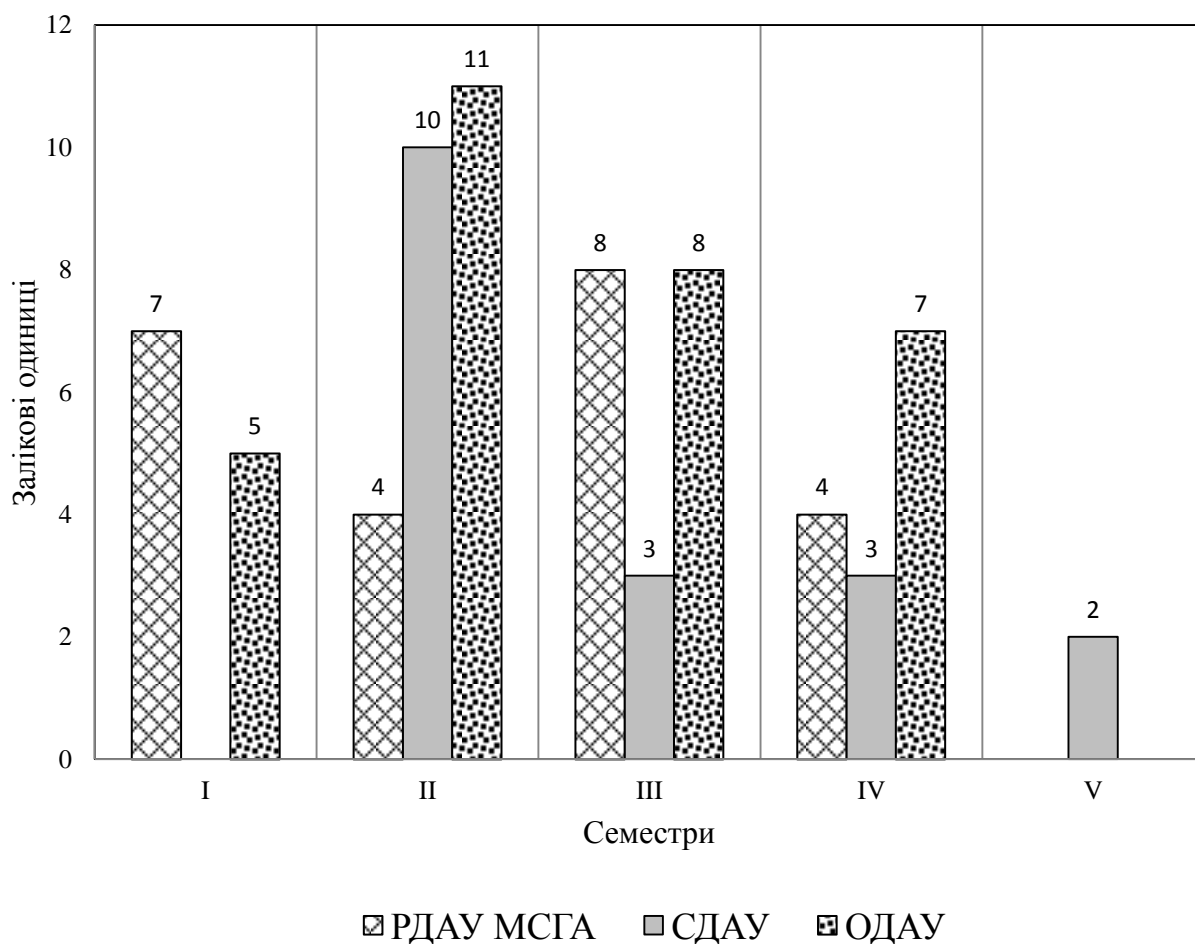

Рис. 3.26. Семестровий розподіл навчальних кредитів на вивчення дисциплін групи «Менеджмент» освітнього ступеня магістр на основі навчальних планів 2016 р.

Таким чином, навчальні плани досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації в частині дисциплін групи «Менеджмент» істотно відрізняються між собою як за переліком дисциплін, так і за обсягом навчального навантаження з їх вивчення. І якщо досить збалансованим виглядає навчальний план Саратовського ДАУ як за кількістю так і графіком вивчення дисциплін групи «Менеджмент», крім того вивченню передує цілий семестр практичної підготовки, проте відсутність профіле-спрямованих дисциплін з управління в сфері АПК знижують якісну характеристику освітньої програми підготовки майбутнього менеджера.

Таблиця 3.56

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися в українських аграрних
ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№	Дисципліна	НУБІП	ХНАУ	СНАУ
1	Адміністративний менеджмент	3,0	7,0	4,0
2	Державне та регіональне управління	3,0	4,0	3,0
3	Діловодство в менеджменті			3,0
4	Інвестиційний менеджмент	4,0	3,0	
5	Інноваційний менеджмент		3,0	
6	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	4,0	3,0	8,0
7	Комунікативний менеджмент			3,0
8	Корпоративне управління	4,0	3,0	4,0
9	Логістичний менеджмент			4,0
10	Матем.моделі в менеджменті та маркетингу		4,0	
11	Менеджмент	4,0	5,0	3,0
12	Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг	4,0		
13	Менеджмент консалтинг			4,0
14	Менеджмент організації	4,0	4,0	4,0
15	Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0		
16	Методи прийняття управлінських рішень			3,0
17	Міжнародний менеджмент	4,0		4,0
18	Мотиваційний менеджмент	3,0		4,0
19	Операційний менеджмент	4,0	6,0	3,0
20	Публічне адміністрування		4,0	
21	Ризик-менеджмент	3,0		
22	Самоменеджмент	3,0	3,0	3,0
23	Стратегічне управління	4,0	5,0	9,0
24	Теорія організації	3,0		
25	Управління активами	4,0		
26	Управління змінами	4,0	4,0	4,0
27	Управління інноваціями	4,0	5,0	3,0
28	Управління інфраструктурою ринку	4,0		
29	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	4,0		
30	Управління персоналом	4,0	5,0	3,0
31	Управління потенціалом підприємства	4,0		
32	Управління проектами	4,0	4,0	
33	Управління якістю	4,0	4,0	2,5
34	Фінансовий менеджмент		3,0	3,0

За дисциплінами групи «Менеджмент» у досліджуваних аграрних університетах України, Польщі та РФ вивчалися 59 навчальних предметів. З них в українських ЗВО вивчалось 34 предмети загальним обсягом навчального навантаження 253,5 навчальних кредитів табл. 3.56, в аграрних ЗВО Республіки Польща – 23 предмети із загальним навантаженням 136 кредитів табл. 3.56, у ЗВО Російської Федерації – 37 навчальних предметів сумарним обсягом 236 кредитів табл. 3.58.

З них 14 дисциплін, що вказані у таблиці 3.56 вивчалися виключно в досліджуваних українських аграрних ЗВО табл. 3.57.

Таблиця 3.57

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися виключно в досліджуваних українських аграрних ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№ п/п	Дисципліна	НУБІП	ХНАУ	СНАУ
1	Адміністративний менеджмент	3,0	7,0	4,0
2	Державне та регіональне управління	3,0	4,0	3,0
3	Менеджмент організації	4,0	4,0	4,0
4	Самоменеджмент	3,0	3,0	3,0
5	Інвестиційний менеджмент	4,0	3,0	
6	Міжнародний менеджмент	4,0		4,0
7	Мотиваційний менеджмент	3,0		4,0
8	Діловодство в менеджменті			3,0
9	Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг	4,0		
10	Публічне адміністрування		4,0	
11	Теорія організації	3,0		
12	Управління активами	4,0		
13	Управління інфраструктурою ринку	4,0		
14	Управління потенціалом підприємства	4,0		

Стосовно дисциплін групи «Менеджмент», які вивчалися у польських аграрних ЗВО, їх кількість склала 23 дисципліни (табл. 3.58).

З них 8 дисциплін, що вказані у таблиці 3.58 вивчалися виключно в досліджуваних аграрних ЗВО Республіки Польща (табл. 3.59).

Таблиця 3.58

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися в досліджуваних польських аграрних ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№ п/п	Дисципліна	ВСУ	КАУ	ЛУПН
1	Екологічний менеджмент		3,0	
2	Етика в менеджменті (Etyka w zarządzaniu)	2,0		
3	Інтегрована система менеджменту (Zintegrowane systemy zarządzania)			4,0
4	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	4,0	3,0	
5	Логістика та транспорт в харчовій промисловості (Logistyka i transport żywności)			3,0
6	Логістичний менеджмент	3,0		3,0
7	Менеджмент	4,0	5,0	5,0
8	Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	3,0	3,0	
9	Методи прийняття управлінських рішень			3,0
10	Стратегічне управління	3,0	5,0	4,0
11	Сучасні концепції управління (Współczesne Konceptcje Zarządzania)	3,0	4,0	
12	Управління виробництвом та послугами (Zarządzanie produkcją i usługami)			5,0
13	Управління змінами	2,0		
14	Управління знаннями (Zarządzanie wiedzą)	2,0		
15	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	5,0		
16	Управління персоналом	2,0	7,0	
17	Управління проектами	3,0	3,0	4,0
18	Управління процесами (Zarządzanie procesami)	2,0	5,0	
19	Управління сільським туризмом (Zarządzanie turystyką wiejską)		3,0	
20	Управління якістю	2,0	2,0	3,0
21	Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК		5,0	
22	Управлінська економіка		5,0	
23	Управлінський облік	3,0	6,0	

Таблиця 3.59

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися виключно в досліджуваних польських аграрних ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№ п/п	Дисципліни групи менеджмент	ВСГУ	КАУ	ЛУПН
1	Сучасні концепції управління (Współczesne Koncesje Zarządzania)	3,0	4,0	
2	Управління процесами (Zarządzanie procesami)	2,0	5,0	
3	Етика в менеджменті (Etyka w zarządzaniu)	2,0		
4	Інтегрована система менеджменту (Zintegrowane systemy zarządzania)			4,0
5	Логістика та транспорт в харчовій промисловості (Logistyka i transport żywności)			3,0
6	Управління виробництвом та послугами (Zarządzanie produkcją i usługami)			5,0
7	Управління знаннями (Zarządzanie wiedzą)	2,0		
8	Управління сільським туризмом (Zarządzanie turystyką wiejską)		3,0	

Дисципліни: «Zintegrowane systemy zarządzania» (Інтегрована система менеджменту), «Logistyka i transport żywności» (Логістика та транспорт в харчовій промисловості), «Zarządzanie produkcją i usługami» (Управління виробництвом та послугами) відносяться до професійно-орієнтованих дисциплін університетів за спеціальностями технологічного характеру, а дисципліну «Zarządzanie turystyką wiejską» (Управління сільським туризмом) вивчають і студенти українських ЗВО за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань: 24 «Сфера обслуговування». Навчальні предмети: «Etyka w zarządzaniu» (Етика в менеджменті) та «Zarządzanie wiedzą» (Управління знаннями) не мають відповідних аналогів в навчальних планах досліджуваних українських аграрних ЗВО та можуть бути корисними до запровадження у навчальний процес, що, на нашу думку, істотно підвищить якість підготовки менеджера аграрної сфери.

Стосовно дисциплін групи «Менеджмент», які вивчалися у російських аграрних ЗВО, їх кількість склала 37 дисциплін (табл. 3.60).

Таблиця 3.60

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися в досліджуваних російських аграрних ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№ п/п	Дисципліна	РДАУ	СДАУ	ОДАУ
1	Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті (Автоматизированные информационные технологии в менеджменте)	4,0		
2	Бізнес-менеджмент (Бизнес-менеджмент)		5,0	
3	Екологічний менеджмент (Экологический менеджмент)			4,0
4	Інноваційний менеджмент			3,0
5	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	5,0	3,0	4,0
6	Комунікативний менеджмент			2,0
7	Корпоративне управління		3,0	
8	Логістика зовнішньоекономічної діяльності (Логистика внешнеэкономической деятельности)		3,0	
9	Логістичний менеджмент	3,0		5,0
10	Математичні моделі в менеджменті та маркетингу		2,0	
11	Менеджмент	6,0	12,0	
12	Менеджмент консалтинг	2,0	3,0	
13	Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	2,0		7,0
14	Методи дослідження в менеджменті (Методы исследований в менеджменте)	4,0		3,0
15	Методи прийняття управлінських рішень	5,0	5,0	3,0
16	Методи та моделі управління (Методы и модели в управлении)			3,0
17	Операційний менеджмент		3,0	
18	Практикум керівника (Практикум руководителя)		2,0	
19	Ризик-менеджмент		2,0	4,0
20	Системний аналіз в менеджменті (Системный анализ в менеджменте)		4,0	
21	Стратегічне управління	3,0	4,0	6,0

Продовження таблиці 3.60

22	Стратегічне управління логістикою (Стратегическое управление логистикой)			4,0
23	Сучасні проблеми аграрної економіки та менеджменту (Современные проблемы аграрной экономики и менеджмента)	4,0		
24	Теорія ігор в менеджменті (Теория игр в менеджменте)		2,0	
25	Управління затратами на підприємствах АПК (Управление затратами на предприятиях АПК)		2,0	
26	Управління змінами		3,0	
27	Управління зовнішньоекономічною діяльністю (Управление внешнеэкономической деятельностью)		5,0	3,0
28	Управління інноваціями		4,0	4,0
29	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	5,0	8,0	
30	Управління персоналом	3,0	3,0	3,0
31	Управління проектами	4,0	4,0	5,0
32	Управління ціною та цінністю (Управление ценой и ценностью)	2,0		
33	Управління якістю	3,0	2,0	4,0
34	Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК (Управление, планирование и финансирование деятельности ИКС АПК)	4,0		
35	Управлінська економіка (Управленческая экономика)	3,0	5,0	5,0
36	Управлінський облік (Управленческий учет)			2,0
37	Фінансовий менеджмент	4,0	3,0	4,0

З них 13 дисциплін, що вказані у таблиці 3.60 вивчалися виключно в досліджуваних російських аграрних ЗВО (табл. 3.61).

А такі дисципліни, як «Управлінська економіка» (Управленческая экономика), «Управлінський облік» (Управленческий учет), «Екологічний менеджмент» (Экологический менеджмент), «Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК» (Управление, планирование и финансирование деятельности ИКС АПК) входили до навчальних планів

як російських так і досліджуваних польських аграрних ЗВО, переважно Краківського аграрного університету.

Таблиця 3.61

Дисципліни групи «Менеджмент», що вивчалися виключно в досліджуваних російських аграрних ЗВО у 2016-2017 н.р., кредитів

№ п/п	Дисципліна	РДАУ	СДАУ	ОДАУ
1	Методи дослідження в менеджменті (Методы исследований в менеджменте)	4,0		3,0
2	Управління зовнішньоекономічною діяльністю (Управление внешнеэкономической деятельностью)		5,0	3,0
3	Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті (Автоматизированные информационные технологии в менеджменте)	4,0		
4	Бізнес-менеджмент (Бизнес-менеджмент)		5,0	
5	Логістика зовнішньоекономічної діяльності (Логистика внешнеэкономической деятельности)		3,0	
6	Методи та моделі управління (Методы и модели в управлении)			3,0
7	Практикум керівника (Практикум руководителя)		2,0	
8	Системний аналіз в менеджменті (Системный анализ в менеджменте)		4,0	
9	Стратегічне управління логістикою (Стратегическое управление логистикой)			4,0
10	Сучасні проблеми аграрної економіки та менеджменту (Современные проблемы аграрной экономики и менеджмента)	4,0		
11	Теорія ігор в менеджменті (Теория игр в менеджменте)		2,0	
12	Управління затратами на підприємствах АПК (Управление затратами на предприятиях АПК)		2,0	
13	Управління ціною та цінністю (Управление ценой и ценностью)	2,0		

І якщо за змістом дисципліни мають аналогічні відповідники в навчальних планах українських ЗВО зокрема дисципліні «Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК» відповідає аналогічна «Менеджмент консалтинг», а дисципліні «Управлінська економіка» відповідає «Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг» та «Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)», то такі дисципліни як «Управлінський облік» та «Екологічний менеджмент» не мають змістовного відповідника, а тому можуть бути включені до навчальних планів українських аграрних ЗВО.

Таблиця 3.62

Матриця парних коефіцієнтів кореляцій навчального навантаження в розрізі дисциплін групи «Менеджмент» у досліджуваних ЗВО України, РФ та Республіки Польща у 2016-2017 н.р.

Заклад вищої освіти	Заклад вищої освіти							
	НУБІП	ХНАУ	СНАУ	РДАУ	СДАУ	ОДАУ	ВСГУ	КАУ
НУБІП								
Харківський НАУ	0,543							
Сумський НАУ	0,476	0,553						
Російський ДАУ МСГА	0,091	0,123	0,254					
Саратовський ДАУ	0,221	0,287	0,216	0,504				
Омський ДАУ	0,065	0,124	0,225	0,376	0,155			
Варшавський СГУ	0,283	0,172	0,257	0,491	0,398	0,311		
Краківський АУ	0,069	0,147	0,110	0,362	0,218	0,345	0,549	
Люблінський УПН	0,068	0,164	0,186	0,359	0,311	0,216	0,314	0,181

З метою визначення подібності навчальних планів досліджуваних аграрних ЗВО в частині дисциплін групи «Менеджмент» нами було проведено кореляційний аналіз. Вихідними даними для аналізу були навчальні плани в розрізі навчальних дисциплін групи «Менеджмент» із зазначенням обсягу навчального навантаження в кредитах. Результати аналізу представлені у таблиці 3.62.

Отримані значення коефіцієнтів кореляції не вказують на істотну подібність навчальних планів тобто в таблиці 3.62 відсутні значення коефіцієнтів більші 0,7, проте є ряд значень в діапазоні від 0,3 до 0,7, які вказують на певну неістотну подібність навчальних планів в частині дисциплін групи «Менеджмент».

Крім загального порівняння структури навчальних планів нами було проведено кореляційний аналіз подібності навчальних планів в частині дисциплін групи «Менеджмент», що викладаються в кожному з досліджуваних університетів, тобто до порівняння бралися лише ті дисципліни групи, які були присутні в навчальному плані певного ЗВО (вказані університети відображені як стовпці таблиці) та порівнювалися із навчальним планом інших університетів (вказані як рядки таблиці) табл. 3.63.

З даних таблиці 3.63 видно, що за дисциплінами групи «Менеджмент» які присутні в навчальному плані НУБіП найбільш подібно виглядають плани Російського ДАУ та Саратовського ДАУ, навчальний план Харківського НАУ в розрізі досліджуваних дисциплін не схожий на план жодного університету, а план Сумського НАУ найбільше подібний за структурою дисциплін до планів Омського ДАУ, Варшавського СГУ та Краківського аграрного університету.

Загалом, виходячи з даних робимо висновок про відносну подібність між собою навчальних планів українських ЗВО, та їх загальну несхожість на навчальні плани аграрних ЗВО Республіки Польща та Російської Федерації. У свою чергу навчальні плани польських та російських ЗВО

більше подібні між собою. Тому можна зробити висновок, що застосувавши у навчальному процесі українських ЗВО дисципліни, присутні в навчальних планах Польщі та РФ можна наблизити педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери до світових стандартів.

Таблиця 3.63

Матриця парних коефіцієнтів кореляцій навчального навантаження в розрізі дисциплін групи «Менеджмент» у досліджуваних ЗВО України, РФ та Республіки Польща у 2016-2017 н.р. (за дисциплінами що присутні в плані конкретного ЗВО)

ЗВО	Аграрний ЗВО								
	НУБІП	ХНАУ	СНАУ	РДАУ	СДАУ	ОДАУ	ВСГУ	КАУ	ЛУПІН
НУБІП	-	0,274	0,255	0,216	0,211	0,441	0,340	-0,12	0,253
ХНАУ	0,163	-	0,096	0,209	0,073	0,185	-0,03	0,105	0,313
СНАУ	0,148	0,118	-	0,068	0,009	0,216	0,155	0,045	-0,09
РДАУ	0,306	-0,03	0,244	-	0,571	0,302	0,708	0,024	0,022
СДАУ	0,382	0,225	0,051	0,594	-	0,166	0,632	0,193	0,419
ОДАУ	-0,03	-0,07	0,411	-0,29	-0,08	-	0,054	-0,27	-0,4
ВСГУ	0,268	0,061	0,511	0,309	0,527	0,430	-	0,028	0,211
КАУ	0,217	0,226	0,359	0,014	0,322	0,208	-0,1	-	0,436
ЛУПІН	0,267	0,188	0,183	0,292	0,483	0,376	0,185	-0,13	-

З цією метою нами були виділені навчальні дисципліни групи «Менеджмент», які відсутні у навчальних планах українських ЗВО із зазначенням їх аналога або відповідника табл. 3.64.

Таблиця 3.64

Навчальні дисципліни групи «Менеджмент», відсутні у навчальних планах українських ЗВО та їх відповідники

Назва дисципліни, яка відсутня в навчальних планах українських ЗВО	Країна, у навчальних планах ЗВО якої присутня дана дисципліна	Дисципліна-відповідник, присутня в навчальних планах українських ЗВО
Сучасні концепції управління (Współczesne Konserpcje Zarządzania)	РП	Управління потенціалом підприємства; менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг
Управління процесами (Zarządzanie procesami)	РП	Операційний менеджмент;
Етика в менеджменті (Etyka w zarządzaniu)	РП	-
Інтегрована система менеджменту (Zintegrowane systemy zarządzania)	РП	-
Логістика та транспорт в харчовій промисловості (Logistyka i transport żywności)	РП	Логістичний менеджмент
Управління виробництвом та послугами (Zarządzanie produkcją i usługami)	РП	Менеджмент підприємства; Управління змінами; Управління якістю
Управління знаннями (Zarządzanie wiedzą)	РП	-
Управління сільським туризмом (Zarządzanie turystyką wiejską)	РП	Вивчається в рамках спеціальності 242 "Туризм"
Методи дослідження в менеджменті (Методы исследований в менеджменте)	РФ	Математичні моделі в менеджменті та маркетингу
Управління зовнішньоекономічною діяльністю (Управление внешнеэкономической деятельностью)	РФ	Міжнародний менеджмент

Продовження таблиці 3.64

Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті (Автоматизированные информационные технологии в менеджменте)	РФ	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією
Бізнес-менеджмент (Бизнес-менеджмент)	РФ	Менеджмент організацій; менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)
Логістика зовнішньоекономічної діяльності (Логистика внешнеэкономической деятельности)	РФ	Логістичний менеджмент
Методи та моделі управління (Методы и модели в управлении)	РФ	Методи прийняття управлінських рішень
Практикум керівника (Практикум руководителя)	РФ	-
Системний аналіз в менеджменті (Системный анализ в менеджменте)	РФ	-
Стратегічне управління логістикою (Стратегическое управление логистикой)	РФ	Стратегічне управління; логістичний менеджмент
Сучасні проблеми аграрної економіки та менеджменту (Современные проблемы аграрной экономики и менеджмента)	РФ	Управління потенціалом підприємства; менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг; менеджмент підприємства за видами економічної діяльності
Теорія ігор в менеджменті (Теория игр в менеджменте)	РФ	Методи прийняття управлінських рішень; Математичні моделі в менеджменті та маркетингу
Управління затратами на підприємствах АПК (Управление затратами на предприятиях АПК)	РФ	Операційний менеджмент;

Продовження таблиці 3.64

Управління ціною та цінністю (Управление ценой и ценностью)	РФ	Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю; управління якістю
Управлінська економіка (Управленческая экономика)	РФ та РП	Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг
Управлінський облік (Управленческий учет)	РФ та РП	-
Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК (Управление, планирование и финансирование деятельности ИКС АПК)	РФ та РП	Менеджмент консалтинг
Екологічний менеджмент (Экологический менеджмент)	РФ та РП	-

За результатами таблиці 3.64 можемо рекомендувати до імплементації в навчальну практику вітчизняних аграрних ЗВО такі навчальні дисципліни: «Практикум керівника», «Системний аналіз в менеджменті», «Управлінський облік», «Екологічний менеджмент», «Етика в менеджменті», «Інтегрована система менеджменту» та «Управління знаннями».

Висновки до III розділу

У дослідженні проведено порівняльний аналіз змісту вищої аграрної освіти майбутніх менеджерів в університетах досліджуваних країн; розкрито структурно-змістову характеристику навчальних планів досліджуваних аграрних ЗВО.

Специфікою освітніх систем порівнюваних країн є суттєві дидактичні відмінності у змісті підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої аграрної освіти України, Республіки Польща та Російської Федерації. Встановлено, що в Україні та Російській Федерації обсяг навчального навантаження підготовки бакалавра на базі повної середньої освіти в аграрних університетах складає 240 кредитів, тоді як у Польщі – лише 180. При цьому підготовка магістра у РФ складає мінімум 120 кредитів, тоді як в Україні та Польщі – від 90.

Особливістю підготовки магістрів в Україні є навчання за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмами, що передбачає обсяг навантаження 90 та 120 кредитів відповідно. Істотною ознакою є обсяг навчального кредиту в академічних годинах, а саме в Україні та Польщі один кредит дорівнює 30-ти годинам, тоді як у РФ – 36. Крім того, у досліджуваних країнах тривалість академічної години різна. Так, за умови аудиторної роботи одна академічна година в Україні та Польщі дорівнює 40 хв, а у РФ – 45 хв.

Встановлено що фахівець українського ЗВО навчається на 22% більше часу, порівняно з польським, але на 47% менше, ніж російський. Порівняння тривалості підготовки випускника польського та російського ЗВО показало, що у РФ загальні затрати часу в 1,8 рази більші.

З метою аналізу дидактичних особливостей підготовки майбутніх фахівців ступенів вищої освіти бакалавр та магістр нами було проаналізовано зміст підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти України (Національному університеті біоресурсів та природокористування України, Харківському національному аграрному

університеті імені В. В. Докучаєва, Сумському національному аграрному університеті), Республіки Польща (Варшавському сільськогосподарському університеті, Краківському аграрному університеті, Люблінському університеті природничих наук) та Російської Федерації (Російському державному аграрному університеті «Московська сільськогосподарська академія імені К. А. Тимірязєва», Саратовському державному аграрному університеті, Омському державному аграрному університеті).

Підготовка майбутніх фахівців спеціальності 073 «Менеджмент» ступеня вищої освіти магістр у Національному університеті біоресурсів та природокористування проводиться у розрізі двох освітньо-наукових та трьох освітньо-професійних програм, у Сумському НАУ – за трьома освітньо-професійними програмами, у Харківському НАУ – за однією освітньо-професійною програмою.

Аналіз освітньо-наукових та освітньо-професійних програм НУБіП дозволив відмітити наявність дисциплін усіх циклів, тоді як в освітньо-професійній програмі Харківського НАУ дисципліни циклів гуманітарної та соціально-економічної і природничо-наукової предметної підготовки не представлені. У структурі навчальних планів досліджуваних університетів найвищу частку займають дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки, що складає від 60 до 85,6%.

Загалом навчальні плани досліджуваних ЗВО за освітньо-професійними програмами характеризуються переважно збалансованою структурою, де семестрове навчальне навантаження варіює від 26,7 до 42,2%. За вказаним показником найбільш збалансованим вважаємо навчальний план ОПІ «Менеджмент» Харківського НАУ та ОПІ «Адміністративний менеджмент» НУБіП, де частка у структурі навантаження кожного семестру займає оптимальний рівень 33,3%. Навчальні плани за освітньо-професійними програмами у Сумському НАУ та НУБіП, за винятком ОПІ «Адміністративний менеджмент», характеризуються підвищеною часткою навчального навантаження у II семестрі.

Встановлено, що навчальна програма першого ступеня (ліценціат) у досліджуваних ЗВО Польщі має різний обсяг навантаження, проте відповідає нормативним значенням не менше 180 та 210 кредитів відповідно для шести та семи семестрів навчання. У Краківському аграрному університеті та Люблінському університеті природничих наук програмою першого ступеня не було передбачено дисципліни за вибором студента, тоді як у Варшавському сільськогосподарському університеті вказані дисципліни були наявні, а їх сумарний обсяг складав 16 кредитів.

Нормативна частина навчальних дисциплін у структурі навчальних планів Варшавського та Краківського університетів займає майже однакову частку, відповідно 66,3% та 67,2%, а у Люблінському університеті природничих наук – на рівні 88,6%. Частка практики та інших видів робіт у досліджуваних університетах варіює від 9,0% у Люблінському УПН до 12,0% у Варшавському СГУ. Варіативна частина у Варшавському та Краківському університетах складає відповідно 21,7 та 23,3%, тоді як у Люблінському УПН – лише 2,4%. З проведеного аналізу навчальних планів підготовки менеджерів в аграрних університетах Польщі встановлено, що на дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки припадає від 93 кредитів у Варшавському СГУ до 147 кредитів в Люблінському УПН, тоді як у Краківському АУ на даний цикл дисциплін передбачено 111 кредитів, що нижче відповідних значень аграрних ЗВО України (від 121 до 151 кредита).

Станом на 2016 р. у досліджуваних аграрних ЗВО Польщі передбачалась підготовка майбутніх фахівців рівня магістр. При цьому, підготовку у Варшавському сільськогосподарському університеті проводили за напрямом «Zarządzanie» (Менеджмент), у Краківському аграрному університеті за напрямом «Ekonomia – Zarządzanie i marketing w agrobiznesie» (Економіка – менеджмент в агробізнесі), а у Люблінському університеті природничих наук за напрямом «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції).

Підготовка фахівців за магістерськими програмами у досліджуваних аграрних ЗВО Польщі складала 30 кредитів навчального обсягу у кожному семестрі, що повністю відповідає рекомендованому середньосеместровому навантаженню.

Встановлено, що структура розподілу дисциплін у навчальних планах напряму підготовки «Менеджмент» освітнього ступеня бакалавр в аграрних ЗВО Росії за нормативними та вибірковими дисциплінами повністю відповідає освітньому стандарту лише в Омському ДАУ. За семестровим розподілом у Російському ДАУ МСГА відмічаємо істотні диспропорції розподілу навчального навантаження. Так, відзначаємо досить низьке завантаження навчальними дисциплінами сьомого та істотне перевантаження четвертого семестру. У досліджуваних аграрних ЗВО Росії навчальні плани напряму підготовки 38.03.02 «Менеджмент» за циклами навчальних дисциплін мають подібну структуру з певними незначними відмінностями.

Підготовку фахівців напряму підготовки 38.04.02 «Менеджмент» освітнього рівня магістр у Російському державному аграрному університеті «Московська сільськогосподарська академія імені К. А. Тимірязєва» було проведено у розрізі чотирьох магістерських програм на основі навчального плану за профілем «Управленческое консультирование» (Управлінське консультування). У Саратовському ДАУ аналіз здійснювався за освітньою програмою «Менеджмент в агропромисловому комплексі» (Менеджмент в агропромисловому комплексі), в Омському ДАУ – за освітньою програмою «Менеджмент організацій» (Менеджмент організацій). При цьому обсяг програми магістратури становив 120 залікових одиниць незалежно від форми навчання.

Загалом на навчальну та виробничу практики у досліджуваних ЗВО було відведено більше 40% навчального навантаження, що значно перевищує частки практик у структурі навчального навантаження

підготовки магістрів у досліджуваних аграрних ЗВО України, навчальні плани яких характеризувались часткою практик від 13,7% до 26,7%.

Порівняння навчальних планів підготовки менеджерів у досліджуваних університетах дозволило відмітити подібні значення загальної чисельності дисциплін у навчальних планах, зокрема в Україні та РФ від 63 до 85 і дещо менше у Польщі – від 62 до 74.

Порівняння обсягу навчального навантаження за профільними дисциплінами групи менеджмент свідчить про близькі значення в українських та російських аграрних ЗВО – від 66 до 93 кредитів та значно менші значення у польських ЗВО – від 34 до 59 кредитів. Досліджувані навчальні плани характеризуються також і різною кількістю зазначених дисциплін. Так, у навчальних планах досліджуваних українських ЗВО їх кількість варіює від 19 до 25, у російських – від 18 до 24, тоді як у польських – від 9 до 15.

Наповнення навчальних планів досліджуваних аграрних ЗВО України навчальною та виробничою практиками характеризується часткою на рівні від 3,33% до 10%, у Республіці Польща значення частки найнижче і варіює від 1,33% до 3,62%, а в університетах РФ становить від 14,7% до 20,0%.

Загалом, виходячи з аналізу структурно-змістової характеристики навчальних планів підготовки майбутніх менеджерів у досліджуваних аграрних ЗВО робимо висновок про відносну подібність навчальних планів українських та їх загальну несхожість з навчальними планами аграрних ЗВО Республіки Польща та Російської Федерації. У свою чергу навчальні плани польських та російських ЗВО характеризуються більшою подібністю.

Проте, незважаючи на певні дидактичні відмінності, можна зазначити, що в основі концепції підготовки майбутнього менеджера досліджуваних ЗВО лежать вимоги відповідності умовам Болонського процесу, достатньої профільної підготовки, варіативності та мобільності що дозволяє розширювати співпрацю у галузі вищої аграрної освіти й зумовлює розробку відповідних рекомендацій.

РОЗДІЛ IV.
РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ
В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

4.1. Соціологічне дослідження професійної підготовки
майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю

Аналіз професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та іноземних держав вказує на важливість і необхідність підготовки рекомендацій щодо удосконалення діяльності ЗВО з урахуванням міжнародного досвіду.

З метою вивчення громадської думки та підготовки рекомендацій щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України нами було розроблено методику та проведені соціологічні дослідження.

Опитування проводилось серед студентів останніх курсів навчання освітнього ступеня магістр українських та іноземних ЗВО, зокрема спеціальності 073 «Менеджмент» Національного університету біоресурсів та природокористування м. Київ, Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва, Сумського національного аграрного університету та третього курсу ліценціату Краківського аграрного університету (м. Краків, Республіка Польща). Загалом в опитуванні взяли участь понад 400 респондентів.

Мета даного опитування полягала у виявленні особистих мотивацій вибору майбутньої професії менеджера аграрної сфери, верифікації актуальності даного вибору на кінцевому етапі навчання, встановленні особистого зв'язку респондента зі сферою аграрного виробництва, визначенні бажаного позиціонування респондента у майбутній управлінській ієрархії на виробництві та виявленні адекватної оцінки

організаційних та педагогічних умов і особливостей навчального процесу в університеті. На основі обробки відповідей респондентів передбачалося виявлення спільних та відмінних ознак підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери в українських та польських вищих аграрних навчальних закладах.

В основі розробки анкети було застосовано елементи методики В. О. Ядова [330], якою передбачено різний рівень складності поставлених запитань в динаміці процесу анкетування. Так, перші запитання анкети характеризувалися зростанням складності поданих запитань, наступні 15% загального розрахункового часу опитування передбачали зменшення їх складності, а далі передбачено значне ускладнення поставлених запитань з послідуєчим та значним скороченням інтенсивності опитування на завершальному етапі.

З метою об'єктивного виявлення особливостей професійної підготовки майбутніх менеджерів, що впливають на організацію навчального процесу у ЗВО та успішність навчання, розроблена нами анкета складалася із таких розділів: з'ясування рівня задоволеності обраною професією; виявлення рівня особистої здатності до управління колективом людей; визначення зв'язку респондентів до галузі аграрного виробництва; вибір якостей, необхідних студенту для успішного навчального процесу; виявлення найбільш істотних факторів, що впливають на процес підготовки менеджера; оцінка за 5-бальною шкалою істотності певних профільних предметів важливих з позиції респондента для успішної підготовки майбутнього менеджера. Для цього нами був розроблений перелік профільних дисциплін, який включав ті з них, що вивчалися відповідно до навчального плану досліджуваного ЗВО, так і ті, які вивчалися в інших аграрних закладах, в тому числі і закордонних; особисті дані. Розроблена анкета була анонімною.

Особисті дані респондентів, отримані на основі їх відповідей, відображено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Особисті дані респондентів, осіб, %

Заклад вищої освіти	Стать		Вік, років	
	чоловіча	жіноча	до 21 включно	22 і більше
НУБіП	54,0	46,0	97,1	2,9
ХНАУ	38,2	61,8	91,2	8,8
СНАУ	47,7	52,3	100,0	0,0
КАУ	52,7	47,3	95,0	5,0

З даних таблиці видно, що за гендерною ознакою неістотну перевагу в чисельності складають хлопці в НУБіП та Краківському аграрному університеті, тоді як в Харківському та Сумському НАУ незначну перевагу в чисельності мають дівчата. Вік опитаних складає переважно до 21 року. Тобто як українських так і в польському ЗВО контингент опитаних студентів досить подібний за статевовіковою структурою.

Структура розподілу відповідей стосовно місця проживання абітурієнтів до вступу у заклад вищої освіти представлена на рис. 4.1.

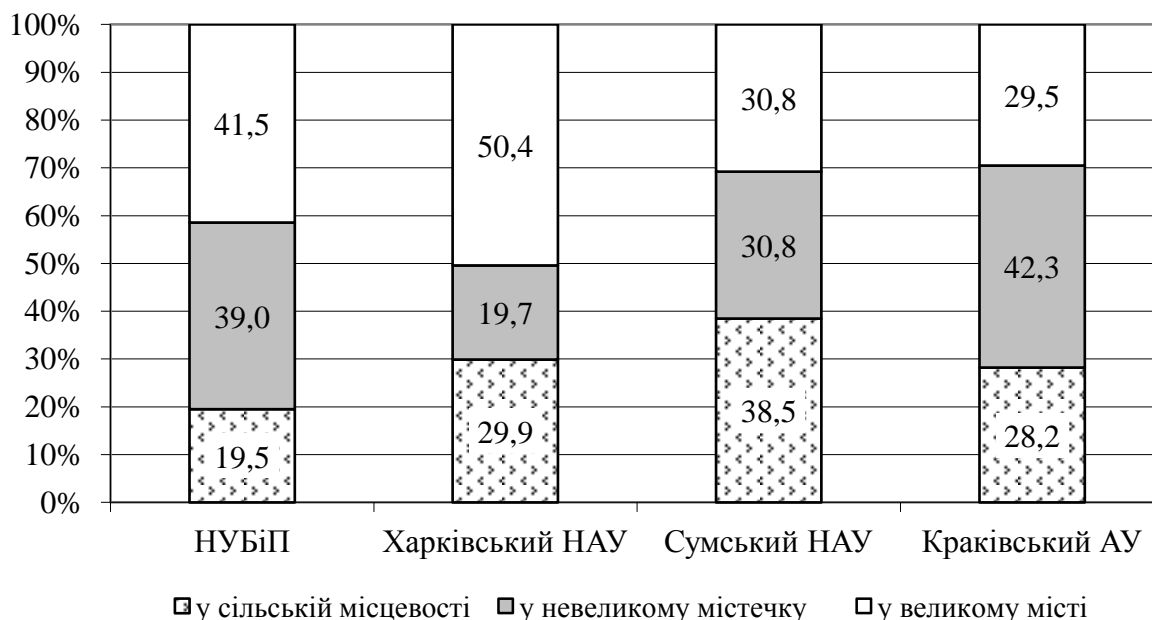

Рис. 4.1. Структура розподілу відповідей стосовно місця проживання абітурієнтів до вступу у заклад вищої освіти, %

З отриманих даних видно, що частка сільської молоді в досліджуваних аграрних ЗВО України знаходиться в межах від 19,5% в НУБіП до 38,5% в Сумському НАУ, при цьому середнє значення за університетами склало близько 25%, що майже відповідає значенню частки аналогічної групи в Краківському університеті, де вихідці з сільської місцевості складають 28,2%. При цьому в польському ЗВО мешканці невеликих міст становили 42,3% загальної чисельності, при аналогічному показнику українських ЗВО 34,4%. Респонденти, які проживали до моменту вступу у великих містах в українських ЗВО складають 40,6%, тоді як в польському університеті вихідці з великих міст становлять 29,5% загальної чисельності.

Для визначення причин вибору професії менеджера респондентам було запропоновано питання «Поясніть вибір Вашої спеціальності». Дане питання передбачало розкриття домінуючих мотивів та стимулів у виборі майбутньої професії, тому на дане запитання передбачений єдиний варіант відповіді.

Як видно з результатів опитування (рис. 4.2) низькі значення відповідей на п'ятий варіант дозволяє нам зробити висновок, що перелік можливих мотивів вибору професії менеджера були нами вірно детерміновані. Не враховані в анкеті мотиви складають лише 3,8% в Краківському аграрному університеті до 4,9% в НУБіП.

З рисунку видно, що вибір майбутньої професії респонденти робили переважно свідомо, на що вказують відносно низькі частки вибору четвертого варіанту, тобто за рекомендацією батьків, знайомих або ж друзів в НУБіП – 12,2% та Краківському АУ – лише 6,4% тоді як в Сумському НАУ даний варіант відповіді обрали 46,2%.

Слід відмітити, що професію менеджера вважають особливо престижною як в Україні так і Польщі, про що свідчать результати анкетування де частка вказаних відповідей варіювала від 26,4% в

Харківському НАУ до 26,8% у НУБіП, а от в Сумському НАУ лише 15,4 % респондентів вважають професію менеджера престижною.

Належного рівня оплати праці від майбутньої професії очікує кожний четвертий респондент Харківського та Сумського НАУ та кожний третій – у НУБіП, тоді як 37,2% студентів Краківського аграрного університету основним мотивом вибору професії менеджера вказали саме на високий очікуваний рівень доходів від майбутньої професійної діяльності. Отже, вибір даного варіанту відповіді, на нашу думку, є найбільш об'єктивним та певною мірою уособлює відповіді на інші варіанти даного запитання, так як в сучасному суспільстві з його парадигмою цінностей саме високий рівень доходів може свідчити про престижність обраної професії та бажання батьків чи знайомих, щоб власна дитина або родич мали професію з високим рівнем заробітної плати.

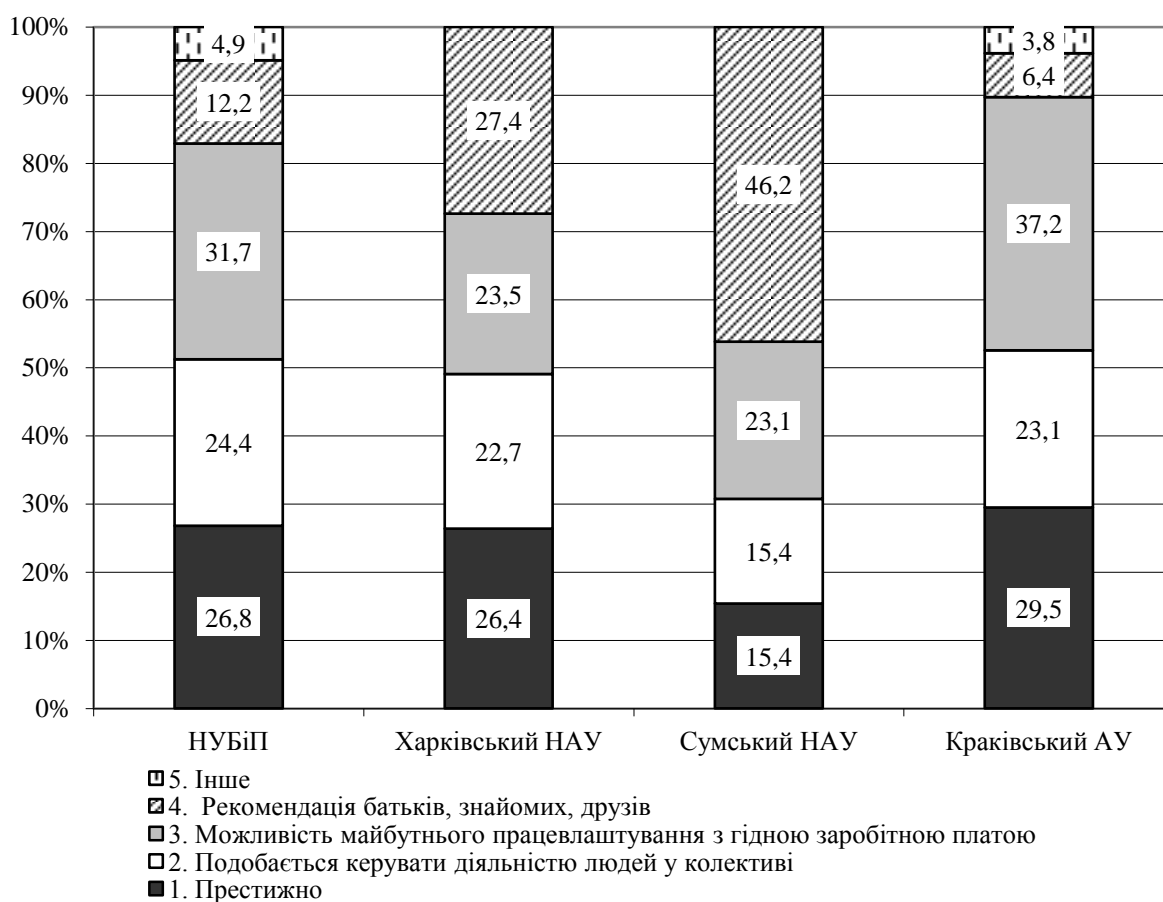

Рис. 4.2. Розподіл відповідей респондентів щодо причин вибору професії менеджера, %

Загалом, порівнюючи відповіді респондентів на питання стосовно причин вибору професії менеджера в українських та польському аграрних університетах відмічаємо досить подібну структуру відповідей в НУБіП та Краківському АУ, де респонденти переважно обирали з першого по третій варіант відповідей, що вказує на відносно усвідомлений вибір професії менеджера. Низька частка вибору вказаних варіантів відповіді в Харківському та Сумському НАУ свідчать про занижені очікування респондентів від майбутньої професії. Єдиним поясненням даної ситуації може бути різний рівень доходів, в тому числі заробітної плати працівників апарату управління аграрних підприємств в даних регіонах, що знайшло відображення у відповідях респондентів даних аграрних ЗВО. Проте, з розвитком економіки України та її орієнтації на Європейські стандарти роль менеджера, зокрема і в аграрному підприємстві істотно зросте, що буде проявлятися у високих рівнях доходу та закономірному зростанні престижності праці менеджера.

Лише кожний п'ятий респондент Харківського НАУ та кожний четвертий у НУБіП та Польському університеті зробили акцент на бажанні управляти колективом працівників, тобто домінуючим вибрали власне елемент менеджменту у своїй майбутній професії. Таким чином, їх відповідь може характеризувати респондентів як найбільш усвідомлений вибір професії менеджера, при цьому практика показує, що такі працівники є найбільш вмотивованими та часто досягають поставлених цілей і як правило займають високі рівні в ієрархії управління.

Друге питання анкети «Чи задоволені ви обраною спеціальністю?» було обране як контролююче, тобто таке що підтверджує бажання навчатися та відображає готовність до майбутньої професії з набутим досвідом та обсягом отриманих знань (рис. 4.3).

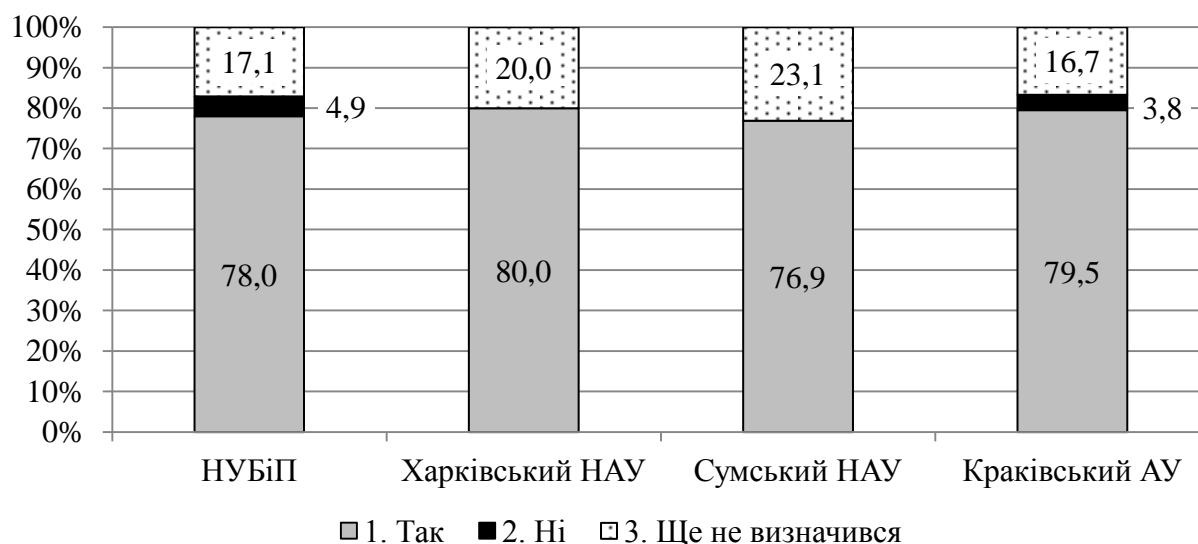
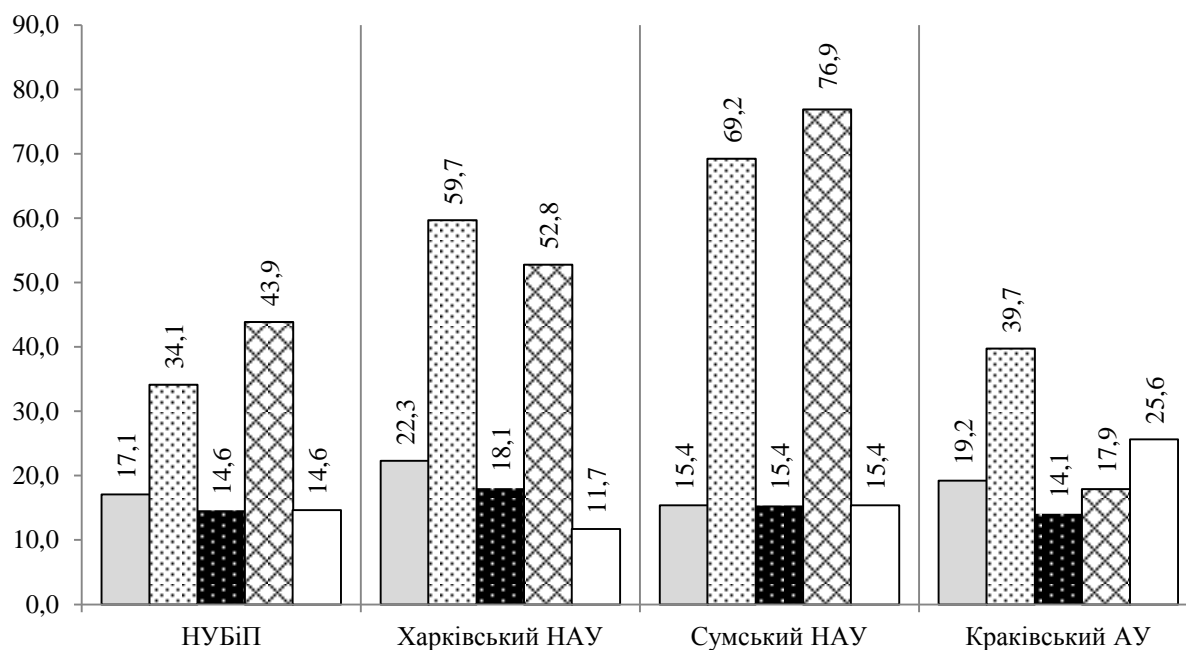

Рис. 4.3. Розподіл відповідей на питання задоволеності навчанням за обраною спеціальністю, %

З рисунку 4.3 видно, що респонденти в досліджуваних аграрних ЗВО загалом задоволені обраною спеціальністю, частка їх відповідей варіює від 76,9% в Сумському НАУ до 80,0% в НУБіП, а ствердно відповіли на дане запитання 79,5 % студентів Краківського аграрного університету. Існує певна частка (від 16,7 до 23,1 %) студентів, які ще не визначились з даним питанням. Досить позитивно може сприйматися низький відсоток чисельності студентів (від 0 до 4,9 %), які за період навчання усвідомили хибність вибору майбутньої спеціальності, їх кількість незначна, всього 2 особи в НУБіП та 3 в Краківському аграрному університеті.

Для визначення особистого зв'язку респондента зі сферою аграрного виробництва було сформульовано третє запитання «Чи маєте Ви відношення до аграрної сфери?». Для цього умовами анкети було передбачено, за потреби, вибір декількох варіантів відповіді (рис. 4.4.).

1. Так, мої батьки працюють у сільськогосподарському підприємстві

2. Так, маю досвід роботи у галузі рослинництва та (або) тваринництва

3. Так, маю досвід у заготівлі сільськогосподарської продукції, забезпеченні агровиробництва виробничими засобами, сервісні послуги

4. Ні я, ні мої близькі не працюють у сфері аграрного виробництва, проте мають земельну ділянку, яку передано в оренду

5. Взагалі не маю жодного відношення

Рис. 4.4. Структура відповідей респондентів стосовно їх зв'язку зі сферою аграрного виробництва, %

За результатами анкетування видно, що більшість респондентів як українських так і польського університетів мають певний зв'язок зі сферою аграрного виробництва, їх частка варіює від 74,4% в Краківському АУ до 88,3% в Харківському НАУ. В той же час, ствердний вибір другого та третього варіантів відповіді «Так, маю досвід роботи у галузі рослинництва та (або) тваринництва» та «Так, маю досвід у заготівлі

сільськогосподарської продукції, забезпеченні агровиробництва виробничими засобами, наданні сервісних послуг» вказують на безпосередню участь респондента з елементами сфери аграрного виробництва. При цьому вибір третього варіанту може характеризувати респондента не лише як виконавця певних видів сільськогосподарських робіт, а й як досить кваліфіковану та (можливо) підприємливу особу, здатну на певну організацію сільськогосподарського виробничо-збутового процесу. Проте, частка таких студентів відносно невисока – від 14,1 до 18,1 %, а найвищим значенням характеризуються студенти Харківського НАУ.

Досвід роботи в галузях рослинництва та (або) тваринництва мають від 34,1 до 69,2% студентів досліджуваних українських аграрних ЗВО та 39,7% – польського.

Значну частку відповідей складає варіант, що показує відношення родичів респондентів до сфери аграрного виробництва через орендні відносини, частка таких відповідей від 43,9% в НУБіП до 76,9% в Сумському НАУ, тоді як в Краківському аграрному університеті лише 17,9% респондентів обрали даний варіант відповіді.

Можна стверджувати, що процес навчання для більшості студентів в досліджуваних ЗВО як України так і Польщі тісно пов'язаний зі сферою аграрного виробництва, як за їх безпосередньою участю так і опосередковано через родинні зв'язки. Зрозуміло, що цей факт дозволяє студентам краще орієнтуватися в навчальному процесі, бути активним на практичних заняттях, та певною мірою мати підґрунтя для подальшої праці в сфері аграрного виробництва.

Наступним питанням анкети було «Чи відчуваєте Ви здібності або бажання до управління працею людини (колективу)» яке допомагало виявити здібності респондентів до безпосередньої управлінської праці, тобто управління групою людей з метою досягнення поставлених цілей. Серед варіантів відповіді був і такий: «Важко відповісти, мені більше

імпонує індивідуальна діяльність», який відобразив бажання респондента надавати перевагу індивідуальній професійній діяльності. Розподіл відповідей на дане запитання мав такий вигляд (рис. 4.5.):

За даним розподілом видно, що переважна більшість респондентів досліджуваних аграрних ЗВО готові до безпосередньої управлінської роботи, їх частка в структурі відповідей знаходиться в межах від 61,0 % у НУБіП до 74,4 % в Краківському АУ.

Респонденти, які не відчують в собі схильності до управління колективом працівників займають незначну частку опитаних студентів, від 9,8% у НУБіП до 15,4% в Сумському НАУ. Виявили бажання займатися індивідуальною професійною діяльністю від 15,4% респондентів Сумського НАУ до 29,3 % у НУБіП, в Краківському аграрному університеті частка респондентів з такою відповіддю складала 24,4%.

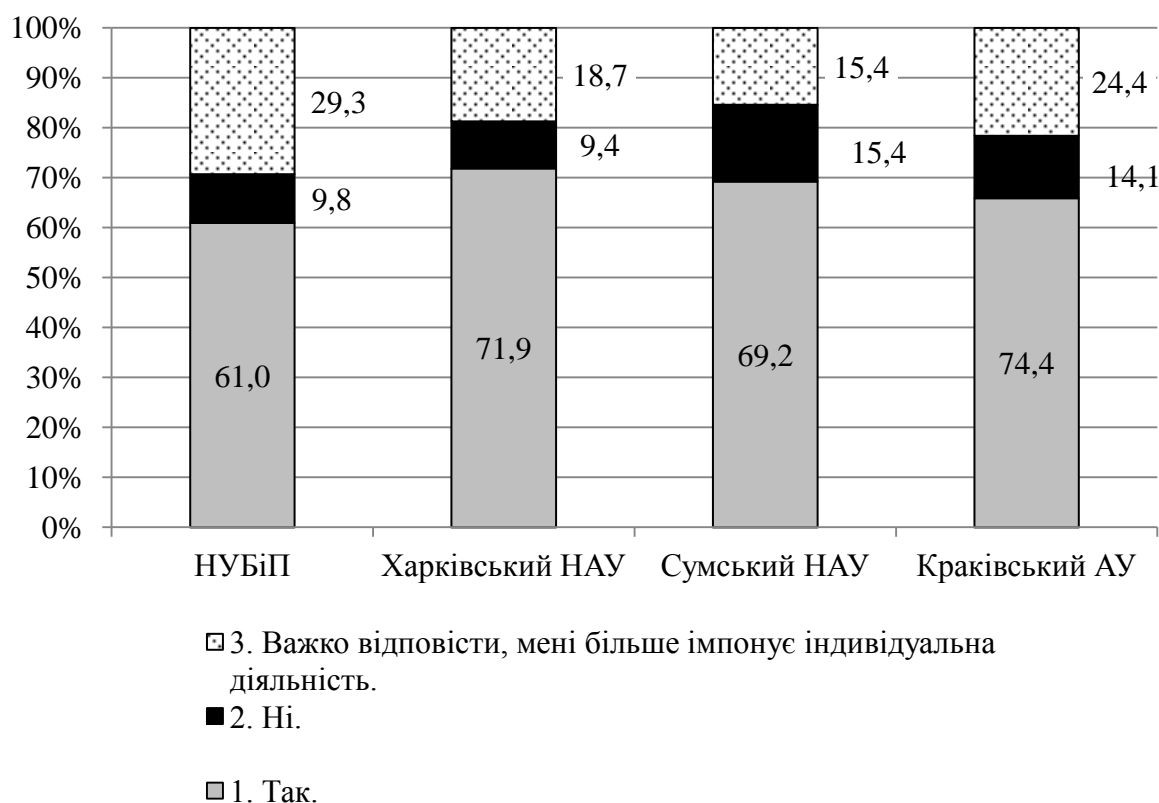

Рис. 4.5. Структура розподілу відповідей на питання «Чи відчуваєте Ви здібності або бажання до управління працею людини (колективу)», %

З метою визначення причин, що перешкоджають студентам у вивченні курсу менеджменту, анкетною було передбачено запитання: «Вкажіть фактори, які на Вашу думку перешкоджають вивченню програми навчання?», графічно розподіл відповідей на дане запитання відображено на рис. 4.6.

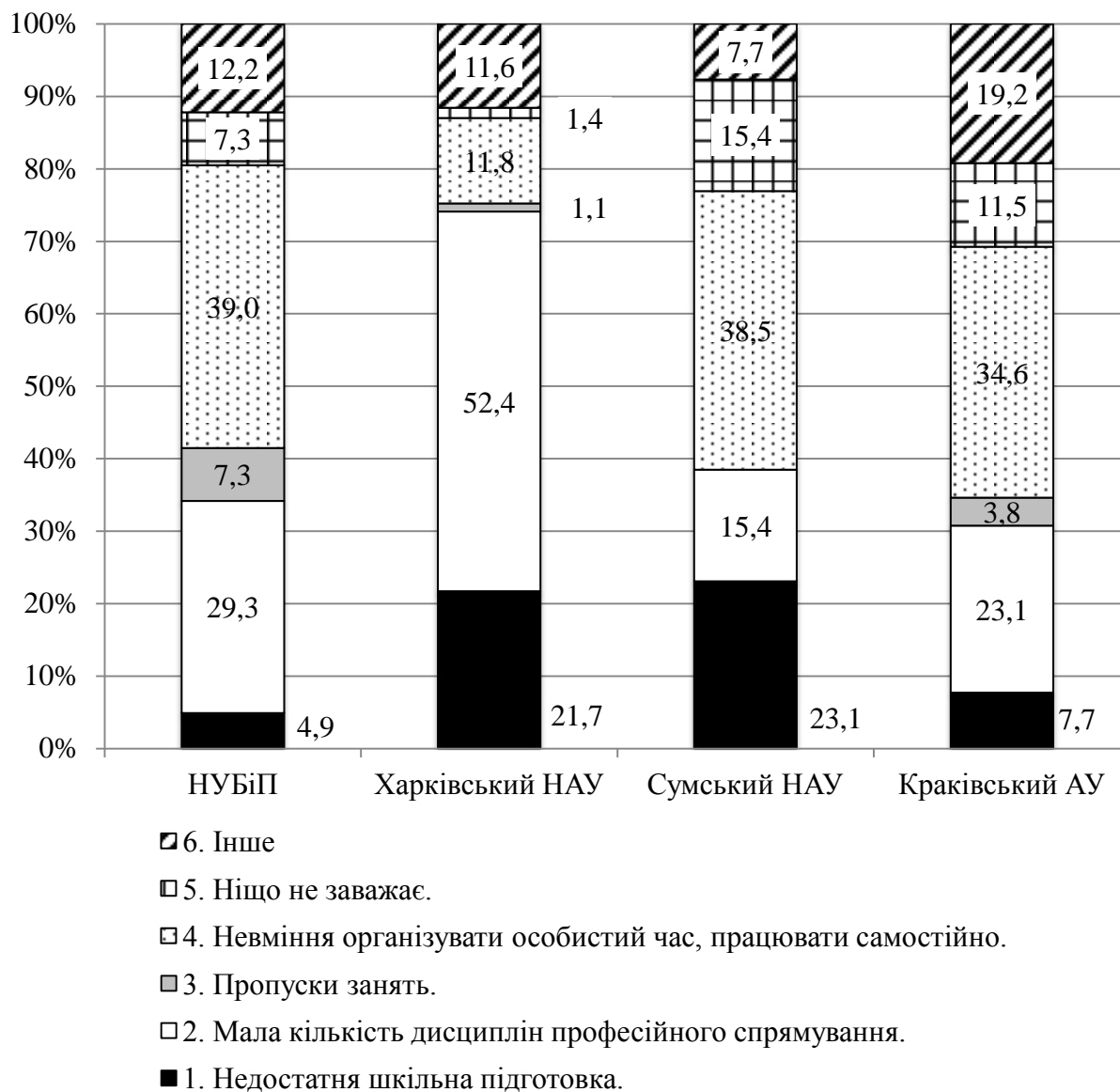

Рис. 4.6. Структура основних причин, що, на думку респондентів, перешкоджають вивченню навчального курсу, %

Як бачимо, відповіді респондентів стосовно причин, які перешкоджають їм у вивченні менеджменту, суттєво відрізняються у розрізі досліджуваних університетів. Найбільшу частку відмічену

респондентами у НУБіП 39,0%, Сумському НАУ – 38,5% та Краківському АУ 34,6% становить фактор «невміння організувати позаурочний час та вміння працювати самостійно». Наступною не менш важливою причиною, відміченою студентами, є недостатня кількість дисциплін професійного спрямування, що характерно як для українських, так і для польського вищих аграрних навчальних закладів, причому частка відповідей становила від 15,4% у Сумському НАУ до 52,4% у Харківському НАУ, в Краківському аграрному університеті даний варіант, як домінуючий, обрали 23,1% опитаних.

Показово, що на низький рівень шкільної підготовки як фактор неуспішності навчання вказали від 4,9% в НУБіП до 21,7-23,1% в Харківському та Сумському НАУ. На нашу думку, це явище можна пояснити зазвичай кращим рівнем підготовки абітурієнтів, що поступають до столичних ЗВО. Так як показує досвід, попит на навчання в столичних ЗВО порівняно з регіональними як правило досить високий, а тому закономірно, що конкурс на вступ проходять абітурієнти, які мають вищі бали з профільних предметів, що у свою чергу є проявом високої шкільної підготовки. В Краківському АУ лише 7,7% респондентів вказали на даний фактор як негативний. На відсутність факторів, що перешкоджають навчанню вказали від 7,3% респондентів у НУБіП до 15,4% у Сумському НАУ, респонденти Харківського НАУ майже не вказали на істотні причини які перешкоджають навчанню (менше 1,1%), а їх частка в Краківському АУ склала 11,5%.

Крім вказаних варіантів відповідей анкетною були передбачені інші, не враховані нами фактори, на які як основні вказали від 7,7% до 19,2% респондентів. Причому, умовами анкети було прохання описати вказані фактори. Найбільш поширеним фактором респонденти відзначили низьку якість викладання матеріалу за окремими дисциплінами, неадекватність оцінювання особистих знань викладачем, необхідність суміщення навчання з іншими видами зайнятості, в тому числі з роботою

респондентів на комерційних підприємствах, досить часто в позаурочний час.

З метою визначення ступеня впливу зовнішніх факторів на успішність вивчення навчального курсу, розглянемо розподіл відповідей на запитання анкети «Оцініть за 5-бальною шкалою ступінь впливу факторів на успішність вивчення студентом менеджменту». У результаті обробки анкет нами були розраховані середні бали впливу зазначених факторів в розрізі досліджуваних ЗВО (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Середній бал оцінки ступеня впливу зовнішніх умов
на успішність вивчення навчального курсу

Умова	НУБіП	ХНАУ	СНАУ	КАУ
1. Наявність досвіду керування групою людей (староста класу, староста групи, неформальний лідер у колективі та ін.)	4,46	4,61	4,72	4,28
2. Кількість годин на вивчення даних дисциплін	4,28	4,52	4,45	4,40
3. Кількість годин на навчальну та виробничу практику	4,53	4,21	4,20	4,70
4. Екскурсії на передові підприємства, організації, установи	4,61	4,33	4,49	4,29
5. Психологічний клімат на занятті та в позаурочний час	4,50	4,14	4,07	4,79
6. Персональні матеріальні умови	4,61	4,21	3,95	4,33
7. Навчально-матеріальна база університету (наявність технічних засобів навчання, матеріалів та ін.)	4,66	4,07	4,52	4,12
8. Умови для навчання та відпочинку, у т.ч. для самопідготовки (доступ до навчальної та глобальної мереж, бібліотека та читальний зал, творчі студії, спортивні гуртки тощо)	4,06	4,32	4,06	4,16
9. Усвідомлення важливості знань для подальшої кар'єри	4,08	4,43	4,28	4,17
10. Престижність обраної професії	4,48	4,18	4,69	4,32

З даних таблиці видно, що оцінка респондентами впливу визначених умов істотно відрізняється. Зокрема, студенти Краківського аграрного університету та Харківського НАУ ставлять незначні вимоги до навчально-матеріальної бази університету, порівняно зі студентами НУБіП та Сумського НАУ, в той же час респонденти з даних університетів проявляють найнижчі вимоги до умов навчання, відпочинку та самопідготовки. Стосовно респондентів досліджуваних українських ЗВО варто відмітити підвищені вимоги до психологічного клімату на занятті та в позаурочний час студентами НУБіП порівняно з іншими українськими аграрними ЗВО.

Для порівняння істотності впливу визначених факторів на успішність навчання в українських та польському університетах розглянемо рис. 4.7.

Рис. 4.7. Діаграма середніх оцінок впливу зовнішніх умов на успішність навчання в українських та польському аграрних ЗВО

За графічною конфігурацією рисунку 4.7 добре простежується відношення респондентів досліджуваних українських та польського

аграрних ЗВО до істотності впливу визначених зовнішніх факторів на успішність вивчення курсу менеджменту. Так як діапазон оцінок таблиці 4.4 варіював від 3,95 до 4,79 за п'ятибальною шкалою тому з метою покращення візуалізації оцінок на графіку обрана шкала від 3,0 до 5,0 балів. Причому оцінка впливу факторів для українських аграрних ЗВО позначена сірим багатокутником, а польського ЗВО – суцільною кривою. Чим далі від центра розміщена вершина тим вищу оцінку істотності надають респонденти певному фактору. Виходячи з цього видно, що середні оцінки за такими факторами як «Кількість годин на вивчення профільних дисциплін», «Персональні матеріальні умови», «Умови для навчання та відпочинку, у т. ч. для самопідготовки» та «Усвідомлення важливості знань для подальшої кар'єри» як українськими так і польськими респондентами оцінені однаково та доволі високо.

Порівняно з респондентами українських ЗВО польські студенти надають високої оцінки впливу на успішність навчання таких факторів як: «Кількість годин на навчальну та виробничу практику» і «Психологічний клімат на занятті та в позаурочний час». Українські студенти порівняно з польськими акцентують увагу на таких факторах: «Наявність досвіду керування групою людей (староста класу, староста групи, неформальний лідер у колективі та ін.)», «Екскурсії на передові підприємства, організації, установи», «Навчально-матеріальна база університету (наявність технічних засобів навчання, матеріалів та ін.)» та «Престижність обраної професії».

З метою визначення оцінки студентами важливості дисциплін професійного спрямування, анкетною передбачалося завдання: «Оцініть за 5-бальною шкалою важливість для підготовки майбутнього менеджера аграрної сфери зазначених предметів групи менеджмент». На основі аналізу відповідей студентів на вказане питання були скомпоновані зведені дані оцінок, що показані в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Зведені дані оцінок респондентів важливості дисциплін групи менеджмент для формування професійного менеджера

Навчальний предмет	НУБіП	ХНАУ	СНАУ	КАУ
Адміністративний менеджмент	3,11	3,17	4,74	3,09
Державне та регіональне управління	3,04	3,83	3,60	3,72
Діловодство в менеджменті	4,36	3,24	3,73	3,43
Інвестиційний менеджмент	4,28	4,97	4,32	4,18
Інноваційний менеджмент	4,91	4,46	3,58	4,13
Інформаційні системи і технології в управлінні організацією	4,34	4,03	4,48	4,99
Комунікативний менеджмент	4,00	4,17	3,08	4,73
Корпоративне управління	4,91	4,94	3,33	4,70
Логістичний менеджмент	4,30	4,23	4,57	4,93
Математичні моделі в менеджменті та маркетингу	4,48	4,88	4,41	4,97
Менеджмент	4,21	4,62	4,99	4,35
Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг	4,88	4,00	4,21	4,99
Менеджмент консалтинг	3,72	4,22	4,82	4,62
Менеджмент організації	4,32	4,05	4,34	4,18
Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)	4,37	4,79	4,61	4,87
Методи прийняття управлінських рішень	4,23	4,71	4,53	4,34
Міжнародний менеджмент	4,14	4,38	4,14	4,95
Мотиваційний менеджмент	3,38	3,97	4,27	3,71
Операційний менеджмент	4,57	4,95	4,14	4,17
Публічне адміністрування	3,31	3,94	3,21	3,94
Ризик-менеджмент	3,29	4,02	3,07	3,56
Самоменеджмент	3,54	3,86	3,37	3,12
Стратегічне управління	4,80	4,22	4,77	4,33
Теорія організації	4,10	3,86	4,11	3,64
Управління активами	4,67	4,63	3,31	4,31
Управління змінами	4,65	4,14	4,93	4,51

Продовження таблиці 4.3

Управління інноваціями	3,27	4,68	3,78	4,16
Управління інфраструктурою ринку	4,95	4,66	4,76	4,37
Управління маркетинговими комунікаціями та конкурентоспроможністю	3,40	3,35	4,83	3,83
Управління персоналом	4,66	4,88	4,87	4,64
Управління потенціалом підприємства	4,49	4,78	4,40	4,70
Управління проектами	4,93	4,35	4,52	4,43
Управління якістю	4,78	4,65	4,13	4,79
Фінансовий менеджмент	3,42	3,65	4,48	3,33

У процесі проведення опитування за даним запитанням передбачалася оцінка за 5-ти бальною шкалою важливості вивчення вибраних дисциплін на думку респондентів. Вказані дисципліни охоплюють весь перелік професійно-орієнтованих предметів групи «Менеджмент», що вивчаються в досліджуваних аграрних ЗВО України за навчальними планами підготовки менеджерів освітнього ступеня бакалавр та магістр. В навчальних планах 2016-2017 років такий перелік складався з 34 дисциплін. Особливістю даного питання анкети було те, що не всі дисципліни з обраного переліку вивчалися в кожному з досліджуваних ЗВО, так в НУБіП вивчалися 25 з них, Харківському НАУ – 19, в Сумському НАУ – 21 дисципліна. За умов навчального плану Краківського аграрного університету з вказаного переліку вивчалися лише 7 дисциплін: «Стратегічне управління»; «Управління якістю»; «Менеджмент»; «Інформаційні системи і технології в управлінні організацією»; «Управління персоналом»; «Управління проектами» та «Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)». Проте, для проведення анкетування в Краківському університеті передбачався переклад польською мовою назви навчальних предметів з вказаного переліку та їх оцінку важливості для підготовки майбутнього менеджера аграрної сфери.

Причому респонденти з польського ЗВО оцінювали важливість лише за змістом назви навчального предмету, тобто вони не знайомилися з паспортом дисципліни, а давали свої оцінки на основі інтуїції. Було досить цікаво отримати високі оцінки істотності вивчення певних дисциплін, які не входять до навчальних планів польського ЗВО з позиції студентів Краківського АУ.

З метою дослідження вподобань студентів стосовно структури навчального плану в контексті вивчення професійно орієнтованих дисциплін підготовки менеджера аграрної сфери в трьох українських та польському аграрному ЗВО, та виявленні розбіжностей в поглядах були визначені середньоарифметичні значення бальної оцінки кожної з дисциплін вказаного переліку в розрізі українських ЗВО і проведено порівняння середньої оцінки респондентів польського ЗВО. Отримані різниці бальних оцінок показані на рисунку 4.8.

За даними рисунку видно, що в оцінках студентів двох країн істотно відрізняються погляди на важливість вивчення певних дисциплін групи «Менеджмент» для підготовки висококваліфікованого спеціаліста. Досить часто різниці в оцінках доходила до одного балу.

Загалом, студенти досліджуваних вищих аграрних навчальних закладів України найбільш високо оцінюють такі дисципліни: «Управління інфраструктурою ринку», «Управління проектами», «Управління персоналом», «Стратегічне управління», «Управління якістю», «Управління змінами», «Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг», «Корпоративне управління», «Інноваційний менеджмент», «Операційний менеджмент», «Математичні моделі в менеджменті та маркетингу» та «Управління потенціалом підприємства». За результатами анкетування важливість вивчення даних дисциплін для підготовки висококваліфікованого фахівця підтверджуються високими середніми балами від 4,5 за 5-ти бальною шкалою.

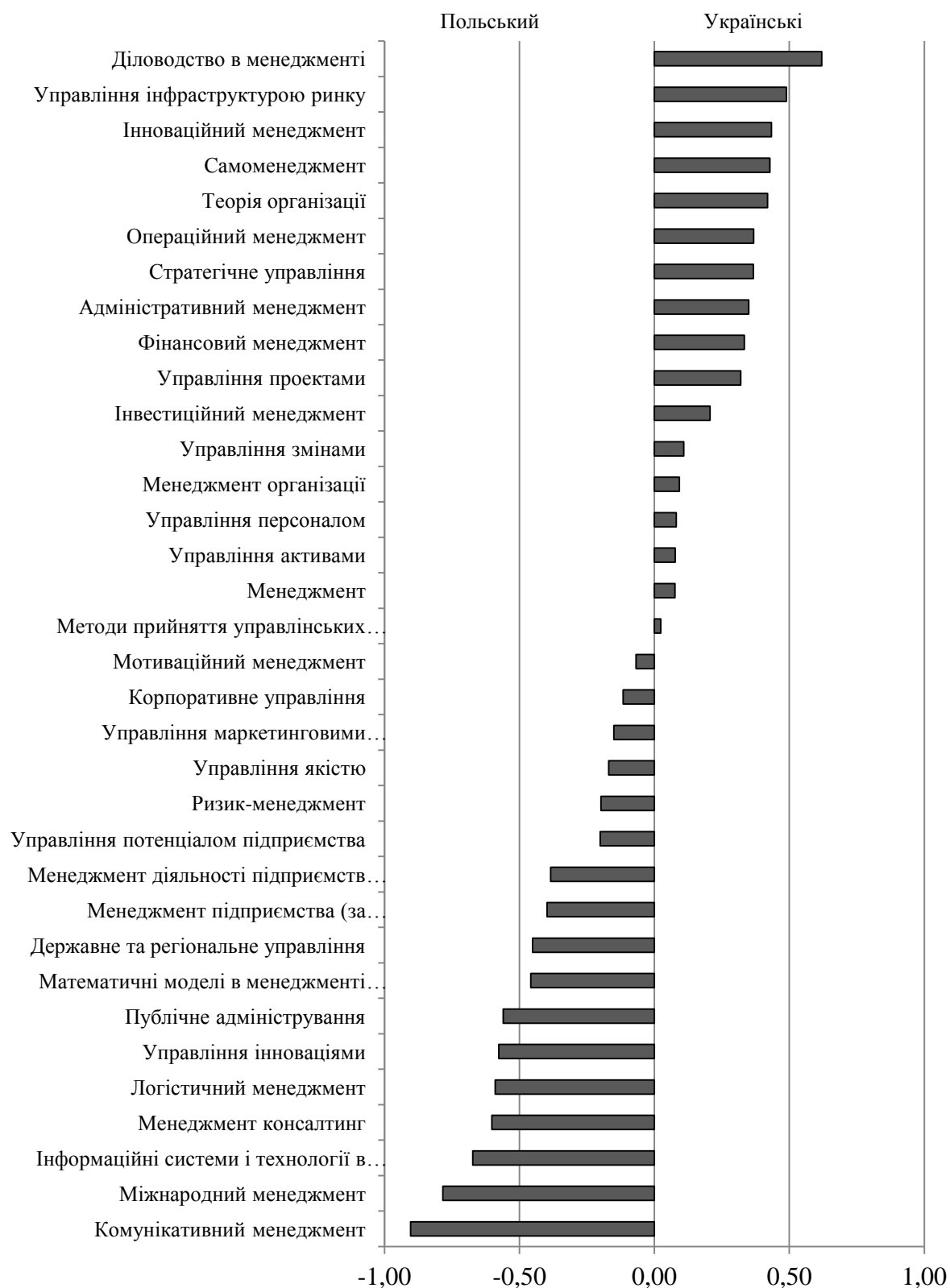

Рис. 4.8. Різниця середніх бальних оцінок істотності вивчення предметів визначених респондентами в українських та польському ЗВО (вищі значення вказують на перевагу бальної оцінки респондентів українських ЗВО)

У свою чергу респонденти Краківського аграрного університету високо (середній бал більше 4,5) оцінили значення таких дисциплін: «Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг», «Інформаційні системи і технології в управлінні організацією», «Математичні моделі в менеджменті та маркетингу», «Міжнародний менеджмент», «Логістичний менеджмент», «Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)», «Управління якістю», «Комунікативний менеджмент», «Управління потенціалом підприємства», «Корпоративне управління», «Управління персоналом», «Менеджмент консалтинг» та «Управління змінами».

Таким чином, результати опитування українських та іноземних студентів як метод збору соціологічної інформації про професійну підготовку майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти, показали актуальність досліджуваної проблематики і дали можливість для розробки відповідних рекомендацій.

4.2. Сучасні технології як засіб удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти

Аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти України та інших держав показав, що у сучасних умовах надзвичайно важливим постає питання удосконалення підготовки менеджерів з використанням новітніх технологій. Серед них особливе значення належить інформаційно-комунікаційним технологіям і технологіям вивчення іноземної мови.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що «у державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою», а також «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [203]. Таким чином, інформаційні технології в освіті та стратегія мовної освіти займає своє особливе місце.

Слід відмітити, що проникнення інформаційних технологій та нових медіа в усі сфери суспільного життя зумовлює важливість включення до навчальних програм комп'ютерної грамотності та медіа-освіти як украй вагомих компонентів [6].

Отже, більш детально проаналізуємо інформаційно-комунікаційні технології у вищій аграрній освіті і технології вивчення іноземної мови у немовних ЗВО.

Як відзначає Н. Р. Веселовська, основні напрями використання комп'ютерних технологій в аграрних ЗВО охоплюють чотири найістотніші галузі:

- комп'ютерна техніка та інформатика як об'єкти вивчення. Цей

напряма передбачає вивчення комп'ютерної техніки та інформатики, що має пряме відношення до змісту освіти загалом;

- комп'ютер як засіб підвищення ефективності педагогічної діяльності. У цій якості комп'ютер розглядається як такий компонент освітньої системи, що здатний істотно вплинути на решту компонентів освітньої системи: цілі, зміст, методи, форми навчання;

- комп'ютер як засіб підвищення ефективності науково-дослідницької діяльності в освіті. Інформаційне забезпечення дозволяє здійснювати пошук та відбір джерел найновішої науково-освітньої інформації, її оцінювання та зберігання, що забезпечує належний рівень класифікації інформації і доступ до неї;

- комп'ютер та інформатика як компоненти системи освітньо-педагогічного управління. Цей напряма пов'язаний з процесом прийняття управлінських рішень на всіх рівнях освітньої діяльності [50].

Нині розвиток процесу інформатизації освіти дозволяє виявити такі тенденції: формування системи безперервної освіти як універсальної форми діяльності, спрямованої на розвиток особистості протягом усього життя; створення єдиного інформаційного освітнього простору; активне впровадження нових засобів і методів навчання, орієнтованих на використання інформаційних технологій; синтез засобів і методів традиційної і комп'ютерної освіти [190].

На інформаційному рівні в аграрних університетах можуть розв'язуватися цільові, змістовно-процесуальні та контрольні-результативні педагогічні проблеми, зокрема:

- структуризація і конкретизація цілей педагогічного процесу;
- перетворення системи наукових знань у зміст освіти, що фіксується у навчально-програмній документації та навчальний матеріал, який відображений у навчальних текстах різного виду та рівня;
- аналіз наступності в утворенні міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків;

- вибір методів, засобів, організаційних форм освітньої діяльності що відповідають цілям і змісту освіти, що у свою чергу сприяє диференціації та активізації освіти [50].

В основу нових інформаційних технологій як сукупності методології та технології навчання покладено використання комп'ютерних навчальних програм, електронних посібників та підручників, що забезпечують інтерактивний програмно-методичний супровід навчального процесу і є однією з форм реалізації змісту сучасної освіти [155].

Функціональні можливості інформаційних технологій дозволяють забезпечити основні принципи сучасної освіти – відкрите планування навчання, індивідуальна освітня модель, вільний доступ до отримання якісної освіти, можливість індивідуального вибору тематики, місця та часу навчання, мобільність, реалізація освітніх послуг.

Основними напрямками, що визначають становлення і розвиток процесу трансформації педагогічної системи у вищій школі, є:

- зміна структури навчальної інформаційної взаємодії між її учасниками;
- вплив інформаційних технологій на подання навчального матеріалу та навчально-методичне забезпечення;
- формування нового інформаційного середовища [151].

Як зазначає Р. С. Корнев, у структурному аналізі системи інформаційної підготовки майбутніх економістів-аграрників виділяють такі взаємозв'язки її компонентів:

1) визначення цілей інформаційної підготовки фахівців-аграрників, що ґрунтується на аналізі професійної інформаційної діяльності та державному замовленні, сприянні науковому відбору та проектуванні змісту;

2) визначення методики на основі змісту, що базується на інформаційно-комунікаційних технологіях та їх використанні у професійній діяльності;

3) визначення процесуального компонента, що впливає на рівень результатів підготовки залежно від тенденцій розвитку професійної аграрної освіти [159].

Як наголошує В. І. Лопушняк, зважаючи на швидкий ріст новітніх технологій та підвищення рівня кваліфікації фахівців у сільському господарстві, ЗВО ставлять перед собою такі найважливіші задачі комп'ютеризації та інформатизації освіти:

- підвищення якості підготовки фахівців на основі використання у навчальному процесі інформаційних технологій;
- застосування активних методів навчання, підвищення творчої та інтелектуальної складових навчальної діяльності;
- інтеграція різних видів освітньої діяльності (навчальної, дослідницької тощо);
- адаптація інформаційних технологій навчання до індивідуальних особливостей студента;
- розробка нових інформаційних технологій навчання, що сприяють активізації пізнавальної діяльності та підвищенню мотивації навчання;
- забезпечення безперервності і наступності в навчанні;
- розробка інформаційних технологій дистанційного навчання;
- удосконалення програмно-методичного забезпечення навчального процесу;
- впровадження інформаційних технологій навчання в процес спеціальної професійної підготовки фахівців [190].

Таким чином, в освітньому процесі ЗВО аграрного профілю основними потребами застосовування інформаційно-комп'ютерних технологій є:

1. Необхідність формування репродуктивних вмінь і навичок.
2. Закріплення отриманих знань.
3. Розвиток творчих здібностей мабутніх менеджерів.
4. Збільшення обсягу самостійної роботи студентів

5. Індивідуальний підхід до навчання.

Погоджуємося з думкою І. М. Буцика, що до основних напрямів використання комп'ютерних технологій в аграрних ЗВО належать наступні:

- організація і управління навчально-виховним процесом ЗВО взагалі, факультету, кафедри, лабораторії, бібліотеки;
- оптимізація організації, управління та контролю пізнавальної діяльності студентів під час аудиторних занять та самостійної роботи;
- підвищення ефективності роботи науково-педагогічних працівників зі створення навчально-методичного забезпечення;
- підвищення ефективності дистанційного навчання [46].

Серед дидактичних принципів, що відносяться до комп'ютерних технологій, виділяють наступні:

- принцип активності;
- принцип самостійності;
- принцип поєднання колективних та індивідуальних форм навчальної діяльності;
- принцип зв'язку теорії та практики;
- принцип ефективності [198].

До факторів, що впливають на впровадження та застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі аграрних ЗВО належать:

- технічне забезпечення ЗВО (наявність необхідної кількості комп'ютерів, об'єднаної локальної мережі з виходом на Internet);
- програмне та інформаційно-технічне забезпечення (наявність прикладних програм загального та спеціального призначення, інструкції та методичні вказівки щодо їх використання);
- рівень підготовки користувачів [46].

О. М. Джерджула вказує, що перехід від традиційної методики навчання до інформаційних технологій підсилює практичну підготовку майбутніх фахівців за рахунок таких аспектів:

- 1) полегшення пошуку навчально-методичної та наукової інформації для розв'язання професійно орієнтованих завдань;
- 2) забезпечення самостійної роботи студентів як під час аудиторних занять, так і в позаурочний час;
- 3) можливість використання паперових навчально-методичних матеріалів за рахунок переведення їх у Web- ресурси;
- 4) забезпечення індивідуального підходу до формування знань та умінь [86].

Організація інформаційних освітніх технологій передбачає виділення таких процесів, як передавання, обробка, організація зберігання і накопичення даних, автоматизація знань.

Удосконалення методів організації інформаційних процесів дозволяє виділити такі технології:

1. Комп'ютерні навчальні програми, що включають електронні підручники, лабораторні практикуми, тестові системи.
2. Навчальні системи на базі мультимедійних технологій з використанням ПК, відеотехніки, накопичувачів тощо.
3. Інтелектуальні та експертні системи.
4. Бази даних, розподілені за галузями знань.
5. Засоби телекомунікації: електронна пошта, телеконференції, мережі обміну даними тощо.
6. Електронні бібліотеки, розподілені і централізовані видавничі системи [50].

Н. Д. Очеретна наголошує, що орієнтація на впровадження комп'ютерних технологій у процесі підготовки майбутніх аграріїв у ЗВО передбачає вміння застосування як стандартних інформаційних систем та прикладного програмного забезпечення, так і географічних інформаційних технологій, призначених для роботи з просторово-координованою інформацією [228].

Нам імпонує позиція Л. І. Корневої, що аналіз змісту курсу

інформатики в аграрних ЗВО дозволяє виявити закономірності, пов'язані з його змінами, зокрема:

- зростання ролі наукових основ інформатики в умовах динамічності розвитку предметної галузі інформаційних процесів;

- посилення взаємодії між навчальними предметами аграрної галузі та курсом інформатики, розширення його внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків;

- органічне поєднання в межах курсу фундаментальної методологічної та професійної підготовки;

- зростання ролі фундаментальних та методичних знань з інформатики у системі професійно-орієнтованої підготовки;

- стабільність змісту фундаментальних та методологічних ліній і висока динамічність галузі інформаційних технологій, що визначає їх раціональне співвідношення;

- неперервність інформаційної освіти упродовж усього навчання в аграрному ЗВО;

- укрупнення одиниці засвоєння інформаційних технологій шляхом вироблення системи їх опанування як необхідної умови результативності навчання [160].

Аналіз ситуації свідчить, що на сьогодні у навчальному процесі аграрних ЗВО використовують такі види комп'ютерних програм:

- навчальні програми, призначені для самостійного засвоєння студентами навчального матеріалу;

- довідкові програми, що надають вимоги освітніх стандартів та інформацію щодо предметів навчання;

- розрахункові програми, призначені для виконання розрахунків та обробки результатів лабораторних і практичних занять, курсового та дипломного проектування;

- контрольні програми, призначені для перевірки та оцінювання рівня знань студентів;

- електронні посібники, призначені для самостійного засвоєння студентами навчальних дисциплін [46].

Залежно від характеру пізнавальної діяльності та у контексті реалізації комп'ютерних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців, методи навчання поділяються на такі групи:

- репродуктивні методи,
- пояснювально-ілюстративні методи,
- методи проблемного викладу матеріалу;
- евристичні методи;
- дослідницькі методи [273].

На думку Н. Д. Очеретної, використання інформаційно-комп'ютерних технологій з урахуванням цілей і завдань курсу навчання при підготовці майбутніх аграріїв дозволяє виділити ряд переваг над іншими навчальними технологіями:

- інтенсифікація навчально-виховного процесу;
- поєднання логічного й образного способів засвоєння інформації;
- зручна, цікава інтерактивна форма проведення;
- наочність аудіовізуальної інформації та зручність сприйняття [228].

Отже, аналізуючи питання застосування комп'ютерних технологій у підготовці майбутніх фахівців аграрного профілю, можемо відмітити доцільність застосування на всіх етапах освітнього процесу. Як стверджують автори праць, результативність використання комп'ютерів у навчальному процесі можна спостерігати під час пред'явлення навчальної інформації, засвоєння навчального матеріалу в процесі інтерактивної взаємодії з комп'ютером, повторення і закріплення засвоєних знань, проміжного і підсумкового контролю та самоконтролю результатів навчання, корекції результатів навчання шляхом дозування навчального матеріалу, його класифікації, систематизації тощо [50].

Таким чином, можемо стверджувати, що застосування комп'ютерних технологій є важливою складовою фахової компетентності та необхідною

умовою професійного розвитку, що забезпечить конкурентоспроможність фахівцям-аграрникам на ринку праці.

Спрямованість системи освіти на підвищення рівня знань майбутнього фахівця та формування його професійної компетентності вимагають не тільки професійних знань, а й володіння іноземною мовою як засобом професійної комунікації для повноцінного обміну науковою інформацією, ознайомлення з новими технологіями ділового спілкування.

Є. В. Рудешко відзначає, що іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця, у тому числі й аграрія, і забезпечує належне професійне спілкування в умовах міжнародної комунікації [276].

Для України вимога поліпшення стану вивчення іноземних мов додатково посилюється чинниками європейської та євроатлантичної інтеграції [6].

У «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти» представлено основні положення сучасних підходів до вивчення іноземної мови. Цей документ відобразив підсумок багаторічної роботи експертів країн-учасниць Ради Європи, зокрема й України, щодо аспектів проблеми викладання та вивчення іноземної мови [17].

Державний освітній стандарт вищої професійної освіти вимагає врахування професійної специфіки при вивченні іноземної мови, її спрямованості на реалізацію завдань майбутньої професійної діяльності випускників. Тому навчання іноземній мові у немовних ЗВО передбачає формування у студентів здатності до вивчення іноземної мови у конкретних, професійних, ділових та наукових сферах і ситуаціях [199; 40].

Навчання іноземної мови майбутніх фахівців має розглядатися крізь призму їх подальшої професійної діяльності. Важливим завданням навчання іноземної мови за професійним спрямуванням є формування спеціалізованої компетенції у сферах професійного та ситуативного спілкування, оволодіння новітньою професійною інформацією через

іноземні джерела [315].

Формування іншомовної професійної компетенції студентів вищих аграрних навчальних закладів базується на основі професійно-орієнтованого підходу, коли іноземна мова стає складовою вивчення самої спеціальності, розвитку професійних інтересів та вміння використовувати здобуті знання на практиці [75].

Сьогодні схема навчання іноземній мові за професійним спрямуванням в аграрних ЗВО, на думку С. М. Булінка, повинна будуватися з урахуванням наступних положень:

- визначення моделей комунікації, комунікативних ознак усної мови та засобів їх вираження;
- відбору лексичних і граматичних одиниць, необхідних для розуміння, читання, аудіювання і говоріння;
- системи вправ, аналізу текстів орієнтованих на комунікацію зі спеціальності та закріплення структурних лексичних одиниць;
- використання аудіо- і мультимедійних засобів для здійснення усного мовлення із застосуванням задач проблемно-пошукового характеру [45].

Термін «професійно-орієнтоване навчання» у немовному ЗВО застосовується для позначення процесу вивчення іноземної мови і є орієнтованим на читання літератури зі спеціальності, засвоєння професійної лексики і термінології, а також на спілкування у сфері професійної діяльності. Сутність професійно-орієнтованого навчання іноземній мові полягає у його інтеграції зі спеціальними предметами з метою отримання додаткових професійних знань і формування професійно-значущих якостей особистості [234; 40].

Зміст професійно-орієнтованого спілкування виявляється в лексичних, граматичних, синтаксичних та психолінгвістичних особливостях, а саме:

- а) текстах професійного спрямування;

б) країнознавчих знаннях, що забезпечують необхідне підґрунтя для реалізації професійно обумовленої мовленнєвої поведінки;

в) іншомовних знаннях і мовних навичках, здатності до їх застосування в умовах професійно значимої тематики і ситуацій спілкування;

г) комунікативних умінь мовного спілкування, що відповідають мотивам і цілям виробничої діяльності фахівця [26; 329].

І. Я. Гродський констатує, що процес навчання професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою є одним із найважливіших компонентів навчальної діяльності студентів немовних спеціальностей, у тому числі й менеджерів, і виконує в педагогічному процесі такі функції:

- здійснює загальний стимулюючий вплив на навчальну діяльність студентів;

- забезпечує необхідний та достатній рівень оволодіння іноземною мовою в ситуаціях професійно орієнтованого спілкування;

- спонукає до самостійної та застосування більш досконалих способів розв'язання практичних завдань [74].

У світлі сучасних методичних уявлень під професійно спрямованою англомовною компетентністю студентів немовних спеціальностей Я. О. Дьячкова вбачає комунікативну здатність фахівця вирішувати професійно спрямовані завдання в невідготуваному усному акті спілкування англійською мовою, тобто можливість вирішувати професійні завдання та досягати мети комунікації, що, у свою чергу, передбачає:

- 1) практичні, професійні та освітні цілі навчання англомовного професійно спрямованого говоріння мають бути орієнтовані на отримання знань, які створюють фундамент навчальної і реальної професійної діяльності, а головне, на вміння застосовувати ці знання під час мовленнєвої взаємодії на професійній ниві;

- 2) розвивальна мета, що реалізується на основі формування міжпредметних умінь і навичок (комунікативних, інформаційних,

навчальних), а також із розвитком певних мисленневих здібностей, відсутність яких унеможливує ефективне застосування отриманих знань;

3) виховна мета, що передбачає спроможність до мовленнєвої дії та взаємодії з урахуванням прийнятих у суспільстві законів і норм поведінки, у широкому значенні висококваліфікованого професіонала нової формації [93].

Особливістю сучасного навчання є зорієнтованість на особистість студента, створення умов для його самовираження і розвитку, при якому прагнення постійно оптимізувати навчальний процес з урахуванням особливостей інформаційного суспільства зумовлює потребу в нових технологіях навчання [313].

Н. С. Саєнко відзначає, що побудова навчального процесу у вищій школі, у тому числі й в аграрних ЗВО на основі особистісно-спрямованого або особистісно-зорієнтованого підходу має забезпечити:

- оволодіння студентами вміннями планування, організації та виконання запланованого;
- побудову навчального процесу на партнерських засадах у суб'єктно-суб'єктній взаємодії і забезпечення реальної участі студентів в усіх етапах діяльності;
- цілеспрямоване і ефективне формування навичок контролю і самоконтролю, оцінки і самооцінки, корекції й самокорекції;
- розвиток креативності за рахунок збільшення частки відкритих творчих завдань, які не мають однозначних рішень [279].

С. В. Король відзначає, що до специфіки навчання іноземній мові студентів немовних ЗВО належать:

- професійна спрямованість курсу відповідно до обраного фаху, тобто визначення тематики усного та писемного мовлення, читання відповідно до фаху;
- різний рівень знань іноземної мови на початковому етапі;
- невисокий рівень мотивації навчання іноземній мові на

початковому етапі, що пояснюється відсутністю інтересу або здібностей до іноземної філології;

- обмежений термін навчання іноземній мові;

- тривала перерва між закінченням курсу іноземної мови і можливим практичним застосуванням знань з іноземної мови під час професійної діяльності;

- відповідний вибір методів, прийомів та форм роботи на занятті з іноземної мови з урахуванням рівня попередньої підготовки студентів та професійної спрямованості курсу іноземної мови;

- досягнення мінімального рівня розвитку іншомовної комунікативної компетенції як кінцевого результату навчання мови [161].

С. С. Чорна вважає, що навчання іноземних мов у немовних ЗВО передбачає врахування таких особливостей:

- практична спрямованість навчання (навчання на нефілологічних спеціальностях вирізняються чіткою практичною спрямованістю та предметністю);

- послідовний характер навчання у нефілологічному ЗВО (курс спирається на знання, уміння й навички, отримані студентом у школі);

- високий рівень узагальненості (особливість навчання в нефілологічному ЗВО полягає в тому, що отримані знання з мови на основі узагальнень формуються у спрямовану функціональну систему);

- підвищення значення самостійної роботи (вміння автоматично використовувати мовні засоби в мовленні, причому навички можуть бути сформовані тільки за умови активної навчальної діяльності самого студента);

- особливості співвідношення видів мовленнєвої діяльності (враховуючи взаємно позитивний вплив розвитку навичок усного мовлення та читання, характер цілей навчання та особливості побудови навчального процесу вказують на доречність для курсу навчання іноземної мови в нефілологічному ЗВО несумісного паралельного розвитку навичок

та умінь усного мовлення та читання) [317].

Проте, гуманітарна підготовка вітчизняних випускників не завжди дозволяє вирішувати професійні задачі з належною якістю та задовольняти особистісні потреби в іншомовному середовищі [40].

І. Б. Бойчевська виокремила чинники, які ускладнюють вивчення іноземної мови студентами немовних ЗВО:

- студенти володіють матеріалом загальноосвітньої школи на різному рівні;
- мала кількість практичних занять, які відводяться навчальним планом на вивчення іноземної мови (1–2 рази на тиждень);
- для більшості спеціальностей відводиться короткий термін вивчення іноземної мов (1 - 2 роки);
- навчальні групи, зазвичай, мають високу наповнюваність (20–30 студентів);
- іноземна мова вважається «другорядним» предметом на немовних спеціальностях, унаслідок чого спостерігається складність формування пізнавальних інтересів;
- відсутній систематичний контроль за навчальною роботою студентів у немовному ЗВО [40].

Задля досягнення професійно спрямованої англійської компетентності студенти ЗВО, у тому числі й майбутні менеджери, мають оволодіти відповідними декларативними і процедурними знаннями.

До декларативних знань належать:

- знання фахової термінології;
- знання відповідних граматичних структур, притаманних науковому, офіційно-діловому і публіцистичному стилям;
- знання про ключові елементи культури професійного мовлення;
- знання специфіки типових ситуацій професійного спілкування тощо.

До процедурних знань відносяться:

- знання про мовленнєву і немовленнєву поведінку носіїв іноземної мови,
- знання про планування, організацію, здійснення і коригування мовлення в процесі усної взаємодії із співрозмовником [93].

Вирішення проблеми навчання іноземній мові у немовному ЗВО передбачає застосування комунікативної методики, яка спрямована на можливість спілкування та занурення у мовний процес.

Комунікативна спрямованість навчання – це передумова успіху в практичному оволодінні студентами іноземною мовою. З позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови будується адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування. Максимальне зближення процесів навчання і реального спілкування за такими найважливішими параметрами, як комунікативно-вмотивована мовленнєва поведінка викладача та студентів, а також предметність процесу спілкування забезпечується ретельним відбором комунікативно-мовленнєвих тем, ситуацій, які віддзеркалюють інтереси та потреби студентів [42].

З точки зору викладання іноземної мови на немовних факультетах необхідно застосовувати інтегрований підхід, що дозволяє створити необхідний когнітивний простір для встановлення їхнього знаннєво-функціонального взаємозв'язку; усвідомлення себе суб'єктами професійно-мовленнєвого середовища; формування мотивації до вивчення іноземної мови в контексті майбутньої професійної діяльності [294].

Сприятливі передумови для розвитку ключових компетенцій забезпечують системи активних, інтерактивних та особистісно орієнтованих педагогічних технологій. Сюди можна віднести метод мовного портфолію, ділові ігри, інтерактивні вправи, навчальні дискусії, диспути, проектно-орієнтовані завдання та ін., що імітують проблемні ситуації, притаманні професійній діяльності майбутнього фахівця-аграрія [17; 34; 63; 196].

Інтерактивні методи дають можливість вирішувати комунікативно-пізнавальні задачі засобами іншомовного спілкування. Цю категорію можна визначити як: а) взаємодію викладача і студента у процесі спілкування; б) навчання з метою вирішення лінгвістичних і комунікативних завдань [75].

Основними принципами інтерактивної роботи можна відзначити одночасну взаємодію усіх учасників, індивідуальна відповідальність, робота в парах, застосування різноманітних технологій: відео та аудіо матеріали, комп'ютерні засоби, періодичні видання, телебачення, Інтернет тощо. Варто зазначити, що наведені засоби доцільно використовувати для організації аудиторної, позааудиторної та самостійної роботи студентів [110].

На думку І. В. Крилова, використання інтерактивних форм та методів навчання є системним і логічно обґрунтованим у навчальному процесі, де чільне місце займають рольові ігри, драматизації, групові дискусії тощо. Означені види роботи є особливо ефективними на заключному етапі роботи над певною темою. Їх застосування посилює особистісну та комунікативну орієнтованість навчання, стимулює творчість студентів та створює реальні умови для досягнення практичного результату навчання [172].

Заняття з іноземної мови можуть бути наступних видів, а саме:

- фрагментарними, коли розкриваються лише окремі питання змісту заняття з використанням знань фахової дисципліни;
- базовими, коли інтердисциплінарні зв'язки реалізуються впродовж всього заняття з метою повного і глибокого вивчення теми;
- інтегрованими, коли органічно зливаються знання з іноземної мови та ряду фахових дисциплін [294].

А. І. Мельник відзначає, що особливу увагу слід приділяти реалізації поетапного переходу студентів до базових форм діяльності більш високого рангу. Так, до базових форм належать: навчальна діяльність академічного

типу (власне навчальна діяльність – лекції, семінарські заняття, самостійна робота); квазіпрофесійна діяльність (ділові та дидактичні ігри, ігрові форми занять); навчально-професійна діяльність (науково-дослідна робота, виробнича практика, стажування, дипломне проектування). Як перехідні від однієї базової форми до іншої виступають: лабораторно-практичні заняття; імітаційне моделювання; аналіз конкретних виробничих ситуацій; розігрування ролей; спецкурси і спецсемінари тощо [194].

О. В. Глотова пропонує низку комп'ютерних програм для вивчення, розвитку та вдосконалення знань, умінь та навичок майбутніх фахівців. Всі ці програмні продукти можна розподілити на чотири основні категорії:

1. Електронні словники (Lingvo, Webster's Dictionary, Longman Dictionary, Macmillan English Dictionary та інші), що надають можливість швидко знаходити слова, прослуховувати озвучену транскрипцію та розглядати приклади речень. Їх можна активно застосовувати для самостійної роботи з текстом, аудіо та відеоматеріалами тощо.

2. Електронні перекладачі (Prompt, Magic Goody та інші), що дозволяють перекладати великі тексти, які, проте, не завжди надають переклад, що відповідає усім синтаксичним та стилістичним нормам мови. Застосовуються для самостійної роботи з текстом.

3. Програми для вивчення іноземної мови, орієнтовані на свою аудиторію та певний рівень володіння мовою. Можуть активно використовуватися на різних етапах роботи з лексичним та граматичним матеріалом.

4. Програми для тестування з іноземної мови (електронне тестування з TOEFL, IELTS та ін.), що служать для перевірки та контролю знань, визначення загального рівня володіння іноземною мовою [69].

До різновидів самостійної роботи з іноземної мови з використанням інформаційних технологій відносять такі:

- Мовні тренінги з лексики і граматики. Використання тренінгів допомагає розвивати навички писемного мовлення, перекладу,

розширювати словниковий запас, підготуватися до міжнародних іспитів.

- Тести вхідного, проміжного та вихідного контролю знань студентів. Результати тестування вносяться в електронні протоколи, студенти і викладачі можуть ознайомитися з ними в будь-який час.

- Проблемно-пошукові завдання на базі Інтернет-ресурсів. Для реалізації таких завдань студенти і викладачі використовують інформаційні і комунікаційні служби Інтернету, пошукові системи, каталоги тощо. Залежно від технології розв'язання завдання можуть бути з урахуванням рівня володіння іноземною мовою і навичками використання Інтернету і комп'ютера.

- Творчі завдання (створення міні-презентацій за темами на вибір). Результатом є комп'ютерні презентації, виконані у Microsoft Power Point[®], з використанням текстової, графічної, аудіо- та відеоінформації [43].

Н. В. Яременко виділяє такі шляхи інтенсифікації викладання іноземної мови у немовних ЗВО:

- оптимальний добір навчального матеріалу;
- конкретизація вимог для кожного етапу навчання;
- поєднання традиційних та інноваційних методів навчання;
- особистісно-орієнтований підхід до навчання;
- підвищення мотивації до вивчення дисципліни;
- раціональна організація комунікативної та пізнавальної діяльності;
- вдосконалення планування навчальної діяльності студентів;
- використання комп'ютерних технологій у навчанні [335].

Таким чином, у сучасних умовах удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти важливим постає питання використання новітніх технологій, серед яких особливе місце належить інформаційно-комунікаційним технологіям і технологіям вивчення іноземної мови.

4.3. Рекомендації щодо удосконалення професійної підготовки менеджерів аграрної сфери на основі досвіду та практики іноземних держав

Сучасні процеси інтеграції вищої освіти України у європейський і світовий освітній простір передбачають приєднання національної системи вищої освіти до Болонської конвенції, яка у свою чергу входить до складу більш загальної Лісабонської стратегії, спрямованої на формування європейської економіки, заснованої на знаннях, здатної до постійного зростання, що створює більш якісні робочі місця і забезпечує велику соціальну інтеграцію і повинна стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною у світі.

Таким чином зростає увага до підготовки випускників ЗВО, у тому числі й до професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Встановлено, що однією із основних і вирішальних складових закладу вищої освіти чи його випускників у відповідності до потреб ринку праці є якість освіти. При цьому особливої уваги заслуговує питання якості освіти у професійній підготовці майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Слід відмітити, що якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу, що регламентується Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005), Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості вищої освіти (2005).

Якість освіти визначається також як результат взаємодії учасників освітнього процесу (студентів, викладачів, роботодавців), спрямованого на реалізацію цілей навчального закладу та відображеного у головних завданнях навчальних програм [343].

На якість вищої освіти впливають інституційні та демографічні фактори. По-перше, існуючий механізм фінансування на душу населення

створює стимули для закладів вищої освіти щодо збереження кількості студентів на високому рівні. У загальному контексті зниження демографічних тенденцій, це призведе до зниження рейтингу, необхідного для іспиту Matura з метою отримання вищої освіти. У той же час, коли найбільш популярні університети можуть зберігати свої вимоги до вищої освіти, існує стурбованість з приводу збільшення розбіжності якості між різними типами установ та навчальних програм [354].

Визначення якості освіти залежить від характеру зв'язків з певним навчальним закладом, тобто від того, як у ньому виконують свої функції викладачі, студенти, адміністрація, а також від побажань організацій, які працевлаштовують його випускників [150].

Якість освітніх послуг, що безпосередньо формує функції вищого навчального закладу, є одним із елементів, здатних задовольняти вимоги та потреби зацікавлених сторін [401].

Головними вимогами і критеріями якості освітніх послуг є такі:

- якість розробленої організаційної структури вищої школи, а також сфер обов'язків, уповноважень і відповідальності працівників;
- якість соціальних умов педагогічних кадрів;
- якість адміністративного обслуговування, що функціонують у додаткових підрозділах ЗВО;
- якість праці окремих деканатів з дотриманням обов'язкових процедур;
- якість праці установ і кафедр, що входять в організаційну структуру вищої школи та забезпечують внутрішню злагоджену діяльність;
- якість певної документації та матеріалів для здобуття певного статусу ЗВО, а також забезпечення зовнішньої взаємодії;
- якість розроблених навчальних програм;
- якість розроблених підручників, необхідних матеріалів для реалізації навчальних програм;
- якість викладацького складу з відповідних дисциплін;

- якість навчання і впровадження сучасних способів передачі знань під час лекцій;
- якість проведених практичних і семінарських занять;
- якість виконання дослідницьких робіт;
- якість і дієвість зворотної інформації;
- якість внутрішньої і зовнішньої взаємодії у вищій школі;
- якість життя викладачів і студентів;
- якість методів, які сприяють покращенню всіх процесів, що забезпечують відповідне функціонування навчального закладу як осередку, котрий має найбільшу користь для суспільства;
- якість інших чинників, що мають індивідуальний вплив на студента [150; 340].

Аналіз наукових праць та нормативних документів показав, що виділяють різноманітні компоненти, які сприяють ефективній підготовці майбутніх фахівців.

Встановлено, що основними структурними компонентами професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю є інституціональні, організаційні та дидактичні.

Проведене дослідження особливостей підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери в закладах вищої освіти України, Польщі та Російської Федерації дозволило нам здійснити узагальнене порівняння визначених компонентів у розрізі досліджуваних країн.

Розгляд окремих кількісних та якісних показників системи вищої освіти дозволив виділити специфічні особливості, зумовлені культурно-історичними традиціями вищої школи та сучасним станом розвитку суспільно-економічних процесів досліджуваних держав. Ці характерні ознаки адаптують систему вищої освіти кожної з країн до вимог часу та часто відображають недетерміновані процеси і явища, що дозволяють системі враховувати весь діапазон внутрішніх та зовнішніх факторів і

власне є індикаторами національних особливостей освітніх систем що відображено у таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Узагальнене порівняння інституціональних, організаційних та дидактичних умов підготовки менеджерів аграрних ЗВО досліджуваних країн

Україна	Республіка Польща	Російська Федерація
Основний нормативний акт, що регулює освітні процеси в аграрних ЗВО		
Закон України «Про вищу освіту»	Prawo o szkolnictwie wyższym	Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации»
Принцип вступу до ЗВО		
На базі ЗНО (незалежне оцінювання знань за певними предметами), конкурс	Nowa matura (незалежне оцінювання знань за певними предметами), конкурс	На базі Єдиного державного екзамену (ЕГЭ) (незалежне оцінювання знань за певними предметами), конкурс
Форми проведення занять		
Лекції, практичні, семінарські, лабораторні	Лекції, практичні, конфераторіум, семінарські, лабораторні	Лекції, практичні, семінарські, лабораторні
Взаємне визнання дипломів ЗВО		
Так	Так	Так
Кількість аграрних університетів		
22	6	54
Кількість студентів аграрних університетів, тис. осіб (за даними 2013 р.)		
97,3	31,9	350,0
Термін навчання у бакалавріаті на базі середньої освіти, років		
4	3	4
Обсяг бакалаврської програми на базі середньої освіти, кредитів (ECTS) не менше		
240	180	240
Обсяг магістерської програми, кредитів (ECTS) не менше		
90-ОПП (120-ОПП)	90	120
Обсяг кредиту ECTS (залікової одиниці), академічних годин		
30	30	36

Продовження таблиці 4.4

Тривалість академічної годин, хвилин		
40	40	45
Сумарна тривалість навчання (бакалавріат (ліценціат) та магістратура), в перерахунку на астрономічні години		
6600 (7200)	5400	9720
Сумарна кількість дисциплін (бакалавріат (ліценціат) та магістратура) в досліджуваних аграрних ЗВО		
73 – 85	62 – 74	63 – 82
Частка практик в загальному навантаженні (бакалавріат (ліценціат) та магістратура) в досліджуваних аграрних ЗВО, %		
3,33 – 10,0	1,33 – 3,62	14,7 – 20,0
Кількість дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО		
19 – 25	9 – 15	18 – 24
Обсяг навантаження дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО, кредитів (залікових одиниць) ECTS		
79 – 93	34 – 59	66 – 92
Обсяг навантаження дисциплін групи «Менеджмент» в досліджуваних аграрних ЗВО, в перерахунку на астрономічні години		
1580 – 1860	680 – 1180	1782 – 2484
Розмір ВВП аграрного сектору економіки, млн. дол. США (дані 2015 р.)		
12834,2	11424,8	62985,6
Середня сума загальнодержавних витрат на одного студента ЗВО, дол. США (дані 2012 р.)		
1594,7	2805,3	2219,3

Узагальнені дані таблиці вказують на відносну подібність освітніх систем України, Республіки Польща та Російської Федерації у розрізі консолідованих принципів парадигми вищої освіти за усіма визначеними компонентами.

Так, за інституціональним компонентом така подібність є наслідком ратифікації основних положень Болонської угоди у вищу освіту досліджуваних країн. Власне тому система вищої освіти у кожній з досліджуваних країнах регулюється спеціальним національним законом про вищу освіту. Вступ до ЗВО відбувається на аналогічних принципах, що базуються на незалежній перевірці та оцінці знань у розрізі навчальних предметів та конкурсній системі зарахування.

Зокрема, основні завдання розвитку вищої аграрної освіти базується на Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», Указами Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти», «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та інших нормативно-правових актах.

Схожість освітніх систем підтверджується і взаємовизнанням дипломів про вищу освіту; рівень знань оцінюється та конвертується на основі положень Європейської кредитно-трансфертної системи (ECTS).

Особливістю польської системи вищої освіти є високий відсоток приватних закладів вищої освіти у структурі освітніх інституцій, при цьому їх частка майже втричі вища, ніж в Україні. Таким чином, розвинена система приватних ЗВО дозволяє істотно зменшити бюджетне навантаження, а за умов належної регламентації та інспекції їх діяльності зможе забезпечити народногосподарський комплекс висококваліфікованими фахівцями.

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку освітніх систем досліджуваних країн є значний рівень освітньої міграції. Причинами цього явища є різні темпи розвитку національних економік, лібералізація міграційних процесів, розвиток інформаційних технологій та інші. Тому за останні роки кількість студентів-громадян України, які навчаються за кордоном істотно зросла, зокрема значно зріс попит на вищу освіту в Республіці Польща. При цьому, окрім об'єктивних очевидних причин, відмічених вище, можна відзначити і кращі, на думку багатьох українських студентів, умови навчання у Польщі. Підставами для створення даних умов, крім іншого, є й структура фінансування освітньої галузі.

В Україні переважна частка (до 90% фінансування) йде на підтримання існування освітніх інституцій, а саме фінансування фонду оплати праці працівників, витрати на комунальні потреби, поточний

ремонт та інші, в той час як у Республіці Польща близько 20% у структурі фінансування галузі займають капітальні інвестиції, які включають сучасне навчальне обладнання, нові споруди та приміщення навчальних корпусів і гуртожитків, різноманітне технологічне устаткування, транспортні засоби тощо.

Інвестиції у капітальні проекти є основою розвитку національної освітньої системи, підставою для зменшення відтоку вітчизняних абітурієнтів до закордонних ЗВО, а за умови створення належних умов можуть бути факторами залучення іноземних громадян до навчання в українських ЗВО.

Важливим елементом інституціонального компоненту є доступність вищої освіти. За регіональним розподілом аграрних ЗВО в Україні найвищий потенційний рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств колективного способу організації виробництва фахівцями аграрної сфери відмічається у Північно-Західному, Північно-Східному, Донецькому та Карпатському економічних регіонах, де на одне підприємство припадає близько 20 студентів-аграріїв, в той час як для агропідприємств інших регіонів такий показник знаходиться на рівні 5,96 – 11,57 осіб.

На підставі вищезазначеного, на сьогодні важливим постає активізувати підготовку майбутніх фахівців-аграріїв у Причорноморському, Придніпровському та Центральному економічних регіонах. Це може бути актуальним для таких аграрних ЗВО, як Дніпропетровський державний аграрний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет, Одеський державний аграрний університет, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет», Миколаївський національний аграрний університет та Уманський національний університет садівництва.

На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що за регіональним розподілом аграрних ЗВО у розрізі федеральних округів

Російської Федерації спостерігається нерівномірний розподіл у розрахунку на кількість аграрних підприємств, площу земельних угідь та чисельності населення. Так, за досліджуваними співвідношеннями істотно виділяється Південний федеральний округ, що характеризується значною кількістю населення, площею сільгоспугідь, насиченістю великих та середніх агропідприємств з одночасно малою кількістю аграрних ЗВО.

Переважну більшість контингенту студентів аграрних ЗВО Російської Федерації складає міська молодь, що пояснюється широким спектром спеціальностей, значна частина яких не є технологічно орієнтованими, тобто «суто аграрними». Таким чином, можемо рекомендувати вітчизняним аграрним закладам вищої освіти розширювати перелік спеціальностей (не обов'язково профільних) з метою збільшення контингенту студентів.

У розрізі адміністративно-територіальних одиниць Республіки Польща аграрні університети розміщені відносно рівномірно, що у свою чергу дозволяє їм повною мірою використовувати навчально-педагогічний потенціал, а народногосподарському комплексу Польщі мати достатнє забезпечення висококваліфікованими фахівцями, що можна взяти за основу оптимізації доступності вітчизняної вищої аграрної освіти.

У структурі фінансування освітньої галузі Республіки Польща значну частку (близько 20%) складають капітальні інвестиції, які є основою розвитку національної освітньої системи та однією з причин зростання попиту на навчання у польських ЗВО, в тому числі і серед студентів з України. Вважаємо, що збільшення обсягу капітальних інвестицій у вітчизняну систему вищої освіти може стати підставою для зменшення відтоку вітчизняних абітурієнтів до закордонних ЗВО, а за умови створення належних організаційних та педагогічних умов сприятиме залученню іноземних громадян до навчання у закладах вищої освіти України.

Однією із складових інституціонального компоненту є дуальна освіта, яка досить популярна в розвинених країнах. Рекомендуємо поєднувати навчання у закладах вищої освіти з навчанням на робочих місцях у підприємствах з метою отримання відповідної кваліфікації через дуальну систему освіти, при якій близько 50% навчального часу студенти проводять на базі підприємства, що дозволяє сформувати необхідні навички роботи і забезпечує безперервність передачі знань.

За визначеним нами організаційним компонентом як вагомою складовою педагогічних умов підготовки менеджерів в аграрних ЗВО було представлено ряд рекомендацій.

Так, сьогодні розвиток вітчизняної системи вищої освіти насамперед визначається складною економічною ситуацією у державі, внаслідок чого відносний показник рівня державного фінансування у розрахунку на одного студента університету нижчий порівняно з Республікою Польща на 76%, а з Російською Федерацією – на 39%.

Специфікою освітніх систем порівнюваних країн є й різний кількісний вимір обсягів навчального навантаження. Так, в Україні та Російській Федерації обсяг підготовки бакалавра на базі повної середньої освіти в аграрних університетах складає 240 кредитів, тоді як у Польщі – лише 180. При цьому, підготовка магістра в РФ складає мінімум 120 кредитів, тоді як в Україні та Польщі – від 90. Особливістю підготовки магістрів в Україні є навчання за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмами, що передбачає обсяг навантаження 90 та 120 кредитів відповідно. Істотною ознакою є обсяг навчального кредиту в академічних годинах, а саме: в Україні та Польщі один кредит дорівнює 30-ти годинам, тоді як у РФ – 36. Крім того, у досліджуваних країнах відрізняються тривалість академічної години. Так, за умови аудиторної роботи одна академічна година в Україні і Польщі дорівнює 40 хвилинам, а в РФ – 45.

Конвертувавши загальний термін навчання на бакалавріаті та магістратурі в астрономічні години, відмічаємо загальний час підготовки фахівця (бакалавр та магістр), що становить в Україні від 6600 до 7200 астрономічних годин, Російській Федерації – 9720, Республіці Польща – лише 5400. Таким чином, фахівець українського ЗВО навчається на 22% часу більше, порівняно з польським, але на 47% менше, ніж російський. Порівнявши підготовку випускника польського та російського ЗВО відмічаємо, що у РФ загальні затрати часу в 1,8 рази більші.

Досвід Республіки Польща показує, що такі істотні відмінності у часі підготовки фахівця не зменшують рівня його кваліфікації, що опосередковано може бути підтверджено істотно вищими показниками розвитку національної економіки, зокрема й аграрно-промислового комплексу Республіки Польща, порівняно з Російською Федерацією та Україною.

Загалом, загальна чисельність аграрних закладів вищої освіти у досліджуваних країнах різна і складає 6 у Польщі, 22 в Україні та 54 у Російській Федерації.

Здійснений аналіз вступних кампаній до аграрних ЗВО України 2012-2015 рр. як джерела інформації стосовно кількісних показників набору студентів за напрямом підготовки 030601 «Менеджмент» освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр та спеціальностей галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» підготовки спеціалістів та магістрів у розрізі денної та заочної форм навчання дозволив визначити, що серед аграрних закладів вищої освіти України за галуззю знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» найбільш популярними серед абітурієнтів були спеціальності 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування» та 7(8).03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності».

За спеціальностями «Менеджмент інвестиційної діяльності» та «Управління в сфері економічної конкуренції» підготовка магістрів та

спеціалістів в аграрних ЗВО не здійснювалась взагалі, а тому спостерігався істотний резерв підвищення диверсифікації освітніх послуг галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування».

За досліджуваний період відмічаємо значні резерви щодо збільшення наборів майбутніх менеджерів аграрної сфери як за денною, так і заочною формами навчання. Крім того, окремі ЗВО при значних ліцензованих обсягах не мали достатньої кількості місць державного замовлення, а отримані розрахунки вказують на пріоритетність даного фактору при виборі майбутньої професії.

На основі проведеного аналізу нами було розраховано абсолютні та відносні характеристики вступних кампаній, виявлено закономірності у підготовці майбутніх менеджерів та визначено зміни кількісних показників.

Відзначено, що вступна кампанія за ОКР бакалавр, порівняно з рівнями спеціаліст та магістр, відбувалася менш прогнозовано, тобто вступники мали можливість подавати одночасно декілька заяв до різних ЗВО за різними напрямми підготовки, при цьому їх вибір ускладнювався вимогами конкретного ЗВО та обраним напрямом підготовки, що вносило значний елемент невизначеності.

За досліджуваний період відмічаємо значні резерви щодо збільшення наборів майбутніх менеджерів аграрної сфери як за денною, так і за заочною формами навчання. Крім того, окремі ЗВО при значних ліцензованих обсягах, не мали достатньої кількості місць державного замовлення, а отримані розрахунки вказують на пріоритетність даного фактора при виборі майбутньої професії.

Тому, з метою усунення вказаних диспропорцій, рекомендуємо оптимізувати обсяг держзамовлення за певними аграрними ЗВО. Вказана ситуація дозволяє зробити висновок, що забезпечення популяризації підготовки висококваліфікованих менеджерів-аграріїв з метою підвищення наборів студентів за вказаним напрямом підготовки можливе не лише за

рахунок збільшення державного замовлення, а й шляхом використання інших (нефінансових) мотивуючих факторів, що дасть змогу майбутнім фахівцям результативно працювати в аграрній сфері України.

Негативні тенденції у чисельності ліцензованого набору за напрямом підготовки «Менеджмент» з одночасним скороченням місць державного фінансування були спричинені кризовими явищами соціально-економічного стану України, що мали наслідком погіршення багатьох показників розвитку держави, в тому числі не оминули і галузь аграрної освіти.

Як наслідок відмічаємо, що за 2012-2015 рр. істотно скоротилася кількість студентів ОКР «Бакалавр», які навчалися за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент» за денною та заочною формами навчання. Зменшення значень даних показників у динаміці, на нашу думку, свідчить про скорочення соціальної відповідальності держави перед суспільством, тоді як підготовка менеджерів-аграріїв може стати рушієм розвитку народногосподарського комплексу держави як одного із пріоритетних.

Вступні кампанії 2012-2015 рр. в аграрних ЗВО України за ОКР спеціаліст та магістр галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» були достатньо передбачуваними для обох суб'єктів вступних кампаній: ЗВО та абітурієнта. Було встановлено, що динаміка зміни характеризувалася різновекторними напрямками тенденцій, зокрема спеціальність 8.03060101 денної форми навчання характеризувалася зростанням кількості поданих заяв, чисельності зарахованих студентів та місць державного замовлення, тоді як заочна форма навчання за вказаною спеціальністю – тенденцією до скорочення усіх досліджуваних показників.

Спеціальність 8.03060104 денної форми навчання характеризувалася тенденцією до скорочення абсолютних значень досліджуваних показників, окрім кількості місць державного замовлення, тоді як заочна форма навчання цієї спеціальності – тенденцією росту абсолютних значень досліджуваних показників, за винятком обсягу ліцензованого набору.

За період 2012-2015 рр. спостерігалось незначне зростання чисельності місць державного замовлення за всіма спеціальностями та формами навчання, окрім заочної форми спеціальності 8.03060101 та денної форми спеціальності 8.03060102.

Невід'ємною складовою процесу підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти є практика студентів, на кожній ланці якої необхідно, щоб програми мали рекомендації щодо видів, форм, тестів перевірки рівня знань, умінь, навичок, яких студенти повинні досягти та об'єднувалися у наскрізній програмі. Зміст наскрізної програми повинен відповідати Положенню про проведення практики студентів закладів вищої освіти України, наказам і рішенням колегії Міністерства освіти і науки України щодо практики студентів, навчальним планам спеціальності, на основі яких розробляються робочі програми відповідних видів практики.

Саме тому програма практики повинна складатися з урахуванням таких положень, як комплексність, технологічність, конкурентоспроможність, мобільність, безпечність.

Навчальні плани підготовки магістрів в аграрних університетах Республіки Польща, порівняно з планами університетів України та Російської Федерації, не передбачають навчальних та виробничих практик, тоді як на практики в аграрних ЗВО Росії відведено більше 40% навчального навантаження, а в українських ЗВО їх частка варіювала від 13,7 до 26,7%.

Підготовка магістрів у Саратовському державному аграрному університеті (Російська Федерація) триває 5 семестрів, з яких перший семестр повністю відведено на проходження навчально-виробничої практики, що є важливим моментом у процесі підготовки висококваліфікованого фахівця, дозволяє закріпити та розширити обсяг знань, отриманих під час навчання у бакалавріаті, формує практичний досвід майбутнього фахівця та є основою для вдосконалення умінь та навичок управління у сфері агропромислового виробництва.

Вважаємо доцільним запровадження такого досвіду у вітчизняну практику підготовки висококваліфікованих фахівців сфери управління агровиробництвом.

Вважаємо необхідним звернути увагу на низький рівень насичення навчальної програми досліджуваних аграрних ЗВО Республіки Польща навчальною та виробничою практиками. У загальній структурі навчального навантаження їх частка складає лише 1,33-3,62%, тоді як в досліджуваних аграрних ЗВО України вони становлять від 3,33 до 10%, а в РФ – від 14,7 до 20,0%.

У зв'язку з тим, що практики відіграють надзвичайно важливу роль у процесі підготовки висококваліфікованого спеціаліста, у тому числі й менеджера аграрної сфери, можемо рекомендувати вітчизняним аграрним університетами збільшити обсяг навчальної, виробничої та технологічної практик, довівши значення частки в структурі навантаження до показників аграрних ЗВО РФ – 15-20%.

Особливістю сучасного навчання має бути зорієнтованість на особистість студента з метою створення умов для його самовираження і розвитку.

Побудова навчального процесу на основі особистісно-спрямованого підходу повинна забезпечити оволодіння студентами вміннями планування; побудову навчального процесу на партнерських засадах при взаємодії із викладачем; формування навичок самоконтролю, самооцінки й самокорекції.

Сьогодні, коли відповідно до європейських освітніх стандартів у навчальному процесі відбувається зменшення кількості аудиторних годин, професійна підготовка майбутнього фахівця має зосереджуватися на процесі самоосвіти.

До найефективніших методів самостійної роботи, що відповідають сучасним вимогам індивідуалізації навчання, ми відносимо проблемно-

пошукові; методи колективної роботи; метод проектів; методи застосування новітніх технологій у навчанні.

Рекомендації з підготовки майбутніх менеджерів в аграрних ЗВО України за дидактичним компонентом здійснено на основі ряду складових системи вищої освіти.

Зокрема, на основі порівняння підготовки менеджерів у досліджуваних університетах відмічаємо подібні значення загальної чисельності дисциплін у навчальних планах, зокрема в Україні та РФ від 63 до 85 та дещо менше у Польщі – від 62 до 74.

Стосовно обсягу навчального навантаження за профільними дисциплінами групи «Менеджмент», відмічаємо аналогічні значення в українських та російських аграрних ЗВО – від 66 до 93 кредитів та значно менші значення у польських ЗВО – від 34 до 59 кредитів. Досліджувані навчальні плани характеризуються також і різною кількістю зазначених дисциплін. Так, у навчальних планах досліджуваних українських ЗВО їх кількість варіює від 19 до 25, у російських – від 18 до 24, тоді як у польських – від 9 до 15.

Отже, збільшення переліку та обсягу навчального часу на вивчення профільних навчальних дисциплін не може бути абсолютною вимогою в підготовці висококваліфікованого управлінця в сфері АПК. Крім того вивчивши навчальні плани українських та російських аграрних ЗВО можемо відмітити, що значна кількість профільних навчальних дисциплін дублюються за змістом, а тому можуть бути укрупнені, а ті питання що вивчаються в межах окремих дисциплін можуть бути консолідовані в рамках вивчення укрупненої дисципліни.

Нові навчальні дисципліни, вивчення яких зумовлюють сучасні виклики суспільства, як «Управління знаннями», «Інтегрована система менеджменту», «Екологічний менеджмент», «Етика в менеджменті», «Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті» не вивчаються в досліджуваних українських ЗВО, а тому можуть бути рекомендовані до

запровадження у педагогічну практику вітчизняних аграрних університетів.

За результатами аналізу навчальних планів підготовки майбутніх менеджерів в аграрних ЗВО України встановлено, що вони мають переважно оптимальну структуру, при цьому найбільш збалансованими є навчальні плани Харківського НАУ та Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Графіки розподілу навчального навантаження у розрізі семестрів відображають найбільш рівномірний розподіл у Харківському та Сумському НАУ, тоді як у НУБіП відмічаються істотні диспропорції розподілу навчального навантаження. Так, відзначаємо досить низьке навантаження навчальними дисциплінами третього семестру та істотне перевантаження сьомого і восьмого. у досліджуваних аграрних ЗВО навчальні семестри найбільше відповідають вимогам нормативу у 30 кредитів у Харківському національному аграрному університеті, тоді як у Національному університеті біоресурсів та природокористування існують певні відхилення, зокрема, у третьому семестрі навчальне навантаження склало 22 кредити, а у сьомому та восьмому семестрах – 37. У Сумському національному аграрному університеті значення навантаження за семестрами варіювало від 23 до 35,5 кредитів.

Проаналізовані дані вказують на наявність дисциплін усіх циклів у розрізі освітніх програм досліджуваних університетів. Проте, у Харківському НАУ відсутні дисципліни циклів гуманітарної та соціально-економічної і природничо-наукової предметної підготовки, а у Сумському НАУ відсутня практика.

Підготовка фахівців за освітньо-науковими програмами «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» триває 4 семестри і складає 120 кредитів, за освітньо-професійними програмами у досліджуваних ЗВО термін навчання становить 3 семестри із загальним навантаженням 90

кредитів. У середньому на один семестр навчання припадає від 21 до 38 кредитів, виняток становить навчальний план за освітньо-науковою програмою «Менеджмент організацій та адміністрування» у НУБіП, де навчальне навантаження другого семестру складає 53 кредити, тоді як у решті семестрів обсяг навантаження не перевищує 23 кредити. Отже, спостерігаємо певну незбалансованість графіку навчального процесу.

Навчальні плани за освітньо-професійними програмами у Сумському НАУ та НУБіП, за винятком ОПП «Адміністративний менеджмент», характеризуються підвищеною часткою навчального навантаження другого семестру у загальній структурі, при цьому у НУБіП навантаження третього семестру є вищим порівняно з першим, тоді як в умовах Сумського НАУ – навпаки.

Розподіл навчального навантаження за семестрами у розрізі освітньо-наукових програм у НУБіП характеризується певним розбалансуванням. Так, за умов дворічного терміну навчання оптимальним розподілом було б 25% від загального навантаження на семестр, проте за освітньо-науковою програмою «Менеджмент організацій і адміністрування» непропорційно високу частку займає навчальне навантаження другого семестру з часткою 44%, а за програмою «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» – другий та четвертий семестри із значенням частки 30,8 та 31,7% відповідно. Отже, за вказаним показником можна рекомендувати НУБіП наблизити розподіл навчального навантаження за семестрами до оптимальних значень.

Навчальні плани рівнів ліценціат та магістр за напрямом підготовки «Zarządzanie» (Управління) та «Zarządzanie i inżynieria produkcji» (Управління та виробництво продукції) в аграрних ЗВО Польщі у розрізі циклів навчальних дисциплін істотно відрізняються.

Навчальні плани підготовки фахівців за напрямом підготовки «Менеджмент» у досліджуваних аграрних ЗВО Російської Федерації мають подібну та оптимальну структуру у розрізі циклів та семестрового

розподілу навчального навантаження з певними специфічними відмінностями.

Проведене порівняння досліджуваних навчальних планів з підготовки менеджерів дозволило зробити висновок про відносну подібність планів українських ЗВО та їх загальну несхожість з навчальними планами аграрних університетів порівнюваних країн, які у свою чергу, більше подібні між собою за переліком профільних дисциплін та обсягом навчального навантаження на їх вивчення.

Дисципліни «Zintegrowane systemy zarządzania» (Інтегрована система менеджменту), «Logistyka i transport żywności» (Логістика та транспорт в харчовій промисловості), «Zarządzanie produkcją i usługami» (Управління виробництвом та послугами) у навчальних планах аграрних університетів Республіки Польща відносяться до професійно-орієнтованих дисциплін та вивчаються студентами і українських ЗВО за спеціальностями технологічного характеру.

Навчальні предмети: «Etyka w zarządzaniu» (Етика в менеджменті) та «Zarządzanie wiedzą» (Управління знаннями) не мають відповідних аналогів в навчальних планах досліджуваних українських аграрних ЗВО та можуть бути рекомендованими до запровадження у навчальний процес, що, на нашу думку, істотно підвищить якість підготовки менеджера аграрної сфери.

Дисципліни «Управленческая экономика» (Управлінська економіка), «Управленческий учет» (Управлінський облік), «Экологический менеджмент» (Екологічний менеджмент), «Управление, планирование и финансирование деятельности ИКС АПК» (Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК) входять до навчальних планів як російських, так і польських досліджуваних аграрних ЗВО. За змістом дисципліни мають аналогічні відповідники в навчальних планах українських ЗВО, зокрема дисципліні «Управління, планування та фінансування діяльності ІКС АПК» відповідає аналогічна «Менеджмент

консалтинг», а дисципліні «Управлінська економіка» відповідає «Менеджмент діяльності підприємств на ринку товарів і послуг» та «Менеджмент підприємства (за видами економічної діяльності)», тоді як дисципліни «Управлінський облік» та «Екологічний менеджмент» не мають змістовного відповідника, а тому можуть бути включені до навчальних планів українських аграрних ЗВО.

Вважаємо, що впровадження у навчальний процес українських ЗВО профільних дисциплін, наявних у планах Польщі, дозволить наблизити педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери до європейських стандартів.

Рекомендуємо до імплементації у навчальну практику українських аграрних ЗВО таких навчальних дисциплін: «Практикум керівника», «Системний аналіз в менеджменті», «Управлінський облік», «Екологічний менеджмент», «Етика в менеджменті», «Інтегрована система менеджменту» та «Управління знаннями», «Автоматизовані інформаційні технології в менеджменті».

Проте, як показало дослідження, збільшення обсягу навчального навантаження на вивчення профільних навчальних дисциплін не може бути абсолютною вимогою при підготовці висококваліфікованого управлінця для сфери АПК. Навчальні плани українських та російських аграрних університетів характеризуються значною кількістю дублювань профільних навчальних дисциплін за змістом, які можуть бути укрупнені в межах тем, що вивчаються.

Одним з важливих елементів дидактичного компоненту підготовки висококваліфікованого фахівця є впровадження сучасних освітніх технологій. Аналіз особливостей застосування інформаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців аграрного профілю дозволив відмітити доцільність їх використання на всіх етапах навчального процесу. Перехід від традиційної методики навчання до сучасної інформатизованої підсилить практичну підготовку майбутніх фахівців за рахунок

полегшення пошуку навчально-методичної та наукової інформації, забезпечить активізацію самостійної роботи під час аудиторних занять та в позааурочний час, замінить використання паперових навчально-методичних матеріалів цифровими носіями та забезпечить можливість індивідуального підходу до формування знань та умінь студентів.

У контексті інформатизації професійної підготовки майбутніх фахівців рекомендуємо використовувати такі методи навчання, як репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, методи проблемного викладу матеріалу, евристичні методи та дослідницькі.

Таким чином, можемо стверджувати, що застосування комп'ютерних технологій є важливою складовою фахової компетентності та необхідною умовою професійного розвитку, що забезпечить конкурентоспроможність фахівцям-аграрникам на ринку праці.

Якість підготовки сучасного фахівця істотно посилюється вимогою європейської інтеграції до оволодіння іноземною мовою як однієї з визначальних характеристик професійної діяльності, у тому числі й аграрія, і забезпечує належне професійне спілкування в умовах міжнародної комунікації.

Навчання іноземної мови майбутніх фахівців повинно розглядатися у контексті їх майбутньої професійної діяльності. Тому формування іншомовної професійної компетенції студентів аграрних закладів вищої освіти повинно здійснюватися на основі професійно-орієнтованого підходу.

Схема навчання іноземній мові за професійним спрямуванням в аграрних ЗВО повинна будуватися з урахуванням моделей комунікації; відбору необхідних лексичних і граматичних одиниць; використання аудіо- і мультимедійних засобів.

Зміст професійно-орієнтованого спілкування повинен виявлятися у текстах професійного спрямування; здатності до застосування іншомовних знань і навичок в умовах професійної тематики.

Сприятливі передумови для розвитку ключових компетенцій забезпечують системи активних, інтерактивних та особистісно орієнтованих педагогічних технологій, зокрема ділові ігри, інтерактивні вправи, навчальні дискусії, проектно-орієнтовані завдання тощо, що імітують проблемні ситуації, притаманні професійній діяльності майбутнього фахівця-аграрія.

Перспективним напрямом у вивченні іноземних мов є використання електронних словників (Lingvo, Webster's Dictionary, Longman Dictionary, Macmillan English Dictionary та інші), електронних перекладачів (Prompt, Magic Goody та інші), програми для тестування з іноземної мови (електронне тестування з TOEFL, IELTS та ін.).

Важливим напрямом вдосконалення якості підготовки майбутніх фахівців є врахування пропозицій студентів стосовно організації навчального процесу з відповідним реагуванням адміністрації закладу.

На основі результатів проведеного анкетування студентів українських та польських ЗВО було встановлено, що на відміну від українських респондентів, польські студенти високо оцінюють такі фактори, як «Кількість годин на навчальну та виробничу практику» і «Психологічний клімат на занятті та в позаурочний час», тоді як українські студенти акцентують увагу на таких факторах, як «Наявність досвіду керування групою людей (староста класу, староста групи, неформальний лідер у колективі та ін.)», «Експерсії на передові підприємства, організації, установи», «Навчально-матеріальна база університету (наявність технічних засобів навчання, навчального обладнання та ін.)» та «Престижність обраної професії».

На заключному етапі анкетування, респондентам українських аграрних ЗВО було запропоновано висловити побажання та пропозиції щодо власного бачення підвищення ефективності вивчання менеджменту у ЗВО. На дане прохання було відреагували більше половини опитаних.

Представлені пропозиції були подані у довільній формі, тому проаналізувавши їх та провівши їх групування нами були визначені узагальнені рекомендації:

1. Збільшити кількість навчальних годин на вивчення професійно орієнтованих дисциплін з одночасним скороченням частки дисциплін, що не мають прямого відношення до майбутньої управлінської діяльності;

2. Збільшити кількість розрахункових занять з одночасним зменшенням семінарських з профільних дисциплін.

3. Посилити співпрацю закладів вищої освіти з передовими аграрними підприємствами регіону та потенційними роботодавцями шляхом збільшення інтенсивності відвідувань та проходження на їх базі практик, врахування пропозицій менеджерів вказаних суб'єктів господарювання щодо сучасних вимог до майбутніх фахівців з імплементацією у навчальний процес.

4. Забезпечити полегшення умов проходження виробничої практики за кордоном у провідних країнах Європи.

Вважаємо необхідним врахування зазначених рекомендацій при плануванні навчального процесу в аграрних закладах вищої освіти України з метою покращення умов підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери.

Висновки до IV розділу

У розділі проведено соціологічне дослідження професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах України та іноземних держав, здійснено аналіз його результатів та розроблено рекомендації з удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів у вітчизняних аграрних ЗВО.

За результатами опитування як українськими, так і польськими респондентами доволі високо та відносно однаково оцінені такі фактори впливу на успішність навчання, як кількість годин на вивчення профільних дисциплін (4,35 – 4,40 бала відповідно), матеріальні умови (4,41 – 4,33 бала відповідно), умови для навчання та відпочинку, у т. ч. для самопідготовки (4,1 – 4,16 бала відповідно) та усвідомлення важливості знань для подальшої кар'єри (по 4,17 бала).

Порівняно з респондентами українських ЗВО, польські студенти надають високу оцінку впливу на успішність навчання таких факторів, як кількість годин на навчальну та виробничу практики (4,7 бала) та психологічний клімат на заняттях й у позааудиторний час (4,79 бала), тоді як українські студенти акцентують увагу на таких факторах, як: наявність досвіду керування групою людей (староста класу, староста групи, неформальний лідер у колективі та ін.) (4,54 бала), екскурсії на передові підприємства, організації, установи (4,53 бала), навчально-матеріальна база університету (наявність технічних засобів навчання, матеріалів та ін.) (4,53 бала) та престижність обраної професії (4,46 бала).

Крім того, окрема увага у соціологічному дослідженні приділялася й вивченню персонального бачення майбутніх менеджерів українських аграрних ЗВО питань підвищення ефективності вивчення менеджменту, удосконалення їх професійної підготовки. Були запропоновані відкриті відповіді й пропозиція висловити побажання та бачення. Проаналізувавши та провівши групування, було узагальнено рекомендації майбутніх

менеджерів аграрних закладів вищої освіти України, серед яких основними є: збільшити кількість навчальних годин на вивчення професійно-орієнтованих дисциплін з одночасним скороченням частки дисциплін, що не мають прямого відношення до майбутньої управлінської діяльності, збільшити кількість практичних занять розрахункового характеру, посилити співпрацю закладів вищої освіти з передовими аграрними підприємствами регіону та потенційними роботодавцями шляхом збільшення інтенсивності відвідувань та проходження на їх базі практик; забезпечити полегшення умов проходження виробничої практики за кордоном, зокрема у провідних країнах Європи.

Виявлено, що удосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти носить комплексний характер і потребує рекомендацій за інституціональним, організаційним і дидактичним компонентами.

Стимулювання розвитку системи приватних закладів вищої освіти і залучення приватного капіталу є одним із важливих завдань.

В умовах входження України до європейського освітнього простору рекомендуємо розширити міжнародну співпрацю у сфері професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю шляхом створення програм подвійних дипломів, запровадження та розширення освітніх і наукових обмінів.

Вважаємо необхідним активізацію допрофесійної підготовки за рахунок професійної орієнтації учнів закладів загальної середньої і позашкільної освіти на спеціальність менеджмент в університетах аграрного профілю.

За дидактичним компонентом рекомендуємо впровадити у навчальний процес українських ЗВО дисципліни, наявні у планах аграрних університетів Польщі, що дозволить наблизити педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів аграрної сфери до світових і європейських підходів.

Вважаємо необхідним у навчальному процесі вітчизняних аграрних ЗВО спеціальності 073 «Менеджмент» посилити зміст підготовки за рахунок таких навчальних дисциплін, як: «Практикум керівника», «Системний аналіз у менеджменті», «Управлінський облік», «Екологічний менеджмент», «Етика в менеджменті», «Інтегрована система менеджменту» та «Управління знаннями».

На основі аналізу навчальних планів підготовки менеджерів у аграрних ЗВО досліджуваних країн вважаємо, що збільшення переліку та обсягу навчального часу на вивчення профільних навчальних дисциплін не може бути абсолютною вимогою у підготовці висококваліфікованого управлінця у сфері агропромислового комплексу.

Крім того, на основі вивчення навчальних планів вітчизняних аграрних ЗВО рекомендуємо укрупнити значну кількість профільних дисциплін, що дублюються за змістом, у межах навчальних тем.

Враховуючи надзвичайно важливу роль навчальних, технологічних та виробничих практик у процесі підготовки висококваліфікованого фахівця, у тому числі і менеджера аграрної сфери, необхідно рекомендувати вітчизняним аграрним університетам збільшити їх обсяг, довівши значення частки у структурі навчального навантаження до 15%.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження теорії та практики підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю показало, що проблема є досить актуальною. Необхідність і своєчасність її розробки зумовлені важливими процесами інтеграції освіти України в європейський і світовий освітній простір, приєднанням національної системи вищої освіти до Болонської конвенції, посиленням уваги до фахової підготовки менеджера аграрної сфери.

Особливої уваги заслуговує дослідження професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та порівняння з практикою іноземних держав, що не було предметом цілісного наукового дослідження.

2. Здійснено термінологічний аналіз основних понять і термінів питань професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Узагальнення різних теоретичних підходів до питань діяльності закладів вищої освіти показало, що університет аграрного профілю – це галузевий аграрний заклад вищої освіти, що здійснює професійну підготовку фахівців переважно за спеціальностями галузі знань аграрні науки та продовольство, провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, прикладні наукові дослідження й культурно-просвітницьку діяльність, є провідним науковим і методичним центром і має розвинуту інфраструктуру.

Сформульовано визначення поняття професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України та досліджуваних країн як підготовки, спрямованої на здобуття кваліфікації за спеціальністю менеджмент, що передбачає ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку, необхідну для здійснення професійної діяльності.

3. Здійснено науково-методологічне обґрунтування професійної

підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю як системи в аспекті різноманітних компонентів.

Визначено та обґрунтовано основні структурні компоненти професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю, серед яких особливу увагу приділено інституціональним, організаційним і дидактичним.

Так, інституціональним компонентом професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю є заходи та дії, що здійснює держава у галузі діяльності аграрних закладів вищої освіти, серед яких політико-правові умови, законодавство (нормативне забезпечення), державне управління, інституціональна структура тощо.

До складових організаційного компоненту належить інфраструктура закладів вищої освіти, їх організаційна, освітня, наукова, кадрова діяльність.

Дидактичним компонентом професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю є зміст (галузеві стандарти вищої освіти, навчальні плани підготовки фахівців, навчальні програми дисциплін тощо), форми (лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття, самостійна робота, контрольні заходи, навчальна, виробнича, технологічна та переддипломна практики), сукупність різноманітних методів та засобів навчання.

4. Розкрито особливості професійної підготовки менеджерів в університетах аграрного профілю України та інших держав за інституціональним та організаційним компонентами.

Встановлено, що професійна підготовка майбутніх менеджерів представлена практично в усіх аграрних закладах вищої освіти України, Республіки Польща і Російської Федерації за освітніми ступенями бакалавр і магістр.

Виявлено значний вплив державного замовлення, наявності рівнів вищої освіти, регіональних особливостей (кількості аграрних підприємств,

площ земельних угідь, чисельності населення регіону) на професійну підготовку майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

5. Визначено дидактичні основи професійної підготовки майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти України та досліджуваних країн.

Встановлено, що в Україні зміст підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю базується на засвоєнні студентами сукупності загальноосвітніх, фундаментальних і фахових знань, формуванні у них комплексу організаційних та економічних умінь і навичок професійної діяльності.

Зміст підготовки магістрів в аграрних університетах Республіки Польща, порівняно з планами університетів України та Російської Федерації, не передбачає навчальних та виробничих практик, тоді як на практики в аграрних ЗВО Росії відведено більше 40% навчального навантаження, а в українських ЗВО їх частка варіює від 13,7 до 26,7%.

У результаті дослідження з'ясовано, що зміст підготовки менеджерів в університетах аграрного профілю України характеризується подібністю і водночас загальною відмінністю змісту навчання та обсягу навантаження порівняно з досліджуваними країнами.

6. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю України на основі досвіду та практик іноземних держав.

Встановлено, що за інституціональним компонентом необхідним є удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розробка і впровадження нових стандартів професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Особливого значення набуває збільшення обсягу капітальних інвестицій у вітчизняну систему вищої освіти з метою зменшення відтоку вітчизняних абітурієнтів до закордонних ЗВО, що за умови створення

належних умов сприятиме залученню іноземних громадян до навчання у закладах вищої освіти України.

З метою зближення вітчизняної системи вищої освіти з європейською актуальним постає розширення міжнародної співпраці у сфері професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

Перспективами використання досвіду іноземних держав є залучення до співпраці із університетами аграрного профілю бізнесу і роботодавців, активізація і стимулювання розвитку системи приватних ЗВО.

Важливого значення в організаційному напрямі набуває створення програм подвійних дипломів, запровадження та розширення освітніх і наукових обмінів.

З метою рівномірного забезпечення аграрного сектору економіки висококваліфікованими управлінцями необхідним постає активізація підготовки майбутніх фахівців-аграріїв у Причорноморському, Придніпровському та Центральному економічних регіонах України шляхом посилення профорієнтаційної роботи закладами загальної середньої і позашкільної освіти, популяризація навчання за спеціальністю менеджмент та збільшення обсягів ліцензованого набору та кількості місць навчання за рахунок державного фінансування.

У змісті навчання майбутніх менеджерів в аграрних закладах вищої освіти важливим є посилення підготовки із професійних дисциплін, зокрема системного аналізу в менеджменті, управлінського обліку, екологічного менеджменту, етики в менеджменті, інтегрованої системи менеджменту, управління знаннями та автоматизованих інформаційних технологій у менеджменті тощо.

Особливо вагомого значення набуває практична підготовка, зокрема збільшення годин на проходження практики.

Важливим є удосконалення освітнього процесу в аграрних закладах вищої освіти на основі сучасних методик професійної підготовки майбутніх менеджерів.

Крім цього, у дидактичному аспекті доцільним є використання різноманітних форм, методів і засобів навчання студентів, серед них як традиційні навчальні заняття (лекційні, лабораторні, практичні), так і інноваційні (інтернет-конференції, вебінари, спецсемінари тощо). У методах професійної підготовки майбутніх менеджерів варто використовувати тренінги, дискусії, метод проектів, мультимедіа та візуалізацію, тестування і самоконтроль, самокорекцію, практичну роботу тощо).

Серед засобів навчання доцільно використовувати електронні освітні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення тощо.

Разом з тим, дане дисертаційне дослідження не розв'язує усіх аспектів досліджуваного питання. Подальшої розробки потребує детальне дослідження сучасних методик професійної підготовки майбутніх менеджерів в університетах аграрного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрные вузы. Единый портал аграрных вузов России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agrovuz.ru>
2. Азизова К.Х. Усиление взаимосвязи сельскохозяйственных вузов и работодателей / К.Х. Азизова // Ученые записки КГАВМ им. Н.Э. Баумана. – 2010. – №. 202. – С. 252–255.
3. Альтбах Ф.Дж. Влияние глобализации на высшее образование / Ф.Дж. Альтбах // Экономика образования. – 2009. – № 2. – С. 83–86.
4. Амеліна С.М. Організація підготовки бакалаврів економічного профілю в університетах / С.М. Амеліна, Г.І. Дзюба // Лінгвістичні та педагогічні аспекти іншомовного навчання [збірник наукових праць]. – Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 2013. – С.136–142.
5. Амеліна С. Дуальна система аграрної освіти у Німеччині [Електронний ресурс] / С. Амеліна // Режим доступу: http://eadnurt.diit.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/976/1/Amelina_Dual_sist.pdf.
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 р.». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
7. Андрущенко В. П. Вища освіта: інноваційні зміни в контексті глобалізації / В. П. Андрущенко // Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 29 січ. 2003 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ; редкол.: С. В. Степаненко, В. М. Колот, О. О. Субіна, Т. В. Гуть. – Київ : КНЕУ, 2003. – С. 9–15.
8. Андрущенко В.П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.

9. Антонець А.В. Мета і завдання фундаментальної підготовки бакалавра з менеджменту / А. В. Антонець // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – Вип. 18. – С. 275–278.

10. Антонець А. В. Особливості використання комп'ютерних технологій у процесі формування прогностичних умінь майбутніх менеджерів / А. В. Антонець // Вища освіта України 2010. – № 3 : Тематичний випуск [«Педагогіка вищої школи. Методологія, теорія, технології». Додаток 1]. – Т. 3. – С. 53–58.

11. Антонець А.В. До питання доцільності компетентнісного підходу у ВНЗ аграрного профілю / А.В. Антонець // Дидактика математики: проблеми і дослідження : міжнародний збірник наукових робіт. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2007. – Вип. 28. – С. 75 – 79.

12. Антонець А.В. Про деякі питання професійної підготовки менеджерів у ВНЗ / А.В. Антонець // Вісник Черкаського університету. – 2008. – Вип. 139. – С. 10–16.

13. Антонець А.В. Особливості використання організаційних форм і методів навчання в процесі формування прогностичних умінь майбутніх менеджерів-аграріїв / А.В.Антонець // Дидактика математики: проблеми і дослідження : міжнародний збірник наукових робіт / редкол. : О.І. Скафа (наук. ред.) та ін.; Донецький нац. ун-т; Інститут педагогіки Акад. пед. наук України; Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Донецьк, 2013. – Вип. 39. – С. 55–60.

14. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.

15. Архипова С.П. Професійна підготовка менеджерів туризму в Польщі: монографія / С.П. Архипова, Л.В. Польова // Черкаський

національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси. – 2012. – 297 с.

16. Бабанський Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанський. – М. : Педагогика, 1977. – 192 с.

17. Бабинець М.М. Європейське мовне портфоліо як новітній метод у викладанні іноземних мов / М.М. Бабинець // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. Най. торг.-екон. ун-т. – 2015. – С. 6 – 8.

18. Байманова Л.С. Высшее образование в Казахстане и Польше: реалии, проблемы и перспективы / Л.С. Байманова, Б.Е. Хамзина // Успехи современного естествознания. – № 6. – 2015. – С. 141 – 144.

19. Баран М.П. Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М.П. Баран; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

20. Баран М.П. Рівні діяльності керівника-менеджера ВНЗ третього тисячоліття / М.П. Баран // Вища освіта України : Тематичний випуск «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» : тези доп. – К. : Інститут вищої освіти АПН України. – № 4. – 2008. – С. 45–48.

21. Баран М.П. Симбіоз освіти та економіки в Україні через призму державного управління / М.П. Баран // Теорія та практика державного управління : зб. наукових праць. – Х : ХарПІ НАДУ «Магістр». – 2009. – Вип. 1 (24). – С. 296–305.

22. Безкровний О.В. Індивідуалізація самостійної роботи студентів в сучасних умовах розвитку вищої освіти / О.В. Безкровний, Т.О. Бардіна // Наука і методика : збірник науково-методичних праць / редкол. : М.П. Хоменко (гол. ред.) та ін. – К. : Агроосвіта, 2014. – Вип. 26. – С. 45 – 50.

23. Безрукова А.Р. Методика розробки, проведення та забезпечення навчальних занять при очно-дистанційному навчанні під час вивчення англійської мови на немовних спеціальностях / А.Р. Безрукова //

Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: збірник матеріалів I Всеукраїнського науково-практичного вебінару (26 листопада 2014 р.). – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 3 – 6.

24. Бейзеров В.А. Основные тенденции развития систем высшего образования в начале XXI века / В.А. Бейзеров // Экономика образования. – 2014. – № 2. – С. 31 – 37.

25. Бендера І.М. Активізація самостійної роботи під час підготовки фахівців із спеціальності «Механізація сільського господарства» за ступеневою системою у вищих навчально-наукових територіальних комплексах / І.М. Бендера, О.В. Корольчук, М.Я. Петров // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 93 – 111.

26. Берман И.М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах / И.М. Берман. – М.: Высшая школа, 1970. – 230 с.

27. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

28. Биковська О. В. Методологічна сутність компетентнісного підходу в позашкільній освіті / О.В.Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб.наук. праць – Запоріжжя, 2007. – Вип. 44. – С. 77–85.

29. Биковська О.В. Підготовка майбутніх учителів англійської мови в університетах України і Польщі: порівняльний аналіз: монографія / О.В. Биковська, С.П. Каричковська. – Умань: Видавець «Сочінський», 2013. – 178 с.

30. Біла Т.А. Деякі аспекти інноваційного підходу до організації самостійної роботи з хімії / Т.А Біла, Є.В. Ляшенко, Г.Л. Марчук // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2007. – Вип. 9. – С. 79 – 84.

31. Білан Л.Л. Система підготовки фахівців аграрників в Україні (XIX – початок XX ст.) / Л.Л. Білан., С.О. Білан – К.: Аграрна освіта, 2011. – 168 с.
32. Білан С.О. Аграрна освіта в Україні: історичний аспект (90-ті роки XX – початок XXI ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.О. Білан ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
33. Білан С.О. Вдосконалення системи та форм підготовки спеціалістів для аграрного сектора економіки України / С.О. Білан // Проблеми історії України: факти, судження, проблеми. – К.: Інститут історії України НАНУ. – 2002. – Вип. 4. – С. 115–121.
34. Білоус Н.П. Warming-ups як засіб активізації навчального процесу в немовному ВНЗ / Н.П. Білоус, Н.М. Чала // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. Най. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 11 – 13.
35. Бірюкова Л.А. Актуальні питання організації самостійної роботи студентів / Л.А. Бірюкова // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 25 ; збірник наукових праць / за наук. ред. О. В. Биковська, П. В. Дмитренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 15 – 18.
36. Блозва І.Й. Роль диференціації навчальних завдань для самостійної роботи студентів / І.Й. Блозва // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 61 – 65.
37. Бобров В.Я. Вища економічна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / В.Я. Бобров, Л.Л. Канищенко // Вища освіта України. – 2002. – № 2. – С. 16–23.
38. Богатирьова К.В. Основні засади комунікативного підходу у вивченні іноземної мови / К.В. Богатирьова // Міжнародний досвід у

викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. Най. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 13 – 15.

39. Боголюбов В.И. Педагогическая технология: эволюция понятия / В.И. Боголюбов // Советская педагогика. – 1991. – № 3. – С. 123–131.

40. Бойчевська І.Б. Особливості вивчення іноземних мов у немовних навчальних закладах України / І.Б. Бойчевська // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол.ред.: М.Т. Мартинюк]. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. – В.1. – С. 44–55.

41. Болюбаш Н.М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н.М. Болюбаш. – Ялта, 2011. – 20 с.

42. Большакова Н.О. Вивчення іноземних мов на факультативних заняттях студентами немовних спеціальностей / Н.О. Большакова // Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: збірник матеріалів I Всеукраїнського науково-практичного вебінару (26 листопада 2014 р.). – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 11 – 13.

43. Бондар С.В. Використання інтернет-технологій у системі автономного вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови студентами немовних спеціальностей / С.В. Бондар // Інформаційні технології і засоби навчання, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. – 2013, Том 34.– №2.–С. 75 –81.

44. Будишевский В.А. Проблемы и решения подготовки инженеров-менеджеров [Электронный ресурс] / В.А. Будишевский, В.О. Гутаревич. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://gutarevich.at.ua/publ/>.

45. Буленок С.М. Інноваційні методи навчання іноземній мові у ВНЗ / С.М. Буленок, Л.В. Коваленко // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. Най. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 15 – 17.
46. Буцик І.М. Стан та перспективи використання спеціалізованих комп'ютерних програм у вищій аграрній освіті України / І.М. Буцик, В.В. Ільїн, С.М. Бойко // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 76 – 85.
47. Буянова О.В. Система вищого образования Республики Польша: современное состояние / О.В. Буянова // Ученые Записки Российского государственного социального университета. – М.,2013. – №1 (112) – С. 84 – 89.
48. Валиев М.М. Особенности подготовки специалистов для агробизнеса в условиях реформирования отношений собственности на землю / М.М. Валиев, Д.Д. Лукманов // Никоновские чтения. – 2011. – №16.– С. 412 – 414.
49. Вербицька С. Забезпечення якості вищої освіти в умовах інтернаціоналізації глобального освітнього простору / С. Вербицька // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3–4. – С. 78–86.
50. Веселовська Н.Р. Системний підхід до інформатизації освітнього процесу у Вінницькому державному аграрному університеті / Н.Р. Веселовська, В.О. Денисюк, О.В. Зелінська, Л.М. Марценюк // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : Т.Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2008. – Вип. 13. – С. 38 – 45.
51. Весин В.Р. Менеджмент для предпринимателей / В.Р. Весин. – М. : Антиква, 1993. – Ч. 2. – 317 с.
52. Виноградський М.Д. Організація праці менеджера [Електронний ресурс]: навч. посібник / М.Д. Виноградський, О.М. Шканова.– К.: «Кондор», 2002.– 518 с.

53. Виханский О.С. Менеджмент [Текст]: учебник / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр: ИНФРА-М, 2014. – 656 с.

54. Вітер З.Д. Роль навчальної дисципліни «Основи менеджменту» у процесі формування професійних компетенцій фахівців аграрної сфери / З.Д. Вітер, С.А. Вітер // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 1(2). – С. 397–406. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2012_1%282%29__48

55. Влодарська-Зола Л. Професійне навчання менеджерів з урахуванням сучасних вимог ринку / Л. Влодарська-Зола // Неперервна освіта: теорія і практика: наук.-метод.журн. – 2003. – Вип. 1. – С. 47–54.

56. Влодарська-Зола Л. Професійна підготовка майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах: дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Влодарська-Зола Л. – Київ, 2003. – 478 с.

57. Воронько Т.В. Управлінська компетентність майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки та її роль в управлінні змінами / Т.В. Воронько, І.М. Шупта, О.Г. Лещина // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. – Т. 1. Економічні науки. – Полтава : ПДАА, 2011. – С. 293 – 299.

58. Вступна кампанія 2013 ОКР «бакалавр»: галузі знань «Сільське господарство і лісництво» за даними ВНЗ з допомогою Єдиної державної електронної бази з питань освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vstup.info>

59. Вступна кампанія 2013 ОКР «бакалавр»: галузі знань Сільське господарство і лісництво за даними ВНЗ з допомогою Єдиної державної електронної бази з питань освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vstup.info/2013/i2013okr1bb3df0820-d768-47b3-81b2-8d4b22d2d91b.html>

60. Гавран В.Я. Особливості підготовки фахівців-менеджерів у приватних вищих школах Польщі та України / В.Я. Гавран, М.І. Гавран //

Вісник НУ «Львівська політехніка». – № 739. – «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». Спеціальний випуск Інституту підприємництва та перспективних технологій. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 254 – 259.

61. Гайда Я. Професійна підготовка аніматорів і менеджерів культури / Я. Гайда // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22 - 23 травня 2014 р.) / За ред. О.А. Дубасенюк, В.А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 293–307.

62. Гайдук В.И. Реализация компетентностного подхода при подготовке магистров по направлению «Менеджмент» в КУБГАУ / В.И. Гайдук, С.А. Калитко // Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 100 (06) – С. 1 –12.

63. Галаган В.Я. Психологічні передумови навчання дискусії / В.Я. Галаган // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 17 – 20.

64. Галайко Ю.А. Особливості фундаментальної підготовки менеджерів в аграрних вищих навчальних закладах / Ю.А. Галайко // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – К. : НУБіПУ, 2011. – Вип. 159. – Ч. 1. – С. 64–70.

65. Галєєва А.П. Організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / А.П. Галєєва. – Дрогобич, 2009. – 20 с.

66. Гансуар К. Опыт проектно-ориентированного обучения и организации командной работы студентов вуза / К. Гансуар,

Е.А. Неретина, Ю.В. Корокошко // Интеграция образования. – 2015. – № 2 (79). – С. 22–30.

67. Гладуш В.А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. / В.А. Гладуш, Г. І. Лисенко – Д., 2014. – 416 с.

68. Глікін М. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації – фундамент розвитку України / М. Глікін // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 26–32.

69. Глотова О.В. Підвищення ефективності самостійної роботи студентів іноземної мови за рахунок використання сучасних технологій / О.В. Глотова // Актуальні питання викладання іноземних мов у ВНЗ та самостійна робота студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16 - 17 квітня 2009 р.). – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – с. 11–16.

70. Глушман Т.М. Компоненти професійної культури майбутнього менеджера організацій / Т.М. Глушман // ScienceRise. Pedagogical Education. – 2016. – № 5. – С. 8–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_5_4

71. Гоголя О.П. Сучасний стан та перспективи розвитку виробництва сільськогосподарської продукції суб'єктами різних форм господарювання / О.П. Гоголя // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200(2). – с. 72–81.

72. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

73. Грищук Ю.В. Історико-педагогічний аналіз розвитку освіти в Польщі / Ю.В. Грищук // Педагогічний процес: теорія і практика. – № 1–2 (46–47). – 2015. – С. 137–141.

74. Гродський І.Я. Використання проектно-методики у процесі вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей / І.Я. Гродський // Педагогіка та психологія: наука та практика на сучасному

історичному етапі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Харків, 26 - 27 квітня 2013 р.) / Центр педагогічних досліджень. – Х., 2013. – С. 47–50.

75. Гуминська Н.В. Значення комунікативної діяльності в інноваційному викладанні іноземних мов / Н.В. Гуминська // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 23 – 25.

76. Гуревич Р.С. Інформаційні комп'ютерні технології в навчальному процесі. Посібник для пед. працівників і студентів пед. вищ. навч. закл / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2002 – 116 с.

77. Гурч Л.М. Перспективи підготовки конкурентоспроможних менеджерів у контексті формування загальноєвропейського освітнього простору / Л.М. Гурч // Персонал. – 2006. – № 6. – С. 11–16.

78. Далуок Н.Я. Формування професійних компетенцій сучасного менеджера / Н.Я. Далуок // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». Випуск 1(57), 2012. – С. 109–113.

79. Даниленко А.С. Ліквідація двоїстості: стан і перспективи розвитку вищої аграрної освіти в Україні / А. Даниленко // Освіта України. – 2012. – N 5. – С. 7.

80. Дараховский И.С. Бизнес и менеджер [Текст] / И.С. Дараховский, И.П. Черноиванов, Т.В. Прехул. – М., 1992. – 450 с.

81. Дерев'янюк С.І. Місце самостійної роботи у технології проблемного навчання облікових дисциплін / С.І. Дерев'янюк // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / [редкол. : М.П. Хоменко (гол. ред.) та ін.] . – К. : Агроосвіта, 2014. – Вип. 27. – С. 36 – 43.

82. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») – К., 1994

83. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

84. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За редакцією Осауленка Олександра Григоровича. – Київ, 2014. – 534 с.
85. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах східної Європи (друга половина ХХ століття): автореф. дис. ... доктора пед. наук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 35 с.
86. Джерджула О.М. Мультимедійний навчально-методичний комплекс як основа інформаційно-технологічного середовища графічної підготовки студентів / О.М. Джерджула, В.М. Николайчук // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : Т.Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2008. – Вип. 14. – С. 54 – 59.
87. Дмитренко Г.А. Управління людськими ресурсами: навч. посіб. / Г.А. Дмитренко, Н.Г. Протасова. – К. – Херсон : Олді-плюс, 2006
88. Дорофеев А.Ф. Тенденции развития аграрного образования / А.Ф. Дорофеев // Достижения науки и техники АПК. – 2007. – №3. – С. 50–52.
89. Дружкин А.В. Аграрный университетский комплекс в системе высшего профессионального образования России: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.08. / Дружкин А.В. – Тольятти, 2002. – 526 с.
90. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента [Текст] / П.Ф. Друкер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
91. Дуганець В.І. До питання організації наскрізної самостійної практичної роботи студентів агроінженерних спеціальностей / В.І. Дуганець, І.М. Бендера, В.І. Дуганець // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 111 – 118.
92. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности./ Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. – Минск : Изд-во БГУ, 1978. – 175 с.

93. Дьячкова Я.О. Цілі навчання професійно спрямованого англomовного говоріння майбутніх правознавців / Я.О. Дьячкова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Педагогіка та психологія. – 2012. – Вип. 21. – С. 119–125.

94. Евдокимова Н. В. Концепция формирования многоязычной компетенции студентов неязыковых специальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Евдокимова Надежда Вениаминовна. – Ставрополь, 2009. – 505 с.

95. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система: довідник користувача / пер. з англ.; за ред. д-ра техн. наук, проф. Ю.М. Рашкевича та д-ра пед. наук, доц. Ж. В. Таланової. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 106 с.

96. Ельбрехт О. Компетентнісний підхід як методологічна основа формування змісту професійної підготовки менеджерів / О. Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LVIII. – Ч. III. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. С.54 – 63.

97. Загальноєвропейський проект TUNING [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>

98. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [Відп. ред. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

99. Загородня А.А. Базові поняття професійної підготовки фахівців економічної галузі в українському та польському освітньому просторі / А.А. Загородня // Педагогічний процес: теорія і практика, № 5–6 (50–51), 2015. С. 115 – 119.

100. Загородня А.А. Дослідження професійної підготовки фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах Республіки Польщі та України: концептуальні засади / А.А. Загородня // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Випуск 4(45), 2015. – с. 46 – 49.

101. Загородня А.А. Зміст професійної підготовки фахівців економічної галузі в Республіці Польщі / А.А. Загородня // Проблеми економіки. – № 4. – 2015. – С. 25 – 29.
102. Закон Республіки Польща «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051641365/T/D20051365L.pdf>
103. Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 86(15 червня). – Ст. 1.
104. Закон України «Про вищу освіту» № 2984 із змінами від 05.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>
105. Закон України «Про вищу освіту» №1556-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>
106. Закон України Про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380
107. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки // Офіційний вісник. — 2001. — № 31 (ст. 1387).
108. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 470
109. Закон України «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
110. Запоточна Л.І. Особливості використання інтерактивних прийомів навчання в практиці оволодіння англійською мовою студентів медичних вузів / Л.І. Запоточна // Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: збірник матеріалів І Всеукраїнського науково-практичного вебінару (26 листопада 2014 р.). – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 21 – 23.

111. Зарин А. Опыт взаимодействия вуза и работодателей в процессе профессионального образования будущих педагогов в Польше / А. Зарин, Э.М. Кулеша // Специальное образование. – 2016. – № 2. – С. 135 – 145.

112. Заскалета С. Модернізація професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах ЄС / С. Заскалета // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 2. – С.42–47.

113. Заскалета С.Г. Особливості професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Східної Європи / С.Г. Заскалета // Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету. Випуск № 59. – 2011 рік. – С. 249 – 254.

114. Заскалета С.Г. Співробітництво країн Європейського союзу у контексті професійної підготовки фахівців / С.Г. Заскалета // Теоретические и практические научные инновации. – 2013. – С. 116 – 121.

– Режим доступу:
http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_3_3_23.pdf

115. Заскалета С.Г. Тенденції професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу : монографія / С.Г. Заскалета ; за ред. С. О. Сисоєвої. – Миколаїв : Іліон, 2013. – 500 с.

116. Зобов А.М. Бизнес-образование: новые подходы к формированию личности менеджера [Текст] / А.М. Зобов // Дополнительное профессиональное образование. – 2005. – № 5. – С. 1–4.

117. Зозуля Л.М. Інноваційні технології як засіб підвищення якості освітнього процесу вузів / Л.М. Зозуля // Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: збірник матеріалів І Всеукраїнського науково-практичного вебінару (26 листопада 2014 р.). – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 24 – 25.

118. Исаев Е. Управленческие науки в современном мире / Е. Исаев, Д. Клоц-Исаева, Ю.Н. Павлючук // Изд-во: Издательский дом «Реальная экономика» Санкт-Петербург Том 2, № 1, 2016. С. 56 – 66.

119. Інформаційна система «Конкурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vstup.info>

120. Інформаційний ресурс «Education.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.education.ua>

121. Іщенко Т.Д. Залежність розвитку аграрної освіти від економіки суспільства / Т.Д. Іщенко // Наука і методика, 2004. – № 1. – С. 51–54.

122. Іщенко Т.Д. Фахове навчання в системі безперервної аграрної освіти / Т.Д. Іщенко. – К.: Аграрна освіта, 2000. – 242 с.

123. Кадрову проблему в АПК може вирішити дуальна освіта [Електронний ресурс] / «Сварог Вест Груп», 2017. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/ua/kadrovu-problemu-v-apk-mozhe-virishiti-dualna-osvita-svarog-vest-grup>

124. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту / Л.М. Карамушка / К.: Либідь, 2004. – 424 с.

125. Каратабан И.А. Мотивации и доступность высшего образования в современной России / И.А. Каратабан // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2011. – №2. – С. 167–175.

126. Каричковский В.Д. Региональные аспекты развития аграрного образования в Украине / В.Д. Каричковский, С.П. Каричковская // Науковий огляд. – №10 (31). – Київ, 2016. – С. 80–88.

127. Каричковський В.Д. Професійна підготовка менеджерів в університетах аграрного профілю: монографія / В.Д. Каричковський. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2017. – 292 с.

128. Каричковський В.Д. Аналіз відносних показників вступних кампаній у вищих аграрних навчальних закладах України

/В.Д. Каричковський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : Зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – Вип. 53 (106). С. 467–474.

129. Каричковський В.Д. Інформаційні технології як необхідна передумова підготовки майбутнього фахівця у вищій школі / В.Д. Каричковський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : науковий журнал. Педагогічні науки / [гол. ред. П.Ю. Саух, відп. ред. Н.А. Сейко]. – Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2017. – Вип.4 (90). –С. 66–68.

130. Каричковський В.Д. Кількісні показники вступних кампаній у вищих аграрних навчальних закладах України /В.Д. Каричковський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : Зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – Вип. 52 (105). С. 456–463.

131. Каричковський В.Д. Методи прийняття управлінських рішень: навч. посібник / В.Д. Каричковський. – Умань: ВПЦ Візаві, 2010. – 117 с.

132. Каричковський В.Д. Організаційно–економічні і педагогічні основи інтенсифікації виробництва /В.Д. Каричковський // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 36 : збірник наукових праць / за наук. ред. О.В. Биковської, Л.Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 104–106.

133. Каричковський В.Д. Інституційні основи підготовки майбутніх менеджерів в аграрних ВНЗ України / В.Д. Каричковський, С.П. Каричковська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : Зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – Вип. 50 (103). С. 400–408.

134. Каричковський В.Д. Основні аспекти навчання іноземної мови у немовних ВНЗ України / В.Д. Каричковський, С.П. Каричковська //

Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету. Випуск № 77, Том 1. – 2017 рік. – С. 81–85.

135. Каричковський В.Д. Особливості вступної кампанії у вищих аграрних навчальних закладах України / В.Д. Каричковський // Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки) Випуск №1–2 (50–51), 2017 – С. 160–165.

136. Каричковський В.Д. Особливості кадрового забезпечення аграрних ВНЗ України / В.Д. Каричковський // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : Зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – Вип. 51 (104). С. 469–478.

137. Каричковський В.Д. Особливості професійної підготовки менеджерів у вищих навчальних закладах Російської Федерації / В.Д. Каричковський // Наукові записки / Ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. – Випуск 159. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 60–64.

138. Каричковський В.Д. Особливості сучасної освітньої парадигми при підготовці менеджерів в аграрних ВНЗ Російської Федерації / В.Д. Каричковський // «Наукові записки» №133 Серія педагогічні науки. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова., 2017. – С. 96–102.

139. Каричковський В.Д. Особливості територіального розміщення та оцінка діяльності аграрних ВНЗ Російської Федерації / В.Д. Каричковський // Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету. Випуск № 78, Том 3. – 2017 рік. – С. 128–133.

140. Каричковський В.Д. Особливості умов вступу до ВНЗ України за напрямом підготовки «Менеджмент» / В.Д. Каричковський // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 37 : збірник наукових праць / за наук. ред. О.В. Биковської,

Л.Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 87–90.

141. Каричковський В.Д. Проблеми вищої аграрної освіти в країнах пострадянського простору / В.Д. Каричковський // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2017. Випуск 20. – С. 146–151.

142. Каричковський В.Д. Роль та місце інформаційних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи/ В.Д. Каричковський // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. . за ред. проф. Тетяни Степанової. – № 3 (58), вересень 2017. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 177–181.

143. Каричковський В.Д. Теоретичні аспекти організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах України / В.Д. Каричковський // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. – Вип. 36. – С. 107–111.

144. Каричковський В.Д. Теоретичні аспекти самостійної роботи студентів в умовах модернізації системи вищої освіти / В.Д. Каричковський // Інженерні та освітні технології. Щоквартальний науково-практичний журнал [Електронний журнал] – Кременчук : КрНУ, 2017. – Вип. 3 (19). – 183 с. С. 38–43. – Режим доступу: <http://eetecs.kdu.edu.ua>

145. Каричковський В.Д. Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх менеджерів у Російській Федерації / В.Д. Каричковський // Педагогічний альманах: збірник наукових праць /редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Випуск 35. – С. 199–204.

146. Каричковський В.Д. Теоретичні основи професійно-орієнтованого навчання іноземної мови у немовних ВНЗ України /

В.Д. Каричковський, С.П. Каричковська // Педагогічний часопис Волині : науковий журнал. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. – №3 (6). – С. 7–12.

147. Каричковський В.Д. Територіально-економічне районування у розрізі аграрної професійної освіти / В.Д. Каричковський // Наука і освіта. – 2016. – № 6. – С. 22–29.

148. Касьянова С. Система освіти Польщі в рамках реалізації Болонського процесу / С. Касьянова // Освіта і управління. – 2005. – Т.8. – №3 – 4. – С. 207–213.

149. Каталог навчальних планів і програм підготовки бакалаврів 2015–2016 навчальний рік [Електронний ресурс]. В-Ц НУБіП. – К. – 2015 р., 358 с. – Режим доступу: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u34/7560_Каталог_Бакалавр_2015_повний_текст_для_друку.pdf

150. Кічула М.Я. Сутність і критерії якості освіти в Польщі /М.Я. Кічула // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2012. –№ 2. – С. 107–113.

151. Клочко О.В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на трансформаційні процеси педагогічної системи в сучасних умовах / О.В. Клочко, Н.А. Потапова // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.П. Хоменко (гол. ред.) та ін. – К. : Агроосвіта, 2014. – Вип. 26. – С. 39 – 45.

152. Коваль Т.І. Теоретичні та методичні основи професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів. автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Т.І. Коваль. – Київ, 2008. – 44 с.

153. Количество крупных и средних предприятий и организаций, единица на 1 января 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/dbscripts/cbsd/dbinet.cgi?pl=2715003>

154. Конституція України [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

155. Кордонська А.В. Ефективність використання інформаційно-комунікативних технологій у вищих навчальних закладах / А.В. Кордонська, О.А. Дрючило // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.П. Хоменко (гол. ред.) та ін. – К. : Агроосвіта, 2014. – Вип. 26. – С. 29 – 35.

156. Корець М.С. Поліморфізм квазінеперервної техніко-технологічної підготовки молоді / М.С. Корець // Науковий часопис Національного ... праць] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 31. – С. 100–106.

157. Коржинська Т. Порівняльно-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців митної служби у вищих навчальних закладах Республіки Польща та України / Т. Коржинська // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 83–88.

158. Кориліук С. Аграрна освіта в Україні та за кордоном : компаративний аналіз / С. Кориліук // Педагогіка вищої школи: особливості підготовки молодших спеціалістів в Україні та за кордоном. – жовтень. – 2014. – Режим доступу : <http://acup.poltava.ua/files/Koriliuk.pdf>

159. Корнєв Р.С. Модель підготовки майбутніх економістів-аграрників до професійної інформаційної діяльності / Р.С. Корнєв, С.М. Корнєв, Л.І. Корнєва // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2006. – Вип. 8. – С. 45 – 50.

160. Корнєва Л.І. Гнучкість підготовки майбутніх аграрників до інформаційної діяльності / Л.І. Корнєва, С.С. Штогрин, Л.Х. Роман // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. :

А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2007. – Вип. 9. – С. 36 – 41.

161. Король С.В. Специфіка навчання іноземній мові студентів технічних університетів / С.В. Король // Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – №1. – С. 127–132.

162. Короткий термінологічний словник з педагогіки / укл. О.А. Пермяков, В.В. Морозов. – Кривий Ріг: КДПУ, 2007. – 130 с.

163. Костик В.С. Педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів ВНЗ / В.С. Костик, С.Ю. Головчук // Молодий вчений» № 4 (44) квітень, 2017 р. – С. 377 – 380.

164. Костриця Н.М. Методика навчання студентів спілкування в управлінській діяльності: Навчальний посібник / Н.М. Костриця, В.І. Свистун, В.В. Ягупов – К.: Центр навч. Літ-ри, 2006. – 272 с.

165. Котик Тетяна Аграрна освіта має стати надійним фундаментом агробізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Тетяна Котик. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/press/1350043584/>

166. Кочемировська О. Напрями оптимізації системи прогнозування попиту та пропозиції робочої сили : аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Кочемировська ; Нац. інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/397>

167. Краєвська О.Д. Обґрунтування специфічних дидактичних принципів формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв / О.Д. Краєвська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 34–36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_12

168. Краєвська О.Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв у процесі професійної підготовки [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / О.Д. Краєвська. – Тернопіль, 2015. – 21 с.

169. Кремень В.Г. Еліта або лідерство в суспільстві знань / В.Г. Кремень // Наукова еліта у розвитку держав: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 9–10 жовт. 2012 р.) / упоряд. О.В. Биковська, О.В. Лісовий, С.О. Лихота, Л.Л. Макаренко; М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т екології економіки і права; Нац. центр «Мала академія наук України». – Вип. 1. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2012. – С. 12–18.

170. Крецан А.И. Подготовка студентов сельскохозяйственного вуза к условиям будущей профессиональной деятельности в регионе / А.И. Крецан, Н.Э. Касаткина // Вестник КемГУ. – 2013. – №3 (55). – С. 96–99.

171. Кривых С.В. Кластерный подход в профессиональном образовании : монография / С.В. Кривых, А.В. Кирпичникова // . – СПб. : ИНОВ, 2015. – 140 с.

172. Крилов І.В. Інформаційні технології: теорія і практика [Текст] / І.В. Крилов. – К.: Центр, 2006. – 128 с.;

173. Криулин В.А. Междисциплинарный синтез научной информации как основа решения проблем высшего профессионального образования / В.А. Криулин, А.А. Криулина // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2009. – №3 (11). – С. 129–140.

174. Кричевский Р.Л. Если Вы – руководитель... Элементы психологии менеджмента в повседневной работе [Текст] / Р.Л. Кричевский. – М.: «Дело», (Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации), 1993. – 352 с.

175. Крохмаль Л.А. Организационные инновации в развитии модели «Land-grant» в условиях коммерциализации аграрных вузов / Л.А. Крохмаль, Е.И. Старкова // ПСЭ. – 2014. – №4 (52). – С.367–371.

176. Крысяк В. Функции и задачи ВУЗа в развитии личности студента в условиях реформы просвещения в Польше / В.Крысяк //

Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика. 2004. № 2. С. 241–255.

177. Куля Е. Автономия вузов и ее значение для непрерывного образования в Польше: сравнительный анализ / Е.Куля, М. Пенковска // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития: материалы 10-й юбилейной Междунар. конф. / сост. Н.А. Лобанов; под науч. ред. Н.А. Лобанова и В.Н. Скворцова; ЛГУ им. А.С. Пушкина, НИИ соц.-экон. и пед. пробл. непрерыв. образования: в 2 ч. – Вып. 10. – СПб. : ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2012.– Ч. I. – С. 28 – 33.

178. Куля Е. Образование в высшей школе в Польше перед лицом вызовов непрерывного образования / Е. Куля, М. Пенковска // Непрерывное образование как социальный факт / сост. Н.А. Лобанов, Е. Куля и М. Пенковска; под науч. ред. Н.А. Лобанова, В.Н. Скворцова. СПб., 2011. С. 333– 348.

179. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи // З.Н. Курлянд. – К.: Знання, 2007. – 495 с.

180. Кухарьонюк С.С. Вдосконалення лексичної компетенції студентів немовних ВНЗ / С.С. Кухарьонюк // Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: збірник матеріалів I Всеукраїнського науково-практичного вебінару (26 листопада 2014 р.). – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 59 – 61.

181. Кучер З.С. Методика організації самостійної роботи студентів з використанням комплексу завдань при вивченні курсу «Матеріалознавство» / З.С. Кучер // Проблеми трудової і професійної підготовки : наук.-метод. зб. / Кол. авт. ; відповід. редактор і укладач В.В. Стешенко. – Слов'янськ : СДПУ, 2009. – Вип. 14. – С. 157 – 164.

182. Латышева А.И. Гуманизация образовательного процесса как одно из условий профессиональной подготовки современного специалиста

для села / А.И. Латышева, Е.В. Иванова, А.И. Разумов // Концепт. – 2012. – №1. – С.31–38.

183. Латышева А.И. Квалістостіймостний підхід в перспективних розробках ОПК і АПК як єдиний шлях екологізації технологій, на прикладі впровадження засобами ТРИЗ генераторів озона ПГО – 1 в виробництво птицефабрики «Пермська» [Електронний ресурс] / А.И. Латышева // Матеріали делової програми Пермського інженерно-промислового форуму «Роботи і інтелектуальні системи – найближче майбутнє». – Пермь. – 2014 г. – Режим доступу: www.engineerforum.ru

184. Латышева А.И. Совершенствование агропрофорієнтаційних процесів засобами синергетики / А.И. Латышева, Ж.А. Упилкова, А.И. Разумов // Концепт. – 2015. – №5. – С.146–150.

185. Левин А. педагогічні ідеї А.С. Макаренка в Польщі [Текст] / А. Левин // Советська педагогіка. – 1989. – № 3. – С. 134 – 138.

186. Леднев В.С. Зміст освіти: сутність, структура, перспективи / В.С. Леднев. – М.: Вища школа, 1991. – 224 с.

187. Ловчикова Е.И. Підготовка професійних кадрів в умовах інформатизації аграрної освіти / Е.И. Ловчикова // Ніконовські читання. – 2012. – №17. – С.63–65.

188. Лога Л.А. Практичне навчання при формуванні професійної компетентності фахівців аграрного профілю [Електронний ресурс] / Л.А. Лога // Збірник магістерських робіт «Студентський альманах». – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/28.pdf

189. Лозниця В.С. Психологія менеджменту : навч. посібник / В.С. Лозниця. – К. : ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2003. – 512 с.

190. Лопушняк В.І. Компютеризація та інформатизація навчального процесу із агрономії у вищих навчальних закладах / В.І. Лопушняк, Б.І. Пархуць // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць /

Редкол. : Т.Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2009. – Вип. 19. – С. 71 – 76.

191. Ляховченко Н.В. Педагогічні умови формування якісного контингенту студентів у вищих технічних навчальних закладах : монографія / Н.В. Ляховченко, Б.І.Мокін. – Вінниця : ВНТУ, 2010.– 216 с.

192. Мартынов С.Д. Профессионалы в управлении [Текст] / С.Д. Мартынов. – Л.: Лениздат, 1991. – 144 с.

193. Матвієнко О.В. Дидактичні закономірності і специфічні особливості підготовки менеджерів інформаційних систем / О.В. Матвієнко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2002. – Вип. 32. – С. 76–85.

194. Мельник А.І. Контекстне навчання у процесі професійного іншомовного спілкування студентів немовних спеціальностей / А.І. Мельник // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 10. – С. 191–196.

195. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – К., 2007

196. Мойсієнко О.Б. Навчання іншомовних компетенцій на основі тренувальних фірм / О.Б. Мойсієнко, В.А. Семідоцька // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 42 – 44.

197. Мокрієв М.В. Інформаційне забезпечення управління формуванням кадрового потенціалу АПК [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / Мокрієв Максим Володимирович ; Національний аграрний ун-т. – К., 2007. – 20 с.

198. Москаленко С.А. Електронний посібник як один із засобів дистанційної освіти / С.А. Москаленко / С.А. Москаленко // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2007. – Вип. 9. – С. 55 – 57.

199. Мурадова Н.Т. Обучение профессионально-ориентированному общению на иностранном языке студентов неязыковых вузов [Электронный ресурс] / Н.Т. Мурадова, С.А. Эрданова // Молодой ученый. – 2013. – №11. – С. 822–824. – Режим доступа: <http://www.moluch.ru/archive/58/8073>

200. Мусійчук С.М. Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови магістрів аграрних ВНЗ // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : А.Ф. Гойчук (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2007. – Вип. 9. – С. 20 – 27.

201. Нагаєв В.М. Методологічні засади управління якістю підготовки аграрних менеджерів / В.М. Нагаєв // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2008. – № 2. – С. 162 – 167.

202. Нагаєв В.М. Мистецтво управлінської діяльності і лідерство/ В.М. Нагаєв // Персонал. – № 7. – 2007.– С. 65–66.

203. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Урядовий кур'єр. – 2002. – 18 квітня

204. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш [та ін.] ; за ред. Д. В. Табачника, В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2011

205. Ничкало Н.Г. З історії менеджменту : хрестоматія / Н.Г. Ничкало. – К. : Либідь, 1993. – 304 с.

206. Носаль Ч.С. Психологія мислення та дій менеджера. Вирішення проблем. Прийняття рішень. Створення стратегій / Ч.С. Носаль. – Вроцлав : Акаде, 2001. – 308 с.

207. О комплексном плане мероприятий по разработке профессиональных стандартов, их независимой профессионально-общественной экспертизе и применению на 2014–2016 гг: распоряжение

Правительства РФ от 31 Марта 2014 г. N 487-Р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2014/04/04/standarty-Site-dok.html>

208. Об утверждении государственной программы Российской Федерации «Развитие образования» на 2013–2020 гг. (в новой редакции): постановление Правительства РФ от 15.04.2014 № 295. [Электронный ресурс]. – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_162182/

209. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О.В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики.– К.: К.І.С., 2003.– С. 13–39.

210. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. (під заг. ред. О.В. Овчарук.) – К. 2004. – 111 с.

211. Олейник Н.И. Использование информационных технологий при подготовке студентов / Н.И. Олейник, Е.В. Малькова // Материалы межрегиональной научно-практической конференции. – Челябинск: Изд-во Т. Лурье, 2005. — 168 с.

212. Онищенко О. Заручники «ставкоцентризму» [Электронный ресурс] / О. Онищенко // «Дзеркало Тижня. Україна». – №2. – 2015. – Режим доступа: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/zaruchniki-stavkocentrizmu-chomu-galmuyetsya-implementaciya-zakonu-pro-vischu-osvitu-.html>

213. Онопрієнко В. Екологічна складова у професійній практиці студентів аграрного університету / В. Онопрієнко // Рідна школа : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 6. – С. 59–64.

214. Організація, планування та управління на лісгосподарських підприємствах: навч. посібник / [Роєнко О.А., Каричковський В.Д., Саковська О.М., Дяченко М.І.]. – Умань: ВПЦ Візаві, 2014. – 298 с.

215. Організація та планування садово-паркового господарства: навч. посібник / [Роєнко О.А., Каричковський В.Д., Саковська О.М.]. – Умань: ВПЦ Візаві, 2013. – 144 с.

216. Освіта в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/poland/42627/

217. Основы психологии и педагогики : учеб. пособие / [под ред. С.А. Юшковой]. – М. : МГУПП, 2005. – 114 с.

218. Основи управління та менеджменту на підприємствах різних форм власності та господарювання: навч. посібник / [Роєнко О.А., Каричковський В.Д., Саковська О.М.]. – Умань: ВПЦ Візаві, 2013. – 206 с.

219. Официальный сайт Омского государственного аграрного университета [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://omgau.ru>

220. Официальный сайт Российского государственного аграрного университета «Московской сельскохозяйственной академии им. К.А. Тимирязева» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.timacad.ru:8080>

221. Официальный сайт Саратовского государственного аграрного университета [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sgau.ru>

222. Офіційний сайт Варшавського сільськогосподарського університету (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sggw.pl>

223. Офіційний сайт Краківського аграрного університету (Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://urk.edu.pl>

224. Офіційний сайт Люблінського університету природничих наук (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.up.lublin.pl>

225. Офіційний сайт Національного університету біоресурсів і природокористування України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nubip.edu.ua>

226. Офіційний сайт Сумського національного аграрного університету [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sau.sumy.ua>

227. Офіційний сайт Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.knau.kharkov.ua>

228. Очеретна Н.Д. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій у процесі підготовки майбутніх аграріїв у вищих навчальних закладах / Н.Д. Очеретна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 30 / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – С. 424–429.

229. Павленко О. Нова освіта – шлях до сучасної системи формування людського капіталу [Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу : <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksiy-pavlenko/novaosvita-shlyah-do-suchasnoyi-systemy-formuvannya-lyudskogo-kapitalu>.

230. Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / З.Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова ; ред. З. Н.Курлянд. – Київ : Знання, 2007. – 495 с.

231. Петренко В.О. Методологічні основи проектування моделі педагогічної системи підготовки майбутніх менеджерів до соціокультурної професійної взаємодії / В.О. Петренко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету (Серія: Педагогічні науки). – Чернігів: ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2016. – Вип. 137. – С. 141–145.

232. Петров Э.Г. Деловые навыки / Э.Г. Петров, Н.В. Шаронова. – Х. : Око, 1997. – 200 с.

233. Печерская Э.П. Концептуальные аспекты подготовки конкурентоспособного специалиста в современных условиях [Текст] / Э.П. Печерская. – Самара: Изд-во Самар. гос. экон. акад., 2003. – 260 с.

234. Покушалова Л.В. Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе [Текст] / Л.В. Покушалова, Л.Т. Серебрякова // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 305–307.

235. Поліщук О.А. Формування правової компетентності менеджерів у процесі професійної підготовки / О. А. Поліщук // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред. М.Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Ч. 3. – С. 261–266.

236. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом МО України № 93 від 8.04.1993р.

237. Польська національна агенція з академічного обміну [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.go-poland.pl

238. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. (під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. 2004. – 111 с.

239. Пономаренко В.С. Проблеми підготовки компетентних економістів і менеджерів в Україні: монографія [Електронний ресурс] / В.С. Пономаренко: ХНЕУ. – Режим доступа: [http:// www// competence.in.ua/](http://www.competence.in.ua/)

240. Попова І.О. Сучасні вимоги до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Професійна орієнтація» / І.О. Попова, В.Я. Жарков // Наука і методика : Збірник науково–методичних праць / Редкол. : Т.Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2011. – Вип. 23. – С. 87 – 92.

241. Постановление Правительства Российской Федерации от 3 июня 2013 г. N 466 г. Москва «Об утверждении Положения о Министерстве образования и науки Российской Федерации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rg.ru/2013/06/10/minobr-site-dok.html>

242. Постановление Правительства Российской Федерации от 5 августа 2013 г. N 661 г. Москва «Об утверждении Правил разработки, утверждения федеральных государственных образовательных стандартов и внесения в них изменений» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rg.ru/2013/08/19/obraz-standarty-site-dok.html>

243. Поясок Т.Б. Основи психолого–педагогічної підготовки фахівців фінансово-економічного профілю: Навчальний посібник для студентів і викладачів фінансово–економічних вищих навчальних закладів / Т.Б. Поясок / За ред. доктора педагогічних наук, професора С.О. Сисоєвої. – К.: ПП «ЕКМО», 2003. – 228 с.

244. Приказ Министерства образования и науки России от 12.09.2013 N 1061 «Об утверждении перечней специальностей и направлений подготовки высшего образования» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2013/11/01/obr-napravlenia-dok.html>

245. Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации (Минобрнауки России) от 19 декабря 2013 г. № 1367 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры» / Российская газета – Федеральный выпуск №6328 (56) от 12 марта 2014 г. : <https://rg.ru/2014/03/12/obr-dok.html>

246. Приказ Министерства образования и науки РФ от 12 января 2016 г. № 7 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по направлению подготовки 38.03.02 Менеджмент (уровень бакалавриата)» ГАРАНТ.РУ: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71228466/#ixzz4xqb1WgBl>

247. Приказ Министерства образования и науки РФ от 20 мая 2010 г. N 544 «Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки 080200 Менеджмент (квалификация (степень) «бакалавр»)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://минобрнауки.рф/документы/1936>

248. Приказ Минобрнауки России от 30 марта 2015 года № 322 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта

вищого образования по направлению подготовки 38.04.02 Менеджмент (уровень магистратуры)» <http://минобрнауки.рф/документы/5561>

249. Про Державну національну програму «Освіта» ("Україна XXI століття"): постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>

250. Про Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) : Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.1993 р. N 896 (із змінами N 576 (576-96-п) від 29.05.96) / [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg =896-93-%EF>

251. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п/page#n11>

252. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра: постанова КМУ від 27 серпня 2010 р. № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-п>

253. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : наказ Міністерства освіти України від 2.06.1993 р. № 161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>

254. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) : постанова Кабінету Міністрів України від 20 січ. 1998 р. № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>

255. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1515-16>

256. Про заходи вдосконалення системи вищої освіти : Указ Президента України від 17.02.2004 р. № 199/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 7. – Ст. 392

257. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 / 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

258. Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні: Указ Президента України № 832/95 від 12 вересня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95>

259. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF>

260. Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти і науки [Текст] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 р. // Урядовий кур'єр. – К. : Вид-во «Преса України», 2011. – 24 травня (№ 92). – С.16.

261. Проект стандарту вищої освіти України спеціальності 073 Менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_VO/073-menedzhment-magistr-22.05.2017.docx

262. Рахвал Т. Формирование способности предприимчивости в системе образования в Польше в условиях программной реформы / Т. Рахвал, М. Плазьяк // Современные исследования природных и социально-экономических систем. Инновационные процессы и проблемы

развития естественнонаучного образования. Материалы Международной научно-практической конференции. Уральский государственный педагогический университет (Екатеринбург). – 2014. – С. 215 – 221.

263. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

264. Рейтинг вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus станом на станом на 17.12. 2009 р. [Електронний ресурс] : за даними Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.

265. Рейтинг вищих навчальних закладів України за ступенем задоволеності навчанням [Електронний ресурс] : за даними аналітичного звіту. – Режим доступу : <http://www.yourcompass.org>.

266. Рейтинг востребованности вузов в РФ – 2016 (Сельскохозяйственные вузы) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://vid1.ria.ru/ig/ratings/Agrar-2016.htm>

267. Рейтинг українських ВНЗ за професійними напрямками [Електронний ресурс] : за даними офіційного сайту Міністерства освіти України «Освіта.ua». – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating>.

268. Резнік С.М. Педагогічні умови управлінської підготовки магістрів адміністративного менеджменту / С.М. Резнік // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – № 4.

269. Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analytyka>

270. Реформы образования: Аналит. обзор / Под ред. В.М. Филиппова. М.: Центр сравнит. образоват. Политики. – 2003. – 303 с.

271. Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 р. [Електронний ресурс] / Економічний дискусійний клуб. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analytyka/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>

272. Розлуцька Г.М. Реалізація Болонського процесу у вищій освіті Франції та Польщі / Г.М. Розлуцька, О.М. Бордакова / Г.М. Розлуцька, О.М. Бордакова // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка Філософія. Політологія. 94–96 /2010. – С. 143 – 146.

273. Романов Леонід Методичні засади впровадження інформаційних технологій у професійну підготовку кваліфікованих робітників автотранспортної галузі / Леонід Романов // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Т. 1 / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В.О. Радкевич. – К. : ІШТО НАПН України, 2016. –С. 80 – 82.

274. Романовський О.О. Теорія і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України: Моногр. – К.: Деміург, 2002. – 400 с.

275. Романовський О.О. Характерні особливості підприємницьких ВНЗ світу / О.О. Романовський // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 4–10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_2_3

276. Рудешко Є.В. Іншомовна комунікативна компетентність студентів як передумова їх професійного розвитку / Є.В. Рудешко, Г.П. Іваненко // Міжнародний досвід у викладанні іноземних мов: тези доповідей. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 48 – 50.

277. Ружи́ло М.Я. Формування навиків самоосвіти при вивченні прикладної математики майбутніми фахівцями з аграрного менеджменту / М.Я. Ружи́ло // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – 2014. – Вип. 199(1). – С. 335–339.

278. Руснак А.В. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальному процесі / А.В. Руснак // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М.П. Хоменко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2008. – Вип. 16. – С. 29 – 31.

279. Саєнко Н.С. Навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей на основі особистісно-діяльнісного підходу / Н.С. Саєнко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2010. – № 2(29). – С. 197–201.

280. Самыгин С.И. Менеджмент персонала [Текст] / С.И. Самыгин, Л.Д. Столяренко. – Ростов на Дону: Феникс, 1997. – 480 с.

281. Сведения о наличии и распределении земель в Российской Федерации на 01.01.2016 (в разрезе субъектов Российской Федерации) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rosreestr.ru/upload/Doc/18-ur/>

282. Свекатовски Р.В. Императивы стратегического позиционирования высших учебных заведений на рынке образовательных услуг / Р.В.Свекатовски. // Вестник ЮУрГУ. –2010. – №39. – С.94–98.

283. Свекатовски Р.В. Проблемы развития системы высшего образования в Республике Польше / Р.В. Свекатовски // Экономика и управление. – № 2 (76). – 2012. – С. 126 – 129.

284. Свистун В.І. Мета, завдання, принципи і зміст підготовки майбутніх фахівців сільського господарства у ВНЗ аграрного профілю до управлінської діяльності / В.І. Свистун // Науковий вісник Чернівецького університету. – Серія: Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2006. – Вип. 284. – С. 148–156.

285. Свистун В.І. Методи інтерактивного навчання в підготовці фахівців–аграріїв до управлінської діяльності / В.І. Свистун // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – К.–Вінниця, 2004. – Вип. 6. – С. 565–571.

286. Свистун В.І. Підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності: монографія. – К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2006. – 343 с.

287. Свистун В.І. Управлінська компетентність фахівців-аграрників: сучасні тенденції та основні напрями формування / В.І. Свистун // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2005. – № 2. – С. 103–110.

288. Сергеев А.Л. Институты управленческой парадигмы в России / А.Л. Сергеев // Менеджмент в России и за рубежом.– 2005. – № 2.– С. 55–66.

289. Сжёнов Е.С. О разработке концепции непрерывного образования: основания и принципы / Е.С. Сжёнов // Высшее образование в России. – 2011. – №2. – С.93–98.

290. Симаева И.Н. Модернизация образования и науки в России, Польше и Литве: сравнительный анализ / И.Н. Симаева, Т.Ю. Кузнецова, М.И. Короткевич // Балтийский регион. – Калининград. – 2011. – 2011, № 2 [8]. – С. 95–101.

291. Сисоєва С.О. Дискусійні аспекти наукового тезаурусу нового Закону України «Про вищу освіту» / С.О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2015. – № 1–2 (42–43). – С. 7–14.

292. Слободянюк О.М. Педагогічна модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів [Текст] / О.М. Слободянюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – № 5. – С. 146–151.

293. Сметанський М. Проблема професіоналізму у вищій школі / М. Сметанський // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 67–72.

294. Смірнова Л. Інтегрований підхід як необхідна складова організації процесу іншомовної освіти на немовних факультетах / Л. Смірнова // Наукові записки. – Випуск 128. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 490 – 493.

295. Собко Р. Навчання комп'ютерних технологій у професійній освіті: специфіка, досвід, проблеми / Р. Собко, В. Петриниць // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 232–238.

296. Стратегия развития аграрного образования в Российской Федерации до 2020 г. (проект от 16.03.2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ngma.su/images/news_ris/2016/СТРАТЕГИЯ%20АО_ЦЕЛЕВАЯ%20МОДЕЛЬ_17.03.pdf

297. Стукач В.Ф. Экономическая подготовка конкурентоспособного специалиста аграрного профиля / В.Ф. Стукач, А.М. Тетерева // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 3 URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=1182>

298. Сущенко Л.О. Роль і місце професійної підготовки менеджерів у системі вищої освіти України / Л.О. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2017. – Вип. 56(109). – С. 261–267.

299. Сущенко Л.О. Стратегічні напрями модернізації системи вищої освіти в контексті європейського досвіду / Л.О. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – Вип. 47(100). – С. 347–353.

300. Танклевська Н.С. Методика організації самостійної роботи студентів / Н.С. Танклевська, Т.Г. Вермієнко // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : Т.Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2008. – Вип. 13. – С. 59 – 63.

301. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є.Р. Чернишова, Н.В. Гузій, В.П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред.

Є.Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». – К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. – 230 с.

302. Тетерева А.М. Организационно-деятельностная игра как метод мониторинга подготовки менеджеров / А.М. Тетерева, Е.А. Асташова, Ю.Н. Ревякина // Концепт.– 2014. – №22. – С. 46–50.

303. Указ Президента РФ от 13 мая 2000 года № 849 «О полномочном представителе Президента Российской Федерации в Федеральном округе» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rg.ru/2000/05/14/okruga-doc-site-doc.html>

304. Фанненштиль А.А. Критерии эффективности трудоустройства выпускников аграрных вузов / А.А. Фанненштиль // Вестник Алтайского государственного университета. – № 10 (60). – 2009. – С. 5 – 14.

305. Федеральный закон «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» от 22.08.1996 N 125-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_11446/

306. Федеральный закон РФ «Об образовании в Российской Федерации» N 273-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon-ob-obrazovanii.ru/>

307. Формирование учебной деятельности студентов / В. Я. Ляудис, Х. Вернеке, И. И. Ильясов и др. ; под ред. В. Я. Ляудис. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 240 с.

308. Хоменко М.П. Стан і прогностичні тенденції розвитку аграрної освіти в умовах модернізації вищої освіти та сучасних вимог ринку праці / М.П. Хоменко // Проблеми освіти : Науковий збірник / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій й змісту освіти. – Київ, 2007. – Вип. 53. – С. 3–9

309. Ципіна Д.С. Аспектний аналіз риторичної діяльності майбутніх менеджерів / Д.С. Ципіна // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб.

наук. пр.; під заг. ред. проф. В.І. Сліпченка. – Вип. LXVI. – Слов'янськ: ДДПУ, 2013. – С. 200–210.

310. Цугленок Н.В. Стратегическое развитие дополнительного профессионального образования и переподготовки кадров в ФГОУ ВПО «Красноярский государственный аграрный университет» / Н.В. Цугленок, В.В. Матюшев, В.С. Паркаль // Вестник КрасГАУ. – 2010. – №11. – С. 218–224.

311. Цыдыпов Р.Ц. Компетентностный подход в профессиональной подготовке будущих специалистов сельского хозяйства / Р.Ц. Цыдыпов // Вестник БГУ. – 2013. – № 15. – С. 183–185.

312. Чекушина Ю.В. Вища освіта України в аспекті інтелектуалізації праці (перше десятиліття ХХІ ст.) / Ю.В. Чекушина, Ю.М. Чекушина // Гуманітарний журнал. – 2013. – № 3. – С. 3–10.

313. Черевична Л.Ф. Інтерактивні методи розвитку творчих здібностей / Л.Ф. Черевична // Фізика. Шкільний світ. – 2005. №5. – с. 1 – 4.

314. Численность населения в регионах России на 1 января 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://regnum.ru/news/1887626.html>

315. Чиханцова О.А. Чинники ефективного оволодіння іноземними мовами студентами ВНЗ / О.А. Чиханцова // Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. / за ред. С.Д. Максименка.– Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – Том ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип. 6. – С. 102–109.

316. Чмирьова Л.Ю. Районування території України як один з факторів просторового соціально-економічного розвитку регіонів. / Л.Ю. Чмирьова, Н.О. Федяй // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_31

317. Чорна С.С. Особливості іншомовної підготовки студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей / С.С. Чорна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах 2016 р., Класичний приватний університет – Запоріжжя. Вип. 48 (101). – С. 450 – 455.

318. Шамова Т.И. Система последипломного образования руководителей образовательных учреждений: Опыт, проблемы, перспективы / Т.И. Шамова // Педагогическое образование и наука: Науч.–метод. журнал.– 2004.– № 3.– С. 3–9.

319. Шапкіна Н.М. Організація самостійної роботи студентів у малих групах з метою стимулювання позитивної навчальної мотивації / Н.М. Шапкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. –2011. – Вип. 10. – С. 208 – 215.

320. Шейко Е.П. Професійна підготовка менеджерів як фактор формування здатності до спільної управлінської діяльності / Е.П. Шейко // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – № 1 (21). – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 245–251.

321. Шемятихина Л.Ю. Обеспечение качества профессиональной подготовки менеджеров: соотнесение российского и болгарского опыта / Л.Ю. Шемятихина // Качество жизни: вчера, сегодня, завтра. Актуальные проблемы вступления России в ВТО: науч. монография // под ред. Г.В. Астратовой; Л.Ю. Шемятихина, М.Н. Ушева Екатеринбург: Стратегия позитива, – 2012. – С. 515–526.

322. Шерайзина Р.М. Многоуровневая подготовка магистров-образовательных менеджеров как инновационная система / Р.М. Шерайзина // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2009. – №1 (1). – С. 40–44.

323. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С.Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании.– 1999.– № 2.– С. 30–34.

324. Шльосек Ф. Використання засобів мультимедіа у професійній освіті/ Ф. Шльосек / Ф. Шльосек // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 42 – 46.

325. Шупта І.М. Інноваційні технології навчання при підготовці менеджерів сфери агропромислового комплексу України / І.М. Шупта // Науковий часопис НПУ Драгоманова. Серія №13. Проблеми трудової та професійної підготовки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. – Випуск 14 «Інноваційні технології. Удосконалення педагогічного процесу в навчально–виховних закладах освіти». – К.: Стильиздат, 2010. – С. 237–242.

326. Шупта І.М. Підготовка майбутніх менеджерів аграрної сфери до попередження конфліктів в управлінській діяльності: Навч. методич. посіб. / І.М. Шупта. – Полтава: АСТРАЯ, 2010. – 197 с.

327. Шупта І.М. Підготовка майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки в контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем / І.М. Шупта // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 54, 2010 р. – С.116–121.

328. Шупта І.М. Роль менеджера сфери агропромислового комплексу України до попередження конфліктів в управлінській діяльності / І.М. Шупта // «Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки». – Черкаси, 2010. – С. 152. –147.

329. Юсухно С.І. Навчання іноземних мов професійного спрямування студентів економічного профілю / С.І. Юсухно, Т.В. Корець // International Scientific and Practical Conference World science 5 (2), 56–58, 2016.

330. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования : описание, объяснение, понимание социальной реальности / В.А. Ядов. – М. : Добросвет, 2000. – С. 596.

331. Якимова О.Ю. Подготовка специалистов сельского хозяйства в области информационных технологий / О.Ю. Якимова // Интеграция образования. – 2006. №4. – С. 82–85.

332. Яковенко О.І. Формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі практичної підготовки [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. І. Яковенко. – Київ, 2015. – 24 с.

333. Яндола К.О. Застосування тренінгу при підготовці менеджерів у вищих навчальних закладах / К.О. Яндола // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 118–120.

334. Янченко Н.В. Маркетингові новації на ринку освітніх послуг: вітчизняний та зарубіжний досвід / Н.В. Янченко, В.В. Польова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. – Вип. 53. – С. 151–157.

335. Яременко Н.В. Деякі шляхи інтенсифікації викладання англійської мови студентам немовних спеціальностей / Н.В. Яременко // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2016. – № 1. – с. 17–21.

336. Albrecht D. Funding Mechanisms for Higer Education: Financing for Stability, Efficiency, and Responsiveness / D. Albrecht, A. Ziderman. – W., 1992.

337. Autonomia programowa uczelni. Ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego, E.Chmielecka (red.), MNiSW, Warszawa. – 2010. – С. 10–11.

338. Banit O. The Influence of External and Internal Factors on Forming the System of Managers' Professional Development at Transnational Corporations in Poland / O.Banit // Comparative Professional Pedagogy, (2017) 3 (7). pp. 62–69.

339. Belker L.B. The first-time manager [Text] / L.B. Belker. – 4-th ed. – New York: AMACOM. Amer, management assoc., Cop, 1997. – 211 p.

340. Berdowski J. B. Akredytacja wyższych uczelni jako jeden z czynników mając wpływ na doskonolenie jakości nauczania / J. B. Berdowski /

Kapitał intelektualny jako szansa na poprawę jakości zarządzania w warunkach globalizacji. – Lublin, 2005. – T. 2. – S. 279–280.

341. Biała K. Kształcenia i doskonalenia. Nauczacego I uczenie się na drodze do uczącego społeczeństwa / Księga Biała. – Warszawa, 1997. – 194 s.

342. Binytska K. To the problems of economic education in the Republic of Poland at the beginning of the XXI century / K. Binytska // Неперервна професійна освіта: теорія і практика Випуск 1–2, 2014, С. 113 – 117.

343. Buchner-Jeziorska A., Boczkowski A. Procedury i negocjacje / A. Buchner-Jeziorska, A. Boczkowski / Jakość kształcenia w szkole wyższej. – Łódź, 1996. – S. 40–44.

344. Central Statistical Office of Poland (2015). Higher Education Institutions and Their Finances in 2014. Warsaw: CSO, p. 139. – Режим доступа
https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/3306/2/8/1/higher_education_institutions.pdf

345. Chamblee M. T. Leadership and the Changing Face of Agriculture. Abstract. // NACTA Journal. – 2003. – Vol. 47. – p. № 4 – 63.

346. Clewes D. A Student-centered Conceptual Model of Service Quality in Higher Education / D. Clewes / – W., 2003. – Nr 9. – S. 69–84

347. Coates Ch. Menedżer Wszechstronny. Jak przełamać bariery i zarządzać całą firmą, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996. – 326 s.

348. Come and study in Europe! [Electronic resource] // European Commission. Education and Training : [web-site]. – URL: <http://www.ec.europa.eu/education/study-in-europe/>.

349. Distance Education for Agriculture and Rural Development : The Third Wave / Jonatan F. Cook ; The University of Reading. – 1998. – 53 p.

350. Dzierzgowska I., Wlazło S. Mierzenie jakości pracy szkoły / I. Dzierzgowska, S. Wlazło. – W., 1996. – 96 s.

351. Edukacja dla Europy: raport Komisji Europejskiej. – Warszawa : Elipsa, 1999.
352. Edukacja jest w niej u kryty skarb: raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI Wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa. – Warszawa : SOP, 1998.
353. Education and Training in Europe: diverse systems, shared goals for 2010. The work programme on the future objectives of education and training systems. [Electronic resource] // European Commission : [web-site]. – URL: <http://www.europa.eu.int/comm/education/policies>.
354. Education policy outlook: Poland, OECD (2015) 25 p. – Режим доступа: www.oecd.org/education/policyoutlook.htm
355. Edukacja jest w niej ukryty skarb / red. nauk. J. Delors, W. Rabczyk / Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku. – W., 1998. – S. 32.
356. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku / red. nauk. T. Pilch. – T.VII – Warszawa : Zak, 2008. – 1061 s.
357. EU cooperation in higher education. Directorate-General for Education and Culture [Electronic resource] // European Commission : [web-site]. – URL: <http://www.europa.eu.int/comm/education>.
358. European Commission. Education and Culture [Electronic resource] // European Union : [web-site]. – URL: http://www.europa.eu/youth/index_en.htm.
359. European Finance Association [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.efa-online.org>.
360. European Union. The European Qualification Framework for Lifelong Learning (EQF). The European Commission. – Luxembourg : Official Publication of the European Communities, 2008. – 15 p.
361. Europejskie idee i inspiracje edukacyjne (wybor dokumentow) / pod red. Henryk Bednarczyk. – Tom 133 : Biblioteka Pedagogiki Pracy, 2005. – 269 s.

362. EURYBASE Structures of Education and Training Systems in Europe [Electronic resource] // Education, Audiovisual and Culture Executive Agency : [web-site]. – URL: <http://www.eurydice.org>.

363. Fifth International Conference on Adult Education. – (Hamburg, July 14–18, 1997). Adult Learning: A Key for the Twenty–First Century [Electronic resource]. – URL: <http://www.unesco.org/education/uie/confintea/>.

364. General education in agriculture [Electronic resource] // Wikipedia : The Free Encyclopedia. – URL: http://www.en.wikipedia.org/wiki/agricultural_education.

365. Glossary - Europa [Electronic resource] // Europa : [web-site]. – URL: http://www.europa.eu/legislation_summaries/glossary/.

366. Grönroos C. A service quality model and its market implications [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://scialert.net/fulltext/?doi=tasr.2011.57.64>

367. Higher Education: the Lesson of Experience. – W., 1994. – P. 1.

368. Higher Agricultural Education and International Co-Operation : Role and Strategies of Universities // International Seminar. – (Agropolis, Montpellier, 27-29 September, 2006).

369. Higher education in Poland. Published by the Foundation for the Development of the Education System (FRSE), Warsaw 2011. 50 p. – Режим доступа: http://wscs.eu/files/higher_education_in_poland.pdf

370. Higher Education Institutions and Their Finances in 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/3306/2/8/1/higher_education_institutions.pdf

371. Hill L.A. Becoming a manager: Mastery of a new identity [Text] / L.A. Hill. – New York: Penguin books, 1993. – 331 p.

372. Holmberg B. Status and Trends of Distance Education / B. Holmberg. – Sweden : Lector publishing. – 1985. – 200 p.

373. Holmes B., International Handbook of Educational Systems /

B. Holmes. – Wiley, 1983.

374. Hrynkevych O. Cross-border factor of educational migration of Ukrainian youth to Poland: social-economic opportunities and threats / O. Hrynkevych // *Economic Annals* – XXI (2017). – 163 (1 – 2 (1)). – P. 26 – 30.

375. Huberman A. M. *Some Models of Adult Learning and Adult Change : Studies on Permanent Education* / A. M. Huberman. – Strasbourg, 1974. – P. 16–19.

376. Husen T. *The International Encyclopedia of Education* / T. Husen. – N.Y., 1985.

377. Hutmacher W. *Key competencies for Europe* / W Hutmacher // *Report of the Symposium [Електронний ресурс]* (Berne, Switzerland, March 27–30, 1996). Secondary Education for Europe Project, Strasbourg, 1997. – 68 p. – URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED407717.pdf>

378. *Implementing Bologna: Experience from German Higher Education Institutions* // German Rectors' Conference, Bologna Centre, 2007. – 17 p.

379. Ingvarson L. Professional development as the pursuit of professional standards. The standards based professional development system / L. Ingvarson // *Teaching and Teacher Education*. – 1998. – № 14. – P. 127–140.

380. *International Encyclopedia of National System of Education*. – Second Edition. – Pergamon, 1995. – 1056 p.

381. *International Yearbook of Education*. – Paris : UNESCO, 1990.

382. Iryna Sikorska *Multicultural education as a domain of the public policies in Visegrad countries* / Sikorska Iryna // *Філософія освіти*. – 2014. – № 1 (14). – С. 199 – 207.

383. Jabłecka J. *Szkolnictwo wyższe w XXI wieku: od wizji do działania* / J.Jabłecka // *Światowa deklaracja UNESCO. Tłumaczenie*. – W.: "Nauka i szkolnictwo". – S. 5–18.

384. *Jagiellonian University [Electronic resource]* : [web-site]. – URL: [http:// www.uj.edu.pl](http://www.uj.edu.pl).

385. Jaskot K. Swiadomosc indywidualnego rozwoju studentow w trakcie studiow. Raport z badan. – Szczecin: Uniwersytet Szczecinski bstitut Pedagogiki, 1994.

386. Jonasson Jon Torfi. Inventing Tommorow's University / Jon Torfi Jonasson. – Observatory : Bolonia University Press, 2008. – 155 p.

387. Jozwicka J. Geneza i rozwoj Europejskiego obszaru szkolnictwa wyzszezo / J. Jozwicka, M. Kulwicka // Dialogy polityczne. – 2008. – Nr. 9. – S. 245–253.

388. Karychkovskiy V. Analysis of the agrarian university admission process in Ukraine // International Journal of New Economics and Social Sciences; (Międzynarodowy Instytut Innowacji «Nauka – Edukacja – Rozwój» w Warszawie). № 6 (2) 2017. – P.341–348 DOI: 10.5604/01.3001.0010.7647

389. Karychkovskiy V. Institutional framework of manager training in agricultural universities of Ukraine // Debata edukacyjna. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie – №7. – 2014. – P. 55 – 62.

390. Karychkovskiy V. The regulatory system of training of future managers of agriculture in the universities of Ukraine // Japanese Educational and Scientific Review, 2015, No.1. (9) (January-June). Volume XII. “Tokyo University Press”, 2015. – P. 302–308

391. Kehm B. Which direction for bachelor and master programmers? A stocktaking of the Bologna process / B. Kehm, U. Teihler // Tert. Educ. Manag. – 2006. – Vol. 12. – P. 269–282.

392. Kember D. The importance of establishing relevance in motivating student learning / D. Kember, A. Ho, C. Hong // Active Learning in Higher Education. 2008. – 9(3). – P. 249–263.

393. Key Data on Education in Europe [Text]. – 2000. – 332 p. ; [Electronic resource] // Education Audiovisual & Culture Executive Agency : [web-site]. – URL: <http://www.eurydice.org>.

394. Key facts and figures about Europe and the Europeans. –

Luxemburg : Office for Official Publication of the European Communities, 2007. – 79 p.

395. Kolman R., Pytko B., Siedlikowski K. Wpływ jakości usług na wartość firmy [Text]. / R.Kolman, B.Pytko, K. Siedlikowski / Problemy Jakości. – W., 2004. – nr. 2. – S. 22–25.

396. Koszmider M. Szkolne standardy jakości procesu kształcenia / M. Koszmider. – Kraków : Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008.

397. Kurian G. World Educational Encyclopedia / G. Kurian (ed.). – N.Y., 1988. – Vols. 1–3. – P. 161, 162.

398. Kwiek Marek Academe in transition: Transformations in the Polish academic profession / Marek Kwiek // Higher education. – 45. – 2003. – p. 455 – 476.

399. Learning while working. Success stories on workplace learning in Europe. – Luxembourg : Office for Official publications of the European Communities, 2011. – 84 p.

400. Lisbon Recognition Convention [Electronic resource] // Wikipedia : The Free Encyclopedia. – URL: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lisbon_Convention.

401. Lisiecka K. O potrzebie zapewniania i oceny jakości usług edukacyjnych / K. Lisiecka.– W.: „Problemy Jakości ”, 2000. – Nr 2. – S. 6–7.

402. Lisiecka K. Zapewnienia i oceny jakości kształcenia w szkole wyższej / K. Lisiecka. – Katowice, 2001. – 98 s.

403. Łunarski J., Zając-Pletia Klient, wyrób, proces w systemie edukacyjnym według wymagań ISO 9001:2000 / J. Łunarski / Zarządzania jakością dydaktyki w jednostce uczelni wyższej. – Zamość, 2001.– S. 23–24

404. Maciąg J. Wzorec jakości usługi edukacyjnej / J. Maciąg . – W.: Problemy jakości, 2005. – Nr 2. – 54 s.

405. Międzynarodowy Raport OECD Schools and Quality. – Paryż 1989. –17 s.

406. Mittler P. World Year Book of Education / P. Mittler, Harris (eds.).

– L., 1993.

407. Monitoring of the decision–making process between institutions [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.ec.europa.eu/prelex/apcnet.cfm?CL=en>.

408. National summary sheets on education systems in Europe and ongoing reforms [Electronic resource] // Die DG in BELGIEN : [web-site]. – URL: http://www.dglive.be/agentur/PortalData/16/Resources/downloads/Eurydice_047_BD_EN.pdf.

409. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej. Biała Księga Komisji Europejskiej. – Komisja Europejska, 2002.

410. Pabian A. Marketing szkoły wyższej / A.Pabian. – W., 2005. – 134 s.

411. Papadaki-Klavdianou A. Quality of agricultural products and protection of the environment: training, knowledge dissemination and certification / A. Papadaki-Klavdianou, O. Menkisoglou-Spiroudi, E. Tsakiridou // Synthesis report of a study in five European countries : Cedefop Reference series. – Luxembourg : Official Publication of the European Communities, 2003. – 38. – P. 156.

412. Piotr Kalsztyn. Niskie loty szkół wyższych. Wprost. Warszawa, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.wprost.pl/206947/Niskie-loty-szkol-wyzszych>

413. Podręcznik wskaźników. Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013 [Электронный ресурс] / Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym ; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa, 2012. – 225 s. – Режим доступа: <http://www.wpre.gov.pl>

414. Poggeler F. The State and Education / F. Poggeler // The State and Education. Historical and Systematical Aspects / ed. By Franc Poggeler. – Vol. Studies in Pedagogy, Andrology and Gerontology. – Frankfurt am Main : Lang, 1990. – P. 15–20.

415. Priorities and Strategies for Education // A World Bank Review. –

W.,1995. – P.19.

416. Psacharopoulos G. Economics of Education : Research and Studies / G. Psacharopoulos. – Oxford, 1987.

417. Psacharopoulos G. Returns to Education : An International Comparison / G. Psacharopoulos. – Amsterdam, 1993.

418. Quinn R.E. Becoming a master manager: A competency framework [Text] / R.E. Quinn, S.R. Faerman, M.P. Thompson, M.R. McGrath. – New York: Wiley, Cop, 1990. – 362 p.

419. Regional platform for cooperation in education and training [Electronic resource] // Website of the Education Reform Initiative of South Eastern Europe – ERI SEE. – URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/news/3932.aspx>.

420. Resolution of the Council and the Ministers of Education Meeting Within the Council on the European Dimension in Education of 24 May 1988 (88/C 177/02) // ATEE News. – 1992/1993. – No 38/39. – P. 31–32.

421. Resolution of the Council and the Ministers of education, meeting within the Council, of December 1976 concerning measures to be taken to improve the preparation of young people for work and facilitate their transition from education to working life / Official Journal (C 308). – 30/12/1976. – P. 001–003.

422. Richards A. Higher Education in Central and Eastern Europe : Dilemmas and Opportunities of the Transition / A. Richards. – W., 1992.

423. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. W sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kn.uw.edu.pl>.

424. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20061210838>

425. Samuel T. Mancebo Elements of the structure of agricultural education in the Philippines / Mancebo T. Samuel // Publisher, Unesco. – 1984. – 67 p.

426. Schlechty P. S. Schools for the 21–st Century / P. S. Schlechty // Leadership Imperatives for Education Reform. – San Francisco.

427. Schofter E. The Worldwide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century / E. Schofter, J. W. Meyer // American Sociological Review. – 2005. – 70. – P. 898–920.

428. Special Education in the 21st Century [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.gupress.gallaudet.edu/SE21.html>

429. Special education in the 21st century: issues of including and reform / Kas Mazurek and Margret A. Winzer (editors). – Washington, D.C. : Gallaudet University Press, 2002. – 272 p.

430. Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku – drugi wariant [Электронный ресурс] : Raport cząstkowy przygotowany przez konsorcjum / Ernst & Young Business Advisory, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. – Marzec 2010. – 149 s. – Режим доступа: <http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal>

431. Structures of Education and Training Systems in Europe – EACEA [Electronic resource] // Education, Audiovisual and Culture Executive Agency : [web-site]. – URL: http://www.eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php.

432. Structures of Education, Vocational Training and Adult Education Systems in Europe [Electronic resource] // Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming : [web-site]. – URL: http://www.ond.vlaanderen.be/eurydice/downloads/STRUCTURES_ENG_2007_DEP.pdf.

433. Studia i prace kolegium zarządzania i finansów [Electronic

resource] // Szkoła Główna Handlowa w Warszawie : [web-site]. – URL: www.sgh.waw.pl/kolegia/kzif/pozostale/zeszyty.../z.%20101.pdf

434. Study abroad XXVII. – UNESCO, 1991. – 1258 p.

435. Summary sheets on education systems in Europe [Electronic resource] // Food and Agriculture Organization of the United Nations. – URL: <http://www.fao.org/sd/exdirect/EXre0008.htm>.

436. Surmacz T. Pomiar jakości świadczonych usług jako bodziec do zmian i usprawnień w przedsiębiorstwie / Red. nauk. E. Skrzypek / Uwarunkowania sukcesu przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy / T. Surmacz – Lublin, 2004. – T. 2. – 260 s.

437. Szczerbinski, M. Learning to read and spell single words : a case study of a Slavic language / M. Szczerbinski. – London : University College London, 2001. – 220 s.

438. Szkoły wyższe i ich finanse w 2010 r. Informacje i opracowania statystyczne. – Warszawa : Główny urząd statystyczny, 2011. – 377 s.

439. Teichler U. The changing debate on internalization of higher education / U. Teichler // Higher Education, – 2004. – Vol. 48. – P 5–26.

440. The Association for International Agricultural and Extension Education (AIAEE) [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.aiaee.org/>.

441. The European Student's Guide. Information, tips and tricks for studying in the European Union // The ORTELIUS Yellow Guides – GUINTI Multimedia. – Florence, 1995. – 301 p.

442. The Foundation's Program in Eastern Europe : 1992 Annual Report [Electronic resource] / Richard E. Quandt // The Andrew W. Mellon Foundation : [web-site]. – URL: http://www.mellon.org/news_publications/annual-reports-essays/presidents-essays/the-foundation-s-program-in-eastern-europe.

443. Thomas Mark. Mastering people management / Mark Thomas. – London: Thorogood, 2007. – 242 c.

444. Trends in Learning Structures in European Higher Education (III).

Bologna four years after: steps towards sustainable reform of higher education in Europe / S. Reichert, C. Tauch. – 2003. – May. – 17 p.

445. University Foundation Programme [Electronic resource] // Wikipedia : The Free Encyclopedia. – URL: http://www.en.wikipedia.org/wiki/University_Foundation_Programme.

446. University of Agriculture in Lublin [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.ar.lublin.pl>.

447. University of Agriculture Szczecin [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.ar.szczecin.pl>.

448. University of Technology and Agriculture in Bydgoszcz [Electronic resource] : [web-site]. – URL: <http://www.atr.bydgoszcz.pl>.

449. Viell J.P. The impact of research on educational change / J. P. Viell. – Ottawa : International Development Research Centre, 1988.

450. Vlasceanu L. Trends, Developments and Needs of Higher Education Systems of the Eastern European Countries / L. Vlasceanu. – Bucharest, 1993.

451. Wanielista J. Miejsce biur karier w życiu wyższej uczelni [Электронный ресурс] // Akademickie Biuro Karier. Absolwent wyższej uczelni na rynku pracy / pod redakcją: Jolanty Wanielista. – Warszawa, 2003. – S. 5–22. – Режим доступа: <http://wupwarszawa.praca.gov.pl>

452. Warsaw Agricultural University [Electronic resource] // Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie : [web-site]. – URL: <http://www.sggw.waw.pl>.

453. Wiśniewska M. Total Quality Education. Próba definicji i model wdrażania / M. Wiśniewska / Problemy Jakości. – W., 2007. – Nr 9. – S. 16–17.

454. World Bank Seminar on Education Decentralization. – W., 1995.

455. World Catalog of Higher Education and Research Institution for Agriculture [Electronic resource] // World Electronic Catalog : [web-site]. – URL: <http://www.projects.worldbank.org>.

456. World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
457. World Development Report – 2006 / The World Bank. – New York, 2005. – P. 292–300.
458. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org>
459. World Educational Encyclopedia. – N.Y., 1988; – Vols. 1–3.
460. W sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS) z powodu przystąpienia Czech, Estonii, Cypru, Łotwy, Litwy, Węgier, Malty, Polski, Słowenii i Słowacji do Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 309 z 25.11.2005). Rozporządzenie (WE) nr 1888/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1059/2003.